

ZPRÁVY
PAMÁTKOVÉHO SBORU
HLAV. MĚSTA PRAHY

RAPPORTS DE LA COMMISSION
POUR LA SAUVEGARDE DES MONUMENTS
DE LA VILLE DE PRAGUE

Pořádají

R. Hlubinka, K. Chytil,
R. Politzer, A. Stocký, V. Vojtíšek,
Z. Wirth

ZA REDAKCI ODPOVÍDÁ

KAREL GUTH

SVAZEK DEVÁTÝ

V PRAZE 1931

NÁKLADEM PAMÁTKOVÉHO SBORU HLAV. MĚSTA PRAHY

TISKEM PRŮMYSLOVÉ TISKÁRNY V PRAZE

O B S A H

	Strana
<i>Albín Stocký</i> : Praha pravěká. II. - - - - -	1
<i>Ed. Šittler</i> : Kostel sv. Linharta a dům „U černého orla“ na Starém městě Pražském. (Dokončení) - - - - -	30
<i>J. Sv. Procházka</i> : Sady a stromy v Praze - - - - -	51

DROBNÉ ČLÁNKY A ZPRÁVY:

Úmrtní dům Tychona Braha (<i>R. Hlubinka</i>) - - - - -	131
Restaurace kaple sv. Longina (<i>Jan Almer</i>) - - - - -	147
Opravy v kostele sv. Petra na Novém městě Pražském (<i>Jan Almer</i>) - - - - -	162
Regotisace kostela sv. Vojtěcha na Novém městě Pražském (<i>Josef Füssel</i>) - - - - -	167
Chotkův pokus o topografii města Prahy z r. 1837 (<i>František Roubík</i>) - - - - -	183
Obnova sgrafit na vyšší dívčí škole v Praze (<i>Adolf A. Zahel</i>) - - - - -	188
Památkový sbor hlavního města Prahy za prvá tři funkční období (<i>R. Hlubinka</i>)	191
Jednací řád Památkového sboru hl. města Prahy - - - - -	196

TABLE DES MATIÈRES

	Page
<i>Albín Stocký</i> : Prague à l'époque préhistorique. II. - - - - -	1
<i>Ed. Šittler</i> : L'église St. Léonard et la maison „A l'aigle noir“ dans la Vieille-Cité	30
<i>J. Sv. Procházka</i> : Les jardins et les arbres de Prague - - - - -	51

RAPPORTS.

La maison mortuaire de Tycho-Brahé (<i>R. Hlubinka</i>) - - - - -	131
Restauration de la chapelle St. Longin (<i>J. Almer</i>) - - - - -	147
Restauration dans l'église St. Pierre à la Nouvelle ville de Prague (<i>J. Almer</i>) - - - - -	162
Régothisation de l'église St. Adalbert à la Nouvelle ville de Prague (<i>J. Füssel</i>) - - - - -	167
Projet du conte Chotek de la topographie de la ville de Prague en 1837 (<i>Fr. Roubík</i>) - - - - -	183
Restauration des sgraffites à la façade de l'école secondaire de jeunes filles à Prague (<i>A. A. Zahel</i>) - - - - -	188
Commission pour la sauvegarde des monuments de la ville de Prague de 1921—1931 (<i>R. Hlubinka</i>) - - - - -	191
Règlement de la Commission pour la sauvegarde des monuments de la ville de Prague - - - - -	196

První předseda Památkového sboru hlav. města Prahy
pan JUDr. RUDOLF POLITZER,
vicepresident zemské školní rady, člen ústředního zastupitelstva atd.,
zemřel 20. května 1931.

A. STOCKÝ:

PRAHA PRAVĚKÁ II.

Doba bronzová.

Počátky kovového věku, to jest doby, kdy civilizační vývoj lidstva dospěl k dobývání kovů z rud a počal z nich vyráběti šperky, nástroje a zbraně, tratí se kdesi na východě v temnu věků. Všeobecně se uznává, že epochální vynálezy na dráze lidské civilizace se udály vždy jen jednou a v určité, úzce omezené oblasti, z níž se rozšiřovaly rozličnými cestami do vzdálenějších a vzdálenějších krajů. Zdává se ovšem, že se některý vynález opakuje samostatně na několika místech, avšak hlubším proniknutím a důkladnějším poznáním civilizačních proudů se objeví, že šlo jen o klamný závěr.*) Tak bylo i s názory na počátky kovového věku v Evropě. V první polovině XIX. stol. bylo rozšířeno mínění dánských archeologů, že každá ze tří jimi určených dob, byla výsledkem návalu kmenů z východu, kteří přinášeli s sebou vždy vyšší civilizaci. Proti této domněnce uplatňovali němečtí badatelé názor, že evropská kultura je původní a vyvíjela se samostatně v jádru evropského praobyvatelstva. Později, když se badání prehistorické prohloubilo a rozšířilo i na země mimo-evropské, zaměnili severští badatelé starou myšlenku v ten smysl, že upustili od stěhování nových kmenů z východu, avšak na jihovýchodním původu kovové civilizace setrvali i nadále. V tom našli hojně následovníků i odpůrců, kteří se snažili dokazovati, že kovová kultura je původu ryze evropského. Velkého rozšíření nabyl tento názor hlavně od let osmdesátých minulého století, kdy se vyskytla snaha použití výsledků prehistorického badání v otázce po původu indoevropských kmenů. Tyto pokusy se neobešly ovšem bez prudkých bojů a v prvním desetiletí XX. stol. se zdálo, že vítězství se skloní na stranu zastanců evropské pravlasti bronzové kultury. Nejčilejší a zároveň nejurputnější bojovník této strany, profesor berlínské university Gustaff Kossinna se však neobyčejně zasloužil svými přehnanými hypothesami o to, že zastanci druhé strany se vzchopili a upustivše od planého theoretisování, zpracovali znovu důkladně veškerou látku a dokázali, že pravlastí kovové kultury nebyla Evropa, nýbrž krajiny kdesi na jihovýchodě. Tím se dostává plného a zaslouženého zadostiučinění staříckému dánskému badateli Sophu Müllerovi, jenž po celý život se zastával této myšlenky a neustoupil ani v nejprudších bojích od svého, na pilné práci založeného poznání.

Kde byla pravlast kovové civilizace, dosud nevíme, protože prehistorické

*) V těchto otázkách třeba přesně rozlišovati civilizační impulsy od tvarů kulturních prvků. Tyto mohly vzniknouti nezávisle na rozličných místech i v rozličných dobách (konvergentní zjevy), ony byly vynalézány jen jednou, na jediném místě a šířily se přenášením od kmene ke kmeni.

badání na východě, hlavně v střední Asii je velice obtížné, avšak tolik jest již jisto, že měď byla nejen známa, nýbrž že jí bylo plně používáno na výrobu nástrojů a zbraní v Egyptě hned za první dynastie a snad i dávno již v době předdynastické, to jest jistě již nejméně v první polovině pátého tisíciletí př. Kr. V druhém prastarém civilizačním ústředí, v Mesopotamii jsou známy hroby ze čtvrtého a pátého tisíciletí, které obsahovaly měděné předměty. Velmi záhy se objevuje měď na ostrově Cypru a z něho se šíří na řecké ostrovy i na pevninu, postupuje po Středozemním moři na západ až na Pyrenejský poloostrov.

První stopy mědi v středoevropském pravěku se vyskytují již v mladších neolithických kulturách. Jsou to jen nepatrné drátky nebo ozdobné perličky, zanesené zdaleka obchodem, které ovšem nikterak nezměnily neolithické civilisace. Pronikavých změn v středoevropské civilizaci nezpůsobil ani lid zvoncových pohárů, který přinášel s sebou již malé dýčky západního tvaru, dvojhrotá šídla z mědi aneb z bronzu a zlaté a stříbrné ozdůbky. Rázovité tvary zvoncových pohárů pocházejí bezpečně z pyrenejského poloostrova, kdež se ve druhé polovině třetího tisíciletí počalo vyvíjeti silné ústředí měděné kultury. O původu krátkolebého lidu, jenž zvoncové poháry přinesl od Rýna až na Dunaj na jih od Budapešti, není dosud rozhodnuto. Jedni míní, že přišel přímo z Pyrenejského poloostrova, jiní, hlavně španělský archeolog Bosch-Gimpera, tomuto názoru odporují a soudí, že to byl nějaký kmen na horním Rýně v oblasti evropské krátkolebosti, jenž přijal zvoncovou keramiku ze západu a nesl ji dále na východ. Spor se rozhodne, až bude lépe probádána jižní Francie a přilehlé části Španělska. Tolik však je jisto, že skupina zvoncových pohárů značí mocný nával průbojného lidu, jenž se převalil rychlou vlnou od Rýna až na střední Dunaj. Neudržel se však dlouho a byl velmi záhy pohlcen domácími kmeny, v nichž časem zanikl, nikoli však tak beze stopy, jak míní někteří badatelé, svádní zánikem rázovitých tvarů a hlavně výzdoby nádob, které ovšem nepřechaly snad ani tří generací. Známe však nesčetné doklady toho, že mnoho prvků této skupiny přešlo do únětické kultury, a nebyly to jen prvky keramické, nýbrž byli to i sami příslušníci kmene zvoncových pohárů, nebo jejich potomci, často již smíšení, jak tomu nasvědčují nálezy středolebých a krátkolebých koster ve hrobech s ryzím únětickým inventářem.

Domácí obyvatelstvo, mezi něž se vmísil lid zvoncových pohárů žilo v pokročilé kultuře „nordické“. Nebyli to ovšem již jen původní osadníci, kteří přišli do neosídlené země s keramikou páskovou, nýbrž byli smíšení s rozličnými kmeny, přišedšími do Čech z různých stran a z různých příčin. Z nejdůležitějších přistěhovalců byl lid, jehož kultura byla rozšířena na sever a na severovýchod od Čech a vyznačovala se kulovitými amforami, nálevkovitými poháry, lahvemi s límcem a tvary, které shrnujeme stručně v „typ bernburský“, dále brídlavými klíny s tlustým tělem a rozličnými sekeromlaty. To jsou základní prvky, pro které byla celá tato skupina nazvána „nordickou kulturou“. Neméně důležitou jest však též skupina, rozkládající se z Čech na jihovýchod,

kteřou jsem prozatím nazval keramikou kanelovanou. Jest to nesporně skupina, v níž vynívají poslední zbytky keramiky páskové, po výtce typu len-gyelského (u nás jordansmühlského), se silnými vlivy jižními (eneolith balkánský). Její původ není v Čechách ještě zcela zřetelný. Mohla se tu ovšem vyvinouti z jordansmühlského typu, avšak velmi omezený počet tvarů, povětšinou značně otřelých a jejich zcela odchýlný vývoj od ústředí této skupiny naznačuje, že Čechy jsou jen vysunutým okrajovým územím velké oblasti, k níž náleží taktéž Morava a hlavně Slovensko. V této skupině vynikají v Čechách džbánky měkkých profilů s ladnými uchy, vyčnívajícími vysoko nad okraj, ostře profilované džbány s vysokým, úzkým hrdlem a širokým páskovým uchem a hlavně krásné nádoby s rohatými uchy (ansa cornuta), která vznikla na jihovýchodě, ale teprve v Čechách došla bohatého vývoje. Kanelovaná keramika byla v Čechách rozšířena patrně dříve, nežli ještě přišly t. zv. nordické prvky, protože na všech „nordických sídlištích“ se vyskytuje s ryze severskými tvary již vyvinutá ansa cornuta. Zdá se, že řada sídlišť, která dosud byla označována všeobecně za nordická, jsou vlastně sídliště lidu kanelované keramiky. R. 1927 bylo nalezeno deset nádob této skupiny ve Strašnicích; byla to nepochybně kulturní jáma. Bližších zpráv o nálezu není, protože při příchodu zástupce Národního musea bylo vše již vykopáno a údaje dělníků byly velmi nespolehlivé. Takového mísení severských prvků s domácími kulturami původu jižního lze pozorovati v celé střední Evropě až na Rýn, a vzhled vznikající smíšené kultury závisí na různých místech jen na různé odolnosti a průbojnosti kultur na sebe narážejících.

Zcela odděleně a s domácím lidem se nemíse, docházel do Čech již od sklonku staršího období neolithického, t. j. od konce keramiky vypíchané kočovný kmen šňůrové keramiky, jenž zanechal po sobě množství hrobů; po jeho sídlištích však nebylo dosud nalezeno ani stopy. S usedlým obyvatelstvem se nemísil a byl ve svých zvycích neobyčejně konservativní. Teprve na samém sklonku mladší doby kamenné můžeme pozorovati jisté styky s lidem zvoncových pohárů, které se projevují hlavně ve vzájemných vlivech na tvary a výzdobu nádob. Posléze i lid šňůrové keramiky i lid zvoncových pohárů ztratili svou osobitost, usazovali se na pevných sídlech a splývali v jediný kmen s původním usedlým obyvatelstvem, a tím okamžikem se končí též mladší kamenná doba v Čechách a nadchází první období věku kovového, doba bronzová.

Byly v evropské prehistorii spory o tom, byla-li před dobou bronzovou zvláštní doba měděná. Dnes převládá mínění, že přechod z neolithu v dobu bronzovou byl v Evropě jen velmi krátký, protože vývoj civilizace kovové se udál jinde, a do Evropy byly přineseny již jeho hotové výsledky. V přechodní době se objevily ovšem měděné předměty, avšak těch několik perliček a spirálek, ba ani několik měděných sekerok nezměnilo povšechný ráz kamenné civilizace. Teprve, když se ve východní části Středozemního moře vyvinula silná kulturní a obchodní ústředí, mohla se kovová civilizační vlna přelítí dále a zaplavovati postupně vzdálenější a vzdálenější krajiny.

Pramenem měděných předmětů v Čechách bylo velké ústředí kovové kultury v Uhrách. Příčiny, proč se právě v Uhrách vyvinulo takové ústředí, byly hlavně dvě. Byla to jednak mohutná obchodní tepna dunajská, která již od pradávna spojovala úrodné uherské nížiny s pobřežím černomořským a se střední Evropou, jednak veliké rudní bohatství. Toto bohatství však bylo příčinou, že se v Uhrách vyvinula mocněji kultura měděná, ne jako zvláštní stupeň civilizační, nýbrž jen jako odnož bronzových kultur na jihovýchodě; za drahý bronz bylo používáno mědi, kterou poskytovala hojně příroda. Tuším, že nové pokusy maďarského prehistorika Dr. Hillebranda o opětné zavedení pojmu čisté měděné doby do střeoevropské prehistorie se nezdaří, protože prostě nelze promítati poměry maďarské do střední Evropy. Podobné poměry jako v Uhrách, byly i jinde, kde se vyskytovalo hojně mědi, jako ve Španělsku, na Cypru a v Egyptě.

Na doklad přímého vývoje měděné civilizace neolithické se uvádívají tvary některých plochých seker a tvrdí se, že se prostě otiskovaly pazourkové sekerky do hlíny a takto vzniklé kadluby se vylévaly mědí. Podobně se tvrdilo ještě nedávno, že kamenné dýky a sekeromlaty byly vzorem tvarům měděným. Proti tomuto nehoráznému zaměňování skutečnosti nastala již v určitých kruzích reakce, a vývojové řady byly přivedeny na pravou míru. Pokud jde o ploché sekerky, má se věc jinak. Není pochyby, že původní měděné ploché sekerky byly vyráběny podle seker kamenných, nebyly však odlévány, nýbrž kovány a nedálo se tak v Evropě. Tenké, ploché sekerky jsou plodem dlouhého vývoje a bylo třeba sbírat zkušenosti po mnohé generace, nežli se člověk poučil o tom, že kov je mnohem houževnatější než kterýkoliv kámen, a že lze proto mnoho ušetřiti na materiálu. Z té příčiny počal člověk zužovati tělo a rozšiřovati ostří seker. Velmi dokonalé a účelné tvary seker byly již vyráběny v Egyptě a v Mesopotamii, když ve střední a severní Evropě vládl ještě klín s tenkým týlem a plochá sekera pásková. Tenké pazourkové sekery s rozšířeným ostřím se vyskytují v Evropě teprve tenkrát, když si kovová civilizace našla cesty na sever, t. j. byly napodobeninou vzácných seker kovových právě tak, jako pazourkové dýky a sekeromlaty, na nichž se jeví znaky, které neměly smyslu v kamenné technice a nemohly z ní samostatně vzniknouti.

Zmínili jsme se šířeji o těchto otázkách, protože jsou v úzkém styku s předúnětickou kulturou, která je současná s chodbovými hroby a s počátkem hrobů skřínkových na severu (Monteliova neolithická perioda III. a IV.). V Čechách se našlo několik měděných nástrojů uherského původu, nikoli však v hrobech, nýbrž ojedinele, tak že nebylo lze s naprostou bezpečností určití jejich kulturní příslušnosti. Nelze však pochybovati o tom, že patří do předúnětického období, zvláště uvážíme-li, že kovové ozdoby ve velvarském skřínkovém hrobě s velmi starobyloou keramikou byly již z bronzu.

Z území pražského jsou známy: sekeromlat z Podbaby a 7 seker z Šárky.

O předúnětické keramice jsme se zmínili již dříve. Bylo totiž velmi neshodně rozhodnouti, je-li ještě kulturou neolithickou, nebo patří-li již k době

bronzové. Naznačili jsme taktéž již tenkrát možnost nových názorů na její obsah a časový rozsah. Dnes bylo by lze připojiti již některé nové poznatky, jichž jsme získali za uplynulá tři léta jednak novým tříděním, jednak z nových nálezů, hlavně na pohřebišti v Polepech u Kolína a j. Konečný úsudek jest ovšem odsunutí na dobu pozdější, až bude zpracován dosud téměř neznámý materiál z českých i moravských muzeí a soukromých sbírek a přehlédnuty aspoň nejdůležitější sbírky v sousedství.

Tolik jest však jisto, že ráz přechodní kultury má jen skupina vyznačující se směsí tvarů rozličných kultur a jen tuto skupinu bych dnes nazval „předúnětickou“ kulturou. Všechny ostatní tvary, které jsme dosud nazývali předúnětickými, jsou již únětické. K předúnětické skupině patří tvary z vyznávající keramiky zvoncových pohárů, nejmladší šňůrové keramiky, t. zv. šňůrové keramiky oderské, přežitky z keramiky „nordické“ a některé prvky jordansmühlské. Není ovšem vyloučeno, že se tyto „jordansmühlské“ prvky do předúnětické a nejstarší únětické keramiky dostaly keramikou kanelovanou, a že souvisí s kulturou bodrogkeresturskou v Uhrách, nejsou-li to již první znaky nového jižního proudu, který posléze slil ony složky v jednotnou kulturu bronzovou.

Na počátku bronzové doby v střední i jižní Evropě lze pozorovati na keramice několik zvláštních zjevů, které dodávají různým bronzovým kulturám společný ráz. Jest to především téměř úplný zánik výzdoby nádob, tak bohaté a tak důležité v mladší době kamenné. Tento zánik se neudál rázem, nýbrž můžeme jeho postup sledovati již na t. zv. „nordické“ keramice v Čechách (Altheimer Typus v jižním a jihozápadním Německu), na rozličných odnožích lengyelské skupiny, na šňůrové keramice i posléze na zvoncových pohárech. Nejdéle se udržují plastické ozdoby (žebra a pupky) a jen výjimečně výzdoba rytá neb kolkovaná. Za ornament nastupuje výborné hlazení a leštění nádob zpravidla černých, nikoli však tuhovaných. Toto černění se dalo vypalováním nádob v čadivém plamenu. V hladce vyleštěném povrchu nádob se nesporně prozrazuje snaha napodobiti lesklý povrch kovových nádob, které byly v té době již rozšířeny v civilizačních ústředích na jihovýchodě. Že se kovové nádoby napodobovaly ve hlíně, toho je nepopíratelným dokladem hliněný pohár nienhagenský, jehož vzorem byly nádoby rázu vafijských koflíků.

Druhým obecným zjevem v této době jest snaha protahovati hrdlo nádoby na úkor ostatního těla, která vyvrcholuje v rázovitém koflíku únětickém a v některých současných tvarech španělských, na nichž břicho a dno splynuly v jedinou plochu a tím se stalo hrdlo vlastní nádobou. I tento zjev se objevuje již na sklonku neolithu a jeho počátky lze postihnouti na některých tvarech nejmladší keramiky bernburské.

Třetí znak se objevuje zároveň s druhým a jest to pozvolný sestup ucha nádoby s okraje na rozhraní hrdla a břicha. Proč se tak dalo, nedovedeme ještě říci; je možno že se v té příčině uplatňovaly vlivy degenerované šňůrové keramiky, avšak i v bernburské keramice byly nádoby se značně hlubokými uchy.

Ucha nebo úška na rozhraní hrdla a břicha byla od počátku význačným znakem kulovitých amfor a jejich pozdějších derivátů. Tolik jest však jisto, že v únětické keramice je ucho (svislé i vodorovné) na rozhraní hrdla a břicha typickým znakem a že níže na břicho nesestoupilo. Spíše lze upozornit na to, že i na šňůrových amforách se ucha posunují z největšího obvodu k hrdlu. Umístění ucha u dna rázovitých koflíků únětických jest jen zdánlivé, protože, jak jsme již svrchu naznačili, na těchto koflicích splynulo břicho se dnem a ucho zůstalo na rozhraní břicha a zde vysokého hrdla.

Období únětické kultury, t. j. nejstarší bronzové kultury v Čechách lze prozatím rozdělit na dvě časové skupiny, z nichž starší (Ů I.) se vyznačuje neustálenými tvary keramickými*), neustáleným ritem pohřebním a velmi chudými milodary, hlavně značným nedostatkem bronzů. V keramice se objevují již základní tvary únětické, avšak bývají provázeny ještě nádobami, které jsou nesporně přežitky dřívějších kultur.

Pohřby byly v podstatě ukládány do prosté země, těla byla více nebo méně skrčena, avšak vyskytují se často pohřby hromadné o dvou až sedmi kostrách, a nezřídka byl nebožtík uložen v příbytkové jámě. Jsou známy případy, kdy mrtvola byla pohřbena v sedě — hroby „bobkářů“ — ačkoliv se tohoto názvu používá zhusta neprávem. V několika případech byly zjištěny i pohřby v mohylách (Vodolka, Panenské Břežany), vždy několik koster, někdy v kamenném obložení, pohromadě pod jednou mohylou. Na rozdíl od zvyků v pokročilé kultuře únětické, byla nebožtíkovi dána celá souprava nádob, někdy až 10 i více hrnců, džbánů a mis. Za to však jen výjimečně se vyskytují milodary. Tu i tam nějaká pazourková, jemně retušovaná šipka, pazourková sekera, náramek z bronzového drátu a pod.

Mladší skupina únětické kultury (Ů II.) se vyznačuje jistým uklidněním ve vývoji a ustálením ve tvarovém obsahu jak bronzů tak i keramiky. Ritus pohřební je v této době velmi přísný. Hroby bývají až 1 m hluboké a jsou často zavaleny kameny. Nebožtíci byli ukládáni do hrobu v poloze silně skrčené, pravděpodobně svázáni a leželi zpravidla na pravém boku, obličejem obráceni k východu, takže tělo bylo orientováno od jihu na sever. Zřídka se vyskytne v mladších únětických hrobech více nežli jedna kostra. Na rozdíl od staršího období bývala mrtvým přikládána jen jediná nádoba a stála zpravidla u kolena. Větší nádoby se vyskytly ve hrobech jen velmi vzácně; nejčastěji jsou to jen miniatury užitkových nádob a lze soudit, že byly ukládány do hrobů již jen jako symboly. Bronzové milodary jsou hojny a často se vyskytují i zlaté kličkové kroužky a jantarové ozdoby. V Polepech u Kolína byly nalezeny ve dvou hrobech i korálky z neprůhledného skla.

Obyvatelstvo Čech žilo v únětické periodě ve značném blahobytu, jak tomu nasvědčují bohaté milodary ve hrobech a četné hromadné nálezy. Příčinou tohoto blahobytu byl jednak pravidelný obchod s jihem a se severem a nepochyb-

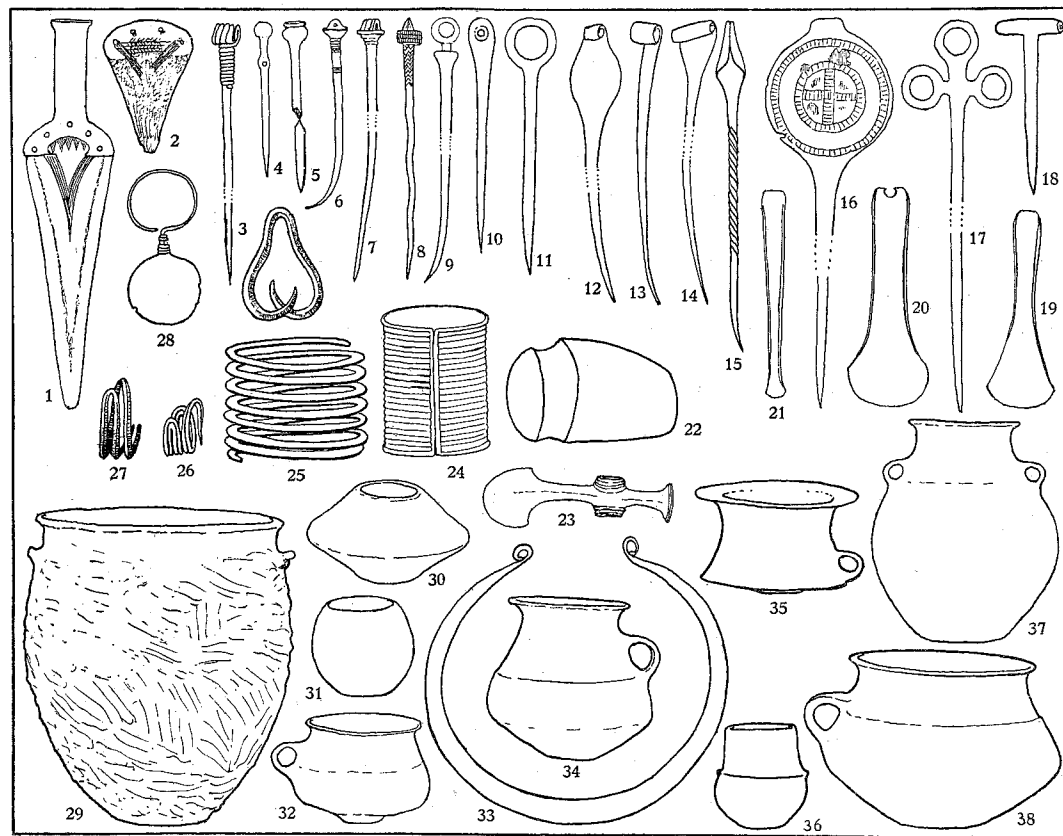
*) Pojednali jsme o nich společně s předúnětickou keramikou v prvním oddílu naší práce.

ně i cínová ruda, která se vyskytovala v Krušných horách. Dolů na cínovec z té doby neznáme, avšak není vyloučeno, že byl prostě rýžován z povrchních vrstev v Krušnohorském podhůří, čemuž by nasvědčovalo i značné soustředění únětické kultury v této krajině. Že v Čechách bylo cínu hojně, více nežli kdekoli jinde, tomu nasvědčuje právě množství předmětů z t. zv. bílého kovu, t. j. z bronzu velmi bohatého na cín.

Osobité tvary únětické keramiky jsou džbány a hrnce s prohnutým hrdlem a baňatým břichem, hluboké mísy s profilovaným hrdlem, amfory s vysokým hrdlem, ploché mísy a koflíky; tyto všechny tvary mají vždy ucho na rozhraní hrdla a břicha; dále, malé bombovitě nádoby s třemi pupíky při okraji, někdy s lomem na břichu, tak, že vzniká tvar dvojkonický, kuželovité pohárky s výčnělkem pod okrajem, nebo zcela hladké a rozličné džbány. Ojedinele se vyskytují mísy na nožkách, jako survivaly zvoncové keramiky, nebo mísy na jediné duté noze, která bývá při základě prolamována, dále některé vzácné tvary jako válcovitá miska na nízké nožce (na Moravě se vyskytuje hojněji a ve větších exemplářích), hladký, válcovitý pohárek, zdobený svistou rýhou a body a pod. Hrobové nádoby jsou zpravidla drobné; na sídlišťích se vyskytují tytéž tvary, avšak značných rozměrů; kromě nich jsou v kulturních jamách hojny hrubé hrnce vejčitého tvaru s mírně vyhnutým okrajem a vždy hlazeným hrdlem. Tělo těchto hrnců je hrubé a má svislé, neb šikmé rýhy, stopy to modelující prstů. V takových nádobách byla ve Vepřku pohřbena děcka. Zdobené nádoby se vyskytují jen velice zřídka. Výzdoba je pozůstatkem z dřívějšího období a skládá se z prostých rýh a trásní, nebo z drobné klikatky vodorovné i svislé, ohraničené jednoduchými rýhami. V podstatě však je únětická keramika nezdobena, za to však výborně hlazena a leštěna. (Tab. I., II. a obr. 1.)

Tvary bronzových předmětů se neomezují přesně jen na českou oblast, nýbrž jsou rozšířeny na větší rozloze. V tom je právě veliký rozdíl mezi keramikou a mezi tvary nástrojů a zbraní všech období neolithem počínajíc, že keramické tvary se vždy omezují na menší oblasti, tvořící místní skupiny, kdežto nástroje a zbraně jsou široce rozloženy a provázejí řady keramických skupin, spojující je ve větší příbuzenské celky. Unětické bronzové předměty jsou nejvíce rozšířeny v celé střední Evropě i v Uhrách a v Polsku; v různých krajinách převažují různé tvary. Všecky tvary však úhrnem naznačují nejstarší bronzovou kulturu.

V Čechách je zvláště význačná „únětická jehlice“, šavlovitě zahnutá, s kuželovitou hlavičkou a s očkem na hlavičce. Jest to tvar, který se vyvinul odléváním původně kované kličkovité jehlice cyperské. Jiné jehlice mají hlavičku roztepánu v plíšek, který je svinut s obou stran, nebo s horní strany (veslovitá jehlice). Tyto tvary byly takto upraveny, aby zachytily řemének, jímž byla jehlice zabezpečena před ztrátou. Kromě těchto nejhojnějších tvarů se vyskytují často jehlice s provrtanou kulovitou hlavicí, jehlice terčovité a lopatkovité, jehlice s kroužkovou hlavicí (také z kosti řezaná), berličková a j. Některé jehlice byly zavěšeny na řetízku. Jehlice byly podstatnou součástí oděvu, k němuž snad patřily též cívkovité bronzové knoflíky.

Obr. 1. Únětická kultura. Typy keramiky i bronzových a kamenných předmětů.
Culture d'Únětice. Les types de la céramique et des objets en bronze et en pierre.

K ozdobám tělesným lze čítati zlaté a bronzové spirálové záušnice, kličkovité kroužky, náramky a ploché náramky žebérkovité; ze spirálovitých náramků se vyvinuly lité náramky „manšetové“ (obr. 1. č. 24). Za ozdobu bylo používáno též hřiven, t. j. velkých, otevřených bronzových kruhů se spirálovitě stočenými konci. V tomto tvaru byl dopravován surový bronz a známe jej hlavně z hromadných nálezů; jest to snad nejrozšířenější tvar únětické kultury, neboť byl nalezen i v Malé Asii (Byblos). Velmi častým zjevem v únětických hrobech jsou jantarové nákrčníky, nebo ojedinělé korále.

Nástroje a zbraně se omezují na bronzové sekery se zdviženými okraji domácího (únětického) tvaru a sekerky italského rázu, vzácné sekery s příčnou tulejkou, trojboké dýky s přínýťovanou rukovětí, nebo s rukovětí litou (italský vzor), dále pazourkové šipky a hroty kopí (hlavně v starším období). V únětické kultuře bronz ještě nevytlačil zúplna kámen, neboť nezřídka nalézáme — i ve hrobech — hrubé i jemnější sekery s příčným žlábkem a zvláštní klíny elipsovitého, nebo čokovitěho průměru, šikmého ostří a hrotitého, nebo zakulaceného týlu.

Sídlště únětické kultury nejsou tak četná, jako sídlště neolithická, buď že byla založena na místech dnes osazených a tím již dávno zničena nebo, že nebyla dosud objevena anebo posléze proto, že se obyvatelstvo v té době soustřeďovalo jen na větších, bezpečných sídlštích. Takovéto soustřeďování se je doloženo v nejmladším období únětické kultury, jejíž pohřebiště se hromadí hlavně v středních Čechách na sever od Prahy (Únětice, Kamýk, Tursko a j.), a na Slánsku. Zdá se však, že hlavní příčinou je druhá možnost, že totiž většina sídlšt nebyla dosud objevena. Pokud je známe, skládala se z příbytkových a odpadkových jam, hlubokých přes 1 m. Tvar jam není dosud bezpečně zjištěn. Vyskytly se jámy obdélníkovité se stopami po kulech na obvodu (Kobylisy), i jámy okrouhlé a eliptické. Příbytkové jámy bývají mělké a obsahují jen velmi málo nálezů. V hlubších, odpadkových jamách bývá něco střepů, zlomky hliněných závaží, zřídka kostěné nástroje a výjimečně zlomky předmětů bronzových nebo kamenných.

Pražské území, tak bohaté na nálezy z mladší doby kamenné, bylo v mladším období únětickým patrně osídleno slaběji. Nebylo v něm totiž nalezeno dosud větších souvislých pohřebišť, leč že byla rozložena na zastavené ploše a již před staletími rozrušena. Velké sídlště bylo v Kobylisích v cihelně při silnici, menší sídlště bylo ve Vysočanech, v Libni, na Pankráci.

Pohřebiště starší únětické kultury byla zjištěna v Bubenci, na Hradčanech v Jelení ulici a ve Stromovce; ojedinělé hroby, nebo menší skupiny v Dejvicích, Vršovicích a v Libni.

Zatím co se v Čechách vytvářela starší únětická kultura, dály se na západ od Čech taktéž podstatné změny. V mladší době kamenné vznikly na horním Podunají rozličné skupiny, jejichž společným základem byla pásková keramika, sahající až na Porýní a dále na západ do Belgie a do Francie. Do tohoto základního tónu vpadá záhy mohutná vlna keramiky šňůrové a ozývají se též ohlasy skupin severnějších. Tím vznikají rozličné místní skupiny, v jejichž členění došli místní badatelé v jižním a západním Německu až k nejjemnějším odchylkám, takže se málem již ztrácel nutný přehled. Mladší generace se snaží o nápravu, avšak zdá se, že zachází taktéž příliš daleko v opačném směru (Reinerhöv „Aichbühler Typus“). Jako v Čechách přešla pásková keramika různými vlivy v t. zv. keramiku nordickou, tak i na západě vzniká obdobná skupina „altheimského typu“, který se namnoze i shoduje s českými nálezy (Lopata, Bzí, z části Zámka u Bohnic) a vedle něho žije dále i šňůrová keramika, která se posléze mísí se zvoncovými poháry. Zvoncové poháry zanechaly ve výzdobě keramiky po sobě ostrou stopu, ostřejší nežli v Čechách a přispěly značnou měrou k vývoji kulturních skupin nejstarší doby bronzové.

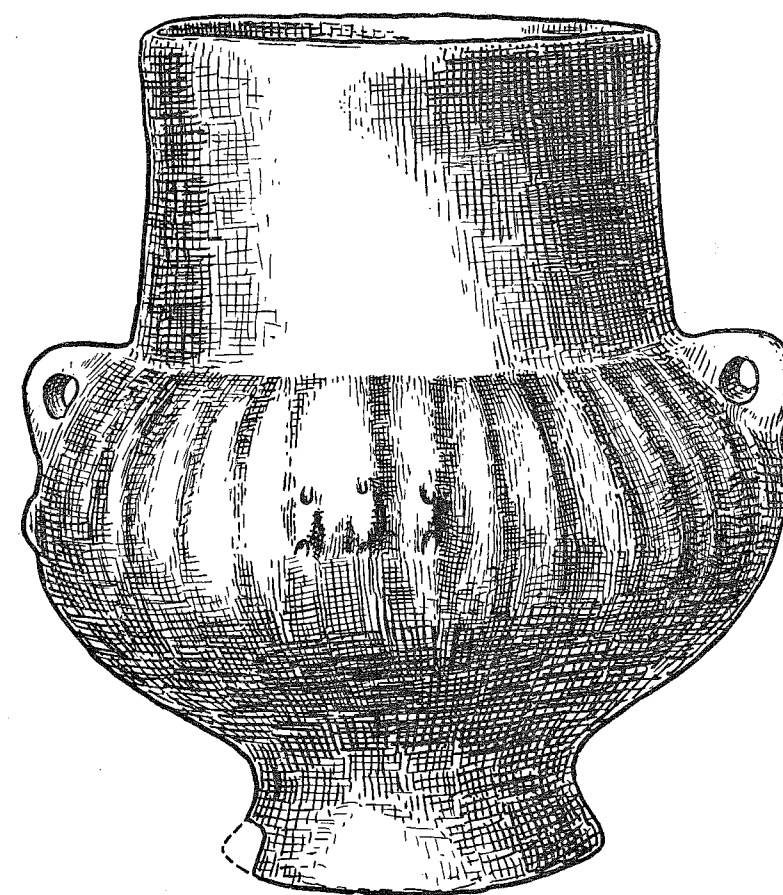
Tyto skupiny na horním Podunají se však nevyvinuly dále v únětickou kulturu, s níž byly do jisté míry současné, nýbrž podlehly velmi záhy mocnému proudu, který přicházel z jihu na sever a na západ po Dunaji z velmi pokročilého ustředí na dolním Dunaji a tak vznikla velká oblast podunajských mohyl doby bronzové. Podstatným znakem této oblasti jest právě pohřbívání

pod kamennými mohylami a to nejprve těl nespálených. Později se rozšířily v mohylách pohřby žárové. Původ ritu pohřbívání pod mohylami není dosud bezpečně zjištěn. Na jihu neznáme v té době mohylových pohřbů a pohřby ve skupinách nejstarší bronzové doby (Straubing, Eiersheim) na západ od Čech rovněž nejsou pod mohylami. Víme však bezpečně, že v západní oblasti šňůrové keramiky se pod mohylami pohřbívalo a že v Durynsku se vyskytly bohaté únětické pohřby v mohylách. I v Čechách se ojediněle našly hroby z nejstarší únětické kultury v mohylách (Voda Odolena, Pan. Břežany) a na Moravě byly prokopány mohyly s nejmladší keramikou šňůrovou. Některé pohřby šňůrové v Čechách byly ukládány na kopcích, skalkách a návrších (Kojetice, Velká Ves), takže se zhruba podobaly pohřbům mohylovým. Nebylo tudíž pohřbívání pod mohylami v střední Evropě neznámo ani před bronzovou dobou, avšak nedovedeme dosud rozhodnouti, bylo-li toto neolithické pohřbívání v mohylách v příčinném vztahu k mohylovým pohřbům doby bronzové.

Lid pohřbívající v kamenných mohylách se neomezil jen na užší oblast podunajskou, nýbrž záhy překročil Šumavu a osadil jižní a jihozápadní Čechy, kdež vznikly dvě skupiny, jež můžeme povšechně nazvati skupinou budějovickou a skupinou plzeňskou, velmi blízké skupině v Horní Falci. Tam seděl mohylový lid trvale a tam lze postihnouti i vývoj jeho kultury až na počátek doby železné. Ojediněle zasáhla však mohylová kultura i dále na sever do území kultury únětické až za Ohři a na východ za Labe. Jsou to však jen osamělé skupiny (Velká Dobrá, Běleč u Lán, Houštka), v nichž není vývoje. K těmto skupinkám patří mohyla v Bránice, v Troji a v nejbližší blízkosti pražského území, mohyla v Roztokách a hrob, patrně rozrušená mohyla v Lipanech u Zbraslavi. Ojediněle se vyskytly některé tvary bronzové i keramické na nejrůznějších místech, zaneseny patrně směnným obchodem do cizí oblasti. Z Prahy známe mohylové osudí na nožce z Michle (obr. 2.) a mísu na nožce z Král. Obory a osudí z Troje.

Keramika této skupiny je vesměs velmi špatně vypálena. Na povrchu je šedá, červenavá až černá a zřídka bývá přetřena jemnější hlinou a leštěna. Význačným tvarem jsou rozličné *misky na duté nožce*, zpravidla s úškem na břichu; zdobené bývají rytým, bíle inkrustovaným ornamentem v podobě šrafovaných trojúhelníků nebo soustředných kruhů a svislých čar, nebo žebříčkovým vzorem. *Ploché mísy* bez nožek mívají okraj vytažen ve dva nebo čtyři jazykovité výčnělky, nebo jest okraj poněkud šikmo zahnut a jest na něm po čtyřech bradavkách. Pod okrajem jest zpravidla malé ucho. Velmi hojně se vyskytují v mohylách též rozličné amfory (terriny), zdobené rytým ornamentem, nebo okrouhlými vypuklinami. Džbánky mají zpravidla kuželovitě rozevřené hrdlo, lomený břich, bývají zdobené rytým, nebo vrubořezovým ornamentem a někdy mívají na břichu vypnuliny. Kromě těchto tvarů, vyskytují se v mohylách rozličné koflíky a hrnce.

Dosud známá keramika z mohylové oblasti jest výhradně jen hrobové ná-

Obr. 2. Kultura jihočeských mohyl. Amfora z Prahy XIV. — Michle. — Culture des tumulus de la Bohême-Sud. Amphoratte trouvée à Prague XIV. — Michle.

dobí. Neznáme totiž ještě sídliště mohylového lidu a proto nám uniká i poznání všední keramiky užitkové.

Bronzy nalezené v mohylách jsou bohatší na tvary, nežli bronzy únětické a jsou namnoze mnohem vyvinutější. Nebožtíci byli ukládáni do mohyl v šatě se všemi šperky, nástroji i zbraněmi a když se změnil rítus a mrtvá těla se spalovala, byly jim ozdoby i zbraně dány do hrobu dodatečně.

Důležitý nástroj i zbraň, sekera, zachovala též ráz, jako v předchozí době. Vyskytuje se v mohylách ještě v podobě italského typu s vysokými okraji a s výřezem v týlu a ploché sekery s rovným týlem i ostrím a vysokými lištami na hranách, sahajícími od týlu až k ostří. Vyvinutý tvar seker jest sekera se schůdkem a sekera s laloky. Výjimečně se vyskytly též sekerky s příčnou tulejkou uherského typu a sekeromlaty s kuželovitou deštičkou v týlu.

Dýky jsou na rozdíl od únětických tvarů, protáhlejší a byly připevněny k ru-

kověti zpravidla 2 nýty s velkými, oblými hlavičkami. Nově se vyskytují krátké mečiky, podobné dýkám, dále meče s jazykovitou rukovětí se zvýšenými okraji, nebo s litou rukovětí a s válcovitým nákončím pochvy. Pochvy byly ze dřeva nebo z kůry. Zřídka se ve hrobech vyskytly hroty kopí; hojnější jsou v hromadných nálezech. Zhusta se nalézají v mohylách lité bronzové šipky s tulejkou.

Ozdobné předměty lze rozdělit ve dvě skupiny. Některé ozdoby byly součástí oděvu, jiné byly ozdobou těla, tedy vlastní šperk. V první skupině jsou hlavně jehlice, jež se v mohylách hojně vyskytují v rozličných tvarech. Výjimečně se našla ještě kličkovitá jehlice cyperská; hojny jsou jehlice se ztuštěným, provrtaným krčkem a kuželovitou hlavicí, jehlice s roztepanou a v očko stočenou hlavičkou, dále velmi daleko rozšířená jehlice s terčovitou a ohnutou hlavicí, jehlice s provrtanou kulovitou hlavičkou, jehlice zakončené jednoduchým kruhem, v němž jest pravouhlý kříž, nebo dvěma soustřednými kruhy, spojenými šesti paprsky a rozličné jehlice s plochou hlavicí. Jehlice jsou dobrou pomůckou k časovému určení nálezů, ovšem ne tak jemnou, jako později se vyskytující spony, kterých nebylo dosud v nejstarších mohylách nalezeno. K součástem oděvu patří kromě jehlic rozličné puklice a terče různé velikosti, které asi bývaly našity na oděvu a jemné pásky z tenké vykovaného zlata. Právě na pražské půdě byly nalezeny v bránické mohyle krásné ozdoby oděvu, jsou to spirálově stočené pásy bronzové, zakončené spirálami, jimiž si ženy ovinovaly lýtka.

Z ozdob těla jsou nejhojnější rozličné náramky, buď tyčinkovité se zúženými konci, podobné do jisté míry náramkům únětickým, buď ploché s rozšířenými konci, hladké, nebo žebérkované, nebo široké a ploché, zakončené na obou koncích po dvou spirálkách. Nejkrásnější zlaté náramky tohoto druhu byly nalezeny v Libčevsi. Jiný druh jsou náramky spirálovité, buď z drátu, nebo z plochých tyčinek čokovitého průměru.

K šperkům náleží taktéž nákrčníky z jantarových perlí; vyskytují se již i skleněné korále a výjimečně ještě i provrtané zuby. Na nákrčníky byly zavěšovány též srdcovité bronzové závěsky a mezi perlami bývaly vsunuty spirálové rourky z bronzového drátu.

Krásné šperky jsou bronzové prsteny, zakončené spirálami. Prsteny byly i jednodušší v podobě kroužků z bronzového nebo ze zlatého plechu.

V mohylách se vyskytují i toaletní předměty, jako pinzety z bronzového plechu k vytrhávání chloupků a lité, kruhové břitvy. (Obr. 3).

V kultuře jihočeských mohyl se skrývá cizí lid, jenž přišel do Čech od jihu a od západu a neměl původně nic společného s lidem kultury únětické, kromě základů v staré eneolithické kultuře středoevropské. Neurčité poměry národní příslušnosti počaly se znenáhla upevňovati teprve v bronzové době a dnes všeobecně se pokládá lid mohylové kultury za předchůdce potomních historických Keltů. Protože pak tyto „Protokeltové“ seděli též v naší vlasti, můžeme pokládati zemi Českou za součást keltické prakolébky.

Obr. 3. Kultura jihočeských mohyl. — Culture des tumulus de la Bohême-Sud.
(L'époque du bronze ancienne et moyenne.)

Zatím co v jižních a v západních Čechách se vyvíjela kultura mohylového lidu a ve středu země zkomírala kultura únětická, plnila se severní část Čech novým lidem, jenž mrtvé spaloval a popel pohřbíval ve svérázných nádobách; pohřby byly kladeny v řadách na rozlehlých pohřebištích, podle nichž byla celá oblast nazvána „kulturou popelnicových nebo žárových polí.“

Tato kultura vznikla nepochybně v Polsku a ve Slezsku, nejspíše mezi Odrou a Vislou. Odtud se záhy šířila na severní Moravu a na západ. Do Čech přišla již hotová a nemohla se zde tudíž vyvinouti z domácí únětické kultury, jak se někteří němečtí badatelé domnívali. V nejstarším období kultury polí popelnicových, nazvaném kulturou lužickou, vyskytují se totiž tvary, které se jistě vyvinuly z tvarů rozšířených v nejstarší bronzové době v střední Evropě a není o tom pochyby, že tyto tvary byly základem, z něhož se lužická keramika ve své pravlasti vyvinula.*)

*) Omezený rozsah této práce nedovoluje mi, abych mohl obsírně pohovořiti o těchto zajímavých poměrech v bronzové době a pojednám o nich v II. díle svého Praveku země České.

Příchod lužické kultury do Čech se neudál překotně, nýbrž jen zvolna se plnily východní a později i severozápadní Čechy novým obyvatelstvem, které zaujalo krajiny osídlené dříve lidem kultury únětické. Nebylo mu však souzeno, aby se v klidu plně vyvinulo, nýbrž bylo postupně z východních Čech vytlačováno novým přílivem příbuzného lidu kultury slezské. V této době lze pozorovat, jak lužická kultura ustupuje na západ a ve východních Čechách se uchylují její zbytky do těžko přístupných krajin, kdež však byly záhy dostihnuty kulturou slezskou.

Na pražském území se vyskytuje jen kultura lužická, hlavně její mladší stupeň, zvaný kulturou knovízskou. Nejstarší tvary lužické kultury jsou i ve východních Čechách velmi vzácné a do středních Čech vůbec nepronikly. Otázka po příčině poměrně pozdního příchodu lužické kultury do nitra Čech byla těžko řešitelná, dokud platil názor, že Monteliovy chronologické stupně následovaly všude přesně po sobě, a že každý z nich byl současně rozložen po celé Evropě. Dnes víme, že tomu tak nebylo. Monteliovy stupně bronzové doby jsou v podstatě jen typologické skupiny, které následovaly hlavně na severu po sobě, avšak nebyly v rozličných krajinách současně se severními a v určité krajině nebývaly všechny zastoupeny. Chyběl-li v některé krajině některý stupeň, předpokládalo se, že onen kraj byl v té době liduprázdný, t. j., že se obyvatelstvo z něho vystěhovalo. Výsledkem takovýchto výkladů byl ovšem zmatek ze stálého stěhování, jehož nebylo lze jinak odůvodnit. Zapomínalo se, že dnešní „země“, jako politické celky jsou útvarem novodobým; v pravěku bylo rozdělení území zcela různé a tatáž „země“ v dnešním smyslu patřila mnohdy k několika kulturním oblastem. Vždyť ještě na úsvitě doby dějinné nejsou na př. Čechy jednotným politickým celkem, nýbrž jsou rozděleny na několik států, osídlených ovšem slovanskými kmeny, avšak tenkrát ještě samostatnými politicky, a jak se zdá i kulturně a dialekticky se různícími.

Tím spíše lze uvěřit, že tomu tak bylo i v dávném pravěku v době kamenné a v době bronzové. Únětická kultura byla vyvrcholením neolithických kultur, které do ní vyústily a nesla v sobě již zárodek úpadku, jenž se stal zjevným, jakmile byla odříznuta pokročilejším lidem mohylovým od pramenů své zdatnosti, t. j. od Podunají. Nápirem mohylového lidu bylo přerušeno přímé obchodní spojení lidu únětického s jihem a tím byly uzavřeny zdroje jeho bohatství. Je-li správná Schránilova domněnka, že byl v Podrudohoří rýžován cín — a tato domněnka je velmi pravděpodobná — snadno si vyložíme, proč právě pod Krušnými horami se vyskytují četné nálezy mohylové kultury a proč se mohylový lid tak úporně tlačil na sever do území únětického. Bylo namítáno rozhodnými typology a systematiky, že mohylový lid se nemohl s lidem únětickým setkat, protože tento žil v prvním období bronzové doby, onen pak teprve v období druhém. Naznačil jsem již, že valná část druhého období bronzové doby je současná s mladší kulturou únětickou v Čechách, která byla velmi konservativní a ve svých úpadkových formách se udržovala ještě po velmi dlouhou dobu. Upozorňuji jen na kostrové hroby, vykopané p. J. A. Jírou

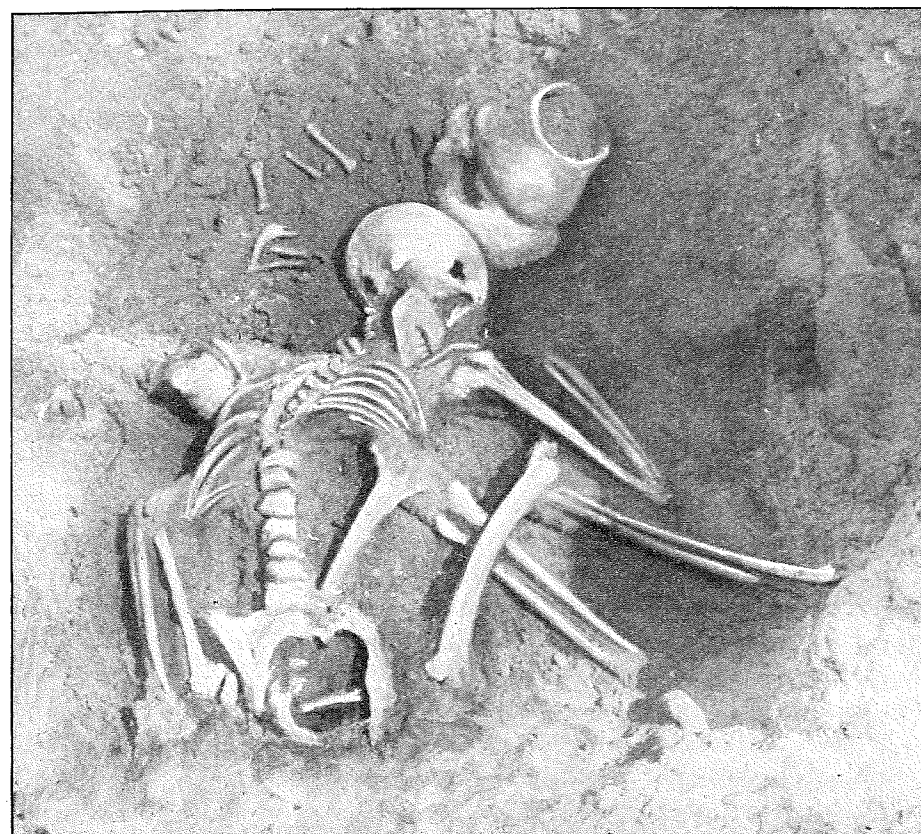
u Modré Růže v Bubenči. Lid únětický byl v posledním období svého osobitého bytu velmi zchudlý (proto naprostá chudoba hrobů) a silně prořídlý válčením s jižními sousedy, udržel se však ve svých sídlech až do příchodu lužické kultury, která patří do třetího období bronzové doby.

V té době jsou Čechy rozděleny na tři oblasti. Jižní a jihozápadní Čechy jsou osídleny mohylovým lidem, rozloženým v nerovných skupinách. Severovýchodní Čechy a východní část středních Čech se zvolna plní lidem lužickým, jenž později proniká i do západní poloviny Čech. V severozápadní části středních Čech živoří poslední zbytky únětického obyvatelstva, tísněné jednak lidem mohylovým, jednak záplavou lidu lužického. A tu právě je neobyčejně zajímavé, že únětický lid se mísí s lidem lužickým, zachovává si však až do úplného zániku svůj osobitý ráz pohřebního ritu, jenž ovšem není již tak přísný, jako byl v době vrcholného rozkvětu únětické kultury. Ve hrobech z této doby nalezáme kostry ještě značně skrčené, namnoze dobře situované. Pohřby jsou uloženy v řadách, jako na únětických pohřebištích, avšak často v nich bývá i více koster (2—5). I v těchto hrobech se vyskytují miniaturní nádoby, nikoli však tvarů únětických, nýbrž jsou to již rázovité tvary lužické. Bronzů bylo v těchto hrobech nalezeno dosud velmi málo a jsou to zpravidla spirálové náramky z dvojitého drátu, podobné známým zlatým náramkům z lužické kultury.

V nejmladším období lužické kultury — zvaném mladší kulturou knovízskou — tyto hroby v řadách uložené mizejí, zato však se velmi zhusta vyskytují nepravidelně skrčené kostry v kulturních jamách. Zdá se, že tu jde jen zřídka o úmyslný, pravidelný pohřeb, nýbrž mrtví byli prostě házeni do jam, často byli do nich i násilně vtlačeni a nezřídka byla zasypána v jamách těla rozličně osekaná, jak je patrné z neúplných koster. (Obr 4.) Snad souvisí tento zjev s lidožroutstvím, které již před mnoha léty zjistil prof. J. Matiegka na eponymním sídlišti v Knovízi u Slaného a nejnověji bylo pozorováno v Německu, na sídlišti mladší lužické kultury. Právě v období knovízské kultury doléhá na nás otázka, komu patří ona veliká sídliště s nesčetnými kulturními jamami a rozsáhlými a mocnými kulturními vrstvami, které také na pražském území jsou hojně zastoupeny. Jsou to sídla lidu žárových hrobů, nebo lidu pohřbívajícího mrtvé nespálené? Je-li správná naše domněnka o lidožroutství a se zřetelem k nepřilíživému uložení koster, bylo by lze se přiklonit k názoru prvému a pokládati tato sídliště za vesnice lidu žárových polí. S určitostí toho však tvrdit nelze a třeba očekávat nových nálezů, které by tuto otázku rozluštily, právě tak jako je třeba revize všeho známého materiálu a nových poznatků k řešení celého souboru otázek vztahujících se k poměrům v době bronzové v Čechách.

Jihovýchodní Čechy — alespoň v části ohraničené Sázavou, Lužnicí a střední Vltavou — nebyly podle dosavadních nálezů v bronzové době pravděpodobně trvale osídleny.

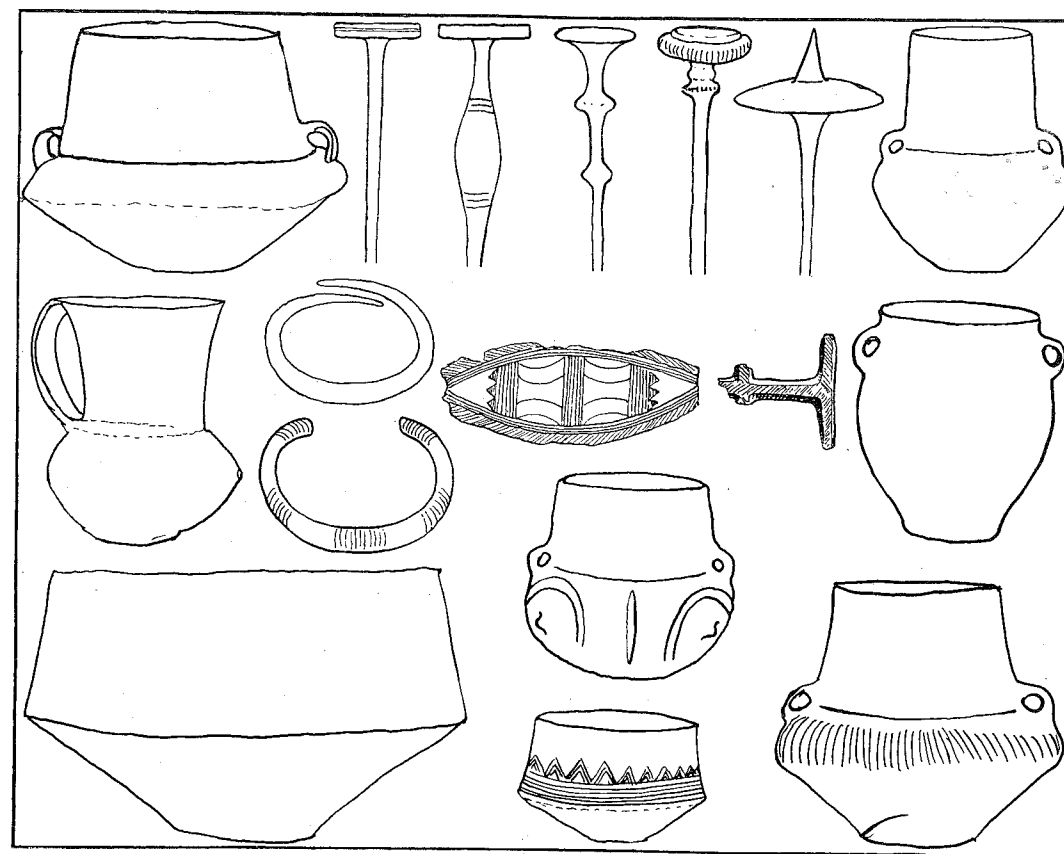
Lid lužické kultury ukládal pohřby vždy pod zemí. Někdy nad nimi nasýpal

Obr. 4. Knovízská kultura. Pohřeb se zkomolenou kostrou v kulturní jámě v Praze IX. — Hloubětíně. — Culture de Knovíz. (L'époque du bronze la plus jeune.) Le squelette coupé dans un fond de cabane à Prague IX.-Hloubětín.

hliněné mohyly, nebo je obkládal kamením, nejčastěji však je kladl do prosté jámy, kterou zasypal hlinou. Pravděpodobně byly i ploché hroby označovány, buď menšími rovy, nebo kameny, protože jsou na pohřebištích v pravidelných řadách a nikdy se navzájem neruší. Spalování mrtvol se dalo na zvlášť upravených místech na pohřebištích.

Ve hrobech se vyskytuje vždy několik nádob, z nichž jedna bývá „popelnici“, v ostatních snad byla potrava pro nebožtíka na cestu do zázsvětí. Nejvýraznějším tvarem lužické keramiky je dvojkuželovitá nádoba s ostrým lomem na břichu. V starším období jsou tyto nádoby velké, ostrého, přímočarého profilu. Později se profilová linie horní poloviny esovitě prohýbá a v nejmladším období se ostře profilované tvary vyskytují jen v miniaturních nádobkách. Původně nebyly dvojitě kuželovité nádoby zdobeny. Jen drsná spodní část břicha bývá zdobena hrubými žlábkami, vedenými paprskovitě ode dna k zlomu, který někdy je zdoben důlkovanou lištou, nebo zářezy. Miniaturní nádobky bývají

Obr. 5. Kultura lužická. — Culture lusatienne. (L'époque du bronze moyenne.)

zdobeny nad zlomem vodorovnými rovnoběžnými rýhami, nad nimiž jsou malé soustředné trojúhelníčky. (Obr. 5.)

Druhým výrazným tvarem jest t. zv. osudí. Jest to břichatá nádoba, ostře se zužující ke dnu, s mírně kuželovitým hrdlem. Na rozhraní hrdla a břicha jsou umístěna dvě malá protilehlá ucha. Tento tvar se vyskytuje v mnohých obměnách a čím jest mladší, tím mívá prohnutější stěny hrdla. Osudí se velice podobají větší nádobě bez uch, s ostřeji lomeným břichem.

V starší lužické keramice se vyskytují též rázovité džbány s kuželovitým, rozevřeným hrdlem a dlouhým, páskovým uchem, sahajícím od okraje na horní polovinu břicha. Koflíky jsou buď kuželovité, rovných stěn s páskovým uchem nepřechňavajícím okraj, nebo polokulovité s vyhnutým okrajem. Mísy jsou kuželovité s prohnutým hrdlem a mívají jedno, nebo dvě protilehlá, pásková ucha. Hrnce mají rozevřená hrdla a na nich nasazena ucha, dosahující na horní část břicha. Zvláště rázovitým tvarem jsou t. zv. květináče. Jsou to velmi hrubé nádoby, protáhlého břicha a mírně prohnutého hrdla s dvěma protilehlými uchy. Kromě těchto typických nádob, vyskytují se v lužických

hrobech ještě rozličné tvary, jako misky na nožce, pohárky, talíře a pod.

Lužické nádoby byly vyráběny ze silně písčité hlíny a zřídka byly dobře vypáleny. Jemnější zboží bylo přetíráno plavenou hlinou a leštěno. Výzdoba nádob byla chudá. Rytý ornament je vzácný a omezuje se hlavně na drobnější nádoby. Častěji se vyskytuje žlábkování (kanelování) a výzdoba vypuklinami (prsovité vypukliny). Tuhování povrchu nádob je ještě velmi vzácné a omezuje se hlavně na mladší období.

Kovové milodary se ve hrobech vyskytují zřídka a zpravidla bývají ohněm znetvořeny. Proto se soudívalo, že lid žárových polí byl chudý. Bohaté hromadné nálezy, hlavně z mladšího období a četné nálezy zlata dokazují, že tomu tak nebylo. V starším období lužické kultury vynikají hlavně rozličné jehlice, z nichž nejobyčejnější jest jehlice s pečetičkovou hlavicí. Vyskytuje se v nesčetných obměnách a mívá na krčku pod hlavicí jeden, nebo dva oblouny. Velmi příznačnou pro lužickou kulturu jest jehlice s ohnutou jehlou a úškem na ohbí. Četně se vyskytuje též jehlice se svinutou hlavičkou, jehlice s kulovitou hlavičkou a ztlustělým krčkem a jehlice s dvojitě kuželovitou hlavicí, někdy na horní straně vodorovně kanelovanou.

Z bronzových ozdob se hojně vyskytují náramky. Jsou zpravidla jednoduché, z prosté, hranaté, nebo oblé tyčinky, nebo z vytepaného pásku. Jsou buď hladké, nebo zdobené skupinami šikmých, prostých rýh a mají přesahující konce. Vzácnější jsou dlouhé, spirálovité náramky z hranaté tyčinky, zakončené spirálovými kotouči.

Ze spirálových rourek a soudkovitých bronzových perlí byly skládány náhrdelníky, na něž bývaly zavěšovány brýlovité spirály, nebo spirálové kotouče, spojené spirálovou rourkou. V Býchorech u Kolína byla nalezena tato ozdoba ze zlata spolu s t. zv. zlatými osmičkami královéhradeckými v typické lužické nádobce. Jako ozdoba šatu se as nosily mističkové, nebo kuželovité „tutuli“. — I bronzové, lité knoflíky s úškem se již vyskytly. Náušnice jsou z drátu prostě do spirály stočeného. Prsteny se podobají prstenům se spirálovitými konci z mohyl, mívají však více závitů.

Z nástrojů známe sekery jen z hromadných nálezů. Jsou to sekery se schůdkem jako v jihočeských mohylách a sekery s kolnými laloky, umístěnými uprostřed. Později vymizí sekery se schůdkem a rozšíří se sekery s lalokem. Nože se v podstatě podobají nožům z mohyl. Ve hrobech se častěji vyskytly bronzové šipky s tulejkou a zlomky listovitého kopí.

Lužická kultura se v Čechách vyvíjela pod vlivem kultury jihočeských mohyl, která ji spojovala s mocným proudem kulturním, jenž postupoval z jihu a z jihozápadu od Dunaje. Tak vznikla mladší lužická, nebo-li starší knovízská kultura (Buchtelův „lužicko-knovízský stupeň“), v níž keramika zachovala všechny tvary, ovšem se změkčeným profilem. Zajímavá je změna ve tvaru osudí, jehož hrdlo se prodlužuje a prohýbá — až z něho v mladším období vznikne etážová nádoba. (Tab. III.)

Z bronzových předmětů se pozměnily z části jehlice, mezi nimiž zvláště vy-

niká svou typičností jehlice s malou, dvojkuželovitou hlavičkou. V této době se uplatňuje v knovízské kultuře značnější měrou vliv mohylové kultury nejen v keramice, ale i v inventáři bronzovém. Příkladem jest jehlice s terčovitou hlavicí, zahnutou v pravém úhlu k dřívku. Na spojení lužické a knovízské kultury se severskou oblastí bronzovou ukazují složené spony, které známe i ze hrobů i z hromadných nálezů. Náramky jsou zpravidla z oblých nebo hranatých tyčinek; otupělé, nebo zúžené konce vždy přesahují. Někdy bývá tyčinka kroucená, nebo žlábkována. Vyskytují se též vypouklé, lité náramky, zdobené svislým žlábkováním.

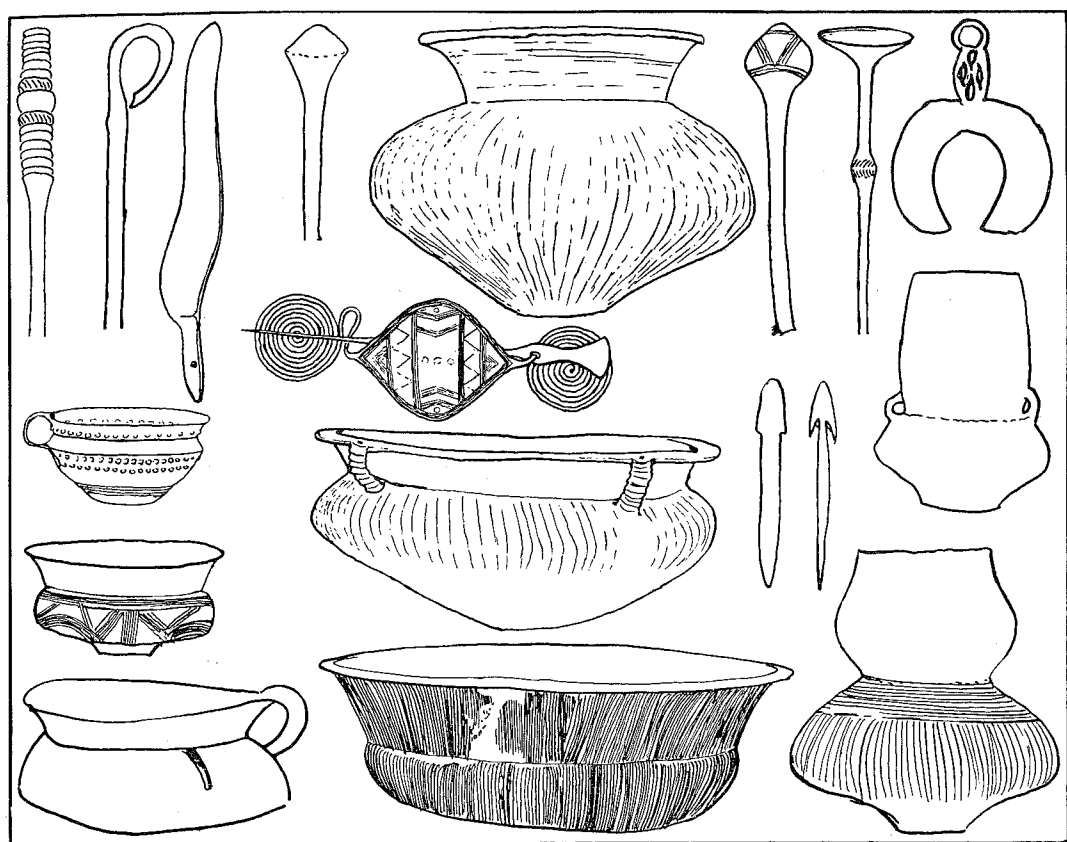
Prsteny a kruhy do vlasů jsou z drátů spirálovitě stočených. Nákrčníky jsou buď z krouceného drátu, nebo z bronzových a jantarových perlí.

Ze zbraní a nástrojů jsou známy sekery s laloky z hromadných nálezů a šipky s tulejkou ze hrobů i z depôtů. Velmi často se vyskytují nože s obloukovitým zesíleným hřbetem a rovným břitem. Rukovět je zároveň lita s čepelí. Meče se vyskytly jen jako ojedinělé, nebo hromadné nálezy. Z hrobů známy nejsou. Jsou to vyvinuté tvary mečů s jazykovitou rukovětí. Vzácně se nacházejí též hroty kopí.

Bronzové srpy se vyskytují hlavně ve dvou tvarech. Starší, bez rukověti, s kuželovitým výčnělkem, mladší s litou rukovětí. Břítvy mají prolamovanou rukovět, z níž vybíhají dvě ostří, uprostřed nespojená. Hojně se vyskytují rozličné knoflíky.

V mladším období knovízské kultury (obr. 6.) se jeví v keramice snaha po zjemnění profilu i ornamentu a hlavně po skvěle vyleštěném povrchu. Stěny nádob jsou velmi tenké. Rozmáhá se záliba v černém zbarvení, avšak tuhováním nádob jest ještě velmi vzácné a vyskytuje se až na sklonku knovízského období. Ve východních Čechách jest v té době v rozkvětu slezská kultura, jejíž keramika je z velké části tuhována. Ucha nádob jsou profilována a vyčnívají nad okraj. Velké popelnice, nebo zásobnice mají vodorovně vyhrnutý okraj. V tomto období se vyvinuly štíhlé, etážovité nádoby. (Tab. IV. a V.)

Jemná keramika tohoto období vznikla napodobením kovových vzorů, které v té době se hojně objevují, hlavně v hromadných nálezech. Z ozdob bronzových jsou nejčastější jehlice; nejčastěji s dvojitě kuželovitou, nebo vázičkovitou, nebo s uzlovitou hlavicí. Také složené spony s velkými deskami a spirálovitými konci jsou v této době v oblibě; současně se počíná objevovati brýlovitá spona spirálová, jako příznak blížící se civilisace hallstattské. Náramky jsou buď spirálovité, z plochého pásu, nebo široké z plechu, jehož zúžené konce jsou stočeny ve spirály. Starší tyčinkové náramky ovšem potrvaly i v tomto období. Nákrčníky byly z kroucených tyčinek s vytepanými a v očko stočenými konci a bývaly spojovány v různých velikostech v jedinou ozdobu. Prsteny jsou buď jednoduché, z bronzového pásku, nebo z drátu, jehož konce jsou stočeny ve spirálu. Hojny jsou též bronzové knoflíky. Břítvy se v mladším období podstatně nezměnily. Nože jsou vyvinutější. Mají dlouhý, kuželovitý trn, jsou prohnuty obloukovitě a hrot bývá zahnut vzhůru. Srpy v středních

Obr. 6. Knovízská kultura. — Culture de Knovíz. (L'époque du bronze la plus jeune.)

Čechách mají litou rukovět. Na sídlištích knovízských se našly i pravé šicí jehly s úškem.

Sekery dvojího tvaru se vyskytují jen ojediněle a v hromadných nálezech. Jsou to sekery s horními laloky (t. j. s laloky při týlu) a s postranním očkem, které se rozmohly i ve slezské kultuře, a sekery s tulejkou; tyto mívají rovněž postranní očko při okraji. Meče známe jen z ojedinělých nálezů; jsou vesměs pokročilých tvarů, nikoli však jednotného rázu. Ve Vltavě u Bubeneče se našel meč uherského typu s číškovitou hruškou a listovitou čepelí (sb. Jírova); v Dáblicích u Prahy se vyskytl krátký listovitý meč s jazykovitou rukovětí. Jiné meče se našly v Labi u Mělníka a v Zelenkách. V tomto období se rozmohly, kromě bronzových šipek s tulejkou, taktéž šipky kostěné s dlouhým trnem. (Praha-Libeň.)

Hrobů mladší knovízské kultury je poměrně málo; zato sídlišť s kulturními jamami a celými rozlehlými vrstvami je známo velké množství. Jen z území Velké Prahy lze uvést: Praha II.: Slupy, Karlovo nám., Žitná ul., Vodičkova ul., Vladislavská ul.; Praha III.: Kinských zahrada u pavil. Národop. musea;

Praha IV.: Hradčanské nám. (před arcibiskupským palácem), Jelení příkop, Strahov; Praha VII.: Holešovice, Letná; Praha VIII.: Libeň (od Palmovky ke Kotlářce a od Zámeckého vrchu na Libušák); Kobyličky; Troja (u Lisu); Praha IX.: Hloubětín; Praha XI.: Žižkov (Chelčického ul.); Praha XIII.: Vršovice, Hostivaře; Praha XIV.: Nusle, Pankrác, Michle, Krč, Brářík; Praha XVI.: Smíchov, Zličov; Praha XVII.: Košíře, Motoly, Jinonice-Butovice; Praha XVIII.: Břevnov, Střešovice; Praha XIX.: Bubeneč (Stromovka; Bučkova ul.), Dejvice, Šárka (u sv. Matěje), Vokovice (cihelna), Divoká Šárka (Džbán — Šestáková skála, Kozákova skála). V nejbližším okolí Velké Prahy bylo velmi rozsáhlé sídliště v Dáblicích, kromě četných sídlišť, z nichž zjištěny jen jednotlivé kulturní jámy v Černém Volu, v Kamýku a Přílepech, v Přemysleni u Klecan, na Zámkách u Bohnic a j.

Větší pohřebiště byla najisto v Libni, v Holešovicích (na Maninách) a ve Vysočanech. Bohužel, že byla povětšinou příliš brzo objevena, v dobách, kdy se jen velmi málo přihlíželo k nálezovým okolnostem a nálezy se publikovaly povrchně, bez obrázků, stereotypním způsobem — „nalezeny pohanské hroby s popelnicemi“.

Sídliště knovízské kultury jsou v pražském území ze všech kultur nejčetnější a obsahují nejhojnější materiál. Kulturní jámy jsou hluboké (až 3 m) a značně široké (2—3 m). Zpravidla mají tvar komolého kužele, bývají však rozličně členěny. Obsahují spousty střepů, někdy i celé nádoby, rozličné porouchané koštěné nástroje a někdy i zlomky nástrojů bronzových. V Bučkově ulici byla nalezena omítka stěn, pomalovaná bílými geometrickými vzorci (tab. V. obr. 9.) a nedaleko od Prahy, v Černém Volu u Selce byla vykopána omítka, či spíše zlomky hliněných stěn, zdobených plastickými ozdobami.

Tyto nálezy a bohatství skvěle pracované keramiky, jakož i množství dokonalých tvarů bronzových v hromadných nálezech, nasvědčují tomu, že lid knovízské kultury byl civilisačně velmi pokročilý a že si ho nesmíme představovat jako naprostého divocha. Přes to, že knovízská kultura je v středních Čechách tak hojně rozšířena, a že naleziště její jsou tak bohatá, není podnes náležitě probádána a skýtá řadu nezodpověděných otázek. Snad je tím vinno právě to množství materiálu, jež se získá systematickým výkopem kulturních jam, který přes dokonalost techniky je dosti jednotvárný a proto nespádá ani soukromých sběratelů, ani museí k intenzivním výkopům. V museích se desítky tisíců střepů knovízských stávají časem balastem, zvláště neoplývají-li musea dostatečnými skladišti.

A přece jsou knovízské kulturní jámy neobyčejně důležité a jich úsilovně probádání může vnést něco světla v zajímavý problém pohřbů v jamách, o nichž jsme se zmínili výše.

V mohylové oblasti pokračoval vývoj od staršího milavečského stupně k stupni mladšímu, jenž na pražském území se vyskytá ojediněle (Brářík). Ve východních Čechách se rozmohla kultura slezská, která nedospěla do okolí Prahy.

Přehlédneme-li v celku vývoj osídlení pražského území v bronzové době, pozorujeme, že na jejím počátku, v období starší únětické kultury bylo osídlení dosti husté, v plné a hlavně v mladší kultuře únětické bylo řidší, v lužické kultuře rovněž nebylo četné, za to však v knovízské kultuře bylo velmi husté. Vlastní kotlina pražská, hlavně Staré město, dolní Nové město, Josefov a dolní Menší město nebyla, právě jako v mladší době kamenné, osídlena téměř vůbec*); všechna sídliště i pohřebiště jsou rozložena ve vyšších polohách nad Vltavou. Tento zjev snad souvisí s nejistým tokem Vltavy, která neustále měnila řečiště, snad i s tím, že tyto čtvrtě jsou právě nejstarší a že v nich se odedávna stavbami převracela půda, takže prehistorické památky byly v nich zničeny již za ne- paměti.

V mladším období knovízském jest pražské území opět velmi lidnatým krajem, jako bylo za neolithu, protože tu patrně byly výborné podmínky osídlovací, které v pozdějších dobách vedly naše předky k založení hradu a města.

*) Ze Starého města známe jen knovízský kostrový hrob „u Vejvodů“ a sídliště u kláštera Milosrdných bratří.

LITERATURA.

Všeobecná.

- J. L. Piž*, Starožitnosti Země České. I. 1, 2; II. 3.
— Přehled České archaeologie. Praha 1908.
K. Buchtela, Vorgeschichte Böhmens. Věstník slovanských starožitností III. 1899.
K. Buchtela, *L. Niederle*, *J. Matiegka*, Rukověť české archaeologie. Praha 1910.
L. Šnajdr, Počátky předhistorického místopisu země České. Pardubice 1891.
J. Šchránil, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens. Berlín, 1928.
A. Stocký, Čechy v pravěku. Praha 1922.
J. Šchránil, Studie o vzniku kultury bronzové v Čechách. Praha 1921. (Studie).
A. Stocký, Čechy v době bronzové. Praha 1928.
J. Böhm, Rozšíření kultury únětické. P. A. XXXIV. str. 1—14.
A. Stocký, Únětická kultura v Čechách. P. A. XXXV, str. 1—21, 305—315.
J. Eisner, Jihočeské mohyly. P. A. XXXIII., str. 1—37, 193—231.
K. Buchtela, Die lausitzer und schlesischen Brandgräber in Böhmen. J. Z. K. IV. 1906. str. 1.
K. Prokop, Praha v době předhistorické. Č. S. P. S. Č. XIII., str. 1—7; 41—50; 73—86.
E. Štorch, Praha v době předhistorické. Praha, 1921.

PRAHA I.

(u Milosrdných). *Štorch*, Praha 1921, str. 134.

PRAHA II.

Slupy (U sv. Bartoloměje). *Bř. Jelínek*, MAGW. XX., str. 138. *Štorch*, Praha 1921; str. 140.

Karlovo nám., *Štorch*, Praha 1921, str. 144.

Žitná ul., č. p. 572-II. *Štorch*, Praha 1921, str. 144.

Vodičkova ul. č. n. 15. *Štorch*, Praha 1921, str. 144.

Vladislavská ul. (Měšťanská beseda). *Štorch*, Praha 1921, str. 134.

PRAHA III.

Petřín. (Zahrada Kinských, „v Ráji“ u Národopis. musea) *Bř. Jelínek* MAGW. XXI., str. 26; *Štorch*, Praha 1921, str. 144.

PRAHA IV.

Náměstí, před arcibiskupským palácem. *Štorch*, Praha 1921, str. 144.

Jelení příkop. *Štorch*, Praha 1921, str. 144.

PRAHA VII.

Letná, P. A. XVI., 424, 584.; *Bř. Jelínek*; *Štorch*, Praha 1921, str. 134.

Maniny. *Štorch*, Praha, 1921, str. 121.

PRAHA VIII., *Libeň.*

- Balabenka. *Jelínek*, MAGW. XXI., str. 7—9, 12.
 Za synagogou. *L. Šnajdr*, Počátkové, str. 59.
 Před synagogou. *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 2.; *Štorch*, Praha 1921, str. 122.
 Sv. Ludmila. *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 9—12.
 Kotlaska-Kolčavka, P. A. X., 386, 590; XI., 43; *Šnajdr*, Počátkové 59; *Bř. Jelínek*,
 MAGW. XXI., str. 12.
 Libušák. *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 2. *Štorch*, P. A. XXVI., str. 18; — Praha 1921,
 str. 114.
 Palmovka. Na žertvách. *Štorch*, Praha 1921, str. 115; *Schránil*, Studie, str. 44, 71.
 Všeobecně: *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 1—15. *Štorch*, Praha 1921, str. 130, 131, 142;
Axamit, Obz. Pr. III. 35; *Schránil*, Studie 53, 70.
 Kobylisy. P. A. XI., str. 678; *Pič*, Starožitnosti I. 1., str. 208, 16. XXXVIII. č. 16, 21;
Štorch, 1921, str. 114; *A. Stocký*, P. A. XXXIII., str. 133.
 Troja. U lisu, *Axamit*, P. A. XXXII., str. 227; *Štorch*, Praha 1921, str. 143; *Schránil*,
 Studie, str. 50.
 Bohnice. Pískovna ústavu choromyslných. *Stocký*, P. A. XXXIII., str. 133; *Schránil*,
 Studie, str. 47.
 Zámka (hradiště u Bohnic, však mimo obvod V. P.); *Osborne*, Iris, 1879, *Štorch*, Praha
 1921, str. 143.

PRAHA IX.

- Vysočany. *A. Stocký*, P. A. XXXIII., str. 133; *Pasternak*, P. A. XXXIII., str. 335.
 Hloubětín. *K. Prokop*, Praha. *Štorch*, Praha 1921, str. 134, 143; *A. Stocký*, P. A. XXXIII.,
 str. 133, 339; *F. Friedrich*, P. A. XXXV., str. 214; *J. Schráníl*, Studie str. 85.

PRAHA XI.

- Žižkov. *Štorch*, Praha 1921, str. 133, 143.
 Vinohrady (u Olšanských hřbitovů). *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 15. *Pič*, Staro-
 žitnosti, II., 3., str. 287.

PRAHA XIII.

- Vršovice (Eden). *A. Stocký*, P. A. XXXIII., str. 133; *Štorch*, Praha 1921, str. 143.
 Záběhllice. P. A. XIV., str. 472.
 Hostivaře. *Štorch*, Praha 1921, str. 143.

PRAHA XIV.

- Nusle (nádraží). *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 16; *Pič*, Starožitnosti. I. 1, str. 211;
Štorch, Praha 1921, str. 133, 143.
 Michle. *Kohout*, P. A. XVI., str. 755; *Pič*, Starožitnosti, I. 1., str. 210, tb. LXVI.;
Prokop, Praha. *Štorch*, Praha 1921, str. 133, 143.

PRAHA XV.

- Krč (Společenská zahrada). P. A. IX., str. 475. Písečník p. Velce; *Štorch*, Praha 1921,
 str. 133, 143.

- Bráník. *Bř. Jelínek*, MAGW. XIV., 175; *Pič*, Starožitnosti II. 3., str. 281. — P. A. XIX.,
 str. 431. *Štorch*, Praha 1921, str. 122, 134; *Schráníl*, Studie, str. 85; *A. Stocký*, P. A.
 XXXIII., str. 133.

PRAHA XVI.

- Smíchov. *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 28; *Štorch*, Praha 1921, str. 144.
 Zlíchov. *Štorch*, Praha 1921, str. 143.
 Hlubočepy (u sv. Prokopa). *Woldřich*, MAGW. XIX., str. 79.

PRAHA XVII.

- Košíře. P. A. XIV., str. 472; *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 29—32; *Štorch*, Praha 1921,
 str. 144.
 Motoly. *A. Stocký*, P. A. XXXII., str. 238; XXXIII., str. 339.
 Butovice. *Bř. Jelínek*, MAGW. XXI., str. 34—35; *Schráníl*, Studie, str. 12.

PRAHA XVIII.

- Břevnov. *Štorch*, Praha 1921, str. 144.

PRAHA XIX.

- Bubeneč. *Zap*, Poutník 1846, str. 221, 283; 1874, str. 59; MCCW. XIV., str. 56; *Bř. Je-
 línek*, MAGW. XXIV., str. 57; *R. v. Weinzierl*, Prähistorische Blätter VII., str. 25; *Pič*,
 Starožitnosti I. 1., str. 211; — P. A. XXII., str. 214; *Štorch*, Praha 1921, str. 133,
 143; *Schráníl*, Studie, str. 12, 50, 55, 76; *J. A. Jíra*, Obz. Pr. II. 1923, 9, 81; III.
 1924. 1.
 Dejvice. *Schráníl*, Studie, str. 26.
 Podbaba. *Schráníl*, Studie, str. 27, 30.
 Vokovice. P. A. IV., 2, str. 179; V., str. 142, 284; VI., str. 156; VII., str. 81; X., str. 870.
 MCCW. XIV., 166; *Šnajdr*, Počátkové 56; *Undset*, Das erste Auftreten des Eisens in
 Nordeuropa, str. 52; *Pič*, I. 1, str. 218; II. 3, str. 287; *Štorch*, Praha 1921, str. 143.
 Divoká Šárka. (Šestákova a Kozákova skála, Hradiště.) *Beneš*, P. A. VII., str. 165;
Schráníl, Studie, str. 25, 37, 41, 44, 46, 47, 50; *J. A. Jíra*, Šárka u sv. Matěje. Č. S. P.
 S. Č. VII. 45, 85.

RÉSUMÉ.

Prague à l'époque préhistorique.

II.

Durant la période du bronze le territoire de Prague fut à peu près habité sur la même étendue que durant la période néolithique; mais, aux différentes étapes de cette période, il ne fut pas peuplé dans des conditions identiques de densité. De la période énéolithique se développe, dans presque toute la moitié nord de la Bohême — dont fait partie le territoire de la Grande-Prague, — la plus ancienne culture d'Únětice; dans cette culture on peut encore très nettement discerner comment des éléments énéolithiques ont survécu à la culture des vases caliciformes, de la céramique cordée et de certains éléments de la culture tchèque „nordique“, éléments qui appartiennent d'ailleurs plutôt au domaine sud-oriental. La fusion qui amalgama les éléments précités de telle façon qu'ils finirent par s'assimiler réciproquement et par donner la culture d'Únětice fut amenée par un courant puissant venu du sud-est. Aujourd'hui, provisoirement, nous ne pouvons discerner que quelques-uns des éléments de ce courant; ils nous apparaissent dans la céramique d'une part, dans les objets en bronze d'autre part, mais en somme nous ne saurions encore définir exactement en quoi consista ce courant. Ce qui est certain, c'est qu'il était en relation étroite avec la route commerciale de la vallée du Danube et qu'il marqua d'une profonde empreinte la culture d'Únětice. Nous avons pu le constater lorsqu'on a fait, d'un seul coup, à Únětice, la précieuse découverte de sept poignards en bronze; l'un de ces poignards avait un manche en fonte ajouré et incrusé d'ambre jaune, un autre était enfoncé dans un fourreau de bronze.*)

La Bohême était déjà, durant la période énéolithique, un lieu de transit important sur la route commerciale reliant le sud au nord. La région de Prague participait alors sans aucun doute à la vie commerciale et elle était, pour cette raison, habitée par une population assez dense. Au début de l'âge de bronze, le centre commercial se déplaça à coup sûr légèrement vers le nord — le fait s'explique peut-être par la présence de laveries d'étain au pied des Monts métalliques — et cela affaiblit certainement un peu le peuplement dans la région de Prague; cette région, toutefois, ne demeura jamais inhabitée. C'est surtout durant la période la plus récente de la culture d'Únětice que cet éclaircissement de la population apparaît avec le plus d'évidence. (Únětice près Roztoky ne fait pas partie de la région de Prague, et la nécropole qu'on y a mise au jour il y a longtemps déjà, ainsi que la découverte globale opérée récemment, relève du territoire de Slanská Hora.) Cet affaiblissement du chiffre de la population, de prime abord on cherche à l'expliquer en disant qu'il a peut-être été provoqué par les incursions de peuplades étrangères venues du sud et de l'ouest de la Bohême. Car c'est par là qu'ont pénétré les hommes de la culture des tumulus; partis du Danube, ils ont fait des efforts considérables pour s'étendre en direction du nord. On retrouve leurs traces dans la région de Prague: le

*) P. A. XXXV. 2, 1928.

tumulus de Bráník, les découvertes faites dans la Stromovka (voir fig.), à Troja et à Michle; et puis, dans les environs immédiats de Prague, le tumulus du bois de Roztoky et le tombeau de Lipany près Zbraslav (tombeau qui paraît être plutôt un tumulus désaffecté).

Malheureusement cette opinion est infirmée par des impossibilités manifestes d'ordre chronologique. La culture d'Únětice appartient à la 1ère période de Montélius et la civilisation des tumulus à la 2ème. Je reconnais comme pleinement fondée, du point de vue typologique, la classification que Montélius a faite pour l'âge de bronze, mais cependant je ne saurais la regarder, du point de vue chronologique, comme un dogme absolument inattaquable. Le système de Montélius ne vaut, comme chronologie régionale, que dans le domaine nordique. Dans le reste de l'Europe les groupes typologiques ne coïncident pas toujours avec l'évolution chronologique du domaine déterminé. Dans le système de Montélius il n'est pas tenu compte du caractère conservateur des civilisations existantes. Les théories antérieures faisaient une part trop forte à la disposition en couches verticales; elles négligeaient ou plutôt elles se refusaient à admettre la disposition en couches horizontales des civilisations. Autrement dit, tous les groupes typologiques ne se sont pas toujours succédé, souvent aussi ils ont coexisté. Dans le sud-ouest de l'Allemagne ainsi que dans la vallée du Haut-Danube la première période de l'ère du bronze qui correspondrait à la civilisation d'Únětice est un peu plus ancienne que la culture d'Únětice en Europe centrale et elle dure beaucoup plus longtemps; elle n'a même pas pu se développer pleinement, car de très bonne heure l'action de la basse vallée du Danube s'est fait sentir en ces parages tandis qu'y pénétrait rapidement la culture des tumulus de la 2ème période de Montélius.

Cette culture, en provenance du sud et de l'ouest, a envahi de bonne heure la Bohême et elle s'est implantée principalement dans la Bohême du sud et de l'ouest. C'est de là que très tôt les gens de la civilisation des tumulus sont partis faire des incursions au nord; il est même arrivé qu'ils ont atteint, du moins pour un temps, le territoire de Prague. C'étaient probablement les ancêtres des futurs Celtes, et nous les appelons pour cette raison Protoceltes. Ces incursions eurent certainement pour cause le désir qu'avaient ces gens de s'assurer des régions plus favorables au peuplement. En effet, même en admettant qu'il y ait eu alors une réduction sérieuse de l'étendue de la forêt vierge sous l'influence du climat chaud et sec, la Bohême du sud, de par la nature de son sol, fut toujours moins fertile et la culture des champs y fut toujours plus difficile. Il y eut peut-être une autre cause à ces incursions, à savoir la richesse relative de la population d'Únětice et plus spécialement le fait qu'elle possédait les gisements d'étain des Monts métalliques. Cependant les peuplades de la civilisation des tumulus ne réussirent pas à occuper d'une manière durable la moitié nord de la Bohême. Il semble que la population d'Únětice, qui allait sans cesse en déperissant, ait trouvé de bonne heure un appui dans un peuple nouveau qui arriva en Bohême par le nord et par l'est. Les peuplades d'Únětice furent d'ailleurs submergées par ce flot et elles disparurent complètement, elles et leur civilisation agonisante.

On appelle ce nouveau peuple, d'après la manière dont il traitait ses morts — l'incinération, — le peuple des champs d'urnes, ou bien encore le peuple des champs à incinération. Il apporta avec lui une civilisation déjà développée, la civilisation de Lusace.

On peut situer le berceau de cette civilisation quelque part entre l'Oder et la Vistule, mais on vit de bonne heure la Silésie, la Moravie du nord et la Lusace s'adjoindre à ce foyer primitif; ensuite, de Lusace, cette culture se propagea rapidement en Saxe et en Bohême. Dans ce dernier pays l'ancienne culture de Lusace n'a laissé que fort peu de traces. Seuls l'échelon moyen et l'échelon récent sont largement représentés. Outre les grandes nécropoles à incinération on trouve aussi des cimetières renfermant des tombes avec squelettes accroupis disposés en rangées. Les squelettes sont orientés comme dans la civilisation d'Únětice. Seulement ils ne sont pas, d'habitude, accroupis suivant des rites aussi précis et l'on rencontre également des tombes collectives, phénomène rare dans la civilisation d'Únětice. Il y a d'ordinaire auprès des squelettes des ustensiles en miniature, comme dans les tombes d'Únětice, mais leurs formes sont celles de la céramique de Lusace. Il n'est pas douteux que ces sépultures appartiennent aux peuplades expirantes de la culture d'Únětice; de cette civilisation elles n'ont gardé en définitive que le rite d'ensevelissement. Il semble que certaines expériences de ces peuplades aient passé aux peuplades des champs d'urnes, principalement en ce qui concerne la technique de la fabrication céramique. En effet, la céramique primitive de Lusace est relativement d'un grain plus grossier, elle est plus mal cuite et n'est pas colorée en surface. Toutefois les produits plus tardifs sont, au point de vue technique, d'une perfection achevée; en outre ils sont ordinairement colorés en noir par exposition à une flamme fumeuse, exactement comme la céramique des gens d'Únětice.

Cette ère plus récente, nous l'appelons la culture de Knovíz (du village de Knovíz, près Slaný, où l'on a fait des découvertes intéressantes) et nous y distinguons deux périodes, une ancienne et une tardive. C'est principalement au cours de la période tardive que se fait sentir l'influence exercée par la région où habitait le peuple des tumulus. De cette période nous connaissons relativement moins de tombes à incinération; en revanche on y rencontre fréquemment des squelettes déposés dans des fosses; ils sont parfois rangés assez régulièrement, mais d'autres fois on remarque qu'ils ont été simplement jetés dans les fosses; souvent aussi on leur a tranché les extrémités, voire même la tête. On ne trouve plus de rangées de tombes avec squelettes accroupis. On n'a pas encore pu déterminer sûrement quelle est la proportion des squelettes en fosses par rapport aux tombes à incinération. Ce sont les anthropologues qui pourraient sur ce point faire beaucoup de lumière; malheureusement, jusqu'ici, il ne nous a été conservé que bien peu de matériaux somatiques. Un autre fait incontestable, c'est que, durant cette même période, on a pratiqué l'anthropophagie.

Dans le sud et dans l'ouest de la Bohême la culture des tumulus a poursuivi son évolution sous l'influence incessante de la civilisation des champs d'urnes. De même que dans la Bohême du centre et du nord la civilisation de Knovíz a présenté deux phases, de même au sud et à l'ouest il y a eu les deux phases de Milaveč, la phase ancienne et la phase tardive; ces deux dernières n'ont pénétré que sporadiquement jusque dans la région de la Grande-Prague.

A l'est de la Bohême la culture de Lusace fut refoulée par la civilisation de Silésie, laquelle, en partant de la culture de Lusace, envahit graduellement le nord-est de la Bohême. Elle ne pénétra pas dans la région de Prague.

Vers la fin de l'âge du bronze la Bohême était donc divisée en trois domaines de civilisation. Le nord et le centre étaient remplis par les peuplades de la culture de Knovíz, l'ouest et le sud étaient habités par celles de la culture des tumulus (Protoceltes) tandis qu'à l'est s'étendait le domaine de la culture silésienne. Une partie de la Bohême du sud-est, délimitée approximativement par la rivière de Sázava, le plateau tchéco-morave et la rivière de Lužnice, n'était pas habitée de façon permanente.

Dans la région de Prague la culture de Knovíz est représentée par de nombreuses résidences et nécropoles, et les matériaux qu'on y a mis au jour sont de tout premier ordre. Entre autres curiosités je ne rappellerai que le revêtement découvert à Bubeneč sur les parois d'une cabane et où étaient peintes en blanc des figures géométriques. A cette époque la région de Prague offrait sans doute à nouveau des conditions de vie favorables à l'habitat, ainsi qu'on l'avait vu durant l'ère néolithique. Dès lors ces conditions de vie ne changèrent plus, et durant toute l'ère préhistorique le territoire de Prague fut fortement peuplé, jusqu'au jour où fut fondé, à l'aube de la période historique, le château du prince de Prague, au-dessous duquel devaient naître, dans la suite des temps, les différentes cités pragoises.

ED. SITTLER:

KOSTEL SV. LINHARTA A DŮM „U ČERNÉHO ORLA“ NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM.

(Dokončení.)*

O inventáři kostela sv. Linharta zachovaly se nám také dosti hojně zprávy, jež nepostrádají zajímavosti. Nejstarší ze zpráv těch pocházejí z počátku r. 1380. Tehdy, při známé nám již arcijáhenské visitaci²⁸⁵), shledány tu následující kostelní předměty. Knihy liturgické: velký matutinář, notovaný; antifonář, již starý; jeden žaltář starý, ve vazbě již dosti špatné a druhý nový, dobrý („de nova forma“); gradual, dosti dobrý, avšak starý, a druhý, menší, pro žakovstvo („pro scolis“); misál jeden nový, jež byl daroval plebán Mikuláš²⁸⁶) v náhradu za kalich, který se za něho ztratil, jiný lepší prvního, třetí dobrý, psaný velkou literou a ještě čtvrtý, starý sic, ale dobrý, s notami obvyklými („cum nota usuali“); pak dvě agendy (= ritual) dosti dobré. Relikvie: herma (= relikviář v podobě poprsí) dřevěná, pozlacená, mající na prsou sponu a v ní pod křížtálem ostatky sv. Linharta. Bohoslužebné nádoby: dvě monstrance, obě stříbrné, pozlacené; jedna z nich byla zakončena křížkem, za Lukáše sakristiána ztraceným; kalichův celkem osm; z těch byly tři stříbrné, celé pozlacené, čtvrtý rovněž stříbrný, toliko s pozlaceným nodem, další dva pouze stříbrné. Dva z nich, totiž jeden stříbrný a druhý pouze pozlacený, byly darovány zároveň s hermou sv. Linharta, pět přibylo za moru („accreverunt in pestilencia“); osmý byl v zástavě („stat obligatus“) u Jakoubka Benešovského, jak týž, přítomen jsa, doznal, zaručiv jeho vrácení po výplatě. Kaditelnice dvě: jedna železná a druhá podobná, nová, již opatřil plebán tehdejší Prokop; též 7 párů mešních konviček s nádobou na víno („cum canteo pro vino ad officium“) a cínové umyvadlo („lavaterium“). Roucha bohoslužebná: pěkná („pulcra“) kasule hedvábná, z hladkého aksamitu („de axamito nudo“ na rozdíl od vzorkovaného), žluté barvy, na jejíž zadní straně byl vetkán obraz Ukřižovaného; dvě dalmatiky s předešlou kasulí shodné a

*) Prvá dvě pokračování byla otištěna ve *Zprávách Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlavního města Prahy*, sv. 3. (1911), str. 75—111, sv. 4. (1912), str. 99—140.

²⁸⁵) Protokol její z *MS*. kapit. knihovny svatovítské otiskl *Teige* „Základy“ II., 72 sq.

²⁸⁶) Předchůdce Prokopův, druhý toho jména farář zdejší, v r. 1368—1378. O ztraceném kalichu a žaltáři viz více „Zprávy“ IV., 106.

k tomu humerál, značně velkými perlami pošitý, tři alby a veškero ostatní příslušenství; jiná kasule hedvábná, zlatem protkaná, již nazývali ornátem Habardovým, se štolami a humerálem, pošitým listovými ozdobami („cum homyrali de foliis“), kterýžto ornát daroval tehdejší farář Prokop. Jiný ornát s dalmatikami byl balkinový²⁸⁷), se zlatými pásy („cum pretextura aurea“), jež býval druhdy „pana hraběte, probošta Vyšehradského, blahé paměti“ („domini comitis pie memorie prepositi Wissegradensis.“)²⁸⁸) Opět jiný ornát měl pásy s vetkanými greify, neboli rozpjatými orly, na zlaté osnově („habens pretextas staminis auri cum grifonibus vel aquilis extensis“); daroval jej Jakub Benešovský. Nadto bylo tu ještě jiných pět ornátův s albami, z látky zvané „nach“ („de nachonibus“),²⁸⁹) a kasule nedělní, barvy červené („rubei coloris“). Jiný ornát byl zelený, proužkovaný („virgatum“), opět jiný červený balkinový a ještě druhý balkinový, také červený, ale menší. Taktéž ornát žlutý, camlatový („de czamlat“),²⁹⁰) a jiný ještě modrý („glauci coloris“) se zlatou praetextou. Též černý ornát s dalmatikami, albou a jedním humerálem. Dvě jiné dalmatiky byly z aksamitu rudého, zeleně proužkovaného („virgate, de axamit ruffi et viridis coloris“). Jeden ornát z bílého šamlatu přibyl za moru, a kápi (= pluvial) zlatohlavovou („capa de panno aureo“) ponechal kostelu k žádosti visitátorově opět plebán Prokop, ač si ji sám svojil. Chorálních kápí bylo celkem 6, balkinových i polobalkinových. Oltářní prostěradlo („palla“) jedno mělo skvostné antependie²⁹¹) protkané zlatem a zdobené obrazy svatých s perlovými korunami a s drahokamy na sponách („que — ymagines — habent coronas de perlis cum phibulis gemmatis“). Byla tu i jiná ještě prostěradla s převisy aksamitovými, brunatnými, pro svátek. Také tu měli jakés okrasy nárožní k oltářům („angulares“), a to dvě taffetové,²⁹²) zelené a červené barvy, jiné dvě plátěné, červení promíšené („linei, mixti de rubeo colore“).²⁹³)

Také jednotlivá oltářnictví mívala druhdy svoji vlastní inventární výbavu. Tak při téže visitaci zjištěno, že oltář P. Marie měl tři plachty s antependiemi, z nichž jednu palakynovou. Oltářník jeho Ulrych vykázal také dva ornáty svého oltářnictví, jeden červený a zelený, druhý černý, šamlatový, a ohlásil, že téměř nadání náleží ještě jiné dva ornáty, jeden z proužkovaného sametu („de zamat, virgatum“), druhý pak zlatý na bílé půdě, kterýž daroval

²⁸⁷) Balkin, palakyn = hedvábná látka středověká, původu orientálského, zvaná pravděpodobně po zaniklém velikém městě Balku v Turkestanu.

²⁸⁸) Snad Viléma z Landštejna (1353—1359) nebo Jindřicha z Lipé (1345—1352).

²⁸⁹) Látka šarlatové (purpurové) barvy; po látce přezděna u nás i barva sama.

²⁹⁰) Z franc. „camelot“, angl. „camlet“, česky též „šamlat“; látka ze srsti velbloudí nebo její imitace. Srov. *Z. Winter*: „Dějiny kroje v zemích českých“, str. 115.

²⁹¹) Převís, zastírající přední stěnu oltářního stolu.

²⁹²) Jinak i „tykyta“; jemná látka z tenkého, vyvařovaného hedvábí.

²⁹³) O shořelé oltářní plachtě s černým antependiem, o níž byla již dříve řeč, vypověděl sakristián („Zprávy“ IV. 106). Jakub ze Strmilova visitátorovi, že lidé hubují („quod murmurant homines“) na jeho předchůdce Bartoloměje, v jehož přítomnosti byla spálena. Soudím z toho, že se tak stalo zúmyslně, po předpisu liturgickém, jež nedopouští strojiti oltáře černými rouchy.

fundator Dytilin, a u sebe opatruje jeho syn Elblin (= Albert), řečený Rak. Oltář Vše ch svatých (sv. Trojice, zároveň i sv. Štastného a Zbožného) měl také svoji plachtu, a Pavel ze Tříteže, zástupce jeho oltářníka Řehoře, okázal věci tomuto oltářnictví náležité: misál dobrý, kalich stříbrný s nodem pozlaceným, ornát jeden balkinový („de peliken“) dosti dobrý. Oltářnictví sv. Anežky při témže oltáři mělo plachtu sardynatovou (?), proužkovanou („virgata de sardynat“) a ještě druhou, všední. Též oltářnictví sv. Blažeje mělo dvě plachty, pro svátek jednu, druhou pro všední den. Oltář sv. Václava (sv. Patronův) měl též dvě plachty balkinové („de palakyn“), prvou červenou, druhou žlutou. Mikuláš z Gery, jeden z jeho oltářníků, ukázal visitátorovi inventář své nadace, totiž dva dobré ornáty, humerál stříbrem zdobený („omirale cum argento“), kalich stříbrný se zlaceným nodem a dobrý misál. Také druhý oltářník, Matěj z Hradce, předložil svoje: dobrý misál o dobré liteře („de bona littera“), zlacený kalich stříbrný a jeden ornát z nachu („de rubeo nach“), a připoměl k tomu, sám že má také vlastní ornát červený šamlatový s celým apparatusem.²⁹⁴ Oltář sv. Apoštolův (ač se o jeho oltářnictví zmínky nečiní) měl rovněž dvě plachty, z těch jednu již starou.

Škoda, že nám visitační protokol nedává zprávy o tehdejších zařízeních chrámovém. Toliko jediná zmínka se tam děje o jakýchsi obrazech na hlavním oltáři, aniž by však bylo zřejmo, jsou-li míněny obrazy tabulové nebo sochy. Byla totiž předešlého roku spálena jakás záclona, kterou se obalovaly ony obrazy.²⁹⁵ Také mezi všemi, jinak tak hojnými zápisy není zpráv, z nichž by vysvítalo, kdy který z oltářův a v jaké podobě byl zbudován.²⁹⁶ Jedinou výjimkou jest oltář sv. Václava (jinak sv. Patronův), o němž zápis „Knih erekčních“ z r. 1382 sice dí, že jej Václav plebán z Litožnic²⁹⁷ a synové Petra uzdaře znovu založili, zbudovali a vyzdvihli, („de novo fundaverunt, edificaverunt et erexerunt“), o němž však nicméně víme, že zádušní nadace jeho trvala již nejméně od r. 1377, nejsouc dosud úředně zajištěna,²⁹⁸ takže ani tu bezpečně o době vzniku oltáře usuzovati nelze.

Inventář chrámu rozhojňovaly ovšem ponejvíce dary a odkazy. Tak ještě roku 1380 (1. prosince) převzal v kostelní majetek plebán Prokop dva stříbrné kalichy, jež odevzdal na konsistoři jakýs Maceška z odkazu Otíka, dvořenína („familiaris“) Zikmunda, markrabí braniborského.²⁹⁹ A po roce (1381, 23. prosince) obohaceno opět oltářnictví P. Marie odkazem oltářníka Ulrycha. Nástupce jeho převzal totiž tehdy pro sebe, své spoluoltářníky

²⁹⁴) Roucha pro všecko ostatní přísluhující kněžstvo.

²⁹⁵) „... velum sive tectura quendam, qua circumdabantur ymagine in magno altari, est concretum.“

²⁹⁶) Slově „altare de novo erectum“, „erectio altaris“ a pod. nelze ovšem — jak již vysvětleno — rozuměti jinak, nežli že založena byla ta která zádušní nadace, oltářnictví.

²⁹⁷) R. 1408 uvádí se zároveň mezi kanovníky vyšehradskými. *Tomek*, Dějepis m. Prahy, V., 153.

²⁹⁸) „Zprávy“, IV., 127 sl.

²⁹⁹) *Tadra*, „Soudní akta“, II., 69, č. 451.

a nástupce od opatrovníků Ulrychova testamentu knihu „viaticus“ a v náhradu za ztracený misál 4 kopy grošův a misál jiný.³⁰⁰ Když pak (r. 1386) zakládala Marketa, vdova Ondřejova z Budějovic, při oltáři sv. Apoštolů nové svoje oltářnictví, vybavila je slušně. Dalat k němu misál ceněný za 8 kop grošů pražských, křišťálovou monstranci na 6 kop oceněnou, pozlacený kalich vážící 2 těžké hřivny a 4 loty stříbra, dva ornáty s úplnými apparatusy, jeden hedvábný pestrý, brunatný („brunatici mixti coloris“) s humerálem podobné barvy, druhý pro všední dny, šamlatový („de panno czamlatico“) a ještě třetí kasuli a humerál.³⁰¹

Pěkného daru se dostalo někdy před 1398 kostelu našemu od ženského příbuzenstva Anny vdovy po Křišťanovi, měšťanu staroměstském, které nahradilo zmíněný již dřevěný relikviář sv. Linhartu v podobě poprsí („caput sti. Leonard“) hermou stříbrnou, zlacenou. Vyznala totiž toho roku (26. ledna) jmenovaná Anna, bydlící v osadě svatolinhartské, před Mikulášem Puchníkem na konsistoři, že má u sebe „stříbrnou hlavu, pozlacenou, v níž jest část hlavy sv. Linhartu, kterou její příbuzné témuž kostelu darovaly. Také slíbila, že ji bude chovati pod dobrou a bezpečnou ochranou a že jí nezciží pod trestem exkomunikace. Připověděla též, že řečenou hlavu bude propůjčovati při obvyklých slavnostech, aby ji mohli na ozdobu toho kostela s jinými ostatky vstavovati na oltář. A pro případ, že by se ta hlava jakkolivěk pro špatné opatrování u ní ztratila, zavázala se zjednati svým vlastním nákladem hlavu jinou pro kostel ten, stejné ceny, stavíc za to rukojmím svého bratra Linhartu“. Také v tomto zápisu³⁰² připomenuto, že „po smrti paní Anny má řečená hlava býti odevzdána kostelu, plebánovi a osadníkům bez jakéhokoliv odporu“. Mezi svědky uvedeni jsou — pravděpodobně z příbuzenstva — Henzlin Wayswasser a Hašek apatykář.

Také později pamatovali i jiní na inventář svatolinhartského kostela svými odkazy. Tak ve kšaftu svém³⁰³ ustanovil měštinín Starého města Šimon od Bílého lva (čp. 143 na Rynečku) mezi jiným: „Knihy mé, aby mistr Rokycana převrhl, a což by se hodilo do libráře, to aby dal, a sestřencóm mým, což by se jim hodilo, aby ostavil, a k tomu 10 kop z mého statku aby vydáno bylo na librář obecní. Missál nejlepší v červené koži a ornát zlatohlavový k sv. Linhartu, k tomu kostelu odkazují. Item druhý missál pod tím do Tochovic odkazují, a jiné missály a postilly aby byly po chudých farách do vsí rozdány... Item k sv. Linhartu na kostel a na školu pět kop gr. Item faráři u sv. Linhartu dvě kopě gr. ... Dále rozkazují, aby z toho domu u bílého lva věčně lampa hořící dnem i nocí před Boží Tělo k sv. Linhartu jednána byla. A tak bylo-li by kdy potřebí ten dům prodati, aby

³⁰⁰) *Tadra*, „Soudní akta“, II., 128, č. 302.

³⁰¹) „Zprávy“, IV. 138.

³⁰²) *Tadra*, „Soudní akta“, III., 317, č. 26.

³⁰³) Jest zapsán v MS. archivu města Prahy č. 992. fol. 153. — Srov. *Teige*, „Základy“, I. 756, č. 3. a *Ž. Winter* v „Methodu“, XIV., (1888). str. 59.

vždy tak a v tom prodáván byl. Pakli by to kdy obmeškáno bylo, ale aby kostelníci s rychtářem o to mohli na ten dům sáhnúti. Pakli by kostel ten šel, ale do jiného, vždy před Boží Tělo.“

O kalichu, čtverých knihách a třech konvích cínových, jež kostelu a osadě svatolinhartské odkázal r. 1452 tehdejší farář jeho Mikuláš, stala se již zmínka;³⁰⁴) rovněž tak o odkazu Michaela Karyka z Řezna, měšťtína „od volka“ (čp. 142 na Rynečku) 15 kop míš. na opravu zlámaného zvonu.³⁰⁵) Týž měšťtan Karyk přispěl také 20 kopami na opravu kancellu, kde Boží Tělo chovali. Nevysvítá sic ze zprávy té, kde a jakým způsobem tehdaž v kostelíku našem Tělo Boží chovali, soudím však, že to bylo po obecním druhdy u nás způsobu ve zvláštním sanktuári („pastophorium“) ozdobnou mříží jakous („kancella“) buď uzavřeném (snad na způsob skvostných kovových dvířek, jako na př. v Králové Hradci), nebo dokola obklopeném a tak od ostatního prostoru odděleném. Podle značného obnosu na pouhou opravu toho díla věnovaného byla to asi práce značné umělecké ceny. Přeskoda, že nemáme o něm jiných zpráv, aniž při vykopávce bylo co nalezeno, čím bychom podrobněji o ní byli poučeni.

Že upřímná oddanost náboženská odkazovala druhdy kostelnímu záduší i kusy profanní, aby na bohoslužebné předměty byly obráceny, toho doklad — vedle uvedených již konvic faráře Mikuláše — skytá i soudní zápis z r. 1497 v archivu města Prahy³⁰⁶) o stříbrném pásu s nožnicemi³⁰⁷) nebožky Ydrdové, odkázaných k sv. Linhartu na monstranci.

Svatolinhartské „klenoty“ kostelní chovány bývaly — jak jsme již tu i tam zvěděli — ne vždy a vesměs při kostele nebo na faře. Také sobě při často již citované visitaci r. 1380 stěžoval oltářník Kuneš z Rakovníka, že předměty

³⁰⁴) Viz „Zprávy“, IV., str. 105.

³⁰⁵) „Zprávy“, III. str. 108. — Tato prvá a poměrně již tak pozdní — z r. 1550 — zmínka o zvonech při sv. Linhartu potvrzuje vývody mé, že kostel ten až do r. 1529 vůbec věže neměl. — Když byl týž kostelík odsouzen na zboření, měl též pouze jediný zvon.

³⁰⁶) „V té při a nesnázi, kteráž jest mezi osadními osady sv. Linharta, Starého města pražského, a Martú, manželkú Jana Šilhavého, kdež sú osadní toho žádali na Martie, aby jim pás stříbrný s nožnicemi k osadě vydala, kterýž u sebe má, nebožky Ydrdové, jež jim jest na smrtelné posteli ležiec na monstranci odkázala. Kdež ona, Marta, tomu odpověděla pravěci i svědomím provodíc, že jest jie ten pás Ydrdová dala a při nie zuostavila. Proti tomu osadní svědomí stavějíc, Jana Matesa uzdaře a Marketu manželku jeho, a Kateřinu sedlářku Močihubovu, téhož statku poručnici, při tom kšaft též Ydrdové pokazujíc, kdež týž kšaft nižádné zmiienky o témž pásu nečiní. — Pan purkmistr se pány nalézaje za právo, poněvadž táž Ydrdová toho pásu v svém zřiezení kšaftovníem jest nepostavila, ani jaké připomienky učinila, a Marta Šilhavá že to svědomiem provodí, že Ydrdová jsúci ještě živa to dobrovolně jest oznamovala, že jí ten pás dala, a že od nie nemá odjítí, doniž jest živa; podle kteréhožto svědomie při Martě Šilhavé ten pás zuostavují. Nad kteréžto svědomie osadní sv. Linharta, pokáží-li lepšie svědomie, právo se jim nezaviera. — Kdež pak o nožnicích Marta Šilhavá svědomím neprokuje, by jí s tiem pasem dala aneb při ní nechati chtěla, ty nožnice na vysvědčení Jana uzdaře a Kateřiny Močihubové též osadě přiřiekají. — Actum feria III. ante Martini 1497.“ MS č. 2075 Fol. G. 18v.

³⁰⁷) Ozdobné i stříbrem kované pochvy na nože, nůžky a pod., jež se k pásům na honosných provazcích přivěšovaly. Bližší viz u *Wintra* o. c.

kostelní („ornamenta“) se neuschovávají za faráře Prokopa tak, jako dříve bývalo. Za jeho předchůdce prý se ukládaly do skříně kteréhosi z osadníkův, a to prý dobře a bezpečně, což se nyní neděje. Patrně z toho, že kostel neměl k tomu pro stíněnost svou potřebné komory; nebylo jí — asi z téhož důvodu — pravděpodobně ani ve farním domě („domus dotis“). Což divu tudíž, že se ledacos ztratilo, zejména, když se kněžstvo tak často střídalo, jak jsme již ze zpráv poznali.³⁰⁸)

Povážlivějším se však zdá, že bývaly tehdy kostelní předměty dávány do zástavy, jak jsme již poznali na př. při výčtu kalichů v inventáři, z nichž jeden byl r. 1380 v zástavě u Jakoubka Benešovského. Také r. 1382 musil Martin, oltářník sv. Václava při zdejší kostele, jenž svoje oltářnictví směnil za faru ve Rtyni, připovědět (3. července) na konsitorním soudě, že do sv. Jakuba (tedy do tří neděl) vrátí oltáři tomu kalich stříbrný, jež v půldruhé kopě zastavil.³⁰⁹) Nešvary takové, bohužel dosti často v pramenech připomínané, nemohla ani přísná snaha církevních úradů, že „soudních akt“ dostatečně vyzírající, zameziti, jsouc tehdejší naprostým nedostatkem nějakého veřejného půjčovního zařízení nucena častěji ke shovívavosti. Svědčí to o špatných majetkových poměrech tehdejšího drobného kleru vůbec i o namnoze předpokládaném nadbytečném blahobytu duchovenstva za oněch časův. V této okolnosti, soudím, nutno hledati jednu — a to nikoliv poslední — z příčin, jež způsobily, že došlo u nás tak skoro rázem k převratům husitským hnutím. Jsem přesvědčen, že u převážné většiny kněžstva, jež se ke hnutí tomu přiklonilo, byl to hlavně hmotný nedostatek, jenž je hnal v náruč novotám, které příslibovaly vykoupění z neutěšených a neudržitelných sociálních poměrů jejich stavu za oné doby. Věc tato zasluhovala by, tuším, pozornějšího probadání. Ani husitství však nezjednalo očisty od zlořádu profanace posvátných předmětů zastavováním jich pro dluh. I toho doklad máme v zápisech o zdejší kostelíku. R. 1446 (18. srpna) soudili páni staroměstští rozepři mezi osadníky svatolinhartskými s jedné a Janou, sestrou vdovy Krčmicovy, Kateřiny, s druhé strany. Jednalo se tu o jakés klenoty kostelní, které prý odnesl Mikuláš, farář u sv. Ondřeje, z jejich kostela na zajištění své pohledávky 5 kop, kterou měl za nebožkou Krčmicovou. Svatolinhartští chtěli, aby páni klenoty jejich vyplatili z peněz, jež Jana u nich měla za prodaný dům své sestry, po ní přejatý. Páni však tomu nepřivólili, odkazující Svatolinhartské, aby na místě příslušnějším sobě práva, jak mohou, proti faráři Mikulášovi vyhledávali.³¹⁰)

* * *

Zbývá ještě vypovědětí poslední osudy kostelíka našeho. Krátce po vydání majestátu Rudolfova (v červenci 1609) učinili „měšťanstvo a řemeslníci pod obojí přijímající, jazyku německého v Starém městě praž-

³⁰⁸) „Zprávy“ IV., str. 106 sl.

³⁰⁹) *Tadra*, „Soudní akta“, II. 149, č. 119.

³¹⁰) MS arch. praž. č. 2099 fol. 1022.

ském“ pokus získati ke svým bohoslužbám podle konfese augsburské kostel svatolinhartský a s ním sousedící kostel P. Marie na Louži. Oba tehdy nepochybně tvořily společnou farnost,³¹¹⁾ jsouce oba takměř opuštěné, takže se v nich bohoslužby toliko (u sv. Linharta) ve středu a v pátek a (u P. Marie) v třetí neděli, v pondělí a v pátek konávaly. Podali za tou příčinou radním pánům česky psanou žádost.³¹²⁾

„Slovutné a mnoho vzácné poctivosti V. Mti. pane purgmistře a V. Mti. páni radní milí, páni nám laskavě přízniví. — V. Mtem. v náležitě pokoře k paměti přivozujeme, kterak na ponížené, poddané a snažné vyhledávání všech tří stavův království Českého pod obojí přijímající a k konfessi české, kterouž někteří Augspurgskou jmenují příznávající při J. M. Cři. pánu, pánu našem nejmilostivějším, aby jak v jazyku českém tak i německém volně a svobodně bez překážky každého člověka provozována bejtí mohla, a mimo ty kostely a chrámy Boží, jichž v držení jsou a kteří stavům tohoto království pod obojí prv náležejí, předně při nich netoliko pokojně zůstavení a zanechání bejtí mají, ale nadto vejš ještě buď v městech, v městečkách, vesnicích anebo kdekoliv jinde by kdo chtěl neb chtěli víceji chrámův neb kostelův k službě Boží aneb také školy pro vyučování mládeže vystavěti dáti, toho, jakž stav panský, rytířský, tak Pražené, horníci i jiná města, všickni společně i jeden každý obzvláště každého času učiniti moci bude a budou, propuštěno jest; za kteroužto velikou práci a nám všem prospěšné dobrodiní J. Mtem. pánům stavům pod obojí s ponížným srdcem děkujíc nepřestávati budeme. — A poněvadž nás potřebných měšťanův a řemeslníkův nemalý počet se nachází, jenž při dotčené konfessi, již někteří Augspurgskou jmenují, zavázání, vychování a k ní zavázání jsme, ano i na větším díle tomuto slavnému Starému Městu Pražskému podrobení, a jazyk český nám málo a na díle nic neznámý, také mnohem léta a starost na hrdle že možné není víc se jemu vynaučiti, tudy našim dušem občerstvení spolu s manželkami i se vší čeledí naší k požívání dosáhnouti nemůžeme; a tak s tím zároveň na našich potřebných obchodech, řemeslích a hospodářství nouzi i nedostatek pocejtujeme v tom, že my s velikou prací, obtížením i nemalým vynakládáním k obchodu a řemeslům svým (nechtíc aby toto slavné město jakou újmu snášelo) tovaryše a čeládku sem povolávatí musíme, ti někteří čas v díle pozůstanou, nemohouc pokrm duší svých k posilnění dostati, zase se jinam obracují, k tomu vědomé, že také od slavných kurfirstův, knížatův i jiných stavův svatě říše, jenž mnohdykráté prodloužené časy, čtvrt, půl léta i déleji zde pozůstávají a též konfessi příbuzný jsouc, aby v témž jazyku německém podle té konfessi užívati, a jak při zdraví tak i při navštívení v nemoci dušem svým opatření dosáhnouti mohli, velice žádostivi jsou. — I aby pocta pána Boha všemohoucího vyhledávána, jeho svatě jméno víc a víc rozšířeno bylo a my v takové svobodě osvícenosti slova Božího rostli, V. Mti. pokorně žádáme a jakožto po pánu Bohu J. M. Cři. nejvyšších pánův collatorův prositi nepřestáváme, že majíc to vše v svém uvážení, obzvláště poněvadž bez toho chrám Páně u sv. Linharta v Starém Městě Pražském prázden, v němž toliko v středu, v pátek, a též kostel Matky Boží nad Lúži, kdež v třetí neděli, v pondělí a v pátek služby

³¹¹⁾ Toho snad se týče zpráva *Beckovského* „Poselkyně“ II. (vyd. *Rezkovo* I. 354) k r. 1512: „... kapla P. Marie ad Lacum, na Louži... po dostatečném rozšíření a zvelebení byla jest farním kostelem uči-něna; podobně za farní kostel by vyzdvižen blíž stojící sv. Linharta kostel.“

³¹²⁾ Archiv města Prahy *List. IV.*, č. 27936. — Listina není datována, aniž obě druhé, (revers i odpověď na žaloby) věci ze týkající. Zmínka však o ordinaci skrze administrátora a konsistorium, zřejmě svědčí, že sepsána byla teprve po ustavení nové konsistoře, tedy až někdy po 7. říjnu 1609, dříve však nežli došlo k položení základu k oběma pražským kostelům německých protestantův (20. a 27. června 1611), jak zřejmě vysvítá ze zmínky o úmyslu vlastní kostel stavěti. Soudím však z předstíraného a zdůrazňovaného utrakvismu a protože kostela svatolinhartského Němci pražští skutečně na čas užívali, že listina, o níž jde, vznikla ještě r. 1609. Utvrzuje mne v tom také „extrakt“ jmění kostelíka svatolinhartského za r. 1609, sdělaný patrně ad hoc pro nějakou mimořádnou úřední potřebu, jež jsem našel v archivu ministerstva vnitra, fasc. P. 128 ⁶³/₂. Bylo, tuším, potřebí, když dvojí náboženská obec téhož kostela užívati měla, úředním zjištěním jeho jmění zabrániti eventuelním rozmrškám.

Boží v jazyku českém konají, aby se k naší pobožné, křesťanské a slušné žádosti laskavě naklonili a při pánův osadních těch jmenovaných záduší toho způsobiti a obdržeti ráčili, aby v těch chrámův Páně jak nedělní tak sváteční i všední dnové kdyby v nich česká služba Páně vykonávaná nebyla, propůjčeny bejtí mohly, v němž by od pořádných kněží v jazyku německém, kteří by od nynějšího consistorium pana administrátora pánův consistorianův ordinaci přijal a nebo od nich pod správu přijat a nám confirmován byl, slovo Boží kázáno a velebnými svátostmi posluhováno bylo dotad, dokadž by se nám v mírném času jinší příležitost buďto k naschválnímu vystavení nového chrámu příčina nedala, s tou dostatečnou vejminkou, že se tím povolením vykonání toliko služeb Božských v jazyku německém týmž pánům osadním na jejich starobylých fundacích, zvyklostech neb privilegiis žádná újma aniž v důchodu jich sáhnouti, mnohem méněji kostelu opanování nebo přivlastnění se státi nemá ani nemíní, nýbrž těch pánův farářův německých našim vlastním nákladem opatření a chrámové Páně podle našeho s pány osadními urovnání zlepšení a zvelebení bejtí mají, tak že V. Mti. a páni osadní své obzvláštní zalíbení nad tím jmítí budou, což všecko buď knihami městskejší aneb dostatečným reversem na dobré zdání V. Mti. opatřiti se zakazujeme. V čemž se V. Mti. jakožto vrchnosti křesťanské v laskavou ochranu poručena činíme. — V. Mti. věrní poslušní měšťanstvo a řemeslníci pod obojí přijímající, jazyku německého v Starém Městě Pražském.“

Žádost tato byla — na přímluvu defensorů — vyřízena příznivě. Svědčí o tom zachovaný revers „měšťanů, handlířů i jiných obchodníků jazyku německého pod obojí přijímajících“³¹³⁾ z něhož vysvítá, že oba kostely, jak sv. Linharta tak i P. Marie na Louži byly skutečně Němcům pražským propůjčeny, aby v nich „jak ve dnech nedělních, tak svátečních i všedních, však tehdaž, kdyby se služby Boží v jazyku českém nevykonávaly, v jazyku německém podle konfessi augsburské slovo Boží v čistotě od pořádných kněží, kteří by od nynějšího pana administrátora a pánův konsistorianův ordinaci přijali, anebo od nich přijati a nám povolení a konfirmování byli, kázáno, též velebnými svátostmi dle nařízení Syna Božího pod obojí způsobou i jinými službami církevními posluhováno bylo dotud, dokudž by se v mírném času jinší příležitost, buďto k naschválnímu vystavení nového chrámu příčina nedala“. Němci ovšem zaručili, „že pánům osadním kostela Matky B. na Louži na jejich starobylých fundacích, zvyklostech neb privilejiích žádná ujma ani v důchodích jejich nejmenší překážka činěna býti nemá“, a „že takové církevních služeb konání v jich německém jazyku nic déle než do libosti a vůle pana purkmistra a pánův osadních“ konáno býti má. Tolikéž bylo vymíněno, „co se peticí³¹⁴⁾ dotýče, když by služby Boží konány byly, aby společně z též osady Čech a ze společnosti jich Němcův jeden přítomný byl, a což by tu kolivěk z lásky nadáno bylo, polovice též peticí úředníku přednímu téhož záduší aby na opravu téhož chrámu ihned odvedena byla, druhá pak polovice aby na vychování správce (duchovního) jejich (Němců) obrácena byla“. Na potvrzení a pro lepší jistotu toho požádali Němci „urozených a slovutných pánův, Eustachiusa Bethengle z Nayenbergu a na Boruhrádku a Rychnově, Lorenze Štorka z Štorkenfelsu, Adama Jeronisa z Libušína, Jana Kříže z Vostrova a Kočic, Václava Trubky z Rovin a Jana Behma z Baumbergu,“ aby vedle jejich k tomu ode všech volených „starších, úředníkův, a správcův nad důchody dob-

³¹³⁾ Jest přiložen předchozí žádosti v arch. města Prahy.

³¹⁴⁾ Roz. sbírku mezi účastníky bohoslužeb vykonanou.

rodincův“, totiž Petra a Jana Nerhofa z Holterbergu, Valentina Kirchmajera z Reichvic, Abrahama Angela z Angelsbergu, Michala Peschona z Hohenbergu, Jiříka Wilda, Bartoloměje Wagnera, Jobsta Schmellera, Tobiáše Cimrmona, Baltazara Schwarzbacha, Tobiáše Šikera, Martina Tektandra a Heinricha Junkhera, na místě jich všech „pečeti své na svědomí přitiskli a vlastníma rukama se podepsali“.

Jak dlouho užívání těchto kostelů³¹⁵⁾ Němci trvalo, nevíme. Podobá se však, že za krátko již vznikly rozmišky a sice z příčiny rozdělování sbírek („peticí“). Administrátor ustanovil Němcům dva správce duchovní. Na jich udržování — podle vlastního stesku — musili Němci mnoho vynakládati, což uhažovali, jiného příjmu nemajíce, kostelními sbírkami, slíbené polovice osadníkům českým z nich neodvádějíce. Ti tedy jim kostel P. Marie zavřeli. Ze žalob takto vzniklých vymlouvali se Němci opět českým listem zachovaným při citovaném aktu:

„Slovutné a mnoho vzácné poctivosti V. Mtí. pane purgmistře a V. Mtí. páni radní nám laskavě přízniví. Jakou jsou stížnost V. Mtí v spisu svém páni starší úředníci a osadní záduší kostela Matky Boží nad Louží v Starém Městě Pražském (ač celá osada se k němu nepřizná) na nás podali, z přečtení téhož nám od V. Mtí. propůjčeného spisu tomu všemu sme vyrozuměli, i v pravdě bychom se toho do týchž pánův starších ouředníkův a osob toliko některých z nich, aby nás spolu měšťané a sousedé V. Mtí. (an někteří z nás tak dobře jako i oni od V. Mtí. povinnostmi zavázání jsme), tak neušetrně a nevinně při V. Mtí. vrchnosti naší společné měli v ošklivost a domnění uvozovati, nikoliv nenadáli: předně, kdež nás stihají, že bychom jistú námluvu a snešení mezi nimi, pány osadními, a námi z jedné každé peticí na opravu téhož chrámu Božího pravou polovici jim zanechávati a ihned přednímu ouředníku téhož dne odvozovati se mělo, nezdrželi, sebravše do několika pořád takových peticí, mnoho kop gr. čes. za sebou že jsme zanechali a k záduší jejich nic neodvedli, nýbrž chtěje jistou summu peněz ročně, totižto deset kop gr. čes. jako za nějakéj nájem a trh z chrámu Páně jejího platiti a dávat; item že bychom se vždy předce na ně do chrámu Páně (pravice, že jiné klíče od něho najdeme) mocí nutkati chtěli a někteří nepamatující na své povinnosti měšťanské po domích šenkovních pohrůzek by činiti měli, činíce vyměření, že jsme takové dobrovolné snešení protrhli, zrušili řečí i skutkem, i k nesousedství příčinu dávali a dali, a při V. Mtí. vyhledávají, abychom se s takovejmi nesousedskými pohrůžkami proti nim spokojili a do konce kostela jejího prázdni byli, jak ten spis šířeji a mnohem důtklivěji v sobě to obsahuje.

V čemž nám před Bohem i před V. Mtí. velikou křivdu činí, ačkoliv jakož V. Mtí. i vůbec vědomé jest, že pokudž jsme žádných správcův církevních jistých aniž kostela propůjčeného nejměli, peticí jsme se neujímali, ale při každém chrámu Páně polovici, a druhou polovici pánům farářům, kteří pracovali, zanechávali. Ale abychom s týmiž pány osadními tehdaž když jsme skrze supplikaci i vzácné přímluvy J. Mtí. pánův directorův při V. Mtí. vyhledávali, aby nám ten chrám Páně k službám Božím v jazyku německém propůjčen byl, jisté snešení a námluvu o polovici peticí činiti měli, jakž oni dokládají směř, tomu zjevně odpíráme, neb majíce již dva správce církevní od pana administratora nám dosazené, na kteréžto správce a jiné vydání se mnoho vynaložiti musí a od jinud krom z peticí (když měli důchoduov žádných nemáme) to vzítí nemůžeme, kteréžto petitiones také z těch příčin od pobožných křesťanských posluchačův slova Božího tím víceji přicházejí, a kdyby se pánům osadním polovici odvozovati měla, že by to proti pobožné intenci dobrodincův, kteříž by potomně tak volně a laskavě dávatí přestávali a nám s ublížením i k nemalé újmě bejtí muselo, kdež by i jim pánům osadním snad dosti málo se dostávalo a odporne bylo; aniž supplikaci naše, kterouž jsme V. Mtí. v ty příčině na onen čas podali, do konce toho v sobě neobsahuje, nýbrž jakž jsme v též supplikaci V. Mtí. zakázání učinili, že s pány osadními co by k zlepšení a zvelebení chrámu Páně bejtí mohlo, se s nimi

³¹⁵⁾ Z aktův, arci jen kuse zachovaných, zdálo by se, že bylo k německým bohoslužbám používáno toliko kostela P. Marie na Louži. Soudím však, že ač i u sv. Linhartu Němci mívali svoje bohoslužby, nedošlo tu k rozmiškám, anebo, že se jazykově smíšená společná osada o oba kostely rozdělila.

urovnati, též reversem podle znění supplikací a vyměření V. Mtí. pány osadní opatřiti chceme. Tak jsme jakž na poctiví měšťané náleží tomu dosti učinili, pánům osadním v krátkých dnech dostatečného reversu copiae odeslali; a i hned po vyjití slavných Hod Vánočních k urovnání a s nimi jisté snešení teprva učiniti jsme jistý počet z předních osob a měšťanův k týmž pánům osadním, kteříž tehdaž z pánův starších a ouředníkův pospolu byli vyslali. A skrze pana Abrahama Anděla z Engelsbergku uctivě, šetrně jim to vše předněsti dali, a na jakej způsob na dokázání vděčnosti a zachování mezi námi lásky a sousedské přátelství, (obzvláště poněvadž drahněj počet k témuž záduší přináležejíc německého jazyku měšťané jsou) na zlepšení a opravu téhož chrámu Páně z peticí bychom pomoc učiniti měli, vyrozuměti a o to všeckno přátelským sousedským způsobem se urovnati žádostivi jsme byli, což kdyby předešlé jisté snešení se stalo, toho by všeho vyhledávati zapotřebí nebylo, té naděje jsouce, že nám přátelské sousedské prostředky přednesou, jenž by k urovnání mírné byly. Ale mimo všecknu naději naší těch poctivých vzácných vyslaných pánův měšťanův i nás všech s takovou neušetrnou a důtklivou odpovědí odbyli pravice, poněvadž se jim polovice peticí podle přípovědi, (jakž oni skrze pana Pechance před V. Mtí. v radě přednesli) neodvozuje a hned s počátku dosti tomu nečiní a nezdržuje, že se na tom snesli raději kostela zavřeného zanechati, a aby se s námi v nějaké jednání dáti měli, že žádná stodola neb krčma není. Proti tomu a nic méně jsouc přátelsky napomenuti, aby tak nevinně, neušetrně bez všelijaké jim příčiny dané nás jich spolu měšťané a sousedé nezdržení smluv (který se nikdy nedály, aniž nám osob, kteří by na místě a s vůlí nás všech takové snešení o polovici peticí vykonali vystaviti nemohouce) nestihali, však aby jim z té peticí (ne za nájem nebo trh) z lásky na opravu téhož chrámu Páně jistý díl a částka dávána byla každého čtvrt léta po pěti kopách miš. a zvoníku po dvou kopách miš. dáti sme se uvolili ale tím nezavřeli. Item co se zvonův a stolic dotěče, kdyby se jaká škoda, že jim na to obzvláštní pomoc učiněna bude, nad čímž bohda spokojeni a víceji nežli by se nadáli podle předešlého zakázání to vše zlepšeno, aby se tomu důvěřili a pokudž se jim viděti bude, do téhož reversu neb vzlástních cedulí to zapsáno bejtí má, žádajíc jich, aby ty věci lépeji a šetrněji při sobě uvažovali, a což v místě radním povoleno, tak sami bez všelijaké slušné příčiny nerušili a k nesousedství poněvadž reversem od nás jakožto poctivých spoluměšťanův (jichž copije jim odvedena) opatřeni jsou, kteréhož pro lepší podstatu jestli by žádostivi byli do knih městských jim vložiti dáti jsme se zakázali, an kdyby proti takovému přátelskému zakázání se mírně byli ukázali, byli bychom rádi což by toliko slušného bylo s nimi na místo postavili, ale povrhše to všeckno omluvna se učinili, že na větší počet to vzněsti musejí a potom nás jistou odpovědí spraviti chtějí; ale to nevykonavše, nýbrž kostel o újmě své bez vznešení na V. Mtí. jsou zavřeli, a ačkoliv na poručení předešlého pana purgmistra pana Symeona Humburgku za některý den kostel zase otevřen byl a my v tom čase skrze jisté osoby při přednímu panu ouředníku podle oznámení jejího přátelského s nimi shledání a urovnání vyhledávali toho sme užiti nemohli, ale (však toliko některé osoby) skrze spis i oustně k potupě nám všem nás nevinně pomlouváním jak V. Mtí. tak vůbec v ošklivosti vydávají, neb abychom se napřed dotčenými pohrůžkami proti povinnosti měšťanské naše dopustiti měli, mnohem víceji nám se křivda činí, a tomu patrně odpíráme a sme bohda tak poctiví měšťané jim všudy rovni; a známe, že to (jakožto větší proti právu a proti odvedenému reversu) činiti nenáleží, jestli se pak někteří obzvláštní osoby při trunku a opilství nenáležitých řečích dopustili, ty slušně dle uznání V. Mtí za to pokutu nesou. A protož V. Mtí. jakž předešle tak také i posavad za to služebně a pokorně prosíme, že nás jakožto nejpřednější collatores všech záduší v Starém Městě Pražském laskavě zůstaviti, a abychom tak nevinně stihání a dotýkáni nebyli, podle předešlého uvolení při též žádosti chrániti a opatřiti ráčíte. A abychom raději v lásce, svornosti, v dobrém sousedství, milování jedni druhých jako křesťané a spolu spříznění (k čemuž my v pravdě jinší žádné příčiny jsme nedávali a dávatí nemíníme) zachování byli toho nedorozumění o petici k mírnému konci (budto každého čtvrt léta něco zlepšiti, anebo jinak co by nám snesitelně a bez ublížení bejtí mohlo) prostředkovati ráčíte, v čemž se V. Mtem. kdež tu nic jiného nežli rozšíření české a slávu Pána Boha všemohoucího a potěšení svědomí duší našich vyhledáváme (což nám slušně a podle předešlého zakázání jejich z lásky křesťanské a sousedské) ne z peněz (volně příkladem jiných pánův osadních dopřáno bejtí by mělo) k laskavé ochraně se poručena činíme. — V. Mtí. věrní poslušni měšťanstvo a řemeslníci pod obojí přijímající, jazyku německého v Starém Městě Pražském.“

Jak se věc skončila, nemohu pověděti. Brzké zbudování dvou německých kostelů v Praze učinilo ji patrně nepodstatnou.

Při obnově katolického náboženství v Čechách byl kostel svatolinhartský — jak již vzpomenu — vrácen opět jeptiškám u sv. Anny. Kardinál Harrach stvrdil totiž latinskou listinou, danou 3. března 1628,³¹⁶⁾ převoře Anně Voršile Kavanské z Bugu (z Bugery?) a celému konventu tohoto kláštera znovu platnost listu biskupa Rehoře z r. 1298,³¹⁷⁾ týkající se darování Kateřiny, vdovy Jarošovy, a vrátil jim, jakožto pravým a legitimním od stará patronkám opět patronátní právo ke kostelu svatolinhartskému pod tou podmínkou, že k němu schopného a podle církevního práva ustanoveného kněze podají a z užitkův a důhodů toho kostela všecky jeho potřeby a stavební opravy opatří.³¹⁸⁾ V důsledku toho ujal se dne 7. března převor dominikánův od sv. Jiljí, Vincenc Gorpeti, též (Gorbetti), rodem Francouz z Narbonnu, správy kostela. Pravděpodobně jeho zásluhou utvořila se v Praze — již před 5 lety — francouzská kongregace, sv. Ludvíku zasvěcená, která k pobožnostem a kázáním svým, francouzským jazykem konaným, používala nedosti určitě nám známého kostelíčka sv. Ludvíka na Malé straně,³¹⁹⁾ jež jí císař Ferdinand II. k tomu účelu byl propůjčil. K prosbě převora Vincence svolil též císař, jelikož z příčin všeobecně

³¹⁶⁾ Pergamenový original jest uložen v universitní bibliotéce pražské B 183, (č. 1013). Opis z r. 1780 nachází se při aktu v archivu ministerstva vnitra v Praze D. 3. — Srov. „Zprávy“ IV. 106.

³¹⁷⁾ Viz „Zprávy“ III., str. 79. Text jeho jest v listině Harrachově inserován.

³¹⁸⁾ „... Nos igitur visis ac diligenter inspectis praedictis litteris, nobis in originali exhibitis, ipsis veris et absque suspicione aliqua reputatis, et eiusdem priorissae ac conventus monasterii s. Annae petitioni utpote rationabili annuentes, praefatas litteras episcopales in omnibus suis punctis, articulis, clausulis et sententiis innovamus, approbamus, ratificamus et presentibus confirmamus, et deinceps juspatronatus in iisdem expresam Priorissae monasterii s. Annae in Veteri urbe Prag. et conventui ejus tanquam veteri, verae et legitimaee patronae restituimus, hac conditione tamen et modo, ut praefata Priorissa, quae nunc est vel tempore fuerit, teneatur in praenominata ecclesia s. Leonardi presentare presbyterum idoneum, canonicè promotum ac investitum. Et quoniam Patrono competit onus tutelae et conservationis, volumus, ut ex praedictae ecclesiae s. Leonardi obventionibus, censibus et utilitatibus per saepefatam Priorissam omnia eiusdem ecclesiae sarta tecta conserventur, cunctisque illius necessitatibus debite provideatur. — In quorum omnium fidem ac testimonium, praesentes litteras manu nostra subscriptas, sigillo quoque nostro muniri jussimus. Quae datae sunt Pragae in solita Archiepiscopali residentia nostra, die III. Martii anno a partu Virgineo sexcentesimo supra millesimum vicesimo octavo. — E. cardinalis ab Harrach. — Antonius Schilling de Gruenkleberg, cancellarius, comes palatinus.

Na rubu Harrachovy listiny poznamenáno (vedle regista): „Kdež také 7. dne téhož měsíce i leta, důstojný a velebný kněz F. P. Vincentius Gorpeti z Narbonu, sv. písma lektor a převor konventu s. Jiljí na žádost nadepsané panny převory (Anny Voršily Kawancze z Bugery) skrze důst. a veleb. kněze Kašpara Arseniusa z Radbuzy jakožto pana diekana kostela a oficiala arcibiskupství praž., a urozeného pana Antonína Schillinga z Grünklebergu, kancléře J. M. K. pana kardynala z Harrachu, jakožto arcibiskupa praž., do téhož kostela za vikariusa a správce uveden jest, za ten kostel zase témuž klášteru v moc a pravou possessi odevzdán. — Stalo se vše leta a dne svrchu psaného, za správy Lukáše Buryana z Šternfeldu, úředníka téhož kláštera.“

³¹⁹⁾ Eckert o. c. II. 351., ztotožňuje jej s kostelem sv. Jana Křtitele pod Petřínem, stávavším druhdy poblíž nynějšího kostela P. Marie Vítězné, zvaným též kaplí Husovou, ve které pražští lutherané, prve nežli svůj kostel sv. Trojice (z něhož přestavěn nynější chrám P. Marie Vítězné) zbudovali, svoje bohoslužby konávali. Podle téhož autora byl kostelík ten r. 1654 za účelem rozšíření karmelitánské zahrady zbořen a oba zvony jeho, „Hus“ a „Jeronym“ přelity a na věž P. Marie Vítězné přeneseny. — Srov. i Ruth, Kronika Prahy, str. 552.

prý známých („ob causas et impedimenta apertissima“³²⁰⁾ nemohla kongregace kaple té více podržeti, aby přesídlila ke kostelu sv. Linharta. Učinil tak listem ze dne 19. března 1628.³²¹⁾

Kardinál Harrach schválil toto přesídlení (28. března 1628), ustanoviv převora Vincence rektorem a správcem kostelíka našeho. Spolu zavázal v tom nástupce své, aby „národu francouzskému zde ve vykonávání pobožností jeho nebylo po věčné časy nikým překaženo“.³²²⁾ O odevzdání kostela bratrstvu francouzskému sepsal císař. notář Jan Jindřich Piscis Schönberger a Gruschetz et Rosenfeld dne 5. srpna 1631 velmi rozvěklou smlouvu, při níž zastupovali klášter Lukáš Burian ze Sternfeldu, klášterní hejtman, kongregaci pak jako

³²⁰⁾ Myslím, že tím míněna stavba kláštera a přestavba kostela P. Marie Vítězné.

³²¹⁾ „Nos Ferdinandus Secundus, dei gratia electus Romanorum Imperator semper Augustus ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Marchio Moraviae, Lucemburgensis et Silesiae Dux Lusatiaeque Marchio, ad perpetuam rei memoriam notum facimus tenore praesentium universis et singulis. — Cum ad Imperatoriae Regiaeque Majestatis decus et magnificentiam pertinere non minus videatur providere, subditis ad pietatis cultum templa et sacella ne desint, quam ad justitiae administrationem tribunalia et curias non patimur deesse; non potuimus non libenter annuere pio zelo et desiderio venerabilis nobis dilecti patris, Fratris Vincencii Gorbetti de Narbona, qui congregationis linguae Gallicae in hac urbe nostra sub patrocinio sti Ludovici Francorum regis collectae nomine, ad religionis in Deum exercitium concionumque Galico idioma te habendarum usum, habito prius ad hoc ab iis, quorum interest, consensu, id a nobis suplex petiit, ut templum ad sancti Leonardi vocatum, in Veteri urbe pragensi situm, concedere sibi dignaremur. Quapropter ex certa nostra scientia, non per errorem aut improvide, sed animo deliberato, sano et maturo Procerum aliorumque fidelium nostrorum accedente consilio, autoritate regia tanquam Rex Bohemiae, praedictum templum ad sti Leonardi praenominato linguae Gallicae sodalities clementer concessimus et assignavimus, necnon praesentium vigore concedimus et assignamus, ut inibi rebus divinis, vacare et conciones sacras Gallica lingua, juxta ritum sacrorum conciliorum et catholicae Romanae Ecclesiae usum et consuetudinem idque sub directione et ductu patrum Religiosorum ordinis scti Dominici audire possint ac valeant perpetui futuris temporibus sine cujusvis perturbatione aut molestia. Et mandamus proinde omnibus et singulis superioribus et inferioribus officialibus caeterisque subditis fidelibus nostris per regnum nostrum haereditarium Bohemiae ubilibet constitutis, cujuscunque status, gradus, seu praeeminentiae extiterint, in primis vero iudicibus nostris, Regiis consulibus, senatoribus et reliquis incolis triurbis nostri Pragenses, praesentibus et futuris, ne praefatam congregationem linguae Gallicae sub patrocinio beati Ludovici collectae in possessione et usu nominati templi qualem memoravimus ullatenus, sive in personis, sive in rebus turbent vel molestant, nec turbari molestarive ab aliis patiantur, sed juxta hanc nostram concessionem confirmationemque efficaciter tueantur et conservent, sub indignationis nostrae gravissimae, quam incururos se contrafacientes certo sciant, interminatione. In quorum fidem diploma hoc manus nostrae subscriptione et sigilli Caesarei Regiique appensione dari jussimus. Pragae in arce nostra regali die decima nona mensis Martii, Anno Domini Millesimo sexcentesimo vigesimo octavo, regnorum nostrorum, Romani nono, Hungarici Decimo, Bohemici vero undecimo. — Ferdinandus. — Sdenco Popel Princeps de Lobcovicz, S. R. Bohemiae Cancellarius. — Otto de Nostiz L. B. — Ad mandatum Sacrae Caesariae Majestatis proprium: Kasper.“ (V archivu ministerstva vnitra v Praze F. 14. č. 23.).

³²²⁾ Notářský přepis kardinálovy listiny, učiněný císařským notářem a registrátorem appelačním Janem Antonínem z Graiffenbachu, jest uložen v pražském archivu ministerstva vnitra Publ. D. 3/109 ad 213. — Vyjímám z něho podstatné: „... Cum reverendus, religiosus, nobis in Christo sincere dilectus frater Vincencius Gorpetti Narbonensis, ss. theologiae lector, ordinis sti Dominici et nunc apud stum Aegidium Veteris urbis Pragensis prior, in promovenda sti Ludovici, quondam Galliae regis gloriosiss-

prokurátor Klaudius Gothiaer, a svědky byli kardinálův ceremoniář Antoním Andrea, převor Dominikánův Lactantius Berreth, kazatel francouzský od sv. Linharta, mag. theol. Antonín Gravesano, Eliseus de Doijss, druhdy prefekt pražské mincovny, kostelník („aedituus“) svatolinhartský, v jehož příbytku (v domě „U tří myslivců“) na Starém městě smlouva se psala, Kladius Parrha, Jan de Sablon, Klaudius Tartellin. Kongregaci bylo dáno právo kostela nejen k bohoslužbám užívat, ale i opravovat, zdobiti, a kdyby sešel, znovu zbudovat. Toliko domky kolem kostela a příjem z nich jakož i právo presentační zůstaly klášteru vyhrazeny. Povinnost vydržovati kněze a hraditi náklad na opravy převzala ovšem kongregace.³²³⁾

Francouzská kongregace setrvala při kostele svatolinhartském až do svého zániku. Podobá se, že získala půdy i přízně také mezi českou šlechtou. Soudím tak z toho, že r. 1672 byl její předsedou Julius Albrecht hrabě z Kolovrat. K jeho žádosti jakožto „rektora“ udělil totiž toho roku arcibiskup Zoubek z Bielenberka jurisdikci ke sloužení mše sv. a kázání jazykem francouzským knězi Filipu Troisverletz, rodilému Francouzovi.³²⁴⁾ Průběhem doby rozkvetlo také bratrstvo nemálo, zejména, když mu odkázal pražský měšťan Pavel de Montbrun svůj dům čp. 978-II. na nynějším Havlíčkově náměstí (po štítu zvaný „větrný mlýn“), v němž založen byl po vůli testátorově špitál sv. Lud-

simi, devotione nationem Gallicam praecipue ad cum sanctum devote colendum tum concionibus, tum particularibus exercitiis spiritalibus excitando, in eumque finem jam dicto fratri eclesiola Minoris civitatis Pragensis S. Ludovico dicata a s. c. r. Majestate clementissime tradita sit, per quinque annorum spacium fructuose laboraverit; nunc vero rationabiles ob causas et impedimenta apertissima dicta natio Gallica hanc ecclesiam retinere nequeat et officia divina iuxta s. c. r. Majestatis mentem ac voluntatem, etiam ad hoc ipsum accedente illustrissimi domini Nuntii apostolici assensu alio transferenda sint. Nos, quorum interest non spiritum extinguere, sed pietatem ac pios fovere, promovere, protegere atque specialibus privilegiis decorare, auctoritate ordinaria, qua fungimur, praefato fratri saepe dictam devotionem ad particularem eamque commodiorem ecclesiam sti Leonardi in Antiqua urbe Pragensi sitam, quatenus inibi in honorem s. Ludovici divina officia hactenus laudabiliter observato modo peragere possit ac valeat, transferendi in domino paterne concedimus, illumque ex instantia et praesentatione religiosae ac devotae virginis Annae Ursulae ac totius conventus monasterii sanctae Annae ordinis sti Dominici in Antiqua civitate Pragensi, ad quam priorissam, quae nunc est vel pro tempore erit, jus patronatus spectare disgnoscutur, in saepe fatae ecclesiae rectorem ac gubernatorem constituimus ac assignamus, nos et successores nostros praesentibus obligamus volentes, ut praefata devotio ad s. Ludovici memoriam habendam et laudem celebrandam in saepe memorata ecclesia s. Leonardi futuris perpetuis temporibus inviolabiliter observetur et a nullo, quominus praedicta natio Gallica suam inibi devotionem exercere queat, impediatur.“

³²³⁾ Archiv ministerstva vnitra v Praze Publ. D. 3.

³²⁴⁾ Archiv min. vnitra v Praze F 14 č. 24.: „Auctoritate nostra archiepiscopali, et qua fungimur ordinaria, datur tenore praesentium ad instantiam Illmi Dni Julii Alberti comitis de Kolowrath (tit.), congregationis s. Ludovici linguae Gallicae rectoris, et eiusdem congregationis sodalium, honorabili nobis in Christo dilecto Philippo Troisverletz sacerdoti ecclesiastico natione Gallo, facultas et licentia, ut in ecclesia S. Leonardi Vetero-Pragae sacrosanctum missae sacrificium libere ac licite legere et verbum Dei in lingua Gallica ibidem praedicare possit et valeat. Valitura praesens licentia usquedum a Nobis per expressum revocetur. Actum Pragae in residentia nostra Archiepiscopali die 6. Decemb. Ao 1672. — Math. Ferd. Archiepiscopus. — Henricus Meckenburger, Assessor et Cancellarius.“

víka pro 12 chudých.³²⁵⁾ Jméni tohoto špitálu vzrostlo do r. 1777, kdy z nařízení císařovny Marie Terezie spojen byl se špitálem vlašským (nyní vlašský sirotčinec na Malé straně), nad 30.000 zl. hotových peněz a velkostatky Hořepník a Loukov.

Jak se dělo našemu kostelíku za této kongregace, pověděti neumím, nemáje o tom zpráv.³²⁶⁾ Pravděpodobně asi větší část kostelního zařízení, jež bylo před zbořením kostela prodáváno, bylo opatřeno její péčí. Zejména platí to o hlavním oltáři, na němž byl velký obraz sv. Ludvíka a nad ním malý jen obrázek sv. Linharta. Po zániku kongregace francouzské (r. 1777) přešel nejen špitál, ale i kostel náš na kongregaci vlašskou. Péče však o něj a výlohy s tím spojené nebyly tu hostem vítaným. Obrátili se proto (již po dvou letech) Jakub Schoffo, „rector“, Jan Fedele, „banchero“, Jan Batta Bruno a Leopold Marsano „assistentes“, Kašpar Zandoni, Petr di Centa, Petr Ant. Bertini, Jan A. Pedratti „consultores“, jakož i Petr Aigetti „secretario“³²⁷⁾ německým přípisem k císařovně Marii Terezii, prosíce, aby péče o kostelík byli zbaveni. V přípisu svém uvedli, že když následkem nejvyššího nařízení představenstvo kongregace sv. Ludvíka jim odevzdávalo t. zv. francouzský špitál s příslušenstvím jeho, byl jim sice odevzdán do správy také chrámek onen s výslovnou však poznámkou, že přísluší nikoliv kongregaci, nýbrž konventu u sv. Anny, jak to ostatně starými listinami, v knihách kongregačních obsaženými, lehce doložití možno. Poněvadž tu není ani nadačních povinností ani žádného fondu,³²⁸⁾ vydržování kostela pak ročně nad 300zl. obnáší, vzniká prý tím ústavní pokladně těžké břemeno, jemuž dostáti stává se pro stále se množící personál a ztenčující se příjem notorickou nemožností. Jelikož pak jejich špitál má s dostatek svatyň (vlašskou kapli, špitální kostel sv. Karla Bor. a domácí kapli v novém zařízení ve Šporkovském domě pro nemanželské matky), prosí, aby císařovna nařídila úřadům, aby zbavily špitál povinností kostel sv. Linharta udržovati, a vrátily jej k opatrování klášteru sv. Anny jakožto patronu a vlastníkov, jenž z domu ke kostelu patřícího a z několika krámů příjmy běře.

Ve Vídni bylo (23. května 1781) rozhodnuto, že žádost tato jest oprávněna. Uloženo tudíž guberniu věc podle toho bez meškání zaříditi. Pořízení stalo se vskutku brzy a způsobem radikálním: ctihodný kostelík stihl osud tak mnohých jiných svatyň u nás — zrušení.

Rada však na něj došla teprve po šesti letech. Dne 16. ledna 1787 přikázalo

³²⁵⁾ *Frant. Ruth*, Kronika Prahy str. 237.

³²⁶⁾ Archiv kongregační byl zajisté přenesen rovněž do špitálu vlašského, jak se o tom i r. 1780 zmínka děje. Marně však jsem se tam po něm pídil.

³²⁷⁾ V originalu: „Rector und gesammten Vorsteher des italienischen Spitals und Prager Findelhauses“ — List je uložen v archivu min. vnitra Publ. D. 3. Není sice datován, má však datum praesentace: 18. září 1780.

³²⁸⁾ Vzpomenutý již na str. 36. „extrakt“ kostelního majetku z r. 1609 vykazuje úhrnem 1479 kop 51 gr. 5 den. na jistinách a 171 kop peněz gruntovních. — Jest věru s podivem, kam se toto zajisté velmi slušné jmění za poměrně krátké vlády reformace podělo.

gubernium³²⁹) spojené radě měst pražských, aby úředně vyhlásila, že dne 28. února téhož roku v kanceláři král. guberniálního rady, barona La Moth, ráno o 10. hodině bude licitando prodáván na spadnutí prý spustlý kostelík sv. Linharta, aby všichni koupěchtiví toho dne a té hodiny mohli se dostavití.³³⁰) Podobné vyhlášení nařízeno dáti i do novin. Licitace tato však neměla žádného úspěchu. La Moth alespoň referoval (8./III.), že nemohl dosíci odhadnutého obnosu a že byl nucen odložit licitaci na 14. března t. r. a sice tak, aby se konala na místě samém. A žádal, poněvadž jest prý pravděpodobno, že tam přijdou „všeljací židé“,³³¹) aby arcibiskupský ordinariát byl bez prodlení požádán o provedení exsekrece kostela. Ještě téhož dne (8./III.) byla také skutečně vypravena k arcibiskupské konsistoři výzva toho smyslu, aby exsekreci kostela, beztoho novým církevním řádem zavřeného, stala se přede dnem k licitaci určeným, načež konsistoř (15./III.) oznámila, že kostelík sv. Linharta dne 13. března byl odsvěcen.

Licitace se dne 14. března skutečně konala za předsednictví svob. pána La Moth, u přítomnosti účetního rady von Rubnera, gubern. koncipisty von Trauttenberga (jakožto aktuára) a zástupcův „majitele“, totiž představených italského hospice malostranského Jana Vitale a Jakuba Schoffo. O průběhu sepsán obsírný protokol (německy), z něhož vysvítá, že budovu kostelní, odhadnutou na 1050 zl., vydražil Jan Binder, jenž nejvíce podal, za 1408 zl. Týž slíbil kupní sumu složit v den podepsání kupní smlouvy a od toho dne správně platiti příslušné daně a nésti všechna břemena. Avšak již druhého dne (15./III.) obrátil se zmíněný Jan Binder³³²) — jenž byl sklenářem a měl v sousedství kostelíka svoji živnost ve vlastním domě „U tří Uhrů“ — ke guberniu s prosbou, aby směl vydražený kostelík popustiti za cenu vydraženou měšťanu pražskému a sousedu svému Josefu Antlovi, jemuž prý, an má dům čp. 636 v Platněřské ulici („U třech modrých koulí“), budova kostelní lépe se k řemeslu hodí. Antl se uvoloval složit ihned 1000 zl. ve stavovských obligacích; na splacení ostatku žádal lhůtu půl druhá roku. V záruku podával jednak budovu kostelní, jednak i druhý svůj dům na Novém Městě (čp. 715), dluhu prostý, oceněný na 1200 zl. Žádosti této bylo vyhověno a smlouva kupní byla sdělána na jméno Antlovo. Kupní obnos i s penízem strženým za kostelní inventář byl odevzdán představeným vlášského špitálu, kteří zaň koupili dvě stavovské obligace v sumě 2120 zl. ve prospěch „francouzského špitálu“.

Při veřejné dražbě (14./III.) licitováno bylo také chrámové zaří-

³²⁹) Celý akt, z něhož vzato jest vylíčení prodeje kostela svatolinhartského, jest v archivu minist. vnitřní v Praze Publ. 74/457.

³³⁰) „... dasz am 28. Hornung d. J. die baufällige S. Leonardi Kirche in dem Bureau des königl. Tt. Gubernialrathes Baron v. La Moth früh um 10 Uhr licitando veraüszert werden wird, damit sich die Kaufüstigen an bestimmten Tag und Stunde einfinden mögen.“

³³¹) „... zu dem bei der auf den 14. März verzunehmenden Licitacion auch verschiedene Juden kommen dürften, so ist es nöthig das Ordinariat schleunigst um die Exsecrirung zu belangen...“

³³²) Podepsán: „Johann Bindter“.

zení. Prodány byly (z části hned při dražbě, z části později, pod cenou odhadní) následující inventární předměty: zvon za 790.06 fl.; různé drobné náčiní („allerhand Gerätschaften“) za 48.30 fl.; stoličky v presbytáři za 3.15 fl.; dřevěný nábytek v sakristii koupil Rafael Goldschmidt za 6.39 fl.; 11 kusů starých obrazův koupil Josef Brunner za 6 fl.; levý boční oltář za 3 fl.; třetí oltář po levé straně za 2 fl.; 14 kostelních lavic za 10.15 fl.; kazatelna za 2.30 fl.; zpovědnice, kancelly (mřížka před hlav. oltářem) a dvě pokladnice („Opferstöck“) za 1.33 fl.; hlavní oltář (bez obrazův) za 50 fl.; positiv (= drobné varhany) za 33 fl.; staré dřevěné předměty („altes Holzwerk“) za 3 fl. Úhrnem strženo tudíž 959 zl. 48 kr. k. m. Z toho bylo zapláceno: tesaři Kollerovi za sejmutí zvonu 12 fl., zámečníkovi za práci při tom 2.30 fl., povozníkovi za dovezení zvonu na městskou váhu 1.30 fl., za zvážení 48 kr., hrobaři za vyprázdnění hrobky 15 fl., Bindrovi za příspěvní při dražbě 20 fl., staviteli Hawenekrovi za odhad kostela i ostatního zdiva při něm 3.30 fl. — úhrnem 55 zl. 18 kr. Zbylo tudíž 904 zl. 30 kr. Neprodány zůstaly: oltářní obraz sv. Ludvíka a malý obraz sv. Linharta (oba z hlavního oltáře), jakož i oba ostatní boční oltáře; nechtěl toho nikdo ani za odhadní cenu³³³).

Antl, když koupě kostelíka stala se právoplatnou, jal se (v létě na to) nově nabytý majetek svůj upravovati na krámy.³³⁴)

Nedlouho po té vyšel ze sousedstva v okolí bydlícího popud, aby „pro lepší bezpečnost a na prospěch sousedstva“ byla otevřena skrze t. zv. Linhartskou uličku nová veřejná silnice.³³⁵) Navrženo, aby se jednalo v té věci s dvorní duchovní kanceláří, aby k tomuto účelu na zbourání postoupila zavřený kostel P. Marie na Louži za cenu 1000 zl., což komise tato přislíbila učiniti. Hrabě Clam prohlásil, že bezplatně na prospěch obecnosti chce k témuž účelu obětovati malý svůj domek, ke kostelu P. Marie přiléhající, a kníže Colloredo ochotně souhlasil, aby jeho oratoř v kostele tom jakož i přechod z ní do jeho domu vedoucí byly zbourány. I sousedstvo uvolilo se k tomuto účelu přispěti obnosem 273 zl., a byla naděje, že ještě více příspěvkův se sejde, bude-li s projektem doopravdy započato.

Na podání v tomto smyslu pražským magistrátem učiněné a do Vídně k rozhodnutí zasláné (24./IV. 1790) reagovala dvorní kancelář z rozhodnutí císařova (14./VI.) tak, že prospěšnost tohoto návrhu uznává, že schvaluje, aby se takovýchto výhodných nabídek použilo, a svolila, aby pražský magistrát bez meškání kostel P. Marie na Louži za zmíněný kapitál 1000 zl. od náboženského fondu přebral. A poněvadž svrchu zmíněné sliby učiněny byly jen pod tou podmínkou, že týž kostel bude zbourán, a kdyby se otálelo, byla by oprávněna obava, že by od slibův bylo odstoupeno, a „tento užitečný plán“ tak byl

³³³) Z aktu není patrno, co se s předměty těmi dále stalo.

³³⁴) Zprávu o tom z „cís. král. pražských novin Schönfeldovských“ citoval jsem již ve „Zprávách“ III., str. 101, pozn. 58.

³³⁵) Líčeno podle aktu archivu min. vnitřní Publ. 143/47.

znemožněn, rozhodla, aby se zbořením kostela P. Marie ihned se započalo. Material z budovy bořením získaný měl býti vydražen.

V témž podání bylo dále pražským magistrátem žádáno, aby za účelem zřízení zmíněné silnice bylo dovoleno magistrátu koupiti také bývalý kostel sv. Linharta — na zbourání. Pokud se této žádosti týkalo, rozhodla (v téže resoluci) dvorská kancelář, aby se magistrátu rovněž dalo dovolení „tento dům“ (totiž bývalý kostelík sv. Linharta) koupiti, avšak s příkazem, aby se tak stalo co nejlevněji a nejvýš za 4000 zl., kteréž kupní suma nesmí naprosto překročiti. Má se však s koupí tou sečkat až po válce,³³⁶⁾ zejména proto, že stržením kostela P. Marie a Clamovského domku pasáž beztoho se již uvolní, i když sv. Linhart státi zůstane. Konečně uložila dvorská kancelář guberniu, aby sousedstvo ještě jednou povzbudilo k vydatnějším ještě příspěvkům. Na základě této nejvyšší resoluce obrátilo se gubernium (24./VI.) na knížete Colloreda s dotazem, nenamítá-li vskutku ničeho proti tomu, aby chodba z domu jeho do kostela P. Marie vedoucí, jakož i oratorium v něm, byly zbořeny, jak pražský magistrát tvrdí. Podobně dotázán i hrabě Clam, zdali opravdu jest ochoten „na prospěch pražského publika“ bez náhrady věnovati zmíněný domek.³³⁷⁾ Gubernium optalo se také (15./VII.) duchovní dvorní komise, jak si komise ta představuje nařízené prodání vytěženého materiálu z kostela P. Marie, a jak jest se zachovati v příčině zbourání bývalého kostela sv. Linharta. Komise odpověděla (22./VII.): poněvadž obec pražská koupí kostela P. Marie nabude plných majetkových práv jak kostela tak i pozemku jeho, že dlužno ihned bez otálení odstraniti kostel i zeď kolem něho,³³⁸⁾ a získaný materiál, že si může prodati magistrát ve prospěch obce. Se sv. Linhartem pak — poněvadž tak dvorní dekret ze 14./VI. nezměnitelně nařizuje — že dlužno sečkat až po skončené válce.

V důsledku tohoto rozhodnutí uzavřel pražský magistrát po smírném vyrovnání hrozící nové války Pruské³³⁹⁾ s majitelem kostelíka sv. Linharta, Antlem, kupní smlouvu (6./X. 1790),³⁴⁰⁾ a zaslal ji guberniu ke schválení. Toto ji však

³³⁶⁾ Roz. s Pruskem toho roku právě k vůli Turecku hrozící.

³³⁷⁾ „... zur unentgeltlicher Hinausgebung dieses an der Kirche zu Matka Boží nächst anliegenden eigenen Hauses sich freiwillig herbey zulassen gessonen seyen.“

³³⁸⁾ „... Die Rasirung derselben (i. e. Kirche) und der dazu gehörigen Ringmauer ohne weiters sogleich vorzunehmen...“

³³⁹⁾ V červenci 1790 na konferenci v Reichenbachu.

³⁴⁰⁾ Smlouva ta zní (arch. města Prahy: I. (list.) 643):

„Heunt unten gesetzten Jahr und Tag ist zwischen den löblichen Stadt-Rath der königlichen Haupt Stadt Prag zu Handen der löblichen Prager Gemeinde eines — dann den Herrn Joseph Antel hierortigen Burger und dessen Sohn Herrn Johann Antel andern Theils ein unwiederruflicher Haus Kauf- und respective Verkauf Kontract festgesetzt und beschlossen worden: 1 tens verkauft der prager Burger Herr Joseph Antl und dessen Sohn Herr Johann Antl der prager löblichen Gemeinde das im 1 ten Hauptviertl sub N. C. gelegene so genannte Leonardi Gebäu samt allen, was allda Nied- und Nagel fest ist, cum omni comodo et onere, so wie selbe es besessen und genützet oder benützen können, um eine beederscits festgesetzte Summa von drey Tauszendt Gulden rein., dann zwölf Klafter weichen Holtz, und zwar 2 tens nachdeme die Herren Verkäufere das Haus bey 3 blauen

magistrátu vrátilo (16./VII. 1791) poukazujíc, že zřízení nové silnice po t. zv. Linhartském náměstí není pro krátkost času před korunovací³⁴¹⁾ proveditelné, a že s koupě té musí tudíž pro tentokrát sejíti. S tím ovšem nebyl srozuměn Antl, jenž naléhal na definitivní rozhodnutí, po případě žádal, aby ze smlouvy (6./10. 1790 uzavřené) byl propuštěn. Poukazoval k tomu, že nájemníci³⁴²⁾ chtějí se od sv. Havla vystěhovat a nechtějí zůstat, ježto se neví, bude-li budova zbořena, anebo zůstane-li státi. Nových nájemníků že nenajde, a tím utrpí škodu a nebude moci platiti daní. Magistrát podal o tom (20./VIII. 1791) guberniu zprávu, žádaje, poněvadž prý byl kontrakt s Antlem uzavřen na základě vysokého nařízení, o rozhodnutí, buď má-li býti Antl ze smlouvy propuštěn, anebo má-li nyní — za nastalého míru — „tato kaple“ býti za účelem zřízení nové silnice od obce převzata. O podání tomto bylo jednáno dne 3. září 1791 v sezení dvorské kanceláře. Gubernium podalo jakožto podklad jednání zprávu o stavu věci 24. září 1790; bylo uloženo magistrátu učiniti smlouvu s Antlem. Pohnutkou byly návrhy vyšlé jak od magistrátu, tak i od stavebního i policejního ředitelství, aby na prospěch publika a sousedstva byla zřízena tak zv. Linhartskou uličkou nová silnice, po níž by i povozy s těžkými náklady mohly jezdit. 1. července 1791 nařídilo presidium La Mothovi, aby věc prostudoval. Týž podal zprávu, že pouhým stržením kostelíka se nepomůže, nebude-li zároveň stržen i dům čp. 575 („U Andělského pozdravení“), ježž

Kugeln genannt um 1600 Fl. von der löblichen Gemeinde erkaufet haben, und hierauf an rückständigen Kaufschilling annoch 600 Fl. schuldig seyen, so seyen sie arbittig diese 600 Fl. auf den dermaligen Kaufschilling von 3000 Fl. sich abrechnen zu lassen, dass demnach nur 2400 Fl. denenselben zu bezahlen kommen, welche dergestaltig berichtet werden sollen, nemlich 3 tens bey Uebernahm und Einreissung dieses St. Leonardi Gebäudes verbündet sich die löbliche Prager Gemeinde denen obberührten Herrn Verkäufern ein Tauszend Gulden sogleich, in einem halben Jahr anwiederum ein Tauszend Gulden, dann in einem halben Jahr den Uberrest von vier Hundert Gulden samt denen pro rata temporis et quanti laufenden 5 p. cento Interessen zu bezahlen. 4 tens verpflichtet sich die prager Gemeinde die zugesagte 12 Klafter weichen Holtz denen Herrn Käufern ebenfalls zu berichtigen, und da 5 tens dieser Verkauf und respective Kauf so lange angestanden, dass die Herrn Käufere nicht mehr geglaubt, dass dieses Gebäu von der löblichen Gemeinde abgenommen werden würde, auch die Herrn Kaufere in dieser Absicht um die Zinsungen besser zu benutzen, durch Durchbrechung eines Zimers eine neue Thier dann zwey Schlösser erst ohnlangst beygeschaffet, haben sich dieselben diese neue Thier und die zwey Schlösser vorbehalten; zugleich wird 6 tens denen oft berührten Herrn Käuffern das Eigenthum cum comodo et onere in so lang zustehen, bis nicht dieses Gebäu von der löblichen Gemeinde übernommen werden würde; wo letzlichen 7 tens sie sich auch ausgebetten haben ein Viertel Jahr vor Uebernahm diesfälligen Gebäudes ihnen ein solches bekannt zu machen, um in Zeiten denen allda wohnenden Inhabern die Wohnungen aufzusagen, und wegen Tilgung ihrer passivorum die nothige Führkehr treffen zu können, denen Herrn Verkäufern ein solches hiemit angelobet werde. — Zu Urkund dessen ist gegenwärtiger zweifach gleichlautender Kauf und respective Verkauf Kontract von allen Theilen behörig unterfertigt und die gewöhnliche Pettschaften beigesezt worden. So geschehen Prag den 6 ten 8ber 790.“

³⁴¹⁾ Totiž Leopolda II. v Praze 6. září 1791.

³⁴²⁾ Antl přiložil ke svému (nedatovanému) podání i seznam nájemníků v kostelíku sv. Linhartském s udáním jimi placeného nájemného. — Byli to: Josef Meister, „Shuchmacher“ (platil ročně 51 zl.), Salesius „Sallamimacher“ (platil 46 zl.), Frabtscher „Perikenmacher“ (20 zl.), Thomas Grosz, „Fleischhacker“ (26 zl.).

ovšem bude musit obec koupiti, a nebude-li kovárna, mezi oběma těmi-
to budovami stojící, buď na jiné nějaké místo přeložena, anebo alespoň
přístřešek její, do ulice vystupující na druhou stranu přenesen; podobně, že
bude nutno také odstraniti daleko přečnávající přístřešek protilehlého domu
č. 580. To vše bude prý stát 6200 zl., k čemuž chtějí sousedé věnovati 273 zl.;
ostatek musí hraditi obec. Referent navrhl, aby se od kupní smlouvy upustilo,
a s projektovaným rozšířením ulice sečkal, až budou obecní finance v lepším
stavu. Má prý beztoho město již 10.000 passiv; nadto pak že jsou příjmy obecní
nejen řádnými výlohami, zvláště však letošní korunovací vyčerpány, takže by
se na tuto výlohu peněz nesehnalo. Poněvadž pak sousedé většího příspěvku
dát nechťejí, a poněvadž pasáž zbouráním kostela P. Marie a Clamovského
domku již jest beztoho uvolněna, možno prý věc na příhodnější dobu odložit.
V tom smyslu stalo se také rozhodnutí, jež intimováno dvorním dekretem ze
dne 25. listop. 1791.

Bohužel kostelík sv. Linharta tím osudu svému neušel. Sjednáním, jehož prů-
běh není mi bližší znám, došlo roku 1798 konečně přec ku koupi kostelíka
i hřbitova při něm ležícího a zdí ohraženého, jakož i krámků na tu
zeď přistavěných. Obec pražská koupila vše za úhrnnou cenu 3000 zl. rýn-
ských a za vymíněných 12 sáhů palivového dříví od dědiců zatím zemřelého
Antla i jeho syna, jichž úředně ustanoveným kurátorem byl JUDr. Pinkas.
Svolení k tomu bylo dáno guberniem 22. března, kupní smlouva³⁴³⁾ pak došla
schválení guberniálního 17. července 1798. Gubernium intimujíc toto schválení
guberniální městské inspekci hospodářské (19./VI. 1798) přičinilo poznámku,
„že již kostel sv. Linharta bourají“.³⁴⁴⁾

³⁴³⁾ Arch. města Prahy. List. I. 671/1.

„Nachdeme die mit den Joseph Antlischen Erben provisorisch getroffene Kaufsberedung der alten
Leonardskirche zu Handen der prager Stadtgemeinde mittels eingelangten königlichen Gubernial-
dekrets ddo 22. März 798 Zahl 8092 vollkommen begnehmiget, hiezu auch in Ansehung der minder-
jährigen Erben der oberkuratorische Konsens ddo 4. May 789 ertheilet worden.

So ist hiernach der gegenwärtige Verkauf- und Kaufkontrakt ausgefertigt und fest zu halten be-
schlossen worden, und zwar:

Erstens: Verkaufen die Joseph Antlische legitimierte Testamentarerben Herr JUDr. Pinkas als ge-
richtlich bestellter Kurator der minderjährigen Rösslerischen Kindern als Urenkeln des Erblassers mit
oberkuratorischen Konsens, dann die Frau Anna verwittwete Wimberin geborne Antlin die ihnen erb-
lich zugefallene zu Ende des kleinen Ringels am sogenannten Leonardiplatz im altstädter Hauptviertel
gelegene alte Leonardskirche samt den dabei befindlichen Kirchhof nebst Umfangsmauern, und an
selben angebauten Krameln so, wie solche der Erblasser von dem ehemaligen französischen Institut
erkaufet hat, dann auch nebst den in diese Kirche später eingebauten Wohnungen, nichts davon aus-
genommen, an den löblichen Magistrat der königlichen Hauptstadt Prag zu Handen der dasigen Stadt-
gemeinde für die beederseits beredete Kaufschillingssumme per 3000 Fl., sage drey Tausend Gulden
rein., und den von der Miterbin Anna Wimberin gebornen Antlin insbesondere noch vorbedunge-
nen zwölf Klafter weichen Brennholzes zum wahren und vollkommenen Eigenthum der prager Stadt-
gemeinde. . . .“ Datován „7. Julii 1798“.

³⁴⁴⁾ Archiv města Prahy list. I. 671/2.: „Die nebenliegende Abschrift des k. Gubern. Dekrets wird
zur Wissenschaft mit dem Beisatze zugestellt, dasz man dermal schon die Leonardikirche und
das Nadlerhaus abtrage . . .“

Registrátor pražského magistrátu, ukládaje akta koupě kostelíku se týkající,
připsal na obálkový list konvolutu č. 643. (svrchu citovaného) jako úmrtní
zápis kostela sv. Linharta: „diese alte Kirche ist bis auf Grund abgetra-
gen, und hierdurch der Leonardsplatz entstanden“. Padli tudíž oba věrní
druhové, P. Maria na Louži a sv. Linhart, kteří od dob románských spolu
snášeli dobré i zlé, jako první za obět modernímu molochu — regu-
lace a komunikace!

RÉSUMÉ.

L'église Saint-Léonard et la maison „A l'aigle noir“

dans la Vieille-Cité.

En 1909, au cours de la démolition des immeubles sur l'emplacement desquels s'élèvent aujourd'hui les nouveaux bureaux de l'Hôtel de Ville, on a découvert, dans la cave de l'immeuble portant les Nos 112 et 128-I, des restes de maisons romanes remontant à la 1ère moitié du 13e siècle. On a découvert aussi en même temps les restes de l'église Saint-Léonard, à savoir une partie de l'ancienne construction romane à une nef et de la construction ultérieure à trois nefs en gothique primitif. La description des fouilles et l'histoire de l'église et de sa fondation ont paru dans les IIIe et IVe fascicules (1911 et 1912): Rapports de la Commission pour la conscription des monuments architectoniques, artistiques et historiques de la Ville Royale de Prague. — Le présent article contient la description du mobilier de l'église Saint-Léonard et la chronique de ses destinées jusqu'au début du 17e siècle. En 1609, à la suite de la promulgation des Lettres de Majesté de Rodolphe II, les luthériens allemands de la Vieille-Cité de Prague demandèrent qu'on leur prêtât pour leurs offices l'église Saint-Léonard et l'église voisine de Notre-Dame „na Louži“. On leur accorda ce qu'ils demandaient. Au temps de la Contre-Réforme, en 1628, l'église Saint-Léonard fut rendue au monastère de Sainte-Anne, mais la même année on y transféra la congrégation française de Saint-Louis pour qu'elle pût y célébrer ses offices et y faire prêcher en français. Cette congrégation disparut en 1777 et l'église fut attribuée, avec l'hôpital français, à une congrégation italienne qui demanda au bout de dix ans à être déchargée du soin de l'église à cause des dépenses qu'entraînait cet entretien. On exauça le voeu de la congrégation italienne et quelque temps après, en 1787, l'église Saint-Léonard fut désaffectée. Elle fut ensuite vendue, et en 1798, démolie pour faire place à une rue nouvelle.

Dr. J. SV. PROCHÁZKA:

SADY A STROMY V PRAZE.

Motto:

Druhý objev, jež cestovatel udělá, jsou docela prosté stromy. Nikde není tolik starých, velikých stromů, jako v Anglii. V první chvíli cizinec neví, zda snad Angličané nebydli na stromech, nebo zda je za měsíčních nocí pohansky neuctívají, tančice kolem nich druidské rituální tance. Protože však nečiní ani to, ani ono, počíná cestovatel chápat, že v Anglii mají rádi staré věci. Mají rádi staré zdi, staré zvyky, staré řády, ba dokonce staré lidi. Mají rádi aristokracii, protože je stará, mají rádi demokracii, protože je ještě starší; mají rádi rodinu, protože je ze všeho nejstarší. Tak cestovatel objevuje, že v Anglii existuje něco nadmíru živého, totiž tradice.

Karel Čapek, „Přítomnost“ 15. XII. 1927.

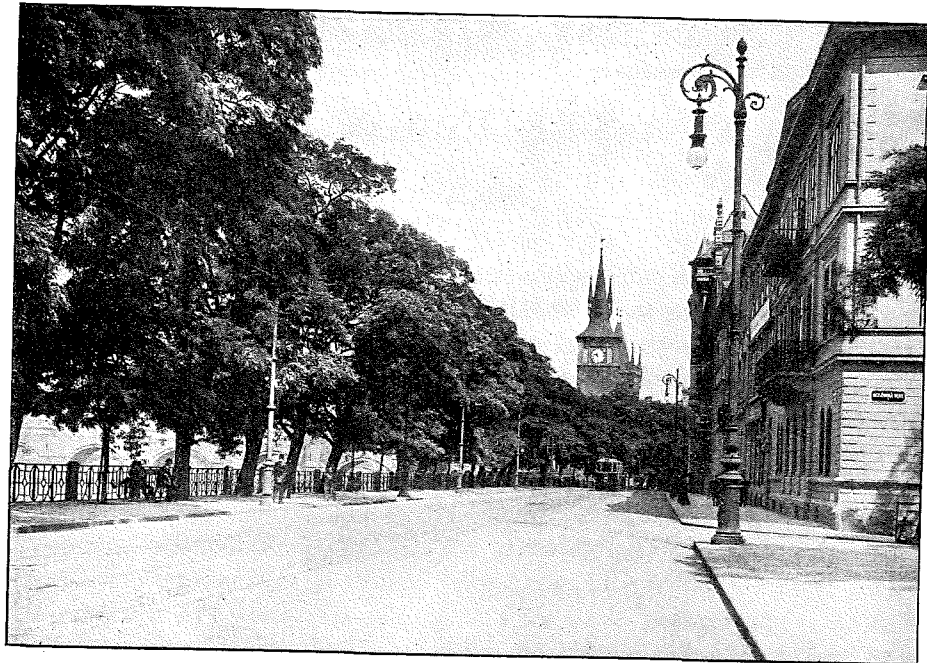
ČÁST I.

Historická.

Podle oficiálních zpráv zmrzlo v pražských veřejných sadech v zimě 1928 až 1929 5448 stromů, 2978 jehličin a 16.848 keřů. Je to dostatečný důvod, abychom se zamyslili nad stavem a budoucností našich sadů a hlavně veřejných stromořadí vůbec. Proslulý, nedávno zesnulý zahradník a pěstitel americký Luther Burbank napsal ve svých memoárech tuto významnou větu: „Ukažte mi město bez stromů a já vám ukáži místo, kde bych se nikdy ani sám, ani se svou rodinou neusídlil.“

Je mnoho pravdy v tomto aforismu, uvážíme-li, že strom a sad je jediné zpestření kamenné poušti velkoměsta a jediným prostředkem, který alespoň částečně čelí zkaženému jeho vzduchu. A že v Praze nemáme právě atmosféru nejčistší, o tom nás znova nedávno přesvědčily práce prof. dra Julia Stoklasy, který dokázal, že pražský vzduch obsahuje stále 0·0006 až 0·0008 volumových procent kysličníku siřičitého. Je proto za takových okolností veliký rozdíl mezi obcí, která je obklopena a prostoupena zelení, jak to vidíme u mnoha měst německých, a jsou mezi nimi i města značné velikosti, a obcí, která o svou zeleň nedbá, ba jí i bezhlavě ničí. A takové případy v posledním padesátiletí byly i jsou dosud u nás na denním pořádku. Před sto lety měla Praha všechny chance státi se jedním z nejkrásnějších zahradních měst Evropy, kdyby bylo bývalo

Za laskavé opatření některých obrázků pro tuto práci děkuji sadovému referentu stavebního odboru hl. města Prahy p. vrch. stav. radovi Ing. J. Uhrovi. Za laskavé půjčení některých štočků děkuji Svazu okrašlovacímu a ochrannému a za přehlédnutí tohoto rukopisu panu prof. Arnoštu Černouškému.

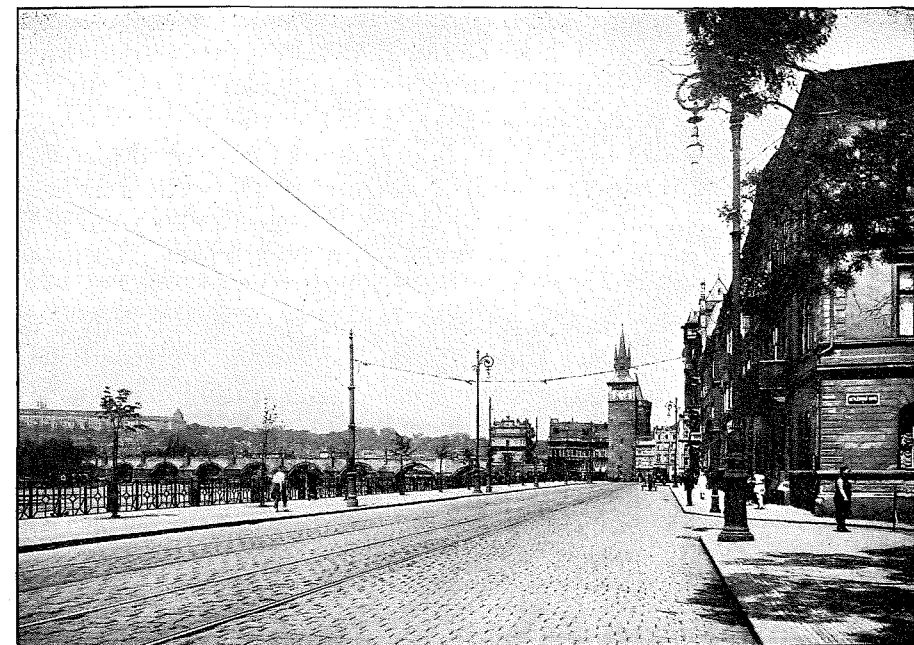
Obr. 7. Masarykovo nábřeží před r. 1928 – Le quai Masaryk avant 1928.

u nás v čele více osobností formátu hraběte Chotka. Ale bohužel Chotek byl jen jeden a materialisticky založené generace, které přišly po něm, nevážily si skvělého odkazu minulých dob, majícího své počátky již v slavné době Karlově.

A „jen těmto prosaickým generacím, neméně i dřívějším správám města, máme co děkovati, že navždy zničen krásný onen rámeček vinic, sadů a zahrad, v němž nádherně rozkládal se úchvatný obraz Prahy z počátku let padesátých minulého století, tak jak viděl ji a popsal slavný umělec a gotik francouzský Viollet le Duc“.³⁰ Dnes po úchvatném tom obraze téměř už ani památky.

Zmizely bohužel hradby s krásnými sady na nich posléz zřízenými a veškery ony zahrady, které tyto hradby na vnější i na vnitřní straně obklopovaly. Nedávno, na sklonku roku 1929 zmizely dva poslední zbytky, jež dosud houževnatě odolávaly: stará zahrada na rohu ulic Sokolské a Ječné, a zahrada u něm. divadla. Na místě toho vyrostlo velkoměsto nové, bohužel bez jakéhokoliv velkorysého plánu, zcela neorganicky stavěné a ohavné ve svém celku i jednotlivostech (pověstné „vinohradské domy“ a „vinohradské ulice“). Úsudek ciziny přirozeně vyzněl pro nás po této stránce velmi bledě.

Nevím co silnějšího mohlo býti řečeno, než to, co řekl William Ritter v „Mercure de France“ r. 1905, když pravil: „Praha jest město, o němž je dokázáno, že se ve dvou stoletích esteticky ničí... kámen za kamenem, soustavně, úředně, vědecky.“ A jako doplněk tohoto výroku W. Rittera zní to, co následujícího roku ve své nezapomenutelné přednášce řekl o pražské zeleni

Obr. 8. Masarykovo nábřeží v roce 1931. – Le quai Masaryk en 1931.

Miloš Jiránek: „Obětujeme-li už staré kamení, jež můžeme nahradit novým, (?) neobětujme nikdy staré stromy. Úbytek korun zeleně, rozparcelování staré zahrady, je horší ztrátou, než zbourání starého domu, a bestia triumphans nedopustila se nikdy horší brutálnosti, než když dala uříznout nádhernou větev stoletého kaštanu v Letenské ulici, aby uvolnila cestu elektrické dráze. Měli bychom vůbec mít zvláštní úctu ke stromům v městě, a kdo chodívá v noci po pražských ulicích, naučí se je cenit. Když v nočním tichu zadýchá přes zeď zahrady chlad a vůně starých stromů, ozve se v člověku něco strašně lidsky hlubokého a příbuzného pod nánošem tak zv. civilizace a zvyků všedního života.“³¹

Ale taková a podobná slova nezadržela zkázu pražských zahrad a alejí. Ještě r. 1928 padla krásná kaštanová alej podél Vořechovky, alespoň po jedné straně. Není u nás bohužel ještě dosti porozumění pro tyto věci. Jak jinak chovají se ke stromům v cizině! Západní města i města a obce sousedního Německa tonou v korunách stromů. Nikomu nepřekážejí, ba jsou občanstvem milovány, tak, jako je tomu na příklad v Paříži, kde obecnost samo bojuje o každý strom, který musí ustoupit vzrůstající frekvenci. Není tomu dlouho, co si v Německu uspořádali anketu o tom, jak které město pečuje o své stromy. Ukázalo se pak, že Vratislav si pořídila letecké snímky města, aby bylo vidět rozložení sadů a alejí, v Mnichově a jiných městech pořízen soupis a nařízena ochrana, Mannheim vyžaduje k porážení stromu výslovného svolení purkmistrova, Drážďany chystají ochranu stromů v rámci nového stavebního zákona, kde však je

nutna okamžitá ochrana, tam město stromy zakupuje. Lipsko si pořídilo inventář městských stromů a alejí, také Koburk, Výmar a celá řada dalších měst má podobná zařízení neb výslovná ustanovení na ochranu. Celá řada amerických neb německých měst zakoupila veliké lesní komplexy jen proto, aby jejich obyvatelstvo mělo kde se osvěžit. Jako pohádka zní pro nás, že v Americe nejen existuje, ale i prosperuje podnik zovoucí se Daveyův Institut, který se výhradně zaměstnává tím, že opatruje a léčí stromy. Roku 1926 obsloužili experti tohoto ústavu ne méně než 15.000 klientů, mezi nimiž znamenité procento reprezentují právě města.

Rozhodně srovnání mezi našimi poměry, pokud jde o péči o sady a úctu ke stromům, jak u úřadů, korporací, komun nebo obecnstva, a cizinou, nevypadne v náš prospěch. Je možno tázati se: je tento poměr tradiční, vězí v naší povaze, v našem založení, je všeobecný, či jen lokálně pražský, nebo snad vznikl zvláštními poměry a vývojem, jak jsme jej během XIX. století prodělávali?

Těch 60 km² zahrad, sadů, vinic a lesů, které zmizely v okolí pražském, je příliš vážným vykřičníkem, než aby nestálo za to, abychom o něm uvažovali. Je těžko popírati, že by u nás nebylo tradice zahradnické a sadovnické. Teige⁷⁵ praví velmi přílehlavě, že dějiny zahradnictví v Praze byly by dobrým měřítkem stavu kulturního blahobytu zdejšího, a dalo by se podle něho dokázati, že naši předkové dobře si byli vědomi významu zahrad.

„Pražská zahradní kultura,“ dí Zdeněk Wirth,⁸¹ „má tradici a lokální charakter jistě výraznější, než sta měst jí rozsahem nebo stářím rovných a zahrady na svazích Hradčan a Malé strany nebyly právě nejmenší ze složek vždy uznávané krásy města jako uměleckého díla.“

O nejstarších našich zahradách toho víme velmi málo. Zahrady ve středověké Praze můžeme bohužel stopovati jen ve zprávách archivních a shledávati k nim analogie v cizině. Ani na jediném deskovém obraze z té doby nezachovala se nám v pozadí malovaná zahrada, ani v jediné iniciále v rukopisech českého původu nemáme třeba schematický její obrázek. A přece čteme o lékárnické a botanické zahradě Angela z Florencie, do níž Karel IV. rád chodíval a kde se procházivali politický dobrodruh Cola di Rienzi a Petrarca; přece tušíme, že v rajských dvořích tolika pražských klášterů byly pěstovány aspoň léčivé rostliny a keře a tekla pramen čisté vody, přece si v duchu kouzlíme obraz „svatého pole“, které se rozkládalo kolem každého farního kostela v městě, a jehož nejkrásnějším typem až dosud zůstala „zahrada židovská“, přece skoro s jistotou do celkového obrazu nejstarší Prahy zabíráme i městské zahrádky vzadu za dvorky položené, malé jako dlaň a sotva nějak stylové, a ze sporů o vydržení majetku se dovídáme o zahrádkách, založených v pokojných časech na parkánech hradeb městských. (Zdeněk Wirth.)⁸⁰

Nejstarší zprávu o pravděpodobně větší zahradě pro osvěžení v Praze máme z roku 1130, kdy kníže Soběslav I. daroval kanovníkům vyšehradským zahradu v předměstí (t. j. na nižší části hory Vyšehradu), kde by se v létě mohli procházeti – pomerium ubi aestivo tempore habeant, si spatitari velint.⁷⁵

Karel IV. ve své chystané sbírce právních zvyklostí a zákonů Majestas Carolina, v kapitolách 49. až 56. vzletným a nadšeným slohem, jak praví Zíbrt,⁸⁶ líčí půvab krajiny zalesněné, oceňuje význam stromů a lesů a stará se, aby tato krása a užitek lesů českých byly zachovány, aby v lesích nebylo zbytečně plýtváno, aby stromy bez potřeby nebyly káceny a poražené aby byly znova vysazovány. Určuje dále velmi přísné tresty pro ty, kteří by svévolně tato ustanovení přestupovali, lesy ničili a pálili, a tresty, které ustanovuje, jsou skutečně exemplární. V době Karlově zaznamenáváme též v Praze první zahradu, jejíž pověst pronikla daleko široko, a jež svým jménem jistě dlouho uvízla v paměti pražského obyvatelstva: byla to lékárnická zahrada dvorního lékárníka Angela z Florencie, zvaná zahradou Andělskou (Hortus Angelicus). Karel IV. zahradě té, do níž rád chodíval, udělil zvláštní výsady r. 1360, které král Václav IV. potvrdil a rozmnožil synovci jeho a dědici Ludvíkovi, aby tu pěstovali libovonné rostliny pro královo potěšení.⁷³ Byla to, když ne první, tedy jistě jedna z prvních botanických zahrad ve střední Evropě.*)

Později připomínají se privátní zahrady čím dále tím hustěji. Tak podle listiny z r. 1370⁴¹ zahrada u kláštera Na Slovanech, 1378 zahrada v Lípové ulici, 1379 v Reznické ulici, 1384 zahrada v ulici Mikulandské, 1400 zahrada v ulici Spálené, zahrada u sv. Klimenta r. 1409. Zvláště byly tehdy oblíbeny ořešáky. V XVI. století mluví se o zahradních loubích. Ze všech zahrad však na prvním místě byla zahrada arcibiskupova, o níž se děje zmínka již 1421. Roku 1499 připomíná se zahrada pražského vikáře Jana Pytlíka na místě, kde pak vznikla dnešní zahrada valdštejská. Ještě jednou zastkvěla se Praha, tehdy ovšem nejvýše, zahradou mezinárodní pověsti. Byla to královská zahrada za Habsburků, počínaje Ferdinandem I. a konče Matyášem, kterýž přeloživ sídlo panovnické definitivně do Vídně, přivodil tak pozvolný, ale čím dále tím rapidnější úpadek zahrady kdysi evropsky proslulé. Zahrada, zřízená Italem Francescem a architektem Spatiem, založena byla na severní straně Jeleního příkopu v letech 1534 až 1536. Ferdinand I. jevil o její budování skutečně veliký zájem, jak o tom svědčí listy, které při jejích počátcích zaslal Jiříkovi Gersdorfovi z Gersdorfu, hejtmanu hradu pražského. Tyto listy jeví někdy péči až dojmavou o postup prací při zakládání zahrady a o to, jak nařízené práce jsou vykonávány, zdali již došli vlašští dělníci, aby si adresát přibral ku pomoci pana Floriána Gryspeka, který rozumí vlašsky, aby byl včas připraven stavební materiál, aby se vlašští zedníci, až přijedou, nemeškali, aby věnoval pozornost zasláným semenům a přibral si někoho, kdo rozumí jejich pěstění atd.⁷⁵ S těmito Vlasy bylo začasté těžké porízení. Byly na ně stížnosti, že si psy vydržují a jimi v královské zahradě a v Jelením příkopě koroptve chytají a tím nejen zvěři, ale i na vzácných keřích a stromoví škodu působí. Proto král listem z Vídně ze dne 2. května 1540 vyhrožoval kameníkům vyhnáním z práce a tresty. (Herain.)

Jako zahradnického experta povolal Ferdinand z Holandska Dr. Hugona

*1) O osobě a životě proslulého apatekáře Anděla a jeho synovce viz č. 73.

Vennia. „Prima die Februarii a. 1539 fuit concordatum cum Hugone Vennio doctore – quod debeat se transferire in castrum Pragense ad plantandum et seminandum omnia genera arborum et herbarum cum duobus servitoribus. Et habeat – ducentes florenos singulis annis, ut salario. Item Maiestas sua – provideat et Hugoni singulis annis vestem.“⁷⁵ Zdá se ovšem, že se mnoho neosvědčil a smlouva s ním záhy rozvázána. V zahradě hrály velikou úlohu jižní stromy, tehdá ovšem veliká zvláštnost v našem klimatu a proto tím oblíbenější, jako citrony, oranžovníky a granátovníky, které byly objednány z Janova. Exotické rostliny z Asie, především z Turecka, byly po přání císařovu a arcivévody Ferdinanda zasílány císařským vyslancem u Vysoké Porty Augierem Ghislainem de Busbecq a jeho vyslaneckým lékařem Vilémem Quakelbeenem, botanickému správci zahrad, proslulému Mattiolimu. Je ovšem dnes těžko rozhodovati o těchto rostlinách, z nichž nejdůležitější jsou jírovec, šeřík, tulipán, hyacinta a řepčík královský, které z nich přišly přímo do Prahy a odtud se pak šířily do ostatní Evropy a které přišly prostřednictvím zahrad vídeňských, nebo snad i přes Nizozemí.

Poněkud zvolnilo se tempo, jímž zahrada rozkvétala za Maxmiliána, ačkoliv i tehdá o zahradu bylo pečováno zásluhou učeného Clusia, jehož vlastní jméno znělo Charles de l'Écluse, a jenž byl císařským poradcem. 1573 odchází Clusius do Vídně.

Clusius, jak píše Maiwald,⁴¹ také značně obohatil císařskou zahradu po stránce botanické. Mezi jiným obdržel i živý exemplář jírovce, o němž píše, že ho dosud u nás málokdo zná a současně s ním i *Prunus laurocerassus*, obé od císařského nuncia Davida Ungnada na počátku ledna 1576.

Za Rudolfa II. dosáhla zahrada nejvyššího stupně rozkvětu a ovšem i slávy. Balbín nám o tom zanechal zprávy dosti podrobné. V Miscellaneích I. 100 o tom píše: „Císař Rudolf II. jako sbírkami drahých kamenův, děl uměleckých a jiných vzácností, také i pokud se týká rozkoše a slávy zahrad neustupoval žádnému panovníku v Evropě, rostly v zahradách jeho v Praze i v Brandejse olivy, palmy, cedry, ovoce všeho druhu, stromy a keře cizí, rostliny a květiny vlaské, asijské, čínské,* ačkoliv pěstování bylo pracné, často i ruce císaře samotného i vavřínem ověncených účastnily se sázení, okopávání i zalévání.“ Z popisů tehdejších, ač plány dispozice zahrady se bohužel nezachovaly (Wirth), dovídáme se o nebyvalém bohatství, jež Rudolf ve své zahradě dovedl soustřediti, a to nejenom po stránce botanické, ale i zoologické. Záhřevny, voliery pro ptactvo, lví a medvědí dvory atd., to vše lákalo nejen domácí, ale bylo i přitažlivou atrakcí pro četné cizince, Prahou v těch dobách procházející. – O zahradě zmiňuje se na př. soudobý spis Braunův *Theatrum Urbium*, vyšlý v Kolíně r. 1593. Císař Rudolf dal zaříditi na tehdejší dobu velmi rozsáhlé záhřevny, oranžerii i fíkovnu, které později ještě rozšířil. (Maiwald.) Dvorním zahradníkem Rudolfovým byl Emanuel Sweert, Nizozemec. Po

*) „— ubi oleae, palmae, cedri, mala omnis generis, arbores et frutices peregrinae: flores italicici, asiaticici et sinici crescebant.“

smrti Rudolfově a když Matyáš přenesl sídlo své do Vídně, jak již řečeno, počala zahrada upadati, a bouře války třicetileté její osud zpečetila. Za dob Balbínových zbyly již jen trosky někdejší slávy. – I o tom se Balbín zmiňuje, když dří (Misc. III. 126): „Zahrad královských nyní sice, když král nepřebývá u nás nýbrž v Rakousích, hledí se sice jen pro udržení jména, než aby získaly, čím by zasluhovaly záliby jakési pro příjemnou novost anebo novou příjemnost... A byt byla nejprůčinlivější ruka pěstovatele, čímž medle tvárnost nynější mohla by se postaviti vedle doby Rudolfa II., jenž osobním byl a největším zahrad milovníkem a obdivovatelem?“

Jen občas, když dvůr královský z Vídně do Prahy zavítal (Tonner, Praha I. Čechy) věnováno i zahradě něco péče; tak bylo za Leopolda I., Karla II. (VI.), Marie Terezie a Leopolda II.

Bezděčnou zásluhou těchto, nikterak ovšem příliš hojných pobytů se stalo, že zahrada nezpustla docela, ač ovšem nikdy a ani dnes není ani stínem toho, čím byla ve století XVI. a na počátku věku XVII.

Zap⁸⁵ dří: „Teprv ku korunovaci Leopolda II. byla opět tato zahrada zvelebena a asi v ten stav uvedena, v jakém se posud nachází. V té době obnoveny byly všeliké besídky, kamenné sochy, chrámek Herkulesův se sochou Herkulesa v XVII. století od Pendla zhotovenou, kamenné parapety a vodomety.“

Ve století XIX. byla také občasně užívána korunovanými hlavami. Tak za přebývání Karla X. francouzského na hradě pražském, později, když Ferdinand V. po abdikaci své vyvolil Prahu svým sídlem, Marie Anna, jeho choť často se po zahradě procházivala, a konečně i korunní princ Rudolf za svého pobytu v Praze rád v zahradě dlíval.

Před příchodem Ferdinanda V. do Prahy byl do zahrady volný vstup, pak byl vstup do zahrady zakázán, především na rozkaz císařovny Marie Anny, která se velmi stranila lidí. Později byl vstup opět dovolen, ač jen na vstupenky vydávané zámeckým hejtmanstvím. Než vrátíme se opět do doby Rudolfinské. Je přirozeno, že příklad panovníkův lákal i šlechtu, aby svým zahradám věnovala pozornost. Tak nedaleko královské zahrady byla zahrada Kryštofa Popela z Lobkovic, kterou císař Rudolf II. častěji navštěvoval; i tato zahrada byla vyzdobena díly uměleckými a proslula prací zahradníků. Vilém z Rožmberka měl nejen nádherný park Kratochvíli,* ale i park u svého paláce v Praze, který došel chvály samotného Rudolfa II., v této věci jistě kompetentního. Zdá se, že se při zřizování této zahrady účastnil přítel Vilémův Adam Zalužanský ze Zalužan. Tento zájem o krásné umění zahradnické se jeví ještě také v zajímavém spise Viktorina hraběte z Valdštejna, pána na Komorním Hrádku († 1676), který nadšenými slovy chválí zahradnictví a podle zvyku tehdejší doby dokládá se mnoha příklady z dějin národů antických. Z rukopisu uloženého v archivu města Bělé pod Bezdězem přinesl některé zajímavé výňatky F. Zuman.⁹⁰ V kapitole první líčí autor, jak se do zahrad tehdejší doby dostávají nové rostliny, pravě: „Mnohé nyní a rozličné za našich dnův v rájích

*) Který prý svou bohatou sbírkou rostlin předčil i zahrady císařské.

královských a velikých pánův kunsty a raritates se nacházejí, o kterých nikdy bedlivost a ke všemu možná schopnost starých předkův mysleti neuměla. Tak všetečný jich věk tento a neznámých věcí žádostivý, že mnozí, neobhlédající se na práci, nebezpečnoství a jiné všelike lidem, v neznámost přicházejícím, těžkosti, hrdla svá v šanc položili, aby toliko pánům svým k libosti aneb k domácím ozdobení něco nového a neznámého nashromáždili. Mnozí se nacházejí, kteří majíce hojnost doma rostlých rozkoší, na nich nepřestávají, ale i do krajin velmi dalekých odcházejí, okršek světa hořejší i dolejší, moře i zemi sem tam prohlédají, k vejchodu do Azije a Aegiptu, Indiánského a Chynenského království procházejí, nových a prve nevidaných semen, cibulek, koření, kmenů, kvítí a ovoce pohledávají, takže již téměř nic vzdáleným od nás v světě skrytého býti nemůže, jehož bychom buď doma v království našem anebo v případných krajinách u sousedův nespárovali.“

V druhé kapitole hr. Valdštejn způsobem takřka docela moderním chválí užitek tělesné práce v zahradnictví, právě že „dvojí užitek obzvláštní jest ve zdělání země a zahradnickém pracování. Nejprřednější, že skrze tu hmotnou a veselou práci všechny oudy těla lidského obžívají, krev se obcerstvuje a cokoli v nezužitosti náchylné jest, k lepšímu zdraví se navrácuje“.

Autor oceňuje i krásu květin, „jižto oko člověka požádati může a kdy jsou malíře barvami, kunštem svým temperirovanými, co takového na tabulích, obrazích vykontrfektovati, jako jest to nejmenší kvítečko barvami od Boha obdařené“.

A člověk, když rostliny pozoruje, obdivuje se květinám a poznává, „kterak měsíček zlatým právě bleskem se osvětluje; lilium stříbrnou bělostí bledne, růže lícem červeným se ozdobuje, porr smaragdové zelenosti se podobní, jacynt saffirovou jasnost z sebe vydává. A co o fialách, tulipánovém květu a karafilátu říci mám,“ pokračuje udivený zahradník-amatér ten, „které přirozené všech jiných kvítí barvami přepěkně skropené, přemáhají. Nadto pak více rozličné jejich podobenství ku podivu přicházejí, že budto plné neb pořádku, okrouhle, obdloužně, široké nebo ouzké, otevřené lidem a svírané, jedno každé podle vlastnosti své, vycházejí, jiné kvítí v způsobu kalicha, vnitř sklíčené, jiné na způsob talíře okrouhlého rozpaté, toto zvonečku, ono obuvi nápodobné, jiné figurou meče, ostruhy a turbantu tureckého stočené, nebo způsobu úst lvových otevřené, takže tou rozličností zrak lidský dosti se nemůže nasytiti“. Vedle skutečně neobvyklého smyslu estetického a botanicky morfologického autorova je v této partii zajímavý výčet květin v tehdejších zahradách pěstovaných. Víme i z jiných spisů, že flora tehdejších zahrad nebyla již tak docela chudá. Pěstoval se tehda v zahradách *jasmín*, *tulipán*, *růže*, *pivoňka*, *karafiát*, *kosatec*, *podslunečník* (*Abutilon*), *čilimník*, *hlošina* (to uvádí již Hájek), *řepčík*, *hyacint*, *cesmina*, *vratěč*, *thuja*, *aurikule*, *balsamina* (*Impatiens balsamina*), *krusíček* (*Calendula*), *karafiát*, *nocenka* (*Hesperis matronalis*), *lilie*, *narcis*, *hledík*, *šanta*, *kočičí* (*Nepeta cataria* a j.).

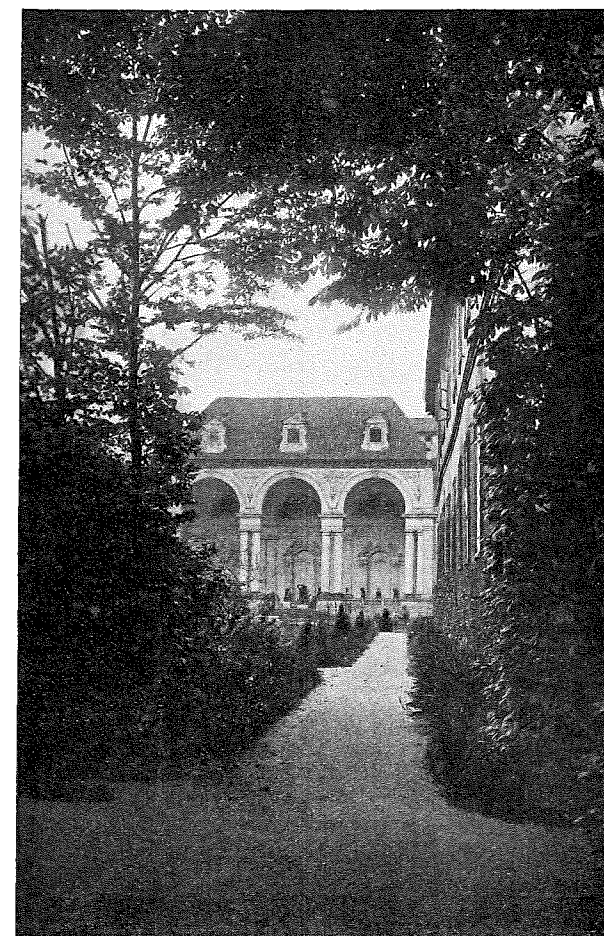
Konečně jest prý úkolem zahrady: „Mysl a vnitřnosti člověka obveselovati,

zármutek a tesklivost odháňeti, a jako po mračnech jasnost slunečná světu radostně se ukazuje, týmž způsobem po minulých pracích a těžkých myšlenkách roztržitost a vyražení veselé mysli přidávati“.

Tyto, snad poněkud delší citáty pokládám však za velmi důležité, jako charakteristický dokument tehdejšího zájmu o zahradnictví*), jež nemělo býti pouhým přepychem, ale mělo dávatí majiteli zahrady vnitřní uspokojení, tedy zcela moderní názor na funkci zahrady. Jistě že tu doznívají ještě názory doby rudolfinské. Válka třicetiletá – inter arma silent musae – na nějaký čas i umění zahradnickému u nás přinesla velký úpadek. Jediná velmi paměťhodná zahrada, která v této době byla založena, t. j. roku 1621, byla proslulá zahrada valdštejnská, typická zahrada renaissanční; zahrada tato má také „ein wohl ordiniertes Vogelhaus“, tedy voliery. Zahrada valdštejnská vynikala při svém založení uměleckou výzdobou, která vzbuzovala pozornost současníků. Pak roku 1634 popisuje se v zahradě té veliká kašna z bílého mramoru a uprostřed ní na podstavcích pět velikých soch, čtyry kachny, čtyry hlavy koňské a dva nohové, vše z mosazi (to jest z bronzu) ulito. Okolo kašny stálo na bílých podstavcích mramorových čtvero velikých soch bronzových, níže pak byl vodojem, v němž byla ohromná mísa bronzová, uprostřed kteréž stála veliká socha kovová, čímž patrně je míněn de Vriesův Herkules. (Herain.) Valdštejnská obora v Jičíně proslula překrásnou alejí lípovou.

Ale již v druhé polovici XVII. a na počátku XVIII. století, jak upozorňuje Maiwald⁴¹, získaly si některé zahrady české dobrou pověst. Tak se uvádí za-

*) Zájem tento šířil se po tehdejší Evropě hlavně z Nizozemí, kde jeho přebujením dostavil se onen smutně proslulý „tulipánový krach“.

Obr. 9. Valdštejnská zahrada – Le jardin du Palais Wallenstein.

hrada vévody Julia Jindřicha ze Saska-Lauenburku v Ostrově u Karlových Var, kde byly proslulé kultury karafiátů, některé zahrady v Praze a park v Jičíně. V Praze byla to zvláště zahrada hraběte Rudolfa a Josefa Colloreda (pozdější schönbornská), mimo Prahu pak zahrada v Chlumci, o jejichž sklenících a záhřevnách v zimě vytápěných zmiňuje se pochvalně P. Mauritius Vogt ve spise „Das jetztlebende Königreich Böhmen“ z r. 1712. Bylo tu pěstováno mnoho cizokrajných rostlin. Jiné zahrady byly v Křinci, Libochovicích, Manětíně, Teplicích, Děčíně a j. V polovici XVIII. stol. byla Praha zpestřena mnohými krásnými šlechtickými zahradami a byly to právě ony, které poskytovaly tak nádhernou folii skvělým pražským architektuřám a vyloudily ona nadšená slova mnohých obdivovatelů Prahy od Alexandra von Humboldta, Grilparzera k Viollet le Ducovi a jež slyšíme doznívati v nadšených slovech Williama Rittera,⁶⁴ když praví:

„Trávníky zahrady schönbornské jsou plny tulipánů, jako louky v okolí Florencie, magnolie a zvláště břechtanové stromy v zahradě valdštejnské jsou pověstny, právě jako pnoucí růže v zahradě fürstenberské. V zahradě lobkovické jsou staleté tisy, růžové keře všech druhů vyrážejí přímo ze země, liliovníky, první v Čechách pěstované, dosahují tam obrovského vzrůstu, a je tam také háj kaštanový. Zahrada nostická, Čertovkou rozdělená je pravá zahrada holandská a zahrada seminářská je koutek prvotní pražské půdy, zachované uprostřed města, mohl bys skoro říci s divokou květenou a zvířenou, neboť jsem tam na procházce vyplašil zajíce . . .“

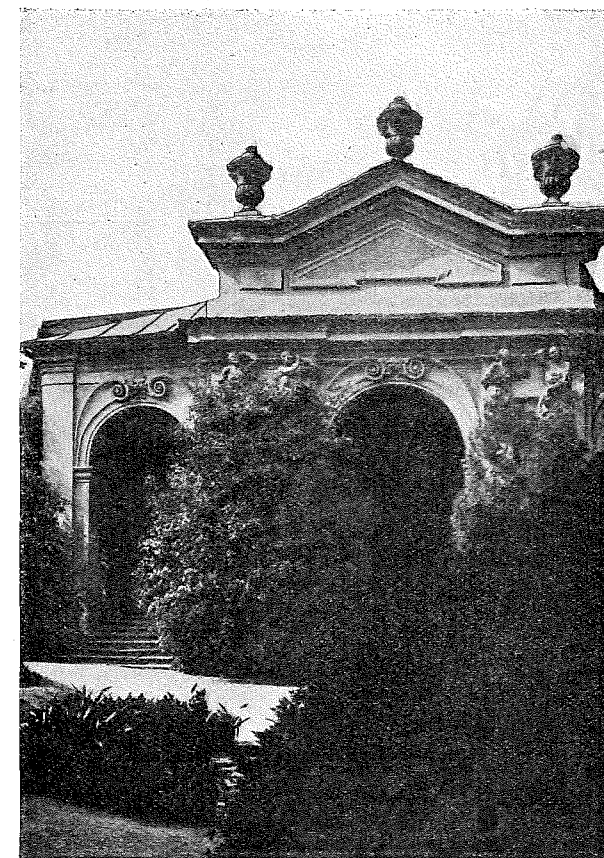
V druhé polovici XVIII. století, když byl již úplně překonán následek hluboké deprese způsobené válkami, stály tu mnohé zahrady šlechtické jako sice rozsáhlé a stinné zahrady, ale často jen s kulturami ovocnými, ač význačnými. Ostatně ovocnářství bylo vždy v Čechách vynikající a Valdštejn nechával za sebou posílati znamenitá množství výborného českého ovoce. V druhé polovici XVIII. stol. však vidíme, jak počínají se zahrady pražské měniti pod zásahy zahradníků a zahradních architektů.

Ze zahrad, jež zachovaly se z doby předešlé, zmínili jsme se o zahradě valdštejnské. Zahrada colloredská přešla r. 1775 v majetek říšského hraběte Hatzfelda a r. 1799 do rukou schönbornských*). Tato zahrada proslula jak známo gloriem, korunujícím nejvyšší bod zahrady, s něhož je překrásný pohled na Prahu, známý široko daleko i za hranicemi a častokráte zachycený umělci, tak jako zahrada sama byla často malována (na př. Šetelíkem). Dnes je i se zámkem dole ležícím v majetku amerického vyslanectví. Sousední zahrada lobkovická byla založena kolem polovice XVIII. stol. ve stylu francouzském, který později od 1793 nahrazován anglickým. Zahrada založena byla na pozemcích vinic, kdysi klášterních, pak své majitele často změnivších, které kolem roku 1700 skoupil hr. Frant. Karel Přebořovský z Kvasejovic, který zde r. 1703 založil zahradu. Po vyměření rodu Přebořovských dostala se zahrada a palác v majetek Lobkoviců a stala se sídlem linie hořínské. Několik let

*) Schönbornská zahrada je 2.62 ha veliká, lobkovická 7.75 ha, valdštejnská 1.63 ha.

po převratu zakoupena byla státem a je teď jakýmsi „Palais des Academies“. Palác a zahrada leží na území bývalé obce Obory, která roku 1656 splynula s Menším městem pražským. Již r. 1712 píše se o objektu, který zde vznikl: Das mit Zusammenziehung der Gärten darauf zu sonderbarer Zierde der Stadt kostbar erbaute Haus und dann angelegten schönen grossen Lustgarten. (Herain.) Zahradník, který zahradu pro Přebořovského zřizoval, byl Jan Jiří Kapula. Byla zde zřízena oranžerie, jedna z nejstarších v Čechách, a již v prvních desetiletích XIX. stol. zřídil zde tehdejší vrchní zahradník Antonín Skalník i alpinum, také asi jedno z prvních u nás. Byla tu i vynikající sbírka rostlin studených skleníků. V hořejší části zahrady je pamětihodný hájek jedlých kaštanů. V zahradě od semene vypěstováno i mnoho nově zaváděných cizokrajných rostlin. Pod zahradou schönbornskou leží jedna z nejkrásnějších, ale nejméně známých starých zahrad pražských, vrtbovská. Zřídil ji Jan Josef hr. Vrtba, nejvyšší purkrabí kol r. 1720, a je to jedna z nejtýpčtějších staropražských zahrad. Originálním portálem vstupujeme do zahrady, při níž je krásná salla terrena, proti níž jsou voliery, kde prý bývali chováni i medvědi.³⁴ V hořejších částech sadu, kam vedou vinuté schody, je terasa se sochami, s níž je krásný pohled a zcela nahoře je menší terasa s grottou. Vrtbovský dům je významný i tím, že dříve než přešel do majetku hrabat z Vrtby, byl v držení Křištofa Haranta z Polžic a Bezdrůžic.

Mezi Karmelitskou ulicí a Vltavou leží ještě dvě zahrady, o kterých alespoň malou zmínku jest učiniti. Je to především nevelká, ale za to tím pamětihodnější zahrada Nostitzovská, o níž praví Wirth,⁸¹ že zastupuje klasickou dobu empirového parku v Praze. Proti jiným šlechtickým zahradám pražským je tato zahrada malá, ale je přes to plna půvabů a aristokratické nob-

Obr. 10. Salla terrena v lobkovické zahradě – La salla terrena au jardin Lobkovicz.

Obr. 11. Vrtbovská zahrada. – Le jardin Vrtba.

lesy³⁰. Krása zahrady pak je zvláště zvyšována tokem Čertovky, která tomuto koutu dodává ve spojení se zeleným loubím starých stromů zvláštního, zasněného kouzla.

Z řady zahrad, jež tu poblíže ležely, to jest zahrady paláce Buquoyského, Chotkova, malé zahrádky Garabellovy a pěkné, nyní veřejné zahrady u Sovích či Odkolkových mlýnů, vyniká či spíše vynikala svou velikostí krásná, kdysi stinnými stromy porostlá zahrada Michnovská, čili po staropražsku „Zeughauská“. Zahrada utrpěla značně již před léty, když tu byly zřízeny tenisové dvorce, jimž padla za obět většina stromová a nyní zde má býti vystavěna velká budova Národní galerie, což zajisté nebude na prospěch celému panoramatu Malé Strany, ač se za to přimlouvá již archivář Herain r. 1902.

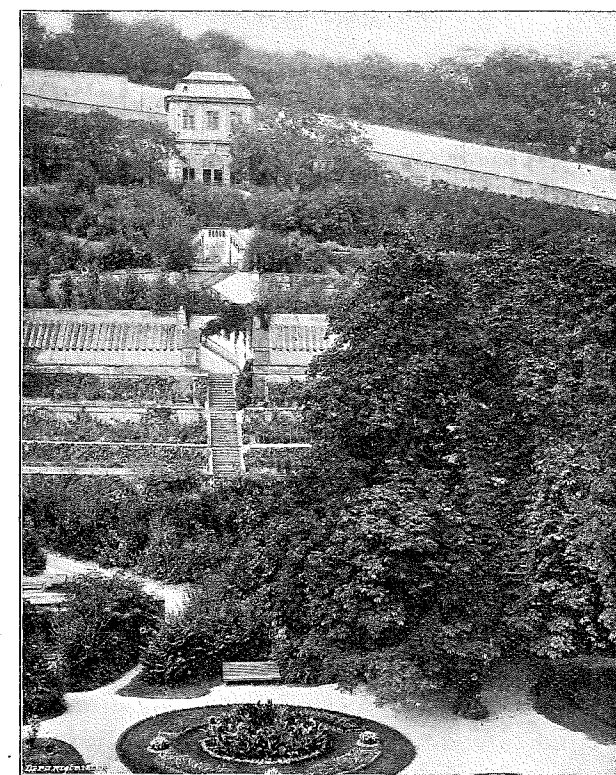
Za strahovskou branou rozkládaly se zahrady kounické, prosluvší rozsáhlými skleníky s mnoha vzácnými rostlinami ve velmi krásných exemplářích. Zahrady tyto však neměly dlouhého trvání.

Fürstenberská zahrada vzniká na pozemcích, kdež byly původně vinice náležející klášteru svatojiřskému. Po mnohých změnách majitele (Berka z Dubé, Černín, Schaffgotsch, Kolovrat) staly se majetkem Fürstenberků. Nynější zahrada s podivuhodnými terasami byla založena v polovici XVIII. stol., ale po stránce zahradnické proslula až v polovici XIX. stol. za zahradníků Lieblů,

otce a syna. Dodnes tato zahrada nepozbyla svého zvláštního kouzla. Nedaleko, při čísle pop. 162-3 je palác býv. hraběcí rodiny Ledebur-Wicheln s málo známou, ale přece tím zajímavější zahradou, jež táhne se pod valy zámecké. Na zdi zahradní byly tu obrazy bitvy od malíře Reinera, malované al fresco.⁶⁶

Též na Smíchově byly rozsáhlé zahrady a některé z nich i zvláště vynikly. Byla to zahrada hrabat Wratislavů poblíže Újezdské brány, která ke konci XVIII. stol. proslula svým sortimentem jirín, a hraběcí zahrada buquoyská. Byla na pozemcích kdysi v držení Michny z Vacínova, pak přešla jich část v držení slavného Kiliána Ignáce Dientzenhofera, až konečně 1758 koupil majetek ten hrabě

Buquoy z Longuevalu. Za něho, jak to tehda bylo zvykem, založeny tu byly skleníky, oranžerie, fíkovny, i zřízeny záhony pestrých květin. Zahrada tato vynikala zvláště pěknou úpravou, ale její sláva rovněž pohasla úplně, když na počátku minulého století dostala se do nových rukou. Jsme-li již na Smíchově, můžeme se hned zmíniti i o zahradě svým založením pozdější, ale přes to neméně zajímavé. Je to zahrada Kinských. Pozemky, na nichž park byl založen, náležely kdysi klášteru plaskému, a byly tu vinice, které však zpustly již v dobách husitských. Celkem zanedbané tyto pozemky koupila od několika majitelů kněžna Rosa Kinská v letech 1798 až 1799, zceřila je a počala tu zakládati zahradu s ovocnými stromy. Bylo původně v úmyslu otevřít zahradu obecnstvu. Za knížete Ferdinanda Kinského, jak se zdá, na úpravě pozemků se mnoho nepracovalo. Teprve vnuk kněžny Rosy Kinské, vlastenecký šlechtic Rudolf Kinský, pojal velkolepý plán zříditi tu vilu ve stylu své doby a park. Stavba villy a zřízení parku spadá do let 1827 až 31. Zahrada byla zřízena podle plánu Fr. Höhnela. Její původní plán se nezachoval. Park počal býti zřizován r. 1829: podchycen silný pramen dobré pitné vody a zřízen rybník, velikým nákladem zahrada obehnána zdí a zřízeny cesty.⁸²

Obr. 12. Fürstenberská zahrada. – Le jardin Fürstenberg.

Zřízeny též záhřevny, které zvláště za vedení knížecího ředitele zahrad Bedřicha Wünschera vykazovaly bohatou a zajímavou sbírku rostlin studeného i teplého domu (byly zrušeny r. 1870).

Ještě r. 1847 kněžna Vilemína Kinská, tehda již vdova po vlasteneckém aristokratu, rozšířila zahradu o hořejší část, kterou připojila, a kde celé léto 100 osob bylo zaměstnáno úpravou sadu. Zahrada byla také ozdobena řadou zvláštností dendrologických, z nichž některé se tu i do dneška zachovaly. Bohudík, že zahrada tato se zachovala. Stalo se tak energickým zakročením zemského výboru a koupí městy Prahou a Smíchovem za starostenství JUDra Vl. Srba a Aloise Elhenického r. 1901. Tím získalo město Praha jeden z nejkrásnějších svých veřejných sadů. Podle sdělení zesnulého ředitele Josefa Kafky byla zahrada Kinských určena původně pro zahradu zoologickou a vše bylo již připraveno, když náhoda tento projekt zkazila, tak jako jiná náhoda zkazila již před tím zřízení zoologické zahrady na Klamovce. Potom byly Kinských – do té doby čas od času obývané vysoce postavenými osobnostmi – užito pro sbírky národopisného musea a do t. zv. „švýcárny“ dáno provisorně museum zemědělské.

V téže době asi povstala v Košířích zahrada Clam-Gallasova, dnešní Klamovka, v anglickém slohu. I tato zahrada proslula svými skleníky a sortimentem ozdobných květin, zvláště v polovici XIX. století za vedení ředitele zahrad Blechy. Pověstná byla tato zahrada bohatou sbírkou kaktusů. Ještě dále na obvodě města leží rozsáhlá a krásná zahrada Cibulka, nyní majetek obce pražské. Park tento zřízen byl hr. Leopoldem Thunem-Hohensteinem, biskupem pasovským, který po saekularisaci svého biskupství usadil se v Praze na samém počátku XIX. století Zd. Wirth charakterisuje park velmi případně takto: „Cibulka má nejvíce vyvolávaného smutku ve své zřícenině hradní a poustevnické chýši a nejvíce sentimentálnosti v pavilonech, sochách a stromových zátiších.“ Přes to, že v předešlém nebylo úmyslně pojednáváno o vlastní zahradní architektuře, což ponecháno je ruce povolnější, nemohu si zde přece odpustiti alespoň malou poznámku sem spadající.

Renaissanční zahrada valdštejská a barokní zahrady pražské francouzského stylu jsou známé, ba světoznámé, avšak zahrad jiného typu o něco pozdějšího, zahrad tak zvaných „anglo-čínských“, jak je vyhranila druhá půle XVIII. století, není v Praze mnoho a jsou méně známy. Cibulka je snad nejčistším typem tohoto stylu, typem, který má všechny charakteristické vlastnosti, jak je skvěle vylíčila na př. M. L. Gothein v 15. kapitole svého velkého díla,¹⁶ ale při tom nikde není tu nevkusných výstřelků onoho stylu, jak je tu i tam v zahradách tohoto stylu lze pozorovati. Proto je Cibulka znamenitou památkou, kterouž podle možnosti zachovati je důležitým úkolem pražské ochrany památek.

Po stránce zahradnické zaujímalá však mezi pražskými zahradami první půle XIX. stol. nejprřednější místo zahrada salmská. Její předností byl bohatý sortiment různých cizokrajných rostlin. K. V. Zap píše o této zahradě ve svém

průvodci z roku 1848, když byl popsal procházky po hradbách, takto: Vraťme se zase k Slepé bráně a Ječnou ulicí. Tu při domě p. č. 506 jest vchod do salmovské zahrady, která netoliko svou velikostí, jako přebohatou květenou všech pásem světa se vyznamenává, a v tom ohledu nyní mezi první pamětnosti pražské náleží. Zahrada tato byla v tento skvělý stav uvedena od Frant. starohraběte Salm-Reifferscheidta a r. 1838 znamenitě rozšířena. V rostlincech jeho nalézají se nyní více než 24.000 rostlin.“ Byly mezi nimi mnohé novinky, do Evropy tehdá právě uváděné, zvláště rostlin kapských a novoholandských. Z toho důvodu, jak i Zap naznačuje, byla zahrada vyhledávána botaniky i milovníky hortikultury. Zahrada tato rozkládala se, jak řečeno, v Ječné ulici, tehda, zvláště v hořejších svých částech ještě ulici zahrad, z nichž poslední pokud se nemýlím, zmizely teprve až v letech devadesátých. Tak asi v místech dnešní reálky měl zahradu a vilu známý tehdy lékař pražský Dr. Miksche, otec spisovatelky Felix Tever (Lauermannové).*) Salmovská zahrada ležela nad kostelem sv. Ignáce a to asi mezi nynější ulicí Ječnou, Lípovou a u nemocnice. Dnešní ulice Salmovská je poslední připomínka této kdysi proslulé zahrady. V zahradě té byl lesík vysokokmenných magnolií, pod širým nebem pěstěných, vedle rozsáhlých skleníků s orchidejemi, kaktusy, ananasy (což tehda bylo módou), erikami a j. a vedle toho i oranžerie.

Skleníky tyto pokrývaly plochu 120 sáhů a za vrchního zahradníka Birnbaumy bylo tu pěstováno (i Zap to uvádí) na 240.000 rostlin. Rostliny zde rozmnožené byly voženy do Vídně i jinam. Té doby byly v Praze i některé znamenité zahrady nešlechtické, jako Herzova, u Karlova, borschevská, Eichmannova a brombergská v Bubnech. Zvláštní postavení zaujímal však v tehdejší Praze dvě zahrady: Wimmerovy sady a zahrada kanálská.

Sady Wimmerovy, „památka to znamenitého a o pražské obecenstvo zasloužilého muže“, jak píše Zap, „r. 1822 zemřelého, barona Jakuba Wimmera, který před 40 lety (t. j. počítáno od r. 1848) toto někdy nejpustější místo před branami pražskými v utěšený sad proměnil. Kopce a rokle se vyrovnaly, rum a kamení odstranily, silnice a troj- i čtver násobné stromořadí vysázely, hezká květní zahrada se založila, a z bývalého kravína zřízen byl hostinec s tanečním sálem, střediskem celých sadů“.

Jakub šlechtic Wimmer (1754–1822) byl typickým příkladem osvícenské kultury koncem XVIII. věku. Byl typem pravého, praktického filantropa, který dovedl sice peníze získati, ale dovedl je nejen ke svému prospěchu, ale také jiných užití.

Narodil se roku 1754 jako syn zámožného obchodníka v Rytířské ulici v domě „U zlatého kola“ a vychodiv školu týnskou vstoupil do školy inženýrské. Ukon-

*) Také jinde byly v těchto končinách rozsáhlé zahrady ještě před hradbami městskými. Tak podle sdělení mé tety, sl. Marie Emlerové, byla rozsáhlá zahrada na místě bloku budov omezených Hálkovou a Ječnou ulicí, dále rozsáhlá byla i zahrada Zdekaurova mezi Václavským náměstím, Mezibranskou a Krakovskou ulicí a naproti jiná, přímo pod hradbami, která se táhla až k ulici Bredovské a měla prý dvě krásné pergoly.

čiv studie vstoupil do vojska a dosáhl záhy hodnosti důstojnické. Podle jeho plánů dal císař Josef zbudovati pevnost tereziánskou, a Wimmerovi její postavení též svěřeno. Tím nabyt značného jmění, s nímž odešel v hodnosti obrsta do civilního života a zakoupil se u Loun (v Lenešicích).*) I zde se osvědčil pokrokovým hospodářem a zaváděl na příklad pěstění jetele, což do té doby nebylo u nás známo. S velmi značným jměním vrátil se později do Prahy a svého jmění užíval k zvelebení rodného města. Tak na příklad koupil palác v „Nových alejích“ (Národní třída) zřídil vlastním nákladem kašnu na nynějším Jungmannovu náměstí (tehda Františkánském plácku). Na Koňském trhu, nynějším Václavském náměstí, byla tehda řada bud a krámců, hlavně však to byly lidové kuchyně, které svým zápachem obtěžovaly obecnost. Wimmer boudy skoupil a poručil je zbourati, čímž místo velmi na vzhledu získalo. Wimmer skoupil též celou řadu velkostatků v nejbližším okolí pražském, tak Nusle, Vršovice a Bubenec, a je pak znamenitě zvelebil. Tak dal pusté dosud plochy mezi Karlovem a Vršovici a od Mariánských hradeb na Letnou osázeti révou. Od Koňské brány do Nuslí zřídil pěknou silnici.

Když r. 1815 a 1816⁴⁹ byla neúroda a po ní dražota a hlad, rozhodl se Wimmer, že dá lidem obživu a upraví své pozemky za Slepou branou. Byla to tehda neutěšená končina s pahrbky a dolíky, v nichž byly močály. Wimmer dal zakoupiti mnoho set motyk a lopat a rozhlásil, že najímá dělníky do práce a tito se také ve velkém množství dostavili. S najatými dělníky zacházel lidsky, dával jim stravu a sám mezi ně chodil a jejich práci přihlížel. Lány svých pozemků, takto upravených pak v nevelikých pruzích pronajímal nuzným, aby na nich mohli pěstovati brambory a zeleninu k vlastní potřebě.

Tento fakt je velmi zajímavý, neboť ukazuje, že myšlenka dílčích zahrádek tak zvaného dánského systému (není správně říkati zahrádek Schreberových, jelikož tímto jsou míněny zahrádky dětské) či tak zvaných zahrádkových kolonií vznikla téměř současně v Dánsku i u nás. Povzbuzen, jak se zdá, vzorem hraběte Canala, o němž ihned promluví, umínil si tento ušlechtilý filantrop zvelebiti zanedbaná návrší mezi Zvonařkou a Olšany. Silnici vedoucí do Nuslí, jakož i dvě příčné cesty vedoucí do Vršovic dal osázeti vzácnými ovocnými stromy. Mezi dva stromy zasazeny byly vždy dva keře šeříku a mezi ně keř stolisté růže. Tak vznikly pověstné Wimmerovy či Růžové sady. Na rohu dnešní Korunní třídy a Budečské ulice byl dvorec s velkým kravínem. Kravín ten dal Wimmer upravit v útulný hostinec, jenž skutečně pak dostal název „V kravíně“. Do dneška upomíná naň název restaurace, která se na tom místě v domě č. p. 789 (Budečská 24) nalézá. Hostinec tento byl Pražany za letního času hojně vyhledáván. Před ním rozkládal se anglický sad a travnaté hřiště pro děti(!).

„Pražané s počátku“ (jak píše Nár. Politika v cit. článku) „nepochopili vznešených záměrů svého spoluobčana, ale po 2–3 letech letěla Prahou novina o zázraku, jež pan baron v pustých končinách učinil. Když se na jaře usmálo slun-

*) Vedle toho měl ve svém majetku ještě Velký Zdíkov a Mstětice.

ce, trávníky zaskvíly zelenou barvou, zavoněly šeříky, rozkvetly růže, tisíce lidí putovalo obdivovati se nádheře Wimmerových sadů. Vše hrnulo se za Koňskou bránu, a nadšení a chvála neměla konce. Kde kdo znal starého pána, jenž si denně vyjížděl ze svého paláce v lehkém kočárku na své statky. Sady Wimmerovy se rozprostíraly¹² od brány Žitné podle hradeb až pod Zvonařku, na východ pak až k zahradě Zdekauerově.

„Topolové a kaštanové aleje protínaly sad, cesty byly lemovány květinovými koberci, vinuly se vinicemi, ve stínu ovocných stromů, „Růžové aleje“ říkali jim Pražáci, jež nejpěknějšími byly tam, kde dnes ulice Komenského až do Palackého třídy. Tu krásné jabloně rostly a táhly se nahoru, dnešní Čelakovskou (dříve po zásluze Wimmrovou) ulicí; od míst nynější radnice táhla se stromořadí podél pěšiny běžící kolem Kravína k dnešnímu náměstí Jiřího a ovroubená živým plotem.“ Dílo Wimmerovo je tím podivuhodnější, že vykouzleno bylo v úplně pustině, kde sice ještě XVI. věku byly vinice a zahrady, datující se ještě z dob Karlových, ale které úplně sešly, takže ve druhé půli XVIII. století zde byla naprostá pustina, kterou, než ji Wimmer zakoupil, nazývali „Saharou“. Roku 1852 počato s parcelací, kdysi tak příjemných Wimmerových sadů, r. 1853 zbývala z celého komplexu již jen veliká zahrada kol Kravína.

Jen nedaleko od sadů Wimmerových se prostírala jiná obdivuhodná zahrada, vzniklá rovněž s tendencí sloužiti všem vrstvám obecnosti. Zahrada ta, jak ostatně známo a jak se ještě mnozí starší pamětníci, ba i pisatel těchto řádek, ze svého útlého mládí pamatují, rozkládala se nad museem po levé straně Fochovy třídy asi od Pštrosky až na náměstí krále Jiřího a circa asi ke dnešní ulici Nerudově. Ze svého mládí pamatují se jen na dosti sešlou starou zahradu s otlučenými gloriety a rozbitými pomníky, s nějakými dosti sešlými staveními, ale krásnými, starými stromy. Za hraběte Canala*) (plným jménem hr. Josef Emanuel Canal de Malabaila marquis Cercenasco *1745, †1826), jak lze souditi podle soudobých popisů a také obrazů (Pucherna), musela to býti zahrada skvělá a distingovaní návštěvníci jako císař Josef II., anglický spisovatel Washington Irving, Mozart, dánský konsul Bosenhard i jiní se o ní pochvalně zmiňují. Vedle různých dobových výzdob (eremitáž, pomníky, sochy, voliery atd.) vyznamenávala se však i bohatou zahradou botanicou (zříz. r. 1791) a skleníky, z nichž se některé rostliny do jiných zahrad evropských rozšířily. Ale nejen to, hrabě Canal zřídil tu i jakýsi populární vzdělávací ústav s přednáškovým sálem,**) jehož vědecké řízení svěřeno výborným odborníkům, z nichž se tu postupně vystřídali František Vilibald Schmidt, Jan Kristian Mikan, Jan Novodvorský, Jan Em. Pohl, Ignac Bedřich Tausch a poslední Karel Bořivoj Presl, který přednášel ještě, když po smrti Canalově zahrada přešla v majetek hrab. Jiřího Frant. Aug. Buquoye z Longuevalu, barona de Vaux. S ústavem tímto byla spojena malá výzkumná fyziolo-

*) O Kanálce bylo již dosti psáno (Zap, Svátek, Emler, Ruth, Maiwald) a je jí dokonce věnována i samostatná knížka viz seznam č. 69, takže se zde mohou omeziti na nejnútnější.

***) Zde navštěvoval také pilně přednášky Jan Sv. Presl, ještě jako student.

gická a vegetační stanice, zřízena zde vzorná zahrada pomologická, kde pěstováno na 700 druhů ovocných stromů a dokonce i malý pokusný cukrovar. Tím vším se vymyká zahrada jaksi z rámce ostatních zahrad, o nichž jsme mluvili a nabývá významu první výzkumné a aklimatační zahrady české a důležitého zjevu v dějinách českého zemědělství a zemědělského výzkumnictví zvláště. Bohužel, jak již naznačeno, dílo tohoto vzácného filantropa (o jeho jiných činech viz Smažík⁶⁹) se nezachovalo, naopak bez památky zmizelo pod mohutnými bloky činžovních domů, přesto že hrabě Canal ve své závěti ustanovil, že zahrada jeho nikdy nemá býti zrušena. „Její zmaření znamená největší ztrátu“ napsala „Politik“ z r. 1901 v čís. 137.*) Památka hraběte Canala a Salma zachovala se alespoň ve jménech ulic, kdežto památka šlechtěného Jakuba Wimmera není ani žádným uličním jménem fixována, neboť ulice po něm pojmenovaná byla (jak to již v Praze je zvykem) přejmenována. A je to křivda na jeho památce spáchaná.**)

Vzácná dvojice jmen šlechtice Wimmera a hr. Canala musí býti doplněna v trojici jménem hraběte Karla Chotka z Chotkova a Vojnína, jehož činnost spadá rovněž do této doby. Myslím, že není ještě s dostatek oceněn význam nejvyššího purkrabí hraběte Chotka pro vývoj moderní Prahy a hlavně pro výzdobu Prahy sady a stromy. I jeho činy nesou neklamnou pečeť filantropického osvícenství konce XVIII. století, které nemohla potlačit změna po ukončení válek napoleonských.

Podle výtahů z aktů staré spisovny pražské (pořízených Rankem) lze při vývoji veřejného sadovnictví pražského sledovati asi tento postup:

Do roku 1828 neměla Praha žádných sadů obecních. K zotavení obecního ve dne sváteční času letního propůjčovali někteří soukromníci své zahrady, jako na př. hr. Valdštejn a hr. Salm. Též používáno ostrova Střeleckého a Barvířského, pozdějšího Žofínu. Z větší části však ubíralo se obecní za bránu. O tom též uvádí zajímavé poznámky Ignát Herrmann²³ ve své knize vzpomínek, když vypráví o letovištích Pražanů jindy a nyní. Pro tehdejší poměry je charakteristická jeho zmínka i o tom, že Pražané jednak téměř vůbec mnoho nejedli z Prahy, majíce v zámožných rodinách většinou slušné domácí zahrady, v nichž trávivali večery a sváteční dny, nebo že jezdili někdy na letní byt z Prahy do Prahy, na příklad do Podskalí nebo pod Vyšehrad.

Tedy místa, do nichž se staří Pražané rádi ubírali, byla zahrada knížete Kinského na Smíchově, do vzdálených Bučkových sadů za Bruskou branou, do

*) Ještě v letech osmdesátých (⁶⁸) byla Kanálka, neb jak se tehda také říkalo Zdekaurovská zahrada, celkem v dobrém stavu a byly zde i letní byty. Zahradu koupil totiž bankéř Zdekauer, který měl dům a zahradu na hoř. Václavském náměstí.

***) Jak mohl čtenář v předešlém pozorovati, nepouštěl jsem se do umělecké, architektonické stránky sadovnictví. Není to mým oborem. Poukazuji v tomto směru na skvělý, bohužel krátký úvod k obrazovému dílu „Pražské zahrady“, vydanému péčí hlav. města Prahy r. 1910 od Dr. Zdeňka Wirtha. Je to svrchovaně koncise essay, hutná a naplněná spoustou zajímavých detailů, třebas i jen v náznacích. Je to kulturněhistorická studie, jediná v tomto oboru u nás a nemohu než na ní poukázat a doporučit čtenáři její prostudování.

Stromovky čili Královské obory, na ostrov Štvanici, do Krenových sadů v Hradebním příkopě před Novou branou, kde nyní stojí část Masarykova nádraží, do zahrady hraběte Canala před Koňskou branou, do Pštrosky nebo nejhojněji do sadů Wimmerových a j. V Praze samé tehdy bylo pouze jediné stromořadí v poloze nynější Národní třídy, tak zvané Nové aleje, jak jsou zakresleny na Jüttnerově plánu z r. 1815.

Nejvyšší purkrabí hr. Karel Chotek pomyslel hned v prvním roce svého úřadování na okrášení hlavního města. Zvláštním oběžníkem dne 21. listopadu 1827 obrátil pozornost obyvatelstva k nedostatku příjemných stinných sadů na zotavenou za letního času, určil hradby městské od Poříčské brány až k baště č. XXVI. za nejvhodnější místo ke zřízení obecních sadů a vyzval jednak k příspěvkům peněžním, jednak požádal držitele statků o zaslání zdarma křovin, sazenic atd.

Týž hr. Chotek zjednal myšlenku této i souhlas dvorské kanceláře a dvorské rady vojenské, že proti upotřebení hradeb městských k účelům veřejné zábavy ničeho v kruzích vyšších se nenamítalo.

Toliko císařským rozhodnutím ze 4. ledna 1829 bylo připamatováno, že při zakládání městských sadů nemá býti podniknuto nic, čím by fortifikaci nějaká ujma se děla.

Zároveň rozhodlo gubernium takto:

1. Zařízení sadů provede se bez příspěvku z důchodů obecních, pouze z výtežků sbírek dobrovolných.

2. Péče o udržování nových sadů připadne správě obecní, i zůstává se magistrátu, aby v těchto nových sadech zřizováním hostinců, stánků pořídil obci přiměřený důchod vybíráním činže.

3. Ke včasnému zařízení těchto sadů ustanovuje se komise pod vedením vicepresidenta zemského práva za účastenství městského hejtmana, purkmistra a ředitele fortifikačního, která by na místě samém vše ohledala a čeho třeba nařídila.

4. Magistrát co místní vrchnost vydá předepsaný revers fortifikaci v příčině zajištění práv pevnostenských.

Tyto nové sady na hradbách byly dokončeny roku 1830.

Podle výše citovaného nařízení vydal magistrát pražský jménem obce skutečně revers, datovaný dne 13. června 1842, jímž se zavázal, že v čas nastalé válečné potřeby zařízení veřejné sady na požádání fortifikatoria a bez veškeré náhrady opět odstraní.

Tyto sady na hradbách se staly během času velmi oblíbeným místem vyrazení obyvatelstva pražského, k čemuž nemálo přispívala krásná vyhlídka na Prahu ve všech směrech.

Mezi bývalou Koňskou a Novou branou byla postavena vkusná kavárna Weissova „Viktoria“ r. 1850 a blíže Masarykova nádraží kavárna L. D. Valzachiho „Bohemia“ r. 1857.

Nad Novou branou byl umístěn r. 1852 J. Maxův pomník padlých českých

vojínů v letech 1848–49. Mezi branami Koňskou a Žitnou stála arena, zřízená roku 1869.

Přání, aby Praha přestala být pevností, vyslovené na sněmu r. 1866, bylo císařským rozhodnutím z 31. října 1866 vyhověno svolením, aby staré hradby byly zbořeny, což provedeno v letech 1873–1875, a na jejich místě částečně zřízen sad. O jejich bourání a jejich bouratel, podnikateli staveb F. Sallerovi, rovněž přináší několik zajímavých detailů Ign. Herrmann.

Současně se zařizováním sadů na hradbách novoměstských obrácen zřetel i k hradebnímu prostranství na levém břehu Vltavy nad Malou stranou, kdež na Petříně blíže chrámu sv. Vavřince zřízena homole k rozhledu na Prahu, upraveny s velikým nákladem obrázy křížové cesty od Führicha, kamž hojně putovalo zbožné obecnstvo. Petřín býval odedávna pokryt zahradami a vinicemi, které tu lépe, tu hůře byly udržovány. Tak na samém vrcholu, kolem kostela sv. Vavřince, měla majetek kapitula svatovítská, kterýž ve výměře 4 jiter postoupila r. 1839 obci pražské. Tato získala r. 1882 také štěpnici zv. „Haasburk“, kteréž jméno dostalo se jí někdy po letech čtyřicátých, když zde tehdejší majitel, známý pražský tiskař Ondřej Haase, zřídil výletní restauraci. Část Petřína nazývá se také „Na Nebozítku“. Je to jméno velmi staré, připomínané již r. 1433, a příkládané úzké a dlouhé vinici s klikatou stezkou při nynější Seminářské zahradě. V letech devadesátých zřízena na Petříně „Družstvem pro postavení rozhledny“ zmenšená kopie Eiffelovy věže 60 m vysoká (proti 300 m originálu). Náklad na tento celkem zbytečný podnik byl 100.000 zl. a na jiný, rovněž nepřilíš nutný, to jest lanovou dráhu, zbudovanou tímže Družstvem, byl 70.000 zl.

Nemenší péči věnoval hr. Chotek zřízení sadů blíže brány Bruskové, kde jeho rázným přičiněním zřízeny tak zvané sady Chotkovy (do r. 1841 „Obecní zahradou“ zvané) s novou silnicí (1836–41) s pomníkem Chotkovým, odhaleným 4. listopadu 1841.

Chatrné domky na bývalém Dobyčím trhu (od r. 1848 Karlovo náměstí) neušly také bedlivému oku moudrého nejvyššího purkrabí, a přiměl obecní správu k tomu, že šeredné ty budovy znenáhla skoupila, nerovnou půdu upravila a zprvu lipové stromořadí ve čtverci hořejším vysázeti, později pak upravený sad dala zříditi (1843–45). Jak Karlovo náměstí před svou úpravou vyhlíželo, líčí velmi drasticky Ladislav Quis: „To byla . . . bídná, hrbolatá, nedlážděná náves, plná smetí a prachu nebo zase bláta, v jejímž středu, asi někde za nynějším vodotryskem, pyšnila se skupina mizerných baráků s obecní „fišpankou“. Proti kostelu stála dřevěná, škaředá bouda, pyšným jménem cirkus se honosící; blíže trestního soudu vyčnívala z dosti hluboké jámy překrásná erární šupna.“ Po této hořejší upravena r. 1863 i dolejší část téhož náměstí.

Při zřizování pomníku císaře Františka I. na Staroměstském nábřeží 1838 až 1845 pamatováno na to, aby nábřeží na straně západní bylo osázeno stromořadím (akáty), když před tím bylo zřízeno zábradlí a položena dlažba.

Nezdá se ostatně, že by ke konci prvé půle minulého století byla i Praha bý-

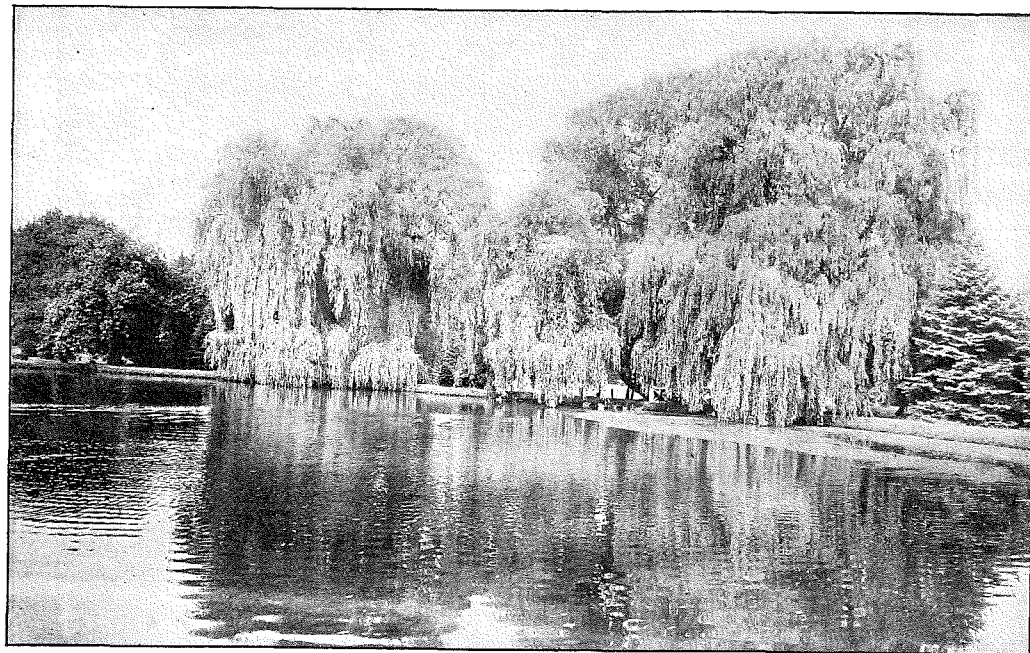

Obr. 13. Chotkovy sady. – Le parc Chotek.

vala s veřejnými sady na tom nějak zvláště špatně. Tak byla tu na příklad ještě krásně uspořádaná zahrada před lázněmi Svatováclavskými v místech nynější ulice Trojanovy a Jenštejské, jichž poslední zbytky rovněž ještě pamatují. Byla tu jak známo i studánka s vyhlášenou pitnou vodou, ozdobená sochou sv. Václava.

Příjemné pobytí poskytoval i ostrov Žofínský a Střelecký, který, soudě podle Zapa, byl celkem v té úpravě jako dnes, i s oblíbenými zahradními koncerty ve své střední části, ba i po stránce společenské měly oba ostrovy již své dnešní niveau, neboť Zap poznamenává, že Střelecký ostrov náleží k nejhlučnějším místům společného obveselení Pražanů, ačkoliv pražská haute volée přece vždy sousednímu Žofínskému ostrovu přednost dává. Byla tu Štvanice neb Velké Benátky, které kdysi bývaly v daleko lepším stavu a lákaly k pobývání, zvláště když kvetly višně. Bývaly vroubeny krásným stromořadím a porostlé stromy, ačkoliv již v letech padesátých pomalu upadaly. Mnoho stromův padlo za obětí kamennému viaduktu státní dráhy.

Záslouhou Karla hraběte Chotka právě před 127 lety r. 1804 byla obecnstvu otevřena Královská obora, ve které do té doby bylo dovoleno jen šlechtě se projížděti. Bohužel i Královská Obora byla větší než je dnes, ač nikoliv tak pěkně upravená. Bývala skutečnou oborou, v níž podle zprávy z 15. dubna 1556 byli ještě chováni tuři (Auerochsen), ačkoliv bych měl za to, že to byli

Obr. 14. Královská obora. – Le Parc aux Cerfs.

spíše zu bří, a podle záznamu ze 17. října 1575 byli tu drženi „Hirschen, wilde Gäns, Enten, Hühner-Vogel (pravděpodobně bažanti), Stuten und andere wilde Tiere“. Královská obora bývala starým majetkem královským. Již Jan Lucemburský tu prý dal zříditi místo pro turnaje. Ferdinand I. dal r. 1536⁶⁸ oboru znovu rozměřiti a zdí obehnati. Vydal pak zároveň přísný rozkaz, aby se tu nikdo neobjevoval se střelnou zbraní. Arcikníže a místodržitel Ferdinand r. 1559 park ještě rozšířil a dal tu vykopati rybník, v němž r. 1688 zřízen byl ostrov. Tento původní rybník byl později zrušen, památkou naň je silnice s nádhernou alejí, jež obíhá po bývalé hrázi rybníční.⁸¹ „Vzdáleným“ výletním místem byla již ovšem tehdejší Pražanům obora Hvězda – kdež za Ferdinanda I. rovněž byli chováni jeleni a daňci – která byla s velkou slávou navštěvována Pražany hlavně o Markétské pouti, jak to živě líčí K. V. Zap. I Jezerka či Libušina lázeň byla tehdá k delším vycházkám za cíl volena a také již dlouho před tím byla časem prochazeči vyhledávána, jak lze souditi z pojednání křižovníka P. Jana Václava Zimmermanna, Jezerce věnovaného, v němž píše: Cestu k Jezerce nepočítá matka všech českých měst mezi nejvnadnější procházky přívětivé polohy; nicméně však mnohých příjemností poskytuje oku zkoumajícímu a obrazy šedé dávnověkosti v duši kouzlí. Od sv. Pankráce vlevo do pole stezkou, která k Michli vede, přijde se blíž k Jezerce. Aby se nezabloudivo, nejlépe zvoliti odpolední k večeru, když slunce posledními paprsky východní polohu zlatorudě osvěcuje, kdežto rozptýlené pohovky ve vinicích co

Obr. 15. Bývalá botanická, kdysi jezuitská zahrada na Smíchově. – L'ancien Jardin botanique de l'université, autrefois Jardin des Jésuites à Smíchov.

hvězdy na obloze se lesknou, a tichost po vůkolí rozkládati se počíná. Tu na blízku šumot rákosí, v němžto vodní ptactvo poletuje, a kterým větérek lehce pohrává, poslouchajícího k sobě přivábí. A hle, tuť Jezerka! – Studna do čtyř uhlů obložená mramorem, v němžto vytracený nadřechený nápis, v podobě trok 3 sáhy dlouhá a 1 a půl sáhu široká. Voda z pramene tohoto odtékající naplňuje asi čtyři kroky nížeji rybníček, hustým rákosím porostlý, z kterého voda do potoku Botiče teče, polmi a lukami se kroutí až ku Praze, a zde Nové město od Vyšehradu dělí . . .“ (Srv. Ferd. Pátek.⁵⁵) Půvabná až do nedávna tato zahrada je dnes ničena přes ostrý protest Svazu okrašlovacího a přes výtky a upozorňování denního tisku a zvláště pí. spisovatelky Popelky Biliánové, přes to, že kdysi obec michelská, jež usedlost Jezerku zakoupila, vyřadila 20.000 čtverečných sáhů, jež měly navždy zůstatí sadem. Patrně Velká Praha po sloučení se sousedními obcemi má na udržení sadů jiný názor než jednotlivé obce před sloučením. Zdali pokrokovější, budiž ponecháno úsudku veřejnosti.

Nebylo by však úplné líčení pražských sadů, kdybychom se opoměli zmíniti o bývalé botanické zahradě na Smíchově. Zahrady této sluší vzpomenouti právě dnes, kdy se jedná o zrušení i posledního zbytku, který tu po ní zůstal, krásné a ušlechtilé architektury Dientzenhoferovy. Zdejší zahrada byla v držení

řádu Tovaryšstva Ježíšova do jeho zrušení v r. 1775, kdy na žádost prof. Jos. Gottfrieda Mikana byla císař. Marií Terezií získána pro zřízení universitní botanické zahrady či jak tehdy byla nazývána k. k. Kräutergarten.*) Získané pozemky nazývané „Jesuitskou zahradou“ (již ovšem musíme rozlišovati od jiné Jesuitské zahrady, která ležela v místech, kde dnes se nalézá budova Strakovy akademie a vojenská plovárna,**) měly výměry 6423 čtverečných jiter a byly roku 1783 opatřeny i skleníkem.

Jan Kristian Mikana, syn předešlého, o němž byla již učiněna zmínka při zahradě kanálské, zlepšil zahradu, dav zříditi akvarium pro vodní rostliny a zvětšiti starý skleník; zároveň byla i celá zahrada nově upravena. Záhřevny byly zvětšeny r. 1804 a pak ještě 1807 a vystavěna též hráz proti povodním a zřízeno také alpinum. Za druhého Mikana pěstovalo se tu již 10.000 rostlin. Ještě více zvelebil zahradu nástupce Mikana prof. Kostelecký a tehda čítala se tato zahrada mezi jednu z nejbohatších botanických zahrad ve střed. Evropě. Kostelecký byl velikým milovníkem hortikultury a pomologie, jimž se cele oddal odešel do výslužby a uchýliv se na svou vilu Strakovku v Dejvicích. Za Kosteleckého, kdy i v naší botanické zahradě bylo vypěstováno ze semen mnoho nových druhů, jež se odsud šířily do jiných botanických zahrad evropských, byla zahrada pražská znamenitě zvětšena přibráním sousední hraběcí zahrady kounické ve výměře 3700 čtver. sáhů, takže pak celá zahrada měla 10.123 sáhů. I skleníky zvětšeny o jeden velký třídílný a sedm menších, takže za sjezdu německých lékařů a přírodopisců v Praze roku 1837 byla zahrada na vrcholu. Zahrada byla tehda vlastně krásným parkem, v němž pěstováno na 14.000 druhů rostlinných. Botanická zahrada universitní trvala tu až do roku 1898, kdy zrušena a přenesena na Slupy.

Jaký vzhled měla v době svého rozkvětu zahrada po stránce zahradnické, dočítáme se v časopise „Flora“ z r. 1805. Zahrada byla rozdělena ve čtyři velká pole se záhony čtyři stopy širokými, mezi nimiž byly právě tak široké cesty. Rostliny na záhonech byly srovnány podle systému Willdenowova, uvedeném v jeho „Grundriß der Kräuterkunde“, s tou změnou, že officinální rostliny vyřazeny na první záhon. Pak následovaly ostatní rostliny a to nejdříve perenny a pak rostliny jedno- a dvouleté a po té keře a stromy. Na posledním záhoně, který byl na vyvýšeném místě před skleníkem, byly vysázeny rostliny, které potřebovaly mnoho světla. Každá rostlina opatřena byla dvěma čísly ve formě zlomku a tato čísla značila druh a rod rostliny podle systému Willdenowova. Alpinum nacházelo se na straně jižní v kořenáčích. V zahradě byl též rybníček. Tato zahrada byla známa i za hranicemi, zvláště pro svou kolekci sukkulent.

*) Již roku 1752 pokusil se prof. Dr. J. Scotti de Compostella získati císařskou zahradu na Hradčanech pro účely botanické zahrady, což se však nesetkalo se zdarem.

***) Tuto zahradu darovala jesuitskému řádu Marie Manriquez de Lara, ovdovělá Pernštýnová r. 1600, a míval zde tehda botanickou zahradu tělesný lékař a chemik císař. Rudolfa II. Horčický či Sinapius. R. 1773 připadla náboženskému fondu a za Josefa II. byla vyměněna za seminářskou zahradu.

Obr. 16. Břečťanem obrostlý domek v Jelením příkopu. – Maison couverte de lierre dans le Fossé aux Cerfs au pied du Château de Prague.

Dnes ovšem veškeré stopy krásné kdysi zahrady zmizely a vše co zbylo, byl půvabný barokní pavilon, o jehož bytí neb nebytí se právě metal los.

V prvé půli minulého století bylo v Praze také již i veliké zahradnictví obchodní. Byla jím zahrada c. k. rady Heideho v Jelením příkopě. Podle Raudnitze⁶³ byla to krásná zahrada a jediné tehdejší obchodní zahradnictví pražské, vedené zručným zahradníkem Bedř. Petříkovským, kde pěstováno veliké množství ozdobných květin, také skleníkových pro prodej, zvláště však růží a tehda velmi oblíbených kamelií, ale také méně známých azalek a rhododendronů a oblibu si dobývajících rostlin kapských a novoholandských. Kultura růží byla obdivována laiky i odborníky, a není divu, že zahrada ta byla s oblibou navštěvována i dík své krásné poloze, a majitel velkomyslně povoloval všem slušným lidem volný přístup.*)

Z toho, co pověděno, vysvitá, a myslím, že to nebylo ještě u nás dosti zdůrazňováno, že v prvé polovici XIX. století byla u nás poměrně velmi vysoká kultura zahradnická a sadovnická. Byla i po venkově. Tak jako v hlavním městě země šířili zájem o pěstování květin a stromů Canal, Wimmer, Chotek a jiní,

*) Na blízkou této zahrady rozkládaly se také tak zv. Lumbeho zahrady. Od zahrady býv. paláce šternberského k záp. při Brusnici táhla se kdysi ohromná zahrada, nákladně zřízená, již r. 1852 prodal hrabě Eugen Černín z Chudenic MUDru Karlu Lumbeovi, jenž při Jelení ulici odprodal místo na zdejší domky proti baště č. XII. Sem z Nového světa proražen byl průchod a navázalo se sem množství rumu, aby se získalo a upravilo místo na staveniště. Tak zničeno bylo toto půvabné místo.

o nichž ještě bude učiněna zmínka, tak na venku na př. markýz Trozegnies dal po roce 1815 na svých panstvích vysazovati ovocné stromy, jabloně i hrušně, jež kupoval z panství zlonického. Tak povstaly aleje ze Žák k Čáslavi, do Krchleb, Močovic, k Tupadlům a na Štampouch, kde r. 1820 dal postavit větrník, aby se mu nestýskalo po vlasti. Byl rodilý Nizozemec.¹⁰

České gubernium nařídilo roku 1828 zřizovati aleje podél silnic, ale hned potom učiněna chyba roku 1830, že přestala poloviční sleva daně z vinic a od těch dob vinice v Čechách rušeny. Již roku 1792 pokládáno poddaným ženichům za zásluhu, když hojně stromů vysázeli. Takových ušlechtilých osobností, které v tehdejších dobách měly zájem o okrašlení a zušlechťení svého okolí, bylo tehdá více. Tak dočítáme se¹⁸ o krajském hejtmanu Kazimíru Fortwänglerovi, který působil ve Slaném v l. 1833–48, že založil tam krajský fond okrašlovací (Kreis-Verschönerungsfond), z něhož v okolí Slaného zasýpány rokle, proslulé dobýváním kamene, zřizovány procházky a vysazováno stromoví, a to dělo se na celé řadě míst. Za něho též byla z fondu silničního opravena, regulována a stromořadím vysázena celá síť říšských i jiných silnic v kraji rakovnicko-slánském. Po venkově se konaly tehdá na několika místech slavnosti jirinkové, spojené s výstavami vypěstovaných rostlin, tak ve vsi Skaličce od r. 1837–1846, jež byly hojně navštěvovány a došly i značné pozornosti.⁵⁷ Také v Bělé p. Bezdězem podobné slavnosti konány a referoval o nich tehdejší časopis „Prag“, Beiblätter zu Ost u. West, roč. 1843. Byl to příklad mnoha znamenitých šlechtických zahrad, jež tehda po Čechách byly rozsety, z nichž uvádíme jen thunovskou v Děčíně, (kde poprvé r. 1852 v Rakousku rozkvetla *Victoria regia*), za vedení znamenitého zahradníka Frant. Fořta, sichrovská za knížete Kamila Rohana, jež proslula svými skleníky orchideovými, zahrada v Hluboší u Příbrami, zal. r. 1806 svob. p. z Hochberka, jež přešla později v majetek hraběte Pourtalèse, památná zahrada hr. Kašpara Šternberka v Březíně, zámecká zahrada v Kačíně blízko Nových Dvůrů u Kutné Hory a park ve Veltrusích (Chotek), park v Krásném Dvoře u Podbořan, park v Terezíně údolí (Neugebau) u Nových Hradů (Buquoy), švarcenberský park na Krumlově, colredo-mannsfeldský v Opočně, thurn-taxisský v Loučeni, auersperský v Tupadlech, clam-gallasský u Frydlantu, clary-aldringenský v Teplicích, parky v Zákupčech, Blatné, Mímoni, Petršpurku, Jezeří (Eisenberg), Červeném Hrádku, Vlašimi, na Ploškovcích, ve Stíříně atd. Bylo tehda u nás i dosti vynikajících českých zahradníků a sadovníků (zahradních architektů), z nichž jména některých byla již uvedena. Výborným zahradním architektem byl i Václav Skalník (1775–1861), který položil základy k dnešnímu sadovnímu systému Mariánských Lázní, o jehož práci velmi uznalým způsobem se zmiňuje Goethe, nebo Jan Mayer (roz. r. 1737 ve Smečně, † 1804 v Bamberce), který po dlouhých cestách Evropou zakotvil konečně jako dvorní zahradník biskupa bamberského ve Würzburku a podle jehož plánů byla zřízena tamější dvorní zahrada.

Proto ovšem porozumíme také tomu, že se tehda v pražském obecnstvu

nalezla vhodná půda k založení České zahradní společnosti (Böhmische Gartenbaugesellschaft), později pak a až do dneška nazvané Společnosti pro zvelebování zahradnictví. První popud ke zařízení tohoto spolku vyšel již roku 1839 od velikého milovníka zahradnictví starohraběte Frant. Salm-Reifferscheidta. Již roku 1836⁴² bylo počato s pořádáním květinových výstav v Praze, které se velmi osvědčily, a jejich výtěžku užíváno k dobročinným účelům. Tím byl dán popud k ustavení vlastního spolku zahradnického. Původně bylo v plánu zřídit jej jako sekci při velmi vážené a všeobecně uznávané c. k. vlastenecko-hospodářské společnosti v Praze, (která tehda měla již dvě takové přidružené organizace, spolek ovčácký a pomologický). Z tohoto plánu však sešlo po delším jednání a tak nezbylo než ustavit spolek úplně samostatný. K tomu došlo však teprve r. 1844 a předsedou zvolen milovník hortikultury princ Kamil Rohan, ve kteréžto hodnosti setrval až do své smrti r. 1882. Princ Rohan zasloužil se velice o zdar společnosti nejen tím, že spolek podporoval cennými dary květinovými a knižními, ale i stálou finanční podporou, kterou spolku uděloval. Původní spolková zahrada rozkládala se na pozemcích svatojanského sirotčince v ulici Bredovské, asi v místech, kde dnes stojí budova Národní banky. Tyto pozemky zajistil pro budoucí společnost hr. Salm. Po jeho smrti r. 1842 přejal tyto závazky jeho bratr hr. Jan Salm-Reifferscheidt. Prvním zahradníkem spolku byl Josef Fiala. Již r. 1845 za vydatné pomoci předsedy spolku získány pozemky na Slupi na svahu tak zv. Větrova, kde proti dnešní zadní frontě všeobecné nemocnice rozkládala se zahrada známé pražské patricijské rodiny Helferovy.* Zde trvala zahrada téměř půl století, do r. 1893, kdy byla získána státem pro přenesení botanických zahrad české a německé ze Smíchova. Společnost pak, jak ostatně známo, získala výhodně rozsáhlé pozemky v Krči, kdež se Společenská zahrada nachází do dneška (proti nádraží). Společnost, jejímž úkolem bylo buditi zájem o zahradnictví a rozšiřovati v dobrých exemplářích zahradnické rostliny i povznášeti vkus sadovnícký, vykonávala vzorně svůj úkol. Jednak získávala pozornost zahradnickými výstavami, jež od r. 1843 pořádány byly zprvu ve velkém sále valdštejnského paláce dvakrát do roka (v dubnu a v září), od r. 1852 na ostrově Žofínském, od r. 1868 na ostrově Štřeleckém a konečně od r. 1876 ve sklenících Společenské zahrady na Slupi. Výstavy přestaly v roce 1897 z různých příčin, z nichž však patrně nejdůležitější byla, že zahrada se nalézala mimo Prahu a bylo s ní dosti špatné spojení. Od roku 1846 byly společností pořádány bezplatné kursy zahradní botaniky pro zahradnické učně a tovaryše, které nejprve vedl sekretář společnosti Ignác Friedrich Tausch, později, po menší pauze sekretář společnosti a výborný botanik, prof. MUDr. Augustin Krell od r. 1856 po celých dvacet osm let.

*) Na blízku, na Slupi bývala též rozsáhlá zahrada slupská, která se kdysi táhla až ke Karlovu. Již vedla veřejná cesta ústící do ulice u Karlova vedle č. 457. V ní pracovali choromyslní. Pozemky tyto byly zemským výborem prodány eráru za 1,200.000 K na stavbu budov vysokých škol českých a německých. S touto zahradou sousedila dnes ještě existující zahrada řádu Alžbětinek, kde kdysi bývala vinice a letohrádek světícího biskupa Jana Ign. Dlouhoveského z Dlouhé Vsi (1638–1701).

Myslím, že možno říci s dobrým svědomím, že v prvních desíletích XIX. století dosáhli jsme u nás výše zahradní kultury, jež se vyrovnala kterémukoli z jiných států kulturních a že tato zahradní kultura nebyla omezena jen na nejvyšší vrstvy obyvatelstva. Vždyť i naše Společnost pro zvelebování zahradnictví je jen asi o 16 let mladší nejdistingovanější společnosti toho druhu na světě, francouzské Société Nationale d'Horticulture,*) ač jsou si jinak ve svých cílech i v původním složení, to jest spojovati zahradnické amatérství se zahradnictvím profesionálním, velmi podobny. Asi mezi lety třicátými až čtyřicátými dosáhla tato zahradnická kultura u nás, jejímž středem přirozeně byla Praha, svého vrcholu. V té době měla také Praha nejvíce zahrad, neboť ke starým, již z minulého století se dochovávalým, přistoupily některé nové, právě zřízené, jako zahrada Kinských a j. Do těchto dob spadají také první počátky veřejných sadů, o něž největší zásluhy si získal hrabě Chotek. Jedině snad, jak na to upozorňuje též Maiwald, nedostatek obchodních zahradnictví zamezoval ještě větší oblibu květin, hlavně mezi širšími kruhy obecnosti. O to, co v zahradách bylo pěstěno, byl široký zájem mezi znalci rostlin, jak o tom podávají svědectví seznamy rostlin v jednotlivých zahradách pěstovaných, uveřejňované na př. v časopise „Hesperus“, v německém vydání časopisu Národního musea, ba i samostatně (u Geržabka a j.).

Ale již se blížil také úpadek. V Zapovi z r. 1848 na několika místech čteme narážky, že se některé zahrady ruší neb zmenšují, a v letech padesátých již úpadek byl zjevný. Důkazem toho je velmi zajímavý článek Jana Palackého.⁵⁴ „Ač některé výjimky, zvláště u větších statkářů spatřiti lze, musí přece každý vyznati, že Čechy byly v minulém století zemí krásou svého rostlinstva pověstnější, a že hyzdění jich čím dále tím rychleji pokračuje... Vidíme, kterak až na některé výminky štěpařství v Čechách alespoň tak nepokračuje jak by mohlo, vinnictví zakrsává, zahradnictví takorča jen na Prahu a větší statky se obmezuje... V největším úpadku nachází se ve většině Čech zahradnictví. I v městech našich jest nedostatek veřejných zahrad, jejichž důležitost pro zdraví obyvatelstva nemenší jest, nežli pro krásu města samého, jak každý ve Francii, Anglii atd. ihned pozná. Jistý čas, za nejvyššího purkrabí hraběte Chotka dalo se sice něco takového ve mnohých městech, ale pak vše uvázlo. Tak na př. v Praze sady na Karlově náměstí jen z polovice jsou ukončeny, a krásná ta prostora, jakých málo v Evropě, zpotvořena je nejškaredějšími budovami. Zahrádky na Staroměstském rynku a na Josefském plácku navržené nemohly pro všelijaké předsudky vzniknouti (v tomto bodě řekneme dnes bohudík). Letně (Belvedere), teď nahotou svou celý obraz Prahy hyzdící, ježto by se mohly jedním z nejkrásnějších míst v Evropě státi, leží z veliké části ladem. A ostatek je vinicemi vzorně zanedbanými ledajak pokryt.

Budějovice, Kutná Hora atd. nemají žádné zahrady. Jak se pak lze diviti,

*) Francouzská Royale Sociétés d'Horticulture vznikla r. 1828, anglická Royal Horticultural Society r. 1804, berlínská Deutsche Gartenbaugesellschaft r. 1824, drážďanská „Flora“, sächsische Gesellschaft für Gartenbau u. Botanik r. 1826, vídeňská „Österreichische Gartenbaugesellschaft“ r. 1827.

když zdravotní stav měst, každým dnem bednějších a na fabriky bohatších pořád se horší, zvláště ani stavitelé naši neznají tuším způsob oněch v zahradě osamělých domků, které v Anglii, Paříži atd. potřebou boháčů, v Drážďanech a Mnichově novější modou předměstími jsou.“

Bylo by zajímavě hlouběji si povšimnouti příčin tohoto úpadku. Jistě, že na jedné straně hrál zde důležitou úlohu přelom politický, který nastal po roce osmačtyřicátém, kdy Praha centralisačními snahami Vídně byla vědomě a úmyslně stále více zatlačována na úroveň pouhého provinciálního města, pro něž mnoho pozornosti se strany centrálních úřadů nezbyvalo. V době, kdy jiná velká města evropská opatřovala se velkými sady, jež z valné části byly původně parky a oborami panovnickými nebo šlechtickými, jmenujeme na příklad Berlín, Postupim, Mnichov, Erlangen, Düsseldorf, Landshut, Stuttgart, Mannheim, Kassel, Kleve etc., v době, kdy z hradeb a valů tvořeny rozsáhlé a krásné promenády jako v Göttingách, Soestu, Stargardu, Nördlinkách, Brémách, Lübecku, Hamburku, Frankfurtě n. M., Lucemburku, Bonnu, Augsburku, Bruselu, Krakově atd., kdy nejen vyslovena, ale i praktikována myšlenka že soukromé parky a zahrady v městě neb poblíže něho má město zakoupovati a jen tolik z nich zastavěti, aby byl kryt náklad, vydaný na zakoupení pozemků, ostatní že má zůstatí veřejným sadem, v této době ztrácí Praha jednu velikou zahradu za druhou. Jak hrdě zní taková slova bruselského starosty K. Bulse, který napsal: „Vegetace propůjčuje velkým prostorám příjemného rázu a dodává jim jakési veselosti. Obecní správa bruselská hleděla toho využítovati co nejvíce a všude, kde nalezla příležitost zasaditi strom, učinila tak. Přáli bychom si, aby ve všech návrzích na okrášení hlavního města usilovalo se o to, získati prostory k zakládání sadů. Díky velkolepému parku, starým to hradbám, proměněným v boulevardy, spojenými s lesíkem de la Cambre třídou Louisinou, město Brussel nemusí ničeho záviděti hlavním městům, jež opatřeny jsou i co nejlepšími promenádami.“ — Tak jsme u nás mluvití nemohli a dosud tak mluvití nemůžeme.

Procházky na hradbách, moudře zřízené hrabětem Chotkem, nebyly vystříhány bruselskými boulevards circulaires, které by Praha dnes vzhledem ke své komunikaci tolik potřebovala (odstranění hradeb bylo nařízeno cís. rozhodnutím ze dne 30. října r. 1866, ale provedeno, až když je obec zakoupila a zbořila r. 1874–76), ba ani nebylo za Rakouska docíleno zveřejnění císařské zahrady, ač se o tom již jednalo před rokem 1848, jak na to naráží Zap právě: „nyní se ještě jedná o to, aby se císařská zahrada v celosti své obecnostvu Pražskému přístupna učinila a s Chotkovými sady spojila, což by zajisté velikolepý celek působilo a Pražany k veliké vděčnosti původcům této myšlenky zavázalo.“ Zap bohužel neudává, kdo jimi byli.

Z dalších příčin úpadku Prahy po stránce sadů vidím v tom, že šlechta po roce 1848 počala Prahu ještě více zanedbávati, tíhla více do Vídně a své zahrady pražské zanedbávala, pakli je vůbec neprodávala, takže propadaly parcelaci. Je pravda, že nebylo možno při rapidním vzrůstu města zachovati

všechny ty krásné zahrady, vzhledem k tomu, že mnoho jich leželo právě v tom směru, ve kterém se Praha a její předměstí nejušilovněji šířila (Vinohrady, Smíchov). Tak zajisté by bylo bývalo těžko zachrániti Wimmerovy sady a Kanálku, ale jistě bylo možno zachovati je alespoň částečně. Že to bylo možno, ukazuje fakt, že když padaly poslední staré stromy v Kanálce, byly hned vedle zřizovány velké komplexy sadů kolem vodárny a o něco později sady Riegrovy, tyto z usedlosti náležející kdysi hr. Val. Sarracini-Belfortu, resp. jeho choti. Praha ovšem, přes všechny snahy Vídně její vzrůst co možno omeziti, vzrůstala rapidně. Příčiny toho, sociální i hospodářské, zajímavě vyličil Dr. Ant. Boháč.⁷

Roku 1843 měla Praha 146.418 obyvatel (snad o něco málo více), roku 1880 však již 314.442 ob., roku 1900 514.345 a roku 1921 676.657. Nejintenzivnější byl tento vzrůst mezi lety 1881 až 1900. Po roku 1900 se tento rychlý vzrůst poněkud mírní. Je zajímavo zjistiti, kde tento přírůstek byl nejrychlejší. Boháč rozděluje dnešní území Velké Prahy na čtyři pásma a vnitřní město. Do prvního pásma počítá Karlín, Žižkov, Král. Vinohrady, Vyšehrad, Smíchov a Holešovice-Bubny. Bylo-li ve vnitřní Praze v roce 1843, tedy v době, kterou jsme označili jako největší rozvoj pražských zahrad před jejich úpadkem, 111.706 obyvatel a v prvním pásmu jen 15.569 obyvatel, bylo roku 1921 ve vnitřním městě 160.414 obyvatel, tedy jen o 49.708 více, při čemž je tu proti roku 1900 již patrný úbytek, za to v prvním pásmu bylo 288.238 obyvatel, tedy o 272.669 obyvatel více (r. 1900 bylo to 216.663 ob.). Rostlo tedy obyvatelstvo nejvíce na těchto předměstích, což ovšem se musilo dít na úkor jejich stavební plochy, která, jak shora bylo vyloženo, skládala se většinou ze zahrad, jež byly zase přirozeně koncentrovány nejvíce zde, jelikož tu byly nejbliže vnitřnímu městu a tedy nejlépe přístupny. Ještě roku 1869 bylo zastavěné plochy ve vnitřním městě 2,649,765 m², ostatní bylo quantité négligeable; roku 1900 bylo zastavěné plochy ve všech čtyřech pásmech již 7,729,543 m² a v roce 1920 11,820,184 m². Přibylo tedy v letech 1901 až 1910 1,556,858 m² zastavěné plochy a v letech 1911 až 1920 1,259,337 m². Tyto cifry ukazují velmi jasně téměř překotný vzrůst Prahy zbavené hradeb a jsoucí středem země přes všechny útlak politický, zkvétající průmyslově i zemědělsky. Že přirozeně i uvolnění politické, nastavší po převratě, celý tento vzrůst jen stimulovalo, je jasno.

Jak dál se tento vzrůst v jednotlivých případech, toho nám mohou býti příkladem Královské Vinohrady. Roku 1843¹² bylo na t. zv. Horách Viničných 68 samot se 169 obyvateli. Roku 1849 sloučeny usedlosti za branou Koňskou, Žitnou, Novou a Poříčskou v jedinou katastrální obec, nazvanou Vinohrady. Již roku 1875 musely tyto Vinohrady býti rozděleny na dvě obce. Vinohrady I. a Vinohrady II. Pro Vinohrady I. povolen název Žižkov. Toho času měly Král. Vinohrady 8930 duší v 235 domech a brzy na to (r. 1879) byly povýšeny na město.

V té době bylo na půdě vinohradské ještě mnoho usedlostí se zahradami (srv. „Demokrat“ XI. 49. 1929).⁵⁶ Když r. 1875 byl zřízen na Král. Vinohradech

poštovní úřad, patřily do jeho doručovacího obvodu dvory a samoty: Bellevue, Bubáková, Cikánka, Feslová (za vodárnou k východu), Folimanka (u Botiče), Hamáčková, Heinovka, Hofmanka, Kanálka, Kozáčka, Kuchynka, Nigrinka a Kravín, Hoření Landhauska (v horní části dnešních Havlíčkových sadů), Dolní Landhauska (tamtéž v dolní části), Orlová (v dnešní Polské ulici), Prkenka, Pštroska, Šafránka (nyní vilová čtvrť nad Ruskou třídou), Smetanka, Horní a Dolní Stromka (za nynější vozovkou elektrické dráhy), Švihanka, Větrovka, Vozová a Zvonařka. Při těchto samotách byly rozsáhlé zahrady. R. 1895 bylo tu již 847 domů, roku 1897 pak v 970 domech již 48.136 obyvatelů. V roce 1900 napočítáno v Žižkově 69.931 ob. v 974 domech a r. 1907 tam bylo již 1150 domů.

Tam, kde dnes jsou nejživější křižovatky s velikým dopravním a často i obchodním ruchem, rozkládaly se před 50, 40, ano i třiceti lety ještě rozsáhlé zahrady. Tak tomu bylo v místech kolem budovy Národního musea, na křižovatce ulice Sokolské a Ječné, kde ještě já na místě dnešního náměstí Petra Osvoboditele pamatuji tak zvanou Slepou bránu a kde pod základy domu Štefánikova zmizel poslední zbytek bývalých zdejších zahrad, zahrada malířky Loukotové.*) Také, částečně ještě za mé paměti, v okolí kostela sv. Ludmily byly rozsáhlé zahrady. Tam, kde dnes stojí Hlavova kavárna, rozkládala se pěkná zahrada, do níž jsem se jako hoch díval z bytu vdovy po českém dramatikovi prof. F. V. Jeřábkovi.

Rekl jsem, že nebylo možno, a nebylo by ani rozumné, hájiti všech zmizelých zahrad, ale některé měly býti zachovány. Právě tato zahrada, o níž naposled bylo mluveno, byla poslední zde zbývající, neb jedna z posledních zelených prostor a jejím zmizením celý ohromný komplex domů pozbyl poslední možnosti, aby zde byl zřízen sad. Na příkad obyvatelé ulic kolem třídy Sokolské mají dnes do sadů „nejbliže“ na náměstí Karlovo, do malých sadů Čelakovského, do sadů Riegrových nebo až na náměstí krále Jiřího a u vodárny. Jistě by se byla tato malá oběť v následujících desetiletích mnohonásobně vyplatila dnes spojenému městu. Nepočítám za sady totiž náměstí Mírové, zvláště po dnešní úpravě, kdy je to vlastně jen křižovatka ulic vroubená trávníkem a mající za účel spíše dirigovati frekvenci než býti místem osvěžení, jehož tam v palčivých hodinách poledních a odpoledních není, a kterého tam nikdo hledati nebude. Je to jen jeden příklad z mnoha v minulosti a přítomnosti a není nijak výstražným, neboť právě dnes jedná se o nebytí krásné Rajske zahrady na Žižkově v nejlidnatější části města s nejmenší poměrnou výměrou sadů, která má býti zastavěna přes protesty obyvatelstva, které dobře cítí ztrátu, již tím utrpí.

*) Tato zahrada byla snad ze všech zdejších zahrad nejzajímavější, jelikož má dlouhou historii. Stával zde kostel sv. Jana Evangelisty, založený na paměť vítězství knížete Bedřicha nad Soběslavem II. Kostelík později zpusťl, a byly tu pak zahrady po dlouhou dobu, kde již r. 1736 byly „stromky a špalíry a vzděná studna“. Pak až do padesátých let XVIII. stol. sídlili tu poustevníci a pak opět byla tu soukromá zahrada. Jistě by se daly i o jiných tu bývalých zahradách sebrati mnohé zajímavé drobnosti.

A zase bych mohl vzpomenouti slov již citovaného Williama Rittera,⁶⁰ který ovšem v jiné souvislosti děl: „Bída tu větší než kdy jindy, město ztrácí na krásu, prší v něm saze tak, že jen Londýn má špinavější atmosféru, turisté jsou a budou čím dále tím řidší, cizinci méně přicházejí pobýti tu na delší dobu, ale pospíchají k Drážďanům a místo dvojí Prahy vedle sebe, města umění vedle města obchodního a průmyslového, bude tu jediné město v hrozném konfliktu vnitřním, které za nedlouho zevšední docela a bude se velmi přesně, ale při tom méně dobře, jako každá kopie podobati Vídně*) nebo Berlínu a, ježto při tom nikdy nebude míti... výhod Vídně nebo Berlína..., stane se zbytečným cizinci bydlet a zdržeti se v Praze...“

Praha bohužel ztratila onu kouzelnou formuli hraběte Chotka, jak to krásně vyjádřil prof. Chytil,²⁷ jak učiniti z Prahy město moderním požadavkům hověcí a zachovati jí historický a umělecký ráz, nesetřítí žádné z jejích krás, ba ještě je rozmnožiti. A vysvětlení tohoto zjevu uvádí prof. Chytil hned dále. Myslím, že to je jedno z nejlepších vysvětlení veškerých oněch úhon, které Praha průběhem posledních desetiletí utrpěla. Vznik a šíření nových obcí kol Prahy jest nejzávažnější moment druhé poloviny XIX. století, pro Prahu samou nikoliv šťastný, nýbrž v mnohém ohledu nepříznivý a osudný. Kdykoliv se Praha před tím rozšiřovala, nové údy se k ní přičleňovaly, ve druhé polovici minulého století však počala vznikat samostatná tělesa, jež obkličující Prahu, její vlastní a organický vzrůst zamezovala. Každé z těchto měst se šířilo téměř bez programu, bez plánu, „jak náhoda neb prospěch kázaly...“ Téměř libovolně vyrostl Žižkov, a při šíření se Vinohradů dbáno hlavně, aby ulice se braly pokud možno přímočaře a paralelně podle zásady, jež tehda považována za vrchol požadavků při zakládání nových měst a čtvrtí. Předměstí zbavila Prahu především krásného okolí, onoho věnce zahrad a promenád, jenž ji obklopoval; o náhradu v předměstích se dlouho nikdo nestaral, ba nejbližší okolí pustlo vůči hledě následkem zanedbání i následkem nešetrnosti podniků a tratí kol Prahy zřízených. Každé veliké město má nějaký tmavý bod na svém obvodu, ale tak stejnoměrně zpusťeno jako okolí pražské, jest málokteré. Po převratu se zdálo, že záležitost sadových ploch pro Prahu bude hladce a rychle vyřízena tehda právě zřízenou Státní regulační komisí. Tato však bohužel i v tomto bodě, jako v tak mnohých jiných žalostně zklamala. Zde Praze samé výtek činiti nelze, a dlužno konstatovati, že obec pražská ztrátu sadů a zahrad hleděla nahraditi všemožně. Nepříznivý byl také vliv stavebního ruchu v předměstích se rozproudějšiho. Stavební podnikavost našla v předměstích pole úplně volné a vyžadovala tuto volnost i na Praze, nechtíc vázati se na to, co zde již existuje. Praha, aby ji nestihla výtku, že není tak liberální jako obce předměstské, povolovala. A tak došlo skutečně k tomu, co Ruth roku 1903 s žíravou ironií poznamenal ve své „Kronice“, mluvě o tehda právě ohrožené Kajetánce: „než obce sousední s Prahou budou spojeny, budou vypadati již hodně po

*) Bohužel dnes není to možno již tvrditi o Vídni, která přeorientovala se na město cizineckého ruchu, je velmi pečlivá o své sady a nepřipustila by, aby jich byl i jen pát zmlizela, pravý opak Prahy.

„pražsku“, aby „matka“ Praha, skoro zbavena zahrad, měla radost z hodných dcer“. – Ovšem Praha snažila se úbytek soukromých zahrad nahraditi sady veřejnými. Řekli jsme, že již r. 1843 bylo počato se zřizováním sadů na Karlově náměstí, které však dokončeny až roku 1863.

Zcela nové období ve vývoji městských sadů nastalo, když obec Pražská zakoupila Letnou od občanské plovárny smlouvou ze dne 25. dubna 1860 za 22.050 zl. r. m. a smlouvou z 25. dubna 1870 za 18.000 zl., čímž hlavnímu městu zajištěno krásné místo nad Vltavou ku zřízení rozsáhlých sadů. Letné se až do dneška, ač již čím dále tím méně říká také „Belveder“. Jméno pochází od černínského letohrádku, který tu byl vystavěn r. 1706. Tento byl r. 1742 za francouzské okupace vyhozen do povětří prachem. Místo pak čím dále tím více pustlo.

Po zrušení hradeb roku 1876 zřízen druhý velký veřejný sad, původně Veliký park, Městský sad,*) dnes Vrchlického sady. Správci tohoto sadu byli J. Fiala, Fr. Thomayer a K. Skalák. František J. Thomayer je význačná postava nového pražského sadovnictví a zaslouží v této souvislosti zmínky, zvláště že nebylo s ním naloženo se strany obce příliš šetrně, jak přiznává na př. i V. Zákrejs,⁸⁴ když praví: „... působením Thomayerovým bylo docíleno na svou dobu příkladných výtvorů; náhlý odchod Thomayerův dle dosavadního šetření, neslouží nikterak ke cti tehdejší městské správě, ba způsobil přímo katastrofu při naprostém přerušení započatého zdárného vývoje pražského sadovnictví“.

F. J. Thomayer, který roku 1927 slavil své 70. narozeniny, ztrávil řadu let v cizině a vrátil se domů jako dokonalý odborník, vyučenec francouzské školy zahradnické. Jeho široké odborné vědomosti a vrozené vlohy způsobily, že byl vybrán ke správě městských sadů a volba nemohla padnouti na osobu vhodnější. Městské sady nebyly v tehdejší době právě ve skvělém stavu, byly to většinou stará založení, jež nad to, nedostatečně byvše ještě udržována, sešla. Roku 1886 vpadá Thomayer do tohoto stavu. Thomayer přejímá sady po krátkém působení Marešově (srv. Batěk), který byl pak povolán do Vídně, odkud jednak z důvodů své české národnosti, jednak pro seřezání stromů na Ringstrasse, jež vzbudilo odpor, odešel do Brna, kdež stal se ředitelem sadů. Bylo řečeno, že sady pražské nevyhlížely tehda právě nejlépe, „stromy jak kde vyrostly, pod nimi zkomírající keře, zpustlé, staré trávníky a blátivé cesty“. Je zajímavé, že ještě po desíti letech, tedy již za doby, kdy sady měl v opatrování slovatný Thomayer, v podání městské radě ze dne 7. června 1897 zehrá prof. Dr. Jan Palacký trpce na stav pražských sadů, srovnává je se sady jiných velkých měst Evropy a vytýkáje, že se Praha nestará o to, aby poskytla lidu co nejvíce ploch k osvěžení v sadech, že v Praze se příliš mnoho pěstuje kobercové zahradnictví a že stromy a květiny v pražských sadech nejsou vzhledem k zdejšímu klimatu dosti šťastně voleny.

Thomayer ujal se práce a počal nejprve s přetvořováním Městského (nebo též Velkého) sadu. Jeho myšlenkou byly prohloubené parterry s tehda moder-

*) Hradby zakoupeny za 300.000 zl. a celkové zřízení sadu do r. 1887 stálo 1,212,616 zl.

Obr. 17. Platanová alej na Letné. — L'allée de platanes à Letná.

ními plastickými skupinami a mosaikovými pracemi z rostlin, jež došly znamenité obliby a byly i jinde jak ve veřejných sadech, tak i ve šlechtických zahradách napodobovány. Tímto nahradil zastaralou úpravu sadu od Malého z roku 1878. Je zajímavé, že tento styl, zavedený Thomayerem způsobil, že velice se rozvinul obchod kobercovými rostlinami, jež mnoho byly žádány a ve statisíkových množstvích přicházely na trh. Po úpravě Městského parku přišlo na řadu Karlovo náměstí, jež od základů přeměnil a dal mu (ovšem nikoli bez odporu obecnosti) podobu, jakou v celku má až do dneška. Pak následovala úprava sadu na Poříčí, Slovanského ostrova, Chotkových sadů, upravena i část Letné, bohužel jen část. Roku 1891 podjal se Thomayer zahradnické úpravy Jubilejní výstavy a některé jeho úpravy na výstavišti jsou snad až do dneška tam zachovány. Téhož roku započato po dohotovení budovy musejní s úpravou sadů Čelakovského, upravena dolejší část Nebozíčku (u vchodu), upraveno okolí rozhledny, sad u zámku v Libni, vysazovány aleje v Holešovicích a v Bubnech a pracováno na zřízení Rajske zahrady, zásobní zahrady města Prahy, jež rovněž je jeho dílem. Jednou z posledních prací Thomayerových byla úprava Václavského náměstí a vysazení tam nového stromořadí lip. Thomayer navrhl tu pro ně zvláštní úpravu (vyzděné příkopy) na ochranu před plynem. Batěk podotýká, že dnes můžeme jen litovati, že místo lip nebyly tu vysázeny platany, ale stalo se to na nátlak vlaste-

neckého obecnosti, které tu chtělo mít svůj národní strom. Thomayer projektoval ještě další úpravy na úklonech Letné, na Nebozíčku, na Vyšehradské stráni, na ostrovech pražských a projektoval též úpravu vrchu Žižkova. „I po stránce hospodářské,“ píše zesnulý ředitel Batěk,⁸ „přinášela Thomayerova činnost obci užitek. Většina prací byla prováděna jako práce nouzová a místo podpor pracovalo sta a sta dělníků za denní mzdu 70 kr. na úpravě sadů. Řádný rozpočet na udržování pražských sadů činil 30.000 zlatých, incl. platu ředitele.“ Po odchodu Thomayerově nastala v pražském veřejném sadovnictví stagnace.*)

Na počátku století byly v Praze již tyto sady, většinou pěkně zřízené a udržované: sady před dnešním parlamentem na býv. nábřeží Rudolfově, na nábřeží Masarykově (býv. nábř. Františkově), malý sádek u kaple sv. Kříže v ul. Karoliny Světlé, sádek u pomníku Karla IV. Sady před parlamentem zřízeny kdysi nákladem 10.721 zl. Veliká zastavenost Starého města nedovolovala zřídit mnoho sadů, ale jak vidno, bylo vykonáno, co se dalo. Ze soukromých zahrad na Starém městě nutno se zmínit o jednom z nejpoetičtějších sadů, starém židovském hřbitově, obecnostu přístupném a o zahradě kláštera Milosrdných, dnes ovšem zmenšené stavbou nového hospitálu.

Na Novém městě je sadů již více: v místech zrušených hradeb vznikly sady u býv. Poříčské brány, v nichž dnes stojí Městské museum (1.05 ha), dále veliký Městský sad dnes Vrchlického sady 9.12 ha, přes 600 m dl. a 90 až 125 m široký. Sad tento zbaven byl poslední dobou své intimity odstraněním mříže, která jej ohraničovala proti ruchu ulice před nádražím, získal však zbořením ošklivé boudy potravní daně na konci proti Museu obráceném a úpravou této části pěkným trávníkem. Malé jen, přece však vítané jsou sady Čelakovského za Museem. Tyto sady zřízeny nákladem 1,277.482 zl. Sad na Karlově náměstí, (jež samo zaujímá plochu 7.18 ha), mají výměry 4.70 ha. Zřízeny nákladem 100.474 zl. Menší sady jsou u kostela sv. Klimenta a kol chrámu sv. Jindřicha, jakož i jakýsi náběh k sadům je u kostela sv. Vojtěcha. Poněkud později, ale též v prvých letech tohoto století přistoupily k těmto sadům zvláště vyhlídkově cenné sady na skále Vyšehradské a též sady na druhé straně, k Nuslímu obrácené, od nichž jde dnes dosti slušná promenáda podél levého břehu Botiče. Bohužel nebyly dosud zřízeny sady na svahu pod dětskou nemocnicí, ač tu již dávno měly být zřízeny a nebyl pro sad získán svah pod Karlovem, kde se dnes nalézá orthopedický pavilon dětské nemocnice. Dočkáme se snad časem i jakéhosi sadové úpravy kol krásné avenue na Albertově, až budou vystavěny veškeré univerzitní budovy, které tu mají státi. Příjemné zpestření šedi nových činžáků tvoří zahradní úprava náměstí Fügnerova a Petra Osvooboditele; bohužel, že tato úprava není stabilisována a mění se poslední dobou průběhem každých tří let. Dobrou myšlenkou byla sadová úprava nového průchodu mezi bývalou obchodní nemocnicí a komplexem vodárny v Sokolské

*) Poslední plány na pražské sady zhotovil Thomayer před více než 30ti lety — a od té doby nebylo zde projektováno takřka nic až do podzímku 1923.

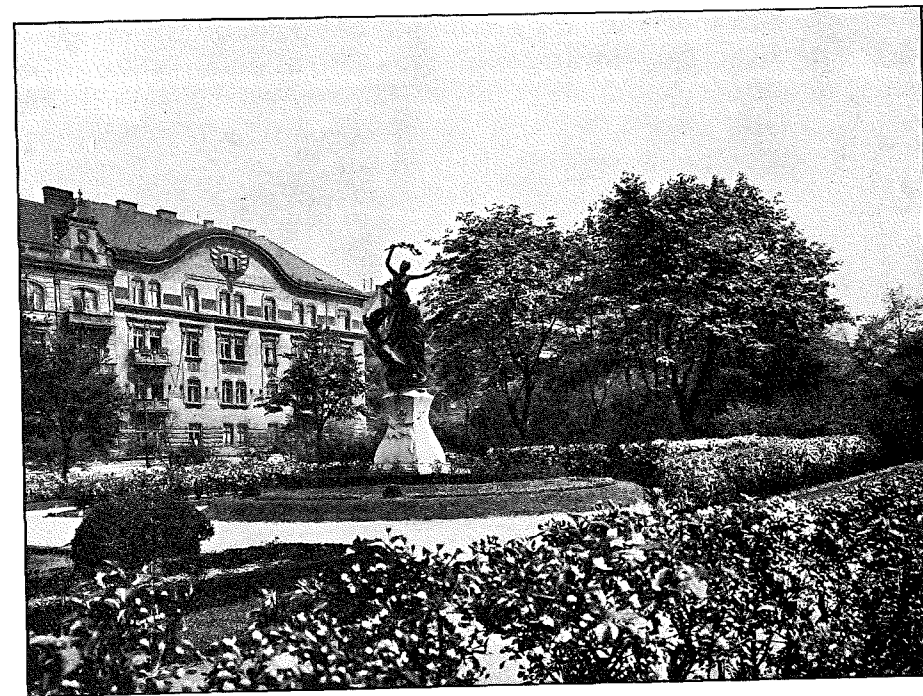
třídě, který vede do ulice mezi posledním zbytkem rozsáhlých zahrad v této části Prahy, zahrady ústavu choromyslných a porodnice. Také sadová úprava okolí Karlova a dětské nemocnice přispívá ke zpříjemnění této části Nového města, jež by po stránce sadovnické poskytovala ještě mnohé možnosti a zajisté vyžadovala větší pozornosti. Značnější zahradou částečně obecnstvu přístupnou je na Novém městě ještě zahrada botanická, vlastně dvě, to jest česká a německá, o jejíž historii bylo již psáno.

Mezi oběma břehy Vltavy je několik ostrovů, jež sadovnický jsouc upraveny, značí velikou okrasu pro město, ba jednu z největších jeho okras, a jsou velikým dobrodiním pro jeho obyvatelstvo. Sady na ostrově Slovanském, dříve Zofinském,*) byly 1·40 ha veliké a získaly poslední dobou co do plochy i co do vzhledu zbouráním obstarlé a nehezke budovy lázní. Výstavba budovy spolku „Mánes“ dodala jim pak zcela nového a nezvyklého vzhledu. Sady na ostrově Štřeleckém jsou vlastně jen ze třetiny sadem veřejným, neboť druhá jich část je zaujata zahradní restaurací a jižní konec je v soukromém majetku Pražské ozbrojené jednoty, jež nedávno opětně svůj nárok na tuto část soudně vyhrála.

Třetí ostrov Velké Benátky čili Štvanice, o kterém již rovněž byla zmínka učiněna, je sice největší z těchto ostrovů, ale rozhodně není v té úpravě, v jaké by měl býti vzhledem ke svému významu pro tuto obchodní část města, postrádající celkem sadů. Je chybou, že je v rukou soukromých spolků a že není celý přístup veřejnosti a zbaven některých zbytečných budov. Nemyslím tím empírový pavilon, v němž se nalézá útulek pro matky a kojence. Malý ostrov Židovský při březích Smíchova byl dlouho skládkou materiálu a teprve dnes při dokončení regulačních prací v této části řeky byl vkusně upraven a přeměněn v dětské hřiště. Menší město pražské s Hradčany jsou do dneška čtvrtí zahrad veřejných i soukromých. Je tu nejnádhernější sad petřínský (2·87 ha) a související s ním sad na Nebozízku (8·93 ha). S těmito rozlehlými sady tvoří jediný komplex zahrada Kinských (17·76 ha), o které již dříve bylo promluveno. Odtud pak souvislý komplex zahrad táhne se směrem k Hradu, po celém úklonu Petřína a ukončen je rozsáhlou zahradou kláštera strahovského. Skvělým doplňkem tohoto komplexu je právě nedávno získaná a obecnstvu otevřená bývalá zahrada Seminářská. Také Seminářská zahrada bývala vinicí a to v majetku kapituly pražské, pak arcibiskupa. Po různých osudech dostala se začátkem XVII. stol. v majetek německých Lutheránů, kteří tu vystavěli i kostel Nejsv. Trojice. Po bitvě bělohorské dostal se pozemek v majetek bosých karmelitánů, kteří přestavěli kostel na dnešní podobu chrámu P. Marie Vítězné. „V zahradě vystavěli si řeholníci poustevnu, v níž bylo několik jizbiček. – Ve vinici byly tehdy dva vinné lisy, haltýř na ryby, želvárna a fíkovna“. (Šulc).

Bohužel, že dnes je tento jedinečný zahradní komplex, který vzbudil tolik obdivu u cizinců, ohrožen chystanou komunikací k Hradu a bylo by takřka zločinem na kráse Prahy, kdyby drsná linie betonu měla nešetrně přetřhnouti tento smaragdový koberec.

*) Zakoupeny 25. září 1884.

Obr. 18. Sady Svatopluka Čecha na Král. Vinohradech. – Le parc Svatopluk Čech à Král. Vinohrady.

Zámecká zahrada (10·45 ha) a přilehlé k ní Chotkovysady (4·81 ha), jež obec jen spravuje, souvisejí téměř se sady letenskými (21 ha, koupenými r. 1860 za 22.050 zl.), nejrozsáhlejším pražským sadem, a ty zas zahradní čtvrtí bubenečskou tihnou k obrovskému sadovému komplexu Královské obory. Z větších sadů v tomto úseku nesmíme zapomenouti sad na Hradčanském náměstí, 3·39 ha veliký. Menším, ale polohou svou a krásnými stromy vynikajícím, je sad Odkolkův u bývalých Sovích mlýnů; trocha zeleně je i kol chrámu P. Marie Vítězné, a pěkný sádek, ač malý, vznikl sadovým upravením místa pod Karlovým mostem na straně malostranské. Nejvydatnějším rozmnožením městských sadových ploch v poslední době je zakoupení seminářské zahrady městem a to velmi výhodně za 3 mil. Kč. Je to zahrada zvláštního původu hlavně v době květu ovocných stromů. Tak téměř 90 let po získání Nebozízku, zceluje město svůj sadový komplex na úbočí Petřína. Podaří se zachovati a dokonce i získati ještě zbývající zdejší zahrady?*)

Důležitý význam pro pokrok městského sadovnictví mělo zakoupení Rajske zahrady. Již dříve totiž, když roku 1845 zakoupen byl dům č. p. 462-II.,

*) Kotýška udává jako rozměry pražských sadů r. 1895 tato čísla ve čtverečných sázích: Karlovo náměstí 13.076□⁰, kolem kostela sv. Jindřicha 1012□⁰, Čelakovského, městské a pořičské 30 jiter 1207□⁰ na Petříně 6699□⁰, Nebozízku 21.834□⁰, na Letné 41.063□⁰, Rajska zahrada 20.416□⁰.

nabyla obec pražská možností, aby zřídila pro veřejné sady jakousi zásobárnu a školku, kde by bylo lze pěstovati rostlinstvo i času zimního, k čemuž se prostory tohoto objektu velmi dobře hodily, neboť se tu daly zřídit i skleníky. Ale když skleníky ty sešly, k čemuž v městské radě poukázáno r. 1877, rozhodnuto v Rajské zahradě, získané již před tím r. 1883, vybudovati nové, k čemuž došlo r. 1888 a celý materiál přenesen sem z č. p. 462-II. *) Zahrada Rajská zařízena pak na výchov výpěstků v daleko větší míře.

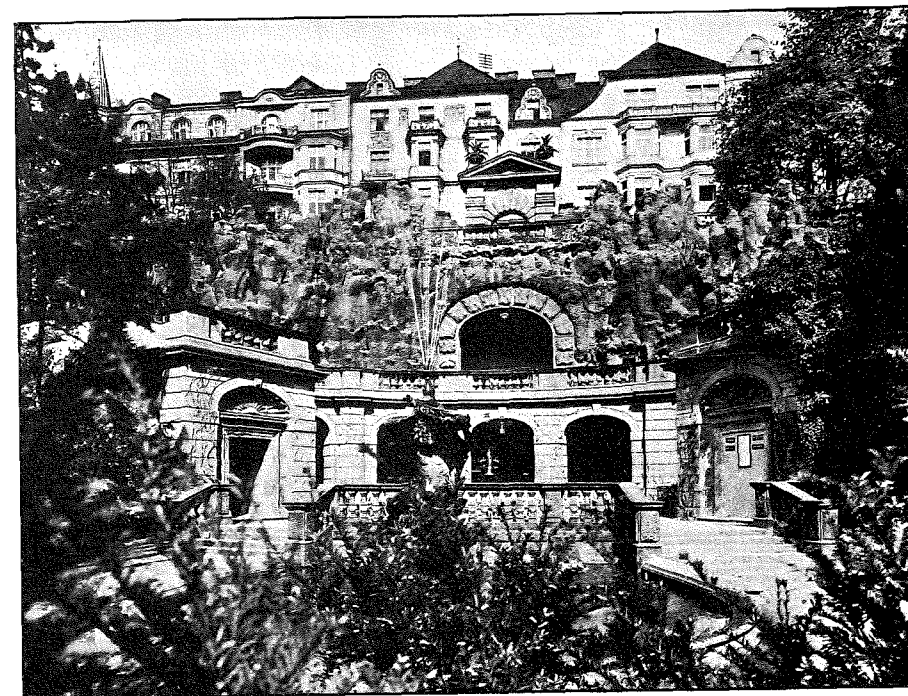
Dnes bohužel má zahrada padnouti za obět parcelaci a neváháme tvrditi, že je to veliký krok zpět v pražském sadovnictví. Náhrada za Rajskou zahradu byla velmi dlouho a pracně hledána. Pomýšlelo se na Motol, pak na Troju (na pozemcích po zahradě pomologické). Nyní se zdá, že volba padla na Keje, kdež by jednou mohlo vzniknouti i něco více než pouhá zásobní zahrada, totiž veliká školní zahrada botanická.

Také správy obcí předměstských těžce nesly ztrátu svých zahrad a hleděly alespoň některé z nich, zachrániti, pokud se dalo. Tak Vinohrady získaly si při parcelaci dvorce Nigrinky velké pozemky na sady Svatopluka Čecha a od usedlosti Šafránky na nynější sady Bezručovy. Zakoupením usedlosti Saračinky, Švihanky, Kuchynky a části bývalé Kanálky a spojením jich v jeden celek vznikly sady Riegrovy. Celkový náklad (is úpravou jejich) obnášel 1,600.000 K. Tyto sady měly by býti zvětšeny o zahradu Rajskou, která bohužel je dnes určena k parcelaci. Mimochodem podotýkám, že Rajská zahrada by se hodila, jako snad málokteré místo, k vybudování *zimní zahrady* a *palmaria* veřejně přístupného. Je to něco, co dosud Praze schází. Takové palmarium jako má na příklad Frankfurt nad Mohanem nebo Lipsko, je velmi přitažlivou a kulturní atrakcí pro veliké masy obecnstva, které se tu mohou velmi pěkně obeznamovati s tropickou květenou i exotickými užitkovými rostlinami a užiti uprostřed zeleně příjemné chvíle za času zimního, kdy procházky v parcích neposkytují zvláštního požitku. Navrhované palmarium na ostrově Slovanském by nebylo vhodné a zničilo by tento krásný ostrov, teď bohudík od všelikých ohybných staveb osvobozený.

Vinohrady zachovaly i pěknou a s velkým nákladem zřízenou zahradu podnikatele železničních staveb Groebeho, nyní Havlíčkovy sady (náklad celkový 1,760.000 K), s pěkným, dnes však bohužel velmi sešlým Groebeho letohrádkem. Vinice, kterou tu Groebe zařídil na navážce materiálů pocházejícího z vinohradského tunelu, časem sešla, ale byla v posledních letech znovu-zřízena a je velmi dobře spravována. Víno zde získávané, v chuti výtečné a nezůstávající v chuti za výbornými víny na př. i rýnskými, slouží jako propagace českých vín při hostinách městem Prahou pořádaných. Ostatně rozlehlá zahradní čtvrť, táhnoucí se od Vodárny dnes až téměř ke Strašnicům dodává této nové části Vinohrad velkého půvabu. Daleko méně sadů než Vinohrady mají Žižkov, Karlín a Smíchov.

Ottův Slovník Naučný⁵³ udává celkovou výměru pražských sadů i s Král.

*) Skleníky byly rozpočteny na 16.000 zl., náklady na ně však dostoupily výše 24.513 zl.

Obr. 19. Havlíčkovy sady, dříve zahrada Groebevy vily. – Le parc Havlíček, ancien parc de la villa Groebe.

oborou okrouhle na 121 ha. Od té doby se plocha pražských sadů jen nemnoho zvětšila. Vypočítává se tam pak také, že na jednoho obyvatele Prahy připadá 9 m² sadové plochy. Proto Praha prý, podotýká Ottův Slovník, stojí v této příčině mezi evropskými městy na místě předním, jsouc co do plochy sadové připadající na jednoho obyvatele překonána toliko Edinburkem. Nevím, jak autor oné stati přišel k tomuto poněkud hrdému mínění o Praze, ale ještě Vladimír Zákřejs⁸⁴ dí: „Rozloha pražských sadů není nijak nepříznivá. Výměra 3 m² na hlavu obyvatele je dokonce velmi slušná.“ Jak se jinde tyto věci mají, vysvitne, uvedeme-li ke srovnání na př. Frankfurt nad Mohanem (podle † prof. V. Doležala,¹¹ kde celková výměra veřejných zahrad a sadů podle poslední statistiky je 3521 ha, takže na 1 obyvatele připadá 122 m²*) zahradní plochy. Frankfurt ovšem slyne jako město zahrad. Ale i Mnichov má podle poslední statistiky vlastních městských sadů 147 ha na 200 různých místech, ale k tomu ještě přistupují obrovské bývalé královské zahrady a 79 km stromořadí, v nichž je na 20.300 alejových stromů. Přičteme-li k tomu ještě 104 ha padesáti dětských a sportovních hřišť městem udržovaných a namnoze úplně samostatně zařízených, zvětší se tato plocha, osvěžení obyvatelstva věnovaná tím značněji.

*) Stuttgart 5 m², Vídeň 12 m², Drážďany 27 m², Magdeburk 37 m².

Augsburk má 370 ha veřejných sadů a 35 km stromořadí, a není ho možno počítati mezi největší německá města. To je jen několik příkladů.

Tento nedostatek sadů v Praze je již dlouho a živě pocítován, přes to, že jak se domnívám, je cifra na jednoho obyvatele udávaná ještě o něco příznivější, než jak uvádí Zákrejs, počítáme-li veškeré zahrady soukromé a též zahrádky blokové i zahrady vilových čtvrtí, jichž čím dále tím více přibývá. Přece však zůstáváme v tomto ohledu daleko za městy zahraničními.

Pokud jde o zahrádky blokové, jichž zřizování lze přičísti k dobru starému stavebnímu řádu, značí zajisté dosti veliké plus pro zvětšení zelené plochy v Praze i do jisté míry pro zkrášlení často hnusných nádvorních ploch pražských činžovních bloků.

Byly tyto zahrádky zřizovány téměř systematicky v novějších částech, na př. horního Nového města nebo Král. Vinohradů. Je to jistě plus Prahy na př. proti Berlínu, kde těchto blokových komplexů, jak jsem se na několika místech přesvědčil, bylo většinou používáno pro stavbu nádvorních traktů domovních, ba i průmyslových podniků. Bohužel, že tyto zahrádky nejsou většinou udržovány tak, jak by se slušelo a patřilo a stávají se často pouhými nehygienickými smetišti s několika zkomírajícími a neošetřovanými keři a stromky, nebo, co je v poslední době ještě hojnější, jsou zastavovány garážemi, továrničkami, skladišti, ba i celými novými nádvorními trakty obytných budov. Proto zcela správně volá ve shora citovaném článku Zákrejs po tom, aby bylo zde zakročeno, pravě, že zůstává ještě jeden obor dosti tvrdým oříškem jak po stránce právní, tak i po stránce provádění a to jest realizování stavební policie, pokud jde o zeleň soukromou a to jednak z důvodů nesmyslných investic soukromníků, jednak z důvodů veřejné estetiky.

Tedy nedostatek pražských sadů po stránce jejich rozlohy je pocítován. I Zákrejs to ve svém článku přiznává říka, že rozloha pražských sadů je přece jen nedostatečná pro nové úkoly, ježto plochy parkové jsou ponejvíce příkré stráně, plochy rovinné propůjčeny jsou na mnoha místech účelům, při nichž přístup omezen je na spolkovou nebo dokonce politickou legitimaci.

„Náprava jest ovšem těžká,“ pokračuje citovaný článek, „avšak nikoli nemožná, jestliže budou vysloveny a ovšem také neúprosně dodržovány zásady, směřující k blahu *všeho občanstva*.“

Již před válkou bylo o těchto věcech přemýšleno a vzpomínám jen zajímavé brožurky nedávno zesnulého velkostatkáře trojského, Aloise Svobody,⁷⁰ z r. 1912, v níž podává návrh velmi dobře podložený, jak získati lepší spojení s Král. oborou a tuto rozšířiti.

Na samém sklonku války, v květnu 1918, dotýká se této otázky také Ing. Rudolf Žižka⁸⁸ a navrhuje zelený pás kolem Prahy takto: „Kdyby spojen byl na západě lesík mezi Tuchoměřicemi a Horoměřicemi s lesíkem u Nebušic, dále u Liboce, a odtud v oblouku přes Motol, Klukovice, resp. Hlubočepy kol Chuchle až k řece a odtud dále přes lesík nad Bráníkem, přes lesy krčské kol Uhříněvse, Kolodějů, Běchovic až k lesům u Klánovic, Letnou nad Kobylisy

k Čimickému háji a zpět k Horoměřicům, vytvořil by se pás tvaru elipsy, která by měla delší osu asi 20 km dlouhou, a kratší asi 12 km. Pás takový byl by nejen dokonalým reservoárem čerstvého vzduchu, ale i co do ceny pohledů – vyhlídek – byl by nevyrovnatelný. Využilo-li by se ladem ležících a dnes ještě za levný peníz získatelných pozemků a osázely-li by se tyto plochy patřičným stromovím, je úloha rozřešena.“

Tyto myšlenky přirozeně byly přijaty, když po převratu při plánech na vybudování nové Velké Prahy muselo se, a to ne na posledním místě, jednati i o získání dalších velkých ploch pro osvěžení značného přírůstku obyvatelstva mílovými kroky rostoucího velkoměsta. Jsou to myšlenky, které zpracovala a zpracovává Státní regulační komise k těmto a podobným úkolům zákonem utvořená.

Některé z těchto námětů vyslovila též Masarykova Akademie Práce⁸⁷ v programovém dopise, který byl odpovědí na list Svazu okrašlovacího této instituci zaslaný (dopis M. A. P. datován je 21. červnem 1921).

Také M. A. P. pokládá zachování a zvelebení zeleně v okolí pražském za otázku velmi důležitou, ale žádá nejen zachování porostů dosavadních, nýbrž i jejich rozšíření a slučování. K tomu by se hodila velká řada holých strání, které v okrsku Velké Prahy zbývají. Tato věc pak se dostala záhy do proudu zřízením Zalesňovacího komitétu pro Velkou Prahu, který rozvinul za podpory ministerstva zemědělství, země České i města Prahy velmi horlivou činnost. M. A. P. žádá zvelebení především silničních i pěších komunikací, a to zvláště v údolí Vltavy a toků, které do ní ústí, neboť tvoří nejvhodnější, protože přirozené východy z města do volné přírody.

Malý spád těchto údolí chráněných před větry, přirozená vlhkost, velice příznivá pro vegetaci nabádá k tomu, aby tato údolí nebyla šmahem zastavována, aby tak mohl nejen čerstvý vzduch vnikati do města, ale aby též obyvatelstvo mohlo snadno a příjemnou cestou dospěti údolími do volné přírody a do zamýšlených pásem lučních a lesních rezervací. Šířka těchto zelených paprsků nezastavitelných, sahajících hluboko do ruchu města a spojených vhodně s nynějšími městskými sady měla by přibývat směrem z města do okolí. V městě již zastaveném měly by paprsky přejíti buď do sadů neb alespoň do širokých alejí neb na nábreží vltavská. Avšak i svahy těchto údolí příčných měly by tam, kde vykazují větší stoupání než asi 1:8 býti prohlášeny za nezastavitelné pro souvislé zastavení blokové a může jich býti použito nanejvýše po náležité úpravě terainní pouze na zastavení vilové v zahradách dostatečné velikosti. Podobné stráně se však hodí velice dobře, podle polohy k světovým stranám, buď k založení porostu lesního neb k přeměně v krásné zahrady, jak nasvědčují četné a dosud zachované světoznámé zahrady pražské. M. A. P. upozorňuje dále v onom dopise na důležitost zachování zahrad v okolí pražském, které s příslušnými usedlostmi tvoří ještě dnes charakteristickou složku pražských krás přírodních. Pokud tyto usedlosti přejdou do majetku veřejného nebo obecního, třeba z nich utvořiti veřejné sady. Pokud zůstanou v majetku soukromém, ustanoviti regu-

lačným plánem jich nezastavitelnost souvislými bloky a určití podrobně procento přípustného zastavení. Ke konci upozorňuje M. A. P. na důležitost zachování a zvelebení rybníků a nádrží všeho druhu v okolí pražském, které jsou v úzkém vztahu k lesním porostům a lukám a které zvyšují nejen přírodní krásy okolí, ale mohou i výhodně sloužiti k proplachování potoků v okolí pražském.

Myšlenky v tomto dopise citované jsou jistě pozoruhodné a zaslouží, aby bylo o nich uvažováno. Bohužel, přehlízíme-li dnes po deseti letech, co z tohoto jistě dobrého a promyšleného programu bylo vykonáno pro zachránění posledních krás a přírodních pamětihodností nejbližšího okolí pražského, musíme doznati, že toho je jen velmi málo. V samé Praze jsou některé sadové objekty silně ohroženy. Je to zásobní zahrada zv. Rajská, o níž soudím, že *musí* býti zachována, je to Jezerka, která je ničena, ač mohla representovati krásný, již vzrostlý sad a na druhé straně nejsou v sady proměňována místa, která jimi již dávno mohla býti. Na sadovou úpravu čekají nevyužití plochy pod dětskou nemocnicí, jak již k tomu bylo ukázáno, ač na př. Svaz okrašlovací a ochranný se o tuto věc již déle 17 let zasazuje. Kus Vrchlického sadu má padnouti za oběť rozšířené komunikaci před Wilsonovým nádražím, ba dokonce chce Autoklub část tohoto sadu získati pro sebe na zřízení přepychové zahradní restaurace. Nebylo sadově dosud upraveno okolí hřbitova vyšehradského a budov kapitulních s hradbami, jež k jednotné sadové úpravě téměř vyzývá.

Potřeba nejen zachování starého, ale vytvoření něčeho nového v oboru pražského veřejného sadovnictví ozývá se čím dál, tím hlasitěji. Uvádím tu z těchto hlasů jeden, hlas význačného našeho praktika Jaroslava Veselého (Národní Listy 20./I. 31), kde praví: „Staré zahrady jsme si zachovati nedovedli a ony příští budou ještě dlouho naším zbožným přáním. Většina zúčastněných a odpovědných jako by se spokojovala představou, že zelené plochy kolem Prahy budou „zelenými“, protože jsou k tomu státní regulační komisí určeny. Slovem „vysázeti“ není však řečeno nic více nežli slovem „vystavěti“. Otázka „jak?“ zůstává nezodpověděna. Tvořiti v okolí tak banálními stavbami znešvařeném, jakým je pražské, nové zelené prostory, není úkolem snadným. Prozatím vysazují zelený pás školní děti pod dozorem lesníků, a není nikoho, kdo by se nad tímto diletantismem pozastavoval. S místem šetříme všude úzkostlivě. Novým veřejným budovám schází odstup i zelený rámeček. Nejlepší naši architekti zabývají se projekty zahrad jen v případech velmi vzácných.“⁷⁷

Je pravdou, co praví v citované stati V. Zákrejs, že abnormální náklady na zřizování parků se všemi hřišti a náležitostmi k nim, na zregulování a přípravu ploch osázených, na tvrdé cesty, vodovody, osvětlování atd. dovolí až v několika letech ukázky prací rázu monumentálnějšího, než bylo by dobře, kdybychom již toho viděli alespoň počátky. Neboť správně dí A. Svoboda, že běží-li o zdraví, nutno nebrati zřetel k cifrám.

Nelze zajisté vytýkati městu Praze, že obětovalo veliké sumy na stavbu sociálních a zdravotních institucí v Krči a na Bulovce, ale sady a zahrady

jsou zajisté zařízeními sociálními stejné důležitosti. Pokud se pak týče zeleného pásu, ten teprve uvázl na mrtvém bodě a hrozí nebezpečí, že stane se z této otázky politicum. Jak známo, obracejí se proti této myšlence velmi resolutně kruhy agrární, které ne ovšem bez jisté oprávněnosti namítají, že by mu padlo za oběť velké množství zemědělské půdy dobře vzdělavatelné a zemědělsky velmi cenné. Je tedy zřejmo, že zřízení zeleného pásu kol Prahy zůstane ještě na dlouhou dobu hudbou budoucnosti. Nicméně však možno již dnes konati přípravy pro jeho realizaci a získávati jakousi náhradu za příští souvislý zelený pás. Takovou náhradou mohou býti právě ony roztroušené větší i menší lesní komplexy v okolí pražském, jak je vypočítal Ing. Žižka. Bohužel nebylo v této věci vykonáno tolik, co by mohlo býti vykonáno, ba řeknu přímo, co vykonáno býti mělo. Ze své praxe ve Svazu okrašlovacím a ochranném mohu zaznamenati celou řadu případů, kdy volání jsme byli k zakročení na ochranu takových lesů. Nejkřiklavější tu byl před několika lety případ radešovický, kde občanstvo bez rozdílu politických stran bylo nuceno svolati veliký tábor lidu na obranu tamějších lesů proti parcelaci. Tehda již veliký kus souvislého lesa po pravé straně silnice od Řičan byl parcelován a jednalo se o vykácení enklavy lesní také na druhé straně lesního komplexu. Ale to nebyl jediný případ toho druhu. Na jiném místě byl dokonce rozparcelován pěkný vzrostlý les, před lety tam s velikými oběťmi vysázený místním okrašlovacím spolkem. Tak na jedné straně vidíme, jak se s velkou prací a ekvivalentním nákladem finančním za vedení Zalesňovacího komitétu pro Velkou Prahu osazují holé stráně, kdežto na druhé straně se ničí krásné vzrostlé lesy. Pak ovšem bude jakákoli realizace zeleného pásu prací Sisypovou!

Jinak rozřešili tuto otázku v Německu. Zde r. 1923 vydán byl zákon na ochranu lesních porostů v okolí velikých měst, průmyslových center a lázeňských míst, i na ochranu turistických cest podél vod. Hlavní zásady tohoto zákona, pokud se týče lesních porostů, jsou tyto: veškeré lesy v určité vzdálenosti kolem velikých měst atd. se staví pod ochranu zákona. To značí, že nikdo nesmí tam bez svolení káceti stromy, ani majitel. Především je tam však vyloučeno veškeré hospodaření holopasečné. Majitel smí se svolením dohlédacích úřadů zkáceti tolik dřeva, kolik potřebuje pro svou domácnost, eventuálně k jiným účelům, jež zákon blíže určuje. Nesmí však býti toho dřeva získáváno holou sečí, nýbrž probírkami. Ochrana takových lesů trvá deset let ode dne vydání zákona, ve kterémž čase obce, v jichž prospěch se ochrana stala, mají možnost lesní komplexy, o něž jde, získati. Nezávisle-li je do té doby, dávají na jevo, že jim na nich nezáleží a majitel po této době bude jimi moci volně disponovati. Trestní sazba na přestoupení tohoto zákona stanovena poměrně velmi vysoká. Za zachování zákona ručí majitel neb nájemce. Myslím, že by takové nějaké zákonné opatření i u nás nebylo na škodu, dokud je čas.

O funkci parků a zahrad ve zdravotnictví velkoměsta pronesl pozoruhodnou přednášku prof. Dr. K. Kavina⁸⁸ na mezinárodním sjezdu pro hygienu měst v Praze v březnu 1930. Jejich úkol shrnuje takto:

1. Rostliny mají velikou důležitost pro zlepšení vzduchu, neboť svoji chlorofylovou asimilací absorbují kyslíčnick uhlíčitý a vydechují kyslík.

2. Svoji transpirací mají rostliny vliv na vlhkost vzduchu; intenzita transpirace jest úměrná hygrometrickému stavu vzduchu.

3. Rostliny mají také účast na ozonisaci vzduchu; aktivní kyslík, ozon, tvoří se při vypařování pryskyřic (u stromů jehličnatých) a silic, které se shromažďují v kanálcích a různých žlázkách celé řady rostlin pěstovaných v našich sadech.

4. Rostliny hrají také důležitou úlohu v zachycování prachu; prach je zachycován zvláště povrchem listů.

5. Parky jsou místem osvěžení pro obyvatele měst, a jejich důležitost je tudíž značná, neboť obyvatelům měst nahrazují částečně přírodu.

ČÁST II.

Dendrologie uličního stromu.

Viděli jsme tedy, že vyhlídky na nějaké veliké rozšíření nebo zvelebení sadového systému pražského nejsou v dohledné době právě růžové. Jedná se v první řadě hlavně o to, zachovat co máme, když na nějaké větší rozmnožení není z důvodů finančních mnoho naděje a po druhé přece alespoň v mezích daných možností zvětšiti rozsah pražské zeleně. V obou otázkách chci v následujícím promluvíti.

Pokud se týče prvého, je tu důležitá zvláště otázka památková. Jak tato otázka jde ruku v ruce s otázkou hygienickou (to jest otázkou rozšíření zahradní plochy), ukazuje nejlépe záchrana malostranského hřbitova v Košířích, kde zachráněn, ovšem po mnohé námaze kruhů památkových, nejen krásný, památkově i vzpomínkově cenný hřbitov, ale i značná sadová plocha právě v jedné z nejlidnatějších a továrnami bohatých částí Prahy. Jiným úspěchem památkové práce je záchrana Cibulky.

Nicméně památková práce musí si všimnouti jiných pražských sadů. Jde tu začasť o to, aby při sadech starého založení novými úpravami sadovnickými nebylo rušeno staré, začasť po zahradně architektonické stránce velmi cenné neb alespoň dokumentární založení. Tato otázka je důležitá nejen pro staré zahrady, které přešly v majetek veřejný, ale i pro ty, které dosud zůstávají majetkem soukromým.

V tomto ohledu správně podotýká Zákrejs, že při parcích vnitropražských jedná se hlavně o udržení nebo částečné přebudování parků původně aristokratických a že záliba šlechticů musí dojíti pokračování v *úzkostlivé obezřelosti a ušetření všeho, co se cenného až dosud zachovalo*. Ale nejde jen o zachování celých zahradních ploch i po této stránce, jde i o zachování jednotlivých stromů neb stromových skupin. Stromy mají po stránce památkové, jak známo, trojí vý-

znam: Jako důležité prvky pohledové, jako velmi staří, pamětihodní jedinci, a jako jedinci botanicky neb zahradnický významní. Takových pohledově cenných skupin stromů máme v Praze několik. Jsou to na příklad topoly na Císařské louce za Smíchovem, roztroušené topoly na prostoře za Královskou oborou k Troji (u Cís. mlýna), byly jimi sedmdesátileté akáty na Masarykově nábřeží, zahubené zimou 1929.

Takové stromy jsou pro pohledy na některé části města velmi důležité, jak zvláště malíři dovedou oceniti. Nemusí to býti ani stromy, někdy k takovému zvýšení dojmu stačí i jiná rostlina, na příklad převislé draperie loubince (psího vína), v létě temně zeleného, na podzim do ruda se prebarvujícího, může to býti, jak známo z Prahy i mohutný keř plaménku (Clematis) atd. Takových příkladů popínavých rostlin není u nás v Praze mnoho, ale pamatují se na ně na př. z Frankfurtu nad

Mohanem nebo ze Stralsundu. Pokud se pohledově důležitých stromů týče, jsou částečně nahraditelný. Ovšem, padne-li některý z nich, je nutno jej nahraditi stejným druhem, ale bývalý dojem dostaví se až po uplynutí jisté doby.

Zvláštní význam mají stromy, vynikající stářím. Bývají pevně srostlé s historií místa, na němž stojí a také s budovami, u nichž stojí, tvořívají (ne ovšem vždy) nedělitelný celek po stránce památkové. V Praze máme řadu takovýchto památkových stromů. Jsou to na příklad některé prastaré tisy, jako tis na prvním nádvoří kláštera františkánského u P. Marie Sněžné, jehož stáří ovšem bylo až dosud přeceňováno. Jiný takový velmi starý tis stojí v zahradě used-

Obr. 20. Liliovník v Královské obore. – Un liliodendron au Parc aux Cerfs.

losti Turbové, proti sadu na Klamovce, další cenné tisy jsou v královské zahradě a jiný v zahradě fürstenberské. Památným stromem je rovněž obrovský akát na nádvoří starého nalezince pod kostelem sv. Apolináře (nyní dependance ústavu choromyslných), snad nejstarší akát v Praze vůbec. Obrovitý platan stojí v zahradě paláce maltánských rytířů na Velkopřevorském náměstí, v královské zahradě na Hradě pražském je skupina starých, krásně urostlých buků s podpisy panovníků z 18. stol., nejstarší pražská moruše je v zahradě Na valech pod palácem lobkovickým na Hradčanech, staré magnolie stromovitého vzrůstu stojí ve skupině v zahradě valdštejnské u bývalé nádrže vodní, mohutná, u nás celkem vzácná líska turecká (*Corylus colurna*) nalézá se v zahradě vily Bianky v Bubenči, jiná taková líska stojí v zahradě rodinného domu továrníka Ing. Eg. Zeniška ve Dvorcích, známá skupina jedlých kaštanů je v hořejší části zahrady lobkovické a v bývalé zahradě přibíkovské pod Petřínem. Krásné skupiny starých konifer jsou v zahradě ústavu choromyslných a U kapucínů, pěkné staré topoly v bývalé Pinkasově ohradě pod Karlovým mostem. Řada zajímavých starých stromů nalézá se i v různých pražských sadech veřejných, na příklad v zahradě Kinských, která vyznamenává se překrásnými sophorami čili jerlínou, krásným košatým lilijovníkem (*Liliodendron*), zajímavými javory a mn. j.

Ovšem nejbohatší dendrologická sbírka je v Královské oboře, jež si po právu zasloužila malé monografie, kterou jí po této stránce věnoval zesnulý lesní in-

Obr. 21. Weymuthovka v Královské oboře. — Un pin blanc au Parc aux Cerfs.

Obr. 22. Platan východní v Královské oboře. — Un platane au Parc aux Cerfs.

báňní. Pokud jde o část třetí, myslím, že bylo již započato, alespoň měl jsem v ruce několik fascikulů „Herbarium pragense“ pečlivě sestavovaného z botanicky zajímavých exemplářů z pražských městských sadů p. řed. zahrad v. v. Raudenským. Herbář ten byl uložen v hlavní budově Rajské za-

*) Prohlížíme-li adresář města Berlína, nalezneme ve 3. díle na str. 247 oddíl pod nadpisem: Geschützte Baumbestände und Uferwege. Seznam tento obsahuje na 240 čísel jednotlivých stromů, skupin stromů neb podobných objektů (staré břechťany atd.), které jsou přírodními památkami a jako takové chráněny. Přirozeně že v ně nejsou zařazeny objekty sadové neb alejové městem udržované. Takový seznam by byl dobrý i v Praze.

spektor Adolf Midloch.⁴⁴ Zde vedle stromů vynikajících stářím nalézáme i vzácnosti dendrologické, nebo i stromy vynikající dokonalým, bezvadným vzrůstem. — Seznam*) těchto dendrologických vzácností neb i jen zvláštností byl by příliš dlouhý, abychom jej tu uváděli a odkazuji tu na zajímavou a téměř vyčerpávající stať krásnými obrázky doplněnou, kterou uveřejnil nedlouho před svou smrtí Ad. Midloch.⁴⁵ Ostatně každému dendrologickému nebo botanickému interesentu jsou mnohé z těchto památných stromů, ne-li všechny (jsou pečlivě opatřeny etiketami), dobře známy.

Stať Midlochova nese podtitul „Vzácných stromů pražských serie první“, což mne přivádí k další poznámce o této věci. Je důležité, abychom měli v Praze soupis vzácných a důležitých stromů a to ze zahrad jak veřejných, tak soukromých. Soupis tento se musí skládati ze tří částí: z části archivní, fotografické a her-

Obr. 23. Topol kanadský v Královské oboře. – Un peuplier de Canada au Parc aux Cerfs.

hrady na Žižkově, dnes byl však odevzdán do sbírek Zemědělského musea. Byl-li ukončen, neb je-li na něm dále pracováno, nevím.

Pokud jde o druhou část programu, bylo tuším usneseno Památkovým sborem hlavního města Prahy, aby byla požádána správa městských sadů, aby zajímavé neb vzácné, zvláště pak staré stromy a skupiny, stromořadí zachytila fotografickými snímky. To se ovšem týká jen zahrad veřejných, především městských. Pokud se týče nejbližšího okolí Prahy, byl soupis památek pořízen vzhledem ku pracím regulační komise a také obsahuje důležitější porosty a zahrady, jež by měly býti zachovány. Pokud jde o ochranu stromů ve městě, je důležité připomenouti dvě věci: předně, že nutno staré stromy ošetřovati, a za druhé, že by měly vzrostlé stromy, tam, kde překáží, býti přesazovány a nikoli káceny, jak se to namnoze u nás děje.

Staré a nemocné stromy dají se léčiti. Vzpomněl jsem

již vpředu amerického Daveyova institutu, který se tímto léčením a ošetřováním stromů zabývá ve velkém a po živnostensku. Ostatně věnují tomuto oboru v Americe velikou pozornost, jak svědčí publikace J. F. Collinse „Practical tree surgery“⁸.

Při ošetřování stromů vyrostlých v městě je především důležité, aby byly čas od času přehnojeny, stříkány proti škůdcům a je-li třeba, v korunách nejnuteněji prosvětleny. Jakmile zpozorujeme, že stromy počínají churavěti, že jich listy mají jakousi nezdravou žlutavou barvu, nutno přikročiti k jich prořezání, za účelem zmlazení. To musí se ovšem státi v pravý čas a pod odborným ve-

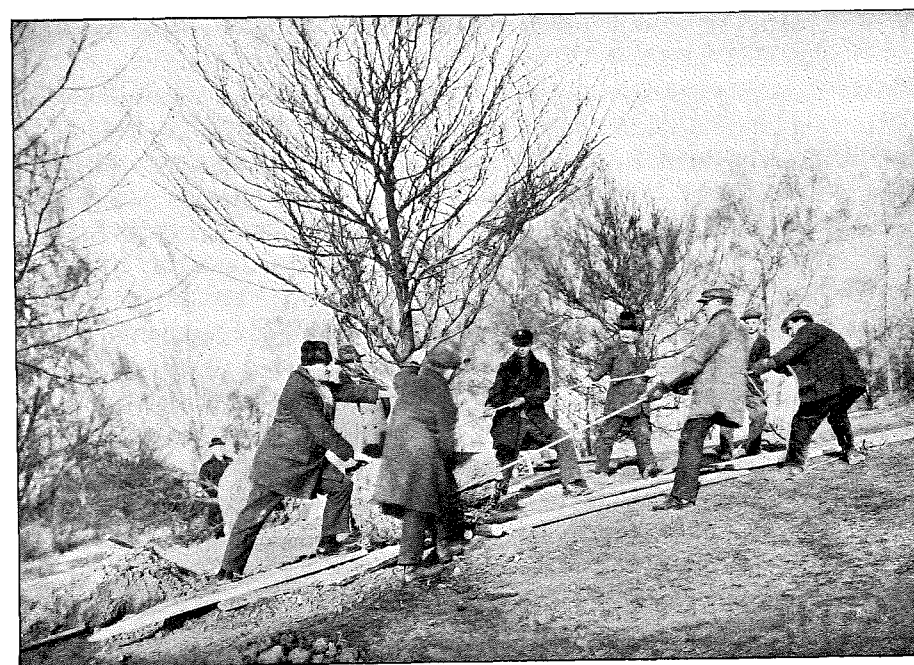
Obr. 24. Zkomolení stromů při instalaci elektrického vedení. – Mutilation des arbres par l'installation du tramway à trolley.

dením. Následek prosvětlení koruny, při čemž se ovšem rozumí samo sebou, že řezy na silnějších větvích musí býti správně orientovány a správně ošetřeny (zadehtovány neb pokryty jiným prostředkem, zamezujícím, aby choroboplodné zárodky vnikly do otevřené, řezné rány), jest podivuhodný: stromy počnou vytvářeti nové větvičky ze spících oček, prýty ty dosáhnou již v prvním roce podivuhodné délky a listy na nich jsou dvakrát i třikrát tak veliké, než jsou listy normální. Ale i na kořeny stromu má prosvětlení znamenitý vliv: v kořenech se probudí čilý život, vytváří se nové, husté vlášení a celý strom vůbec oživne, nastane čilé proudění šťavy a strom se zmladí o několik let. Tímto způsobem můžeme často zachrániti celé aleje, které by jinak byly odsouzeny k zániku. Také příliš staré a neprosvětlované stromy v městských ulicích, zvláště některé druhy, mají velmi křehké větve, které při větší bouři nebo za silně sněžné zimy se lámou a mohou způsobiti škodu, nehody i neštěstí, nehledě k poškození vlastního stromu, které často nelze napravit.*) Silné, často i pro ošetřovatele bolestné prořezání stromů musí se státi ještě v jiném případě. Tam, kde alej je vydána silným větrům, stává se někdy, že vítr vyrazí z řady jeden neb několik stromů. V tomto případě není již nebezpečí, ale

*) Tomu bylo na příklad v Praze r. 1919, kdy tuším již v listopadu napadl sněh na stromy ještě olisštěné a mnoho jich rozčísil v půli koruny.

pravděpodobnost, že každý další nápor vichru porazí další stromy, teď již zbavené ochranné stěny ostatních. Jediná pomoc je tu důkladné prosvětlení zbývajících stromů, čímž zmenší se nárazová plocha větru. Velmi staré a duté stromy, které mají cenu památkovou, zachováváme ovšem plombováním, to jest, zaplňujeme dutinu cementem a cihlami nebo směsí betonovou, což pak ztverdne a utvoří stromu pevnou oporu. Dříve ovšem musí býti veškerá zetlelá hmota kmene vydlabána. O účelnosti tohoto prostředku jsou různá mínění a slyšel jsem i tvrzení, že staré stromy, které přes velikou dutinu dlouhá leta vegetovaly, když byly vyplombovány, brzy zahynuly. Proti rozčísnutí stromů v korunách pomáháme si spínáním železnými pásy. K pořezávání stromů ještě jednu malou poznámku: jelikož široké obecnstvo zpravidla nechápe účelu prosvětlování korun stromových, setkáváme se zpravidla, jakmile se počne s prací tohoto druhu v městských stromořadích, s rozhořčujícími zaslány v novinách nebo se stížnostmi korporací pro veřejnou estetiku atd. Proto je nutno učinit včas opatření, aby obecnstvo bylo uvědoměno o tom, co se bude dít a nutno, nejlépe v denních listech, obecnstvu vyložití účel těchto prací. *Nutno však ještě jednou podotknouti, že prosvětlovací práce musí býti konány velmi obezřetně a jen pod vedením odborníka a pod jeho stálým dohledem.* Neboť neděje-li se to, dostanou stromy koruny špatného a nevhodného tvaru, stanou se z nich parkosy, jež se dají pak velmi těžko do správné formy uváděti. Vedle toho pak každý druh stromu má své vlastní požadavky na řez, odpovídající formě koruny, která jeho individualitě nejlépe hová.

Přesazování dospělých stromů je věcí, které jsme u nás ještě dosti neocenili. Přesazování velikých stromů má velký význam zvláště pro města, kde se jedná o to, aby pojednou bylo vytvořeno něco, co v normálním případě ke svému vzniku potřebuje celé řady let, na příklad, jde-li o stromořadí v nově zakládaných čtvrtích, nebo jde-li o nahrazení, alespoň částečné, stromů důležitých pro obraz místa anebo konečně o záchranu stromů ohrožených stavebním ruchem, které by jinak nadobro byly zničeny, ale kterých možno s prospěchem užítí na jiném místě. Tak na př. v Berlíně, když před lety byl zvětšován veliký obchodní dům Wertheimův směrem k Lipskému náměstí, měla padnouti řada lip asi šedesátiletých. Tyto však byly včas přesazeny a do dneška stojí a prospívají na témže náměstí, ale na jiném místě. Sadový ředitel lübecký Harry Maass⁴⁰ přesadil řadu vzrostlých lip a jilmů v Kielu, když na jejich místě měly vzniknouti řady domů a stromy ty do dneška rostou a se zelenají. Kdo je dnes prohlíží, domníval by se, že na svém místě stojí již nejméně 35 let. Z dospělých stromů vytvořil rázem vzrostlý park přesazením velikých stromů sadovnický odborník Julius Trip před radnicí v Hannoveru (tak zv. Maschpark). Největší dílo tohoto druhu vytvořil však proslulý dendrolog a přítel stromů Ludwig Heinrich Hermann kníže Pückler-Muskau ve svém parku Muskau, velikém asi 1000 ha. Tam, kde stromy rušily, byly vykopány a přesazeny tam, kde měly tvořiti krajinné scenerie a takto během čtyř let vytvořil kníže park, který nezasvěcenému zdál se býti parkem nejméně padesát-

Obr. 25. Přesazování velkých stromů v Riegrových sadech. — Transplantation de grands arbres du parc Rieger.

iletým. Dnes je, jak známo, park v Muskau, rezervací státem chráněncu.

Dříve byly stromy přesazovány se zmrzlým balem kořenovým, přirozeně v zimě. Stromy byly přesazovány za časného jara, za posledních mrazů. Tohoto způsobu se však již neužívá, jelikož se neosvědčil. Dnes přesazují se stromy buď od podzimu (po ukončení vegetační periody) do jara, krátce před vypučením, vyjma doby nejtuzších mrazů, nebo dokonce když vyrašily první lístky, jak toho který druh vyžaduje. Jehličnany přesazujeme při rašení. Při přesazování dospělých stromů je důležité, aby k tomu učiněny byly včas přípravy. Strom, který má být přesazen, je nutno nejdříve kolem dokola hluboko okopati. Tam, kde při tom přesekneme tlustý kořen, nutno tento kořen desinfikovati (ať již dendrinem, dendrosanem neb jiným prostředkem), aby doň nevnikla nákaza, ostatní kousky se přiříznou. Pak se vykopaný příkop pečlivě vyplní dobře promíchanou kompostovou zemí. Účel tohoto počínání je především, aby strom si vytvořil hustou spleť kořenovou v této výživné zemi, s kterou je ho možno pak snadno vyjmouti. Zároveň se utvoří rovnováha mezi kořeny a korunou, která počne úsilovně hnáti a vytvoří bohaté olistění. Po roce neb po dvou se strom z této operace tak dalece zotavil, že utvořil hojné kořeny v kompostní zemi a je možno ho přesazovati. Jsou ovšem i stromy, kde takovýchto příprav ani není potřebí, neboť mají velmi tuhý život a řekli bychom, že si dají „vše líbiti“.

To jsou topoly, vrby, akáty a také lípy. Za to některé stromy jsou tak chou-

lostivé, že je nutno je v zemi předem ohraditi prkny a utvořiti tak jakýsi kbelík, s kterým se pak přesazují. Tak byly přesazovány i staré stromy na Leipziger Platz. Vlastní přesazování děje se pak přesazovacím vozem. Přesazovací vůz skládá se z přídě a zádě. Ta nese silné traversy dřevěné neb železné se zařízením kladkostrojovým, které nese zvláštní korbu (vystlanou), do které strom zapadne a z té zase se pomalu nakláněním vypustí do připravené jámy. Železným hrotem a šrouby upevňuje se kmen, aby se při dopravě neotáčel kolem své osy a kůra se neodřela, neboť rány tohoto druhu by byly stromu zvláště v této době velmi nebezpečné.

Poloha koruny řídí se zvláštním kozlíkem, aby při dopravě nepřekážela. Pomocí takového zařízení, které může býti ovšem různě modifikováno, možno tedy strom přemístiti s jednoho místa na druhé, nezáleží na tom, je-li vzdáleno o metry či kilometry, děje-li se doprava silou lidskou, koňskou, traktorem nebo po dráze. Dnes existují v Německu již speciální školky, které prodávají jen dospělé stromy, takže možno zřídit park hned přímo v definitivní podobě. Jednu z takových školek, snad nejznámější má firma Lorenz von Ehren v Nienchsten u Hamburku. Tím ovšem padá stará lesnická devisa, která je vytesána nad portálem vysoké školy lesnické v Eberswalde: „Wir säen was wir nicht ernten werden, und ernten, was wir nicht gesät haben!“

Přesazování stromků setkává se s úspěchem především u listnáčů. Přesazování jehličnanů, hlavně dospělých, je daleko těžší a vyžaduje speciálního postupu. Aby také pro nově zakládáné sady a zahrady mohly býti dodány vzrostlé již konifery, vytvořil inspektor zahrad p. E. Ordnung v Jezeří zvláštní metodu předpěstění konifer v kořenáčích, která se velmi dobře osvědčila.⁵²

Zdržel jsem se snad poněkud déle, než by se zdálo, že toho je potřeba u této věci. Učinil jsem to však úmyslně a to z následujícího důvodu. Pokud mi je známo, u nás se dosud této metody na záchranu stromů neuzívá. Mnoho krásných stromů v nejlepším věku padlo u nás ať následkem nutnosti zastavení určitého místa, ať proto, že překážely při regulaci vodotoků atd. Je to škoda, jelikož je stromů u nás velice málo. Bylo by dobře, aby u nás byl opatřen přesazovací přístroj nákladem obecním, aby pěkné stromy z rušených zahrad v městě byly zachovány.

Pokud jde o vysazování stromů v městě, a to hlavně, jde-li o staré části města, vyslovil zásady tu platné již před lety Dr. Zdeněk Wirth v Kráse Našeho Domova.⁷⁹ Uvádím v následujícím hlavní myšlenky ve stati oné uvedené: „Obalení našich měst stromovím,“ praví Wirth, „na obvodě, jež je skoro všude produkt až konce XVIII. a počátku XIX. století, znamenalo sice určitou architektonickou myšlenku, za to však vysazování ulic a náměstí uvnitř města v druhé polovici XIX. století bylo výsledkem jakéhosi naturalismu, jenž v době všeobecně pokleslého smyslu pro architektoniku města, kladl výše zdánlivé ohledy hygienické než umělecké a porušil nevědomky buď původní, buď vývojem získaný charakter těchto prostorů.“

U nás tedy nemá nikde stromoví uvnitř města oné původní architektonické

funkce, přidělované mu v pozdně barokních, nově zakládáných městech nebo čtvrtích, ani oné monumentální přísnosti, jako v městech empirových; je jenom přídavek a záleží tedy na tom, jaký je jeho poměr k předešlému stavu. A priori nemůžeme tvrditi, že by nebylo možno prostor architektonicky významný a vegetací nevyplněný dodatečně vysázeti stromy, ale předem již můžeme úplně vyloučiti z vnitřního města drobné plochy trávnickové a dokonce květinové záhony a koberce, jež jsou výhradně elementem parkovým a nejvíce rozrušují zdmi obložený a kamením dlážděný prostor.

Že je možno stromem dobře doplniti náměstí nebo tichý kout zalomené ulice, ukázala nám barokní doba, jež řešila i tyto drobné úpravy se zdravou rozhodností a neselhávajícím vkusem, ale šlo tu jistě vždy o plochy skutečně tiché, odlehlé, o intimní koutky mimo rušnou komunikaci, při nichž se uplatňují nejvíce ohraničující boční stěny.

Že i dnešní doba dovedla v podobných případech nalézt vhodná řešení, ukazuje řada příkladů z českých měst. Za to nalezneme spoustu příkladů nepochopení úprav, jež každý nepatrný koutek chce proměnit v sad nebo park, jenž z komické pruderie obklopuje každý záchodek vegetací a jež se ani nerozpakuje vložit i do nepatrných úseků ploch mezi domy po jednom keři nebo kytce.

Vegetace hodí se jistě na nově vytvořené velké prostory, získané regulací uprostřed města, kde komunikace je říznuta příhodně v osách nebo diagonálách, hodí se do ulic povstalých ze silnic, vedoucích k městským branám a tak širokých, že mají charakter boulevardu, hodí se na nové hřbitovy a školní náměstí, prosté provozu; vhodný způsob rozložení stromů má tu ovšem veliký význam a zejména stanovení vzdálenosti stromů od architektur (při čemž nutno disponovati s úplně dokončeným vzrůstem stromů v budoucnosti) je choulostivé.

Vedle toho zbývá však mnoho ploch ve starém městě i regulovaném, kde vegetace je vyloučena. V první řadě jsou to náměstí s points de vues. V druhé řadě naše veliká náměstí středověká, čtverce, kde komunikace buď se vyhýbá středu, buď obchází podél stran, nebo kde stojí uprostřed budova; v těch případech je možné jen akcentování středu zelenou hmotou nepřebíjející prostor, ale úplně je vyloučeno přičleňování stromů k domům okolním nebo budově uprostřed stojící. Potom skoro žádná ulice středověkého našeho města a žádné nepravidelné náměstí, organicky vyrostlé, nehodí se k vysazení; jsou úzké a příliš spoléhají ve svém rázu na působení svých bočních ploch domových...“

Myslím, že by bylo k tomuto pregnantnímu vyjádření hlavních zásad těžko něco dalšího dodat.

Něco jiného platí ovšem pro nové čtvrti měst, které byly založeny se širokými ulicemi, a kde stromy na ulicích jsou prostě nutným doplňkem, abychom neměli pouště dlažby nebo asfaltu. Tomu porozuměli již dávno v Paříži nebo v Americe. V Paříži bylo již roku 1877 na ulicích celkem 82.201 a v parcích

a zahradách soukromých 19.188, tedy celkem 101.389 vzrostlých stromů. O osázení boulevardu stromy zasloužil se zvláště M. Olphand. V té době počato se vzorným a promyšleným osazováním boulevardů stromy. Prvým z nich byl Bd. Saint-Michel. Také v Americe byli velicí milovníci stromů, a již první kolonisté ponechávali před svými domy několik stromů z původního porostu, později je přesazovali z okolních lesů a když vznikla města, dlouho se ještě udržoval obyčej, že každý před svým domem vysazoval stromy, jaké chtěl. Tím vznikl ovšem pohled často přímo groteskní, takže bylo třeba, aby věc tuto vzaly do ruky obce a prováděly ji soustavně a podle pevného programu, a tak vzniklo ono americké „planning for trees on city streets“. Vznikly pak některé aleje, které jsou proslulé po celém světě. Je to na př. Humboldt Avenue v Buffalu, avenue v Saratoze U. S. A., boulevardy v Chicagu a Bostonu, avenue vedoucí na Druid Hill v Baltimore, Ocean-Park-Way v Prospect-Parku v Brooklynu, ale máme i proslulé stromové aleje jinde, tak některé boulevardy v Paříži, avenue Louise v Bruselu, Viale dei Colli ve Florencii, nábřeží Temže v Londýně nebo Alameda de los descaltos v Limě v Peru.

Tyto aleje jsou řešeny různě. Někdy jsou tu po obou stranách široké střední komunikace po dvouřadích stromů, pak přijdou dvě užší cesty vroubené po vnějších stranách jednořadím stromů. Nebo je tu čtyřřadí stromů uprostřed, pod nímž je promenáda, pak přijdou dvě paralelní vozové komunikace a dvě jednořadí stromů, jež stojí namnoze v pruhu trávníku; někde zas je uprostřed široký pás, upravený sadovnický s křovím a ozdobnými rostlinami na trávníku; pak dvě paralelní vozovky, dvě řady stromů a dva chodníky pro pěší; nebo zase jen velmi široká střední vozovka, dvě řady stromů v pruhu trávníků a široký chodník pro pěší. Také možno získati rozmanitost tím, že uprostřed je dvouřadí mohutných stromů, na vnější straně pak stromořadí stromů nižších. Jinak je možností velmi mnoho a ještě více záleží tu na vkusu a invenci sadovníka.

Hlavní věcí při zřizování alejí je záruka pravidelnosti, harmonie a dobrého vzrůstu stromů. Nestejnoměrné stromy nebo stromy různého druhu ruší dojem velkoleposti. Řady stromů nesmějí překračovati určitý počet. Nejprůzračnější je čtyřřadí. Je možno užítí stejného druhu pro všechny řady nebo dvou řad jednoho a dvou řad jiného druhu. Tak na příklad dvou řad kaštanů a dvou řad platanů. Takovéto avenue mají zvláště krásné některá města americká. V Americe jsou užívána až i šestiřadí stromová.

Vše, čemu se dobře daří v našem klimatu, je daleko cennější než nejkrásnější druhy exotické, ale choulostivé. O tom nás konečně s dostatek přesvědčila zima 1929. Zahradnická kultura ostatně znamenitě zlepšila ornamentální hodnotu těchto rostlin a nelze si stěžovati na nedostatek výběru, jako spíše na přebytek materiálu, z něhož lze voliti. Než přikročíme k založení stromořadí, je nutno zevrubně prozkoumati podmínky jednak půdy, jednak ostatní podmínky místa, kde stromořadí má býti zřízeno. Je to jednak mechanické, jednak chemické složení půdy, kolik obsahuje a jaký minerální materiál k vý-

živě stromu potřebný a jaké množství vláhy je k dispozici. Tak v městech a průmyslových místech časté hluboké kopání má ten nepříznivý vliv, že se snižují spodní vody, které někdy i úplně vysychají. Tím ovšem vzrůst stromů značně trpí. Vysychání spodní vody má mimo to i nepříznivý vliv na některé půdní mikroorganismy, důležité ku zdárnému vývoji stromů. Další důležitou věcí, se kterou sadovník při vysazování stromů na ulicích musí počítati, jsou neprodyšné téměř chodníky a vozovky, které zamezují přístup vodě a vzduchu. Největším nepřítelem pouličních stromořadí v ulicích však je plyn, unikající ke kořenům stromů vadným potrubím. Ježto však při neprodyšnosti chodníků jedinými otvory bývají právě nekryté plochy kolem stromů, tlačí se právě jimi plyn nahoru a tím více kořeny poškozují. Ve městech a hustě zalidněných průmyslových centrech škodivají dále odpadní vody naplněné různými chemikáliemi, které působí nepříznivě na vzrůst a činnost kořenů. Největším nepřítelem stromů v městech je však kuchyňská sůl. Sůl kuchyňská stromům rozhodně škodí, a větší množství její stromy úplně ničí. Stromy stále vystavené vlivům roztoku kuchyňské soli (na př. tam, kde zmrzlináři vylévají své vody), odumírají často v plném olistění. Přestane-li vliv soli, mohou se příštího roku vzpamatovati, při stálém působení soli neodvratně hynou. Je důležité proto sledovati, kam vylévají výrobci zmrzliny odpadové vody, plné kuchyňské soli. Nejdůležitější je však úhona stromů, způsobovaná zplodinami spalování. O této věci bude však samostatně promluveno k závěru práce.

Důležité je též zasypání stromů. Tato otázka je již delší dobu přetřásána v kruzích dendrologů a sadovníků a týká se také mnoho stromů uličních. Podle zprávy hraběte F. v. Schwerina⁷¹ není prý správné, že zasypání musí stromu vždy uškoditi. Zasypání škodí prý jen stromům mladým, nedostí ještě zakořeněným. U starých stromů prý obyčejně neškodí, ba jsou známy příklady, že se jím starý strom může zmladiti. Stává se ovšem někdy, že zasypané stromy počnou hnáti kořeny v násypu, tedy jaksi v hořejším patře, a spodní kořeny odumírají. V tom případě odkrytí stromu následující po zásypu bývá pro strom velmi nebezpečné. U mladých stromů má toto hnaní vyšších kořenů za následek odumření nižších a odehnívání spodních kořenů a tím těžké poškození stromů. Hr. Schwerin soudí, že krnění stromů po násypech bývá pravidelně spojeno s různými, v jich blízkosti prováděnými stavitelskými pracemi, souvisí spíše s tím, že při provádění těchto prací byly poškozeny kořeny stromů, což ovšem na povrchu není viditelné. Teorie hr. Schwerina by zajisté zasloužila přezkoumání a jeho názor je velmi zajímavý. Jisto je, že na zasypávaných stromech jeví se často zjevy úplně protichůdné. Jak řečeno, některým stromům, zvláště starším neškodí, jiné v krátku usmrcuje.

Ukázalo se, že více trpí stromy s hladkou korou a ty, které byly zasypány materiálem přiléhavým a nepropustným, mokřým, jako jílem a jemnou hlínou. Zdá se, že škodí úplné odloučení od vzdušného kyslíku.

Za těchto tak různorodých okolností, ne všechny stromy se daří, a městský zahradní architekt musí druhy vybírat. Jsou to vše detaily, kterých bylo často opo-

míjeno při stavbě nových městských čtvrtí, a jednou z hlavních chyb, která se dělá, je ta, že se na širokých předměstských čtvrtích více dláždí, než je třeba. Výborný americký odborník pro zřizování alejí a městských stromořadí F. L., Mulford⁴⁸ z úřadu pro hortikulturní a pomologické výzkumy při ministerstvu zemědělství (Dep. of Agriculture U. S. A.) praví, že nedaří-li se v ulici stromy, měla by se tato ulice vůbec uzavřít pro stálé přebývání lidí. Je na tom mnoho pravdy, bohužel, že to všude nelze provést. Mulford také druhy stromů, jež jest voliti pro uliční stromořadí, rozděluje na dvě velké skupiny. Ty, jež se daří v městě samém (under city conditions) a ty, jež jdou na předměstích (under suburban conditions).

Výsledkem úvah o podmínkách vzrůstu a prospívání stromů vzhledem k určitým místům, jak o tom právě bylo pověděno, je pak volba určitého druhu, kdy se přihlíží k jeho užitelnosti po stránce praktické a estetické. Teprve pak může sadový architekt vybírat z druhů, jichž chce použít. K tomu však je třeba tří podmínek: dobrého dendrologického přehledu, zdravého úsudku a sadovnické zkušenosti.

Bohužel se někdy stává, že se tohoto pravidla nešetří, výběr se dělá ne dosti obezřetně, a stromky se vybírají podle toho, co právě poskytuje školka a nepřihlíží se k budoucím výsledkům, pokud jde o výšku stromů, jich tvar, barvu atd.

V klassické knize Andréově „Parcs et jardins“⁴¹ máme sestaveny seznamy stromů podle jejich užitelnosti. Vybral jsem v následujícím některé z těchto skupin s vynecháním toho, co se nehodí do našich poměrů.

A. Stromy alejové pro silnice, cesty a ulice:

Acer Pseudo-Platanus	Populus angulata
„ platanoides	„ nigra
Aesculus Hippocastanum	„ monilifera
Fagus sylvatica	„ fastigiata
Fraxinus excelsior	Quercus pedunculata
Juglans regia	Robinia pseudacacia
Platanus orientalis	Tillia platyphylla
Populus canadensis	Ulmus pedunculata
Ulmus campestris latifolia	

B. Zvláště ozdobné stromy pro aleje:

Aesculus rubicunda	Platanus occidentalis
Acer pseudoplatanus purpureus	Populus alba var. nivea
Ailanthus glandulosa	Quercus coccinea
Alnus cordifolia	„ palustris
Fraxinus americana	„ alba
„ monophylla	Sophora japonica

Juglans nigra
Pinus laricio

Ulmus fulva

Pinus austriaca
Tillia argentea

C. Stromy resistantní ve zkaženém a kouřem naplněném vzduchu:

Ailanthus glandulosa	Populus alba
Aesculus hippocastanum	Robinia pseudoacacia
Pinus austriaca	Sophora japonica
Platanus orientalis	Taxus baccata
Populus nigra	Thuya occidentalis
„ fastigiata	Ulmus campestris
Ulmus pedunculata	

D. Stromy zvláště z mlada rychle rostoucí:

Acer macrophyllum	Populus nigra
„ pseudo-platanus	„ ontariensis
Ailanthus glandulosa	„ canadensis
Alnus cordifolia	„ angulata
„ barbata	Robinia pseudoacacia
Betula alba	„ monophylla
Fraxinus americana	„ viscosa
Gleditschia triacanthos	Salix alba
Juglans nigra	„ pentandra
Acer negundo (Negundo fraxini-fol.)	Tillia heterophylla
Pinus laricio	Ulmus pedunculata
Platanus orientalis	„ fulva

E. Stromy pro suchou, skalnatou nebo písčitou půdu:

Acer campestre	Gleditschia triacanthos
„ monspessulanum	Pinus pinaster
Ailanthus glandulosa	„ austriaca
Betula alba	Populus alba
Cerassus (Prunus) mahaleb	Quercus sessiliflora
„ (Prunus) padus	Robinia pseudacacia
Elaeagnus angustifolia	Ulmus campestris

F. Pro půdu vlhkou:

Alnus spec. div.	Populus spec. div.
Platanus orientalis	Salix spec. div.

V Paříži osvědčil se při vysazování zvláště platan (anglicky sycamore, buttonwood nebo buttonball tree). Vysazován byl na 5 m daleko od sebe, ačkoliv se doporučují minimum 8 až 10 m podle okolností. Platan se osvědčuje zvláště dobře i ve vnitřním městě. Má rozlehlou a hustou korunu, kterou nutno prosvětlovati. Pěstovány jsou druhy *P. occidentalis* L. z Ameriky pocházející a řídkěji *P. orientalis* L., který je choulostivější. Nejčastěji pěstuje se u nás *P. acerifolia* (Ait.) Willd., kříženec mezi oběma prvými. Platan také dobře vzdoruje různým chorobám. Vytýká se mu, že prý v jisté době pouští drobné chloupky, které mohou způsobiti záněty v krku a očích. Ale jak Paříž ukazuje, není toto nebezpečí tak veliké. V druhé řadě se osvědčil koňský kaštan či jírovec (*Aesculus hippocastanum* L.), který roste poněkud pomaleji než platan, ale tvoří krásné, vzhledné stromy s košatými korunami a nádhernými květenstvími. Vedle jmenovaného druhu pěstuje se též červený *Aesc. rubicunda*, poněkud menší a *Aesc. pavia* s červ. květy a hladkými, jako lakovanými listy. Kaštanu se vytýká, že v době květu znečišťuje ulice opadálými květy a že také jeho plody děti rády srážejí kamením. Doporučuje se proto pěstovati kaštany plnokvěté.

Ve Francii, jež je vlastně kolébkou alejí, byl velmi oblíbeným stromem dřívě jilm. Již pode nařízení Colbertova byly jilmky (*Ulmus campestris* L.) sázeny podél cest jako alejové stromy, byly však později odstraněny, jelikož mnoho trpěly hmyzem. Ale ještě se mnohde tam sázejí. Jilm má všechny dobré vlastnosti městského stromu: je odolný proti nemocem, lehce a rychle roste a je velmi skromný. Pro města je lépe voliti formy s velikými listy. Vzrostlé jilmky řadí se k nejkrásnějším stromům vůbec. Z amerických jilmů možno užití *Ulmus americana* L., který nalezneme v mnoha amerických městech a divoký na březích Hudsonu. Také Belgie a Holandsko mají rády jilmky. Vznikly zde dvě formy často sázené: belgický jilm *Ulmus campestris* „Dumont“ a holandský jilm *U. hollandica* (*U. montana hollandica*, *U. Pitteursi*) s krátkým, přímým kmenem a velikou korunou. Krásný strom s dobrým olistěním, dobře rostoucí a velmi skromný je anglický či huntingdonský jilm *U. vegeta* Loud. (*U. glabra vegeta* Dippel.) V severní Belgii a Holandsku je také oblíbeným alejovým stromem buk (*Fagus sylvatica* L.), který je někdy vystřídáván druhem *F. sylvatica purpurea* s červenými listy. Buky dávají mnoho stínu. Kavkazská *Zelkova crenata* se z různých důvodů neosvědčila a také velmi pomalu roste.

Důležitým alejovým stromem je javor. Není ovšem tak ideálním stromem, pro města, jak se dřívě za to mělo a daří se mu lépe na předměstích než ve vnitřním městě. Mléč, *Acer platanoides* dělá velmi pěkné aleje, je menší výšky, ale velmi pravidelného vzrůstu; *Acer pseudoplatanus* roste rychleji než předešlý, ale má korunu méně pravidelnou. Má také varietu s červenými listy, již bylo užito na ulicích města Lucemburku. Živě červené listy má též na podzim americký *Acer rubrum* L., který zasluhuje většího rozšíření; velmi skromná, ač méně vzhledná je babyka *Acer campestre* L., naše babyka,

kteřá snese i mnoho stínu. Dosti oblíbený je javor jasanolistý či pajavec, *Acer negundo*, je však velmi křehký, snadno se láme a velmi brzo dozrává. Roste velmi rychle. Dává málo stínu. Javor francouzský, *Acer monspessulatum*, jihofrancouzský to druh, je rovněž krásným stromem, ale velmi pomalu roste. Skvělým stromem s nádhernými listy, které již v pozdním létě se přebarvují na zářící žlut, je americký javor cukrový, *Acer saccharum* Marsh. (sugar maple). Javor tento se nesmí směšovati s rovněž americkým javorem černým *Acer saccharinum* L. (silver, soft, white nebo swamp maple), který se pro pěstění v alejích vůbec nehodí, jelikož se nedá prosvětlovati. Má totiž tu vlastnost, že se po uříznutí větví špatně zaceluje a rány stávají se východiskem hniloby kmenu.

Duby, jak naše tak americké, dávají překrásné aleje. Užívá se jich u nás dosti málo z toho důvodu, že je proti nim předsudek, že pomalu rostou. Ale jsou druhy a formy, které rostou zcela normálně rychle, naproti tomu jsou však velmi dlouhověké. Dub také dobře vzdoruje vichrům. Nevýhodou je, že se duby dosti těžko přesazují. V amerických městech se duby na ulicích velmi osvědčily.

Lípy náležejí sice k nejkrásnějším stromům, nejsou však tak vhodným stromem pro ulice, jak se často za to má. Trpí tam, kde je neprodyšné dláždění, škodí jim velice přílišné sucho, a v městech velmi záhy ztrácejí listy. Nejlépe se ještě osvědčuje americká lípa *Tillia americana* L., velmi vonná za květu, zvláště v širokých avenuích na předměstích. Lípy v městě snadno podléhají chorobám.

Dosti dobře v městě, ale ještě lépe na předměstích rostou rozličné jasaný.

Americký *Fraxinus alba* Marsh je odborníky všele doporučován. Krásnými stromy jsou též dřezovec trojtrnný *Gleditschia triacanthos* L. a jertlín japonský *Sophora japonica* L. Tento poněkud choulostivý v drsnějších polohách, vyžaduje mnoho světla a vzduchu. Není mnoho třeba mluvit o trnovníku či akátu, *Robinii*. Je to strom, který se daří takřka všude. Je řada druhů, variet i forem, které možno pěstovati. Zvláště pak pro města se hodí *Rob. umbraculifera* s kulovitou korunou. Akát má ovšem velmi křehké dřevo. Topol má své dobré, ale též i mnohé špatné stránky. Je skromný, rychle roste, ale tam, kde nemá vodu, rozšiřuje kořeny ploše při zemi a rozrušuje dlažbu nebo silnici a je-li starší, usychá od vrcholku. Topoly mívají pěknou, ač poněkud nepravidelnou korunu. Všechny topoly, ať *Populus nigra*, *fastigiata*, *monilifera*, *angulata* a jiné, jak řečeno, velmi rychle rostou. Bohužel, že se však také nedožívají vyššího věku. Pro město se vůbec nedoporučuje lina *Populus alba*, oblíbený v Holandsku a *P. alba nivea*, které rostou velmi nepravidelně a v městech znečišťují ulice.

Pajasan, *Ailanthus glandulosa* byl by nejvhodnějším stromem pro města. Roste velmi, ba neobvykle rychle, záhy se z něho stává strom s mohutnou korunou, který má krásné listy. Má však dvě nevýhody: předně nemívá dosti pravidelný vzrůst a za druhé za květu vydává zápach, který někomu

je velmi odporný. Znamenitými, zvláště za určitých okolností, alejovými stromy, dosud nedosti oceněnými, jsou některé jabloňovité stromy, jež ovšem nemají vysokou korunu, ale to někdy právě bývá žádáno. Je to především jeřáb, *Sorbus aucuparia*, dále muk zvrhlý, *Sorbus hybrida*, muk obecný, *S. aria* a pak některé hlohy, jako *Crataegus nigra*, *Bosciana*, *punctata*, *coccinea*, *cordata*, *odoratissima* a jiné a ovšem nejkrásnější ze všech druh jabloně, *Pirus floribunda* Nichols, malý strom východoasijského původu s překrásnými a bohatými bělorůžovými až růžovými květy a purpurovými poupaty. I v létě vyhlíží tento strom velmi pěkně. Hodí se zvláště do nižších ulic zahradních čtvrtí. Je celkem velmi skromný a daří se jen když půda není příliš špatná. Zde mohl bych dobře připojit upozornění, které nedávno v „Časopise Německé Dendrologické Společnosti“ učinil hrabě Schwerin.⁷² Upozorňuje totiž na to, že právě na taková místa, jak o tom bylo zmíněno, úzké uličky sadových čtvrtí atd., hodí se jako stromy alejové keře vypěstované jako stromy. Mají tu výhodu, že nevyrostou příliš vysoko a mají poměrně malou korunu. K tomu se hodí keře roubované na stromy z téhož rodu neb blízkého příbuzenstva. Tak na př. šeřík neb ptačí zob na jasan. Některé keře jsou ovšem slabé a nelze je někdy ve stromy vypěstovati, jiné dřeviny však již obvykle známe jako stromy, vlastně jsou jen velikými keři, tak javor vlnoplodý, *Acer dasycarpum* nebo vlašskému ořechu příbuzná *Pterocarya fraxinifolia*. K dosažení stromovitého vzrůstu takovéto dřeviny je nutno vzít starší, dobře zakořeněný keř. Tento v březnu ořezati až na jediný prut a každý bylinový výhonek, jak se jen ukáže, vylamovati. Takto byly docíleny až třímetrové pruty za rok. A ještě na jednu dobrou věc přišli v Německu: v Kemelingen pěstují na ulicích města vysokokmenné kdoule, to jest kdoule roubované na podložku hlohovou. Takové kdoule vzrostlé dosahují výše 4 m, mají kulovitou malou korunu s temně zelenými, dlouho do zimy neopadávajícími listy, krásný květ a ovoce, které za syrova je sice nepoživatelné, což má tu výhodu, že je celkem bezpečno před obecenstvem, dá se však zpracovávat na chutné zavařeniny, gelée a ovocná vína. Kdoulím se na ulicích městských ku podivu dobře daří.

Tím přicházíme k dalším dvěma důležitým otázkám, o nichž se musíme zmíniti: je to formování stromů a vzdálenost stromů od sebe. Pokud jde o formování stromů, je možno toto prováděti dvojím způsobem. Buď pěstiti uměle nízkou korunu, což někdy má svou výhodu tam, kde je nutno hořejším patřům domů zachovati plné světlo sluneční, kdežto dole je třeba stínu. Se stromy tím způsobem pěstovanými a pečlivě přistřihovanými na příklad do formy hranolů setkáváme se všady v Holštýnsku před zájezdními hostinci, hotely, restauracemi nebo v lázeňských místech. Takovéto stromy jsou architektonicky velmi působivé, ale jejich ošetřování je pracné a vyžaduje velikého poměrně nákladu.

Extrém druhý je pěstování korun do výše. Vycházíme tu z předpokladu, že alejový strom nesmí překážeti a že musí míti pěknou korunu. Je pochybeno, jak

vykládá D. v. Thadden,⁷⁶ bráti ze školek stromky o vysokém kmínku, jimž se střední výhon vyřezává. Takový strom pak roste pomalu do výše a snaží se svůj holý, vysoký kmen rozložením větví do široka ochrániti před sluncem. Rozkládá své větve téměř vodorovně, rozhodně ve větším úhlu než kdy může býti u stromů v zápoji. Vodorovné větve pak se sklánějí později k zemi, jsou na obtíž komunikaci, elektrickému vedení, ba i chodcům a musí býti odstraňovány. A tu pak se dělá nová chyba, větve se řezou těsně u kmenu.

Strom zbavený středního výhonu roste často do výše dvěma větvemi, nabude rozsochaté, nepěkné koruny. Je nutno, aby mu byly stále řezány větve a tím opět vznikají nehezky rány na kmenech. Hlavní chybou však je, že strom má příliš malou korunu, aby mohla řádně vyživiti strom, a proto takové stromy pomalu rostou. To lze nejlépe viděti tam, kde vedle sebe rostou stromy uměle formované a strom přirozeně rostoucí. Thadden proto doporučuje pěstovati tam, kde jde o široké aleje, stromy s dlouhou, úzkou pyramidální korunou. Větve se nepřekrývají a každá obdrží tolik slunce, kolik je třeba. Je proto v prvé řadě nutno, aby ti, kteří strom prosvětlují, byli poučeni, jak se to má správně vykonávati. Thadden praví, že v přírodě žádný strom svému druhu neuřízne větev u samého kmene, ale ovšem, pakli nějaká větev příliš přečnívá, je třením a bičováním sousedními stromy přikrácena v náležitou délku. To lze uměle napodobiti přistřihováním větví na konci neb jejich přirezáváním. Lípa, dub a bříza dají se tímto způsobem nejlépe tvarovati, košatý javor nejtíže. Takto se ošetřuje strom, až dosáhne určité výše a pak je již ponechán sám sobě.

Tak pěstují všeobecně alejové stromy v Belgii, proslulé krásnými alejemi. Dosáhnou-li tam stromy 15 m výše, nevadí již ani jejich stín, jelikož u nás nikdy slunce nestojí přímo v nadhlavníku a následkem toho slunce stromy vždy šikmo prozařuje. Přistřihování děje se nůzkami na tyči, jichž jeden pohyblivý nůž se pohybuje ze spodu proti svrchnímu nepohyblivému, pomocí silné šňůry na kladce. Jsou to tak zvané nůžky „Duplex“, prodávané známou školkařskou firmou Späth v Berlíně. Také v parcích je možno takto stromy pěstovati, ale tu možno nechati strom zavětvený již od spodu. Důležité je hleděti k tomu, aby žádná svrchní větev nepřechýla přes spodní, která pak zajde, zvláště u konifer.

Odhadování správné vzájemné vzdálenosti stromů v alejích (the spacing of trees) je věc, která vyžaduje veliké pozornosti a zkušenosti, a nelze ji dělati podle šablony. Je to otázka komplikovaná, ježto se tu střetnou dva naprosto divergentní požadavky: první, nazvali bychom jej biologickým, žádá, aby stromy podél cest a ulic nebyly sázeny příliš daleko od sebe a to z toho důvodu, že v přírodě se valně většině stromů daří nejlépe v zápoji, to jest, rostou-li tak těsně vedle sebe, aby koruny propouštěly co nejméně slunce ke kořenům stromů a na kmen. Stromům se pak lépe daří, rychleji se vytahují, jak to vidíme v lesích, utvoří silnou borku a pěkně košatí.

Naproti tomu druhý požadavek, požadavek to sadovnické estetiky, chce zase, aby stromy byly sázeny co nejdále od sebe a má pro to také své dobré důvody. Stromy, které jsou sázeny příliš blízko k sobě, nevytvářejí nikdy tak pěkné a

pravidelné koruny, navzájem si překázejí, vrhají příliš temný stín na ulice, což obtěžuje zvláště tam, kde jsou přízemní byty a krámy. Pokud jsou stromy mladé, tedy to nevadí, ale když strom dospěje, pak rázem vynikne počáteční chyba hustého sázení. Stromy si počínají navzájem překážeti. Je nutno některé stromy odstranit a tu se zase naráží na protesty obecnstva, které nechce rozuměti, proč je nutno porážeti zdravé, krásné stromy, které se právě dostaly do nejkrásnějších let svého vývoje. Jak tu tedy postupovati?

Američané doporučují dvě cesty. Buď interpolovati mezi stromy, které mají jednou utvořiti definitivní alej, stromy, které se časem odstraní. K tomuto účelu hodí se stromy rychle rostoucí, méně cenné, které brzy stárnou, nejlépe *Acer negundo*. Druhá cesta je určité stromy, které mají časem přijíti pryč, poněmáhle v korunách prosvětlovati, že časem zeslábnou tak, že jejich odstranění nezpůsobí veřejného pohoršení. Vzájemnou vzdálenost doporučují Američané vyměřiti podle okolností na 35 až 40 stop.

To, co v předešlém bylo řečeno, nemá býti naprosto nějakou vyčerpávající studií nebo dokonce příručkou pěstění stromů v ulicích a alejích. Jsou to spíše poznámky, které chtějí upozorniti na některé méně známé otázky nebo vyzvednouti některé momenty snad méně respektované. Kdybych zde chtěl sledovati celý tento obor sadovnické činnosti, musil bych tomu věnovati snad třikráte tolik místa. Na příklad o volbě druhů stromů bylo pověděno jen to nejnnutnější a skoro jen v náznacích. Ale je tu ještě řada důležitých otázek jako jest opatrování stromů ze školek, propočítávání nákladů na zřizování alejí, doba, kdy se má sázeti, doprava mladých stromků, jejich ošetření v prvých letech po založení aleje, ochrana před poškozením (koly, koše atd.), ošetřování ran na stromech, ochrana stromů při kladení potrubí a kabelů neb při zřizování telegrafních, telefonních nebo silnoproudových vedení, vyvětvování obecních stromů, tam, kde přečnívají na soukromý pozemek, obrana stromů před škůdci z říše živočišné a rostlinné, ochrana a podpora ptactva ve stromořadích a konečně i zakládání vlastních, městských stromových školek, které by dodávaly materiál všem požadavkům alejového sadovnictví vyhovující atd. atd. To jsou již otázky čistě odborně technické, do nichž se nechci pouštěti, a jež jednak naši komunální sadovníci dobře ovládají, neb jež jsou podrobně rozvinuty v příslušné literatuře. Doporučil bych zde z vlastní zkušenosti dva spisy. Je to stručná, ale koncisní a téměř vyčerpávající stať F. L. Mulforda „Street Trees“,⁴⁸ vyšlá ve spisech ministerstva zemědělství Spojených států (Department of Agriculture) jako Bulletin No. 816, Washington D. C. 1920, kterýž spis jest u nás dobře dosažitelný v různých knihovnách a měl by býti po určitých úpravách s ohledem na naše poměry vydán v překladu, a druhý spis jest obsáhlé kompendium O. Hübnera,²⁶ zahradního inspektora a vrchního okresního zahradníka okresu teltovského v Prusku: „Der Strassenbaum in der Stadt und auf dem Lande, seine Pflanzung und Pflege sowie die erforderlichen Massnahmen zu seinem Schutz“. Bohatě a názorně ilustrovaná tato publikace vyšla v Berlíně r. 1914 ve známém zemědělském nakladatelství Paul Pareye.

Na konec ponechal jsem si několik poznámek o otázce jistě velmi důležité: o vlivu produktů spalování na stromy ve městech. Opětně podotýkám, že nemohu zde podati nějaké vyčerpávající pojednání o této otázce ostatně u nás nedávno výborně zpracované prof. drem Juliem Stoklasou, a že to, co povím, bude jen několik letmých, ač snad přece důležitých a zajímavých poznámek.

Jedovaté plynné zplodiny různých procesů chemických, což ovšem také je každé spalování, jsou patrný zvláště tam, kde jsou průmyslové závody. Tak místy v Sasku, na Harzu, v Horním Slezsku, v Porurí zničil kouř celé lesní porosty a jeho působením se půda změnila tak, že nové zalesnění stalo se nemožným. Kde jde jen o kouř z uhlí – neboť v těchto případech šlo také o nemilé vedlejší zplodiny samotného postupu výroby (na př. fluorovodíkové páry při výrobě určitých druhů skla, nebo kyselina solná a j.) – tvoří se tento jen, není-li uhlí dostatečně spalováno, tedy je-li vadné topeniště. Bylo na př. vypočítáno, že v Berlíně dostává se do atmosféry ročně 32 miliony krychlových metrů škodlivých plynů. Podle dra Kaviny³³ chrlí jen Škodovy závody denně při největší zaměstnanosti 1¹/₂ mil. kg uhlíku v podobě kysličníku uhličitého. Řekněme hned, dříve než se budeme zabývati následky těchto fakt, že je zde možná pomoc a že je nutná. Zde stýkají se zájmy veřejné estetiky, sadovnické, ochrany památek s nejvlastnějšími zájmy veřejného zdravotnictví. K nápravě těchto věcí musí pracovati společnou rukou jak úřady, tak průmysl i občanstvo. Průmysl musí býti ochoten zavésti veškerá možná opatření, jež zamezí vypouštění škodlivých plynných zplodin komíny. Je to možno od průmyslu žádati stejným právem, jako se na něm žádá, aby neznečišťoval vod. Kde je možno nahraditi pohonnou sílu parní elektřinou, má se tak státi, továrny mají býti koncentrovány jen v takových čtvrtích, kde jejich kouř není odnášen a rozprostírán po celém městě. Domácnosti pak mají, kde je to možno, nahrazovati topení uhlím topením plynem a užívati takových topných zařízení, která uhlí co nejdokonaleji spalují.

Tak by se časem mohlo dojiti k co nejmožnějšímu omezení kouře ve městě. Zůstává pak jen jeden problém nevyřešen, a to jsou výfukové plyny automobilů. V Paříži na příklad, kde je automobilů daleko větší množství než u nás, výfukové plyny počínají již velmi citelně poškozovati některé druhy stromů ve vnitřním městě, zvláště koňské kaštaný.

Škodlivých zplodin, které se komíny dostávají do vzduchu, jsou dva druhy: pevné a plynné. K prvým náleží saze a jemný popel (t. zv. popílek). V ohromných množstvích chrlí je denně tisíce komínů obytných domů, továren a lokomotiv. Dříve se za to mělo, že rostlinám velice škodí. Ukázalo se však, že ježto jsou to povětšinou jen látky nerozpustné, škoda, kterou působí, není tak veliká. Na příklad není příliš velké nebezpečí, že by zacpávaly průduchy listů, jelikož se jedná obyčejně o částice většího průměru než jsou otvory průduchů a tyto ostatně leží zpravidla na spodní straně listů, kdež se tyto částice méně ukládají. Déšť je pak snadno splachuje, pakli nejsou příliš vazké dehtem, takže tvoří nesmytelnou vrstvu, pevně lpící na listu, jak tomu bývá u sazí z některých druhů

uhlí. Ovšem utvoří-li někdy vrstvu příliš silnou, může se státi, že zabraňují přístupu světla a zmenšují asimilační mohutnost listu, což má zvláště význam z rána a za večera neb za kalných dnů. Proto je se při volbě pouličních stromů zvláště varovati stromů s listy chlupatými neb pyřitými, na nichž saze snáze ulpívají.²⁴

Zato tím nebezpečnější jsou kouřové produkty plynné.

Ty vznikají v prvé řadě spalováním kamenného uhlí. Poněvadž uhlí kamenné i hnědé obsahuje vždy síru (0.5 až 1%) a uvážíme-li, jak ohromná množství uhlí se v městech spalují, nedivíme se, když citlivý organismus rostlin na to reaguje. Je to hlavně SO₂, kysličník siřičitý, který tu padá na váhu. Působení vzdušných jedovatin není všude stejně silné v jednom a témže okrsku. Záleží tu hlavně na směru pravidelných větrů. Ve směru, odkud tyto vany, jsou škody nejmenší.

Ze množství kysličníku siřičitého, které se dostává do vzduchu, není nepatrné, ukazují na příklad výpočty z uhelného okrsku rýnsko-westfálského. Zde roku 1915 bylo spáleno 40 milionů tun uhlí. Z toho dostalo se do vzduchu 1 milion krychlových metrů SO₂. Poněvadž již 0.0001% SO₂ ve vzduchu poškozuje rostliny, byla by rozhodně celá vegetace uhelného revíru v nebezpečí – nebýti západních větrů, které tam pročištějí atmosféru. Pokud jde o otázku jak SO₂ na rostliny působí, nebylo dosud vlastně uspokojivě řešeno. Je tu celá řada názorů, že na př. snižuje schopnost transpirační a tím že pak vznikají ony hnědé skvrny na listech nebo žloutnutí jehlic u konifer, nebo že působí škodlivě na činnost plasmatu; jiný názor zas je, že se ihned v rostlině spojuje s kyslíkem, který vzniká při dýchání rostliny, na kyselinu sírovou, která pak rozkládá chlorophyl, nebo že působí vylučování tanninu v buňkách. Jiný názor zas je, že se slučuje s aldehydy, čímž zabraňuje tvoření výživných látek v rostlině, to jest že polymerisací formaldehydu zabraňuje tvoření škrobu. Proto Wislicenus nazývá SO₂ „ein spezifisches Assimilationsgift“. Positivně víme doposud, že jed je přijímán rostlinou v noci, ale působí teprve osvětlen (za dne). Zato tím lépe jsou známy vnější známky otravy SO₂. Jehlice konifer hnědnou a opadávají, listy listnáčů dostávají hnědavé okraje a hnědé skvrny mezi žebry.

Dr. A. Wieler⁷⁸ upozorňuje však, že nejen SO₂, nýbrž i dehtové částičky v kouři působí velmi zhoubně na rostliny. Dehtové zplodiny působí podle něho na celý povrch listu a porušují pokožku listovou. Spodnější buněčné vrstvy hledí si pak opatřiti ochranu vytvářením korkových buněk. Wieler proti Höfkerovi se domnívá, že kysličník siřičitý ze vzduchu, který se dostane do půdy, má daleko silnější vliv na rostliny než SO₂ působící přímo ze vzduchu. Vliv tento je trvalejší a stále se zesiluje ponenáhlu chemickou změnou půdy. Její hlavní účinek je, že zbavuje půdu uhličitánu vápenatého, čímž se půda velmi ochuzuje. V zemi se totiž SO₂ promění v H₂SO₄, kyselinu sírovou a působí vedle toho, že ji zbavuje určitých důležitých mikroorganismů, jichž počet podle H. C. Müllera se snižuje téměř na šestinu proti normálnímu počtu. Je pravda, že na druhé straně působí příznivě proti houbám parazitickým. V takovém ovzduší netrpí javory Rhytismou, duby padlím, nevyvinují se různé rezi

atd. Na půdách vystavených po dlouhou dobu účinku kouřových plynů hyne veškeren rostlinný život. To se ovšem stává jen v extrémních případech, na příklad poblíž některých hutí. Podařilo se však i takovému půdy znova osaditi rostlinstvem, když byly důkladně vápněny. Nejnověji zabýval se touto otázkou prof. Dr. Alfred Heilbronn²¹ z university v Münsteru ve Westfálsku. Kořal pokusy tím způsobem, že v samém centru průmyslového okrsku postavil dva skleníky. Jeden byl napájen vzduchem chemicky čištěným, druhý provětráván v pravidelných intervalech nečistým vzduchem okolním. Pěstoval tak kultury okurek, rajských jablíček a Callisie. Ukázalo se, docela proti všemu očekávání, že kultury ve špatném zkaženém vzduchu rostly značně rychleji než kultury kontrolní. Tedy zkažený vzduch působí jako stimulace. Nicméně bylo zjištěno, že kultury ve zkaženém vzduchu vypařují daleko více vody a že mají průduchy daleko více otevřené a to i v noci. Dalo by se z toho snad souditi, že zkažený vzduch městský a průmyslový působí na předčasné žloutnutí a opadávání listů stromových ve městech. Ostatně pokusy Heilbronnovy nejsou ještě ukončeny.

Je přirozeno, že po takovýchto více méně teoretických úvahách namanou se ihned též praktické otázky, které druhy stromů jsou vůči SO₂ resistantnější a které zas jsou choulostivější než jiné. Za nejcitlivější pokládají se konifery vůbec a z nich pak zvláště náš obyčejný smrk a všechny jedle, zvláště pak Nordmannova. Nejlépe vydrží z konifer druhy neb variety s modravými, voskem potaženými jehlicemi.

Listnáči trpí daleko méně. Za poměrně velmi odolné pokládají se olše, břízy, platany, topoly, vrby, jilmy, jasany, pavie, americké duby, z líp *Tillia tomentosa*, dále *Pterocarya fraxinifolia*, *Gleditschia triacanthos* a *Ailanthus glandulosa*. Z jehličnatých vzdorují lépe než ostatní: *Picea pungens glauca* Lk., *Picea canadensis glauca* B.S.P. (= *P. alba* Lk.), *Taxus baccata*, *Pinus laricio austriaca*, *P. montana*, *Pinus excelsa*, nikoliv však *Pinus strobus*. Z jedlí, jež jak řečeno jsou vůči těmto vlivům vesměs velmi choulostivé, je snad nejodolnější japonská *Abies Veitchii*.

Podle Wiesemanna⁸³ jsou nejodolnější vůči kouřovým plynům duby, nejcitlivější buk a ovocné stromy. Hrabě v. Nesselrode⁵¹ doporučuje jako velmi resistantní proti kouři *Pinus austriaca*. Ze stromů listnatých zase platan, kterému, jak se zdá, kouř vůbec nijak neškodí.

Z našich domácích následuje pak topol černý, *Populus nigra*, pak některé cizí topoly, jilmy a javory, ale také prý jedlý kaštan, ostatně blízký příbuzný dubu, je proti kouřovým plynům velmi odolný.

Bylo již dříve řečeno, že dějí se nyní pokusy čeliti vypouštění škodlivých zplodin spalování. U nás zabývá se touto otázkou již po několik let Masarykova Akademie Práce. Také v Německu a v Americe se touto otázkou zabývají. Byly již nalezeny metody, jak chemicky vázati SO₂, dříve než se dostane do vzduchu, a odstraňování pevných částiček docilují v Americe elektricky.

Velikolepé panovnické a aristokratické parky minulých století byly výrazem své doby a zbyly nám jako nádherné umělecké památky, stejné ceny, jako kterákoliv umělecká památka jiná.

Jejich pokračováním jsou dnešní parky a sady veřejné, jež jsou právě tak výrazem demokracie doby dnešní a budou, nebo mají býti jednou památkami tak jako ony, jak to správně vyslovil Dr. inž. Werner Lindner,³⁹ když řekl ve své přednášce na sjezdu pro ochranu přírodních památek v Casselu: „Der jetzige Zustand dieses Stückes geformter Natur in der Stadt kommt einem „Naturdenkmal“ gleich. Hier eröffnet sich die Aussicht, Naturdenkmäler der Zukunft zu schaffen oder zum mindesten grosszügig einem zukünftigen Naturschutz die Wege zu weisen, wenn es dann noch einer solchen Bewegung bedarf.“

A věru, navštívíme-li některý ze skvělých parků, jak jich řadu vykazuje cizina, zanechá v nás často stejně silný dojem umělecký neb alespoň estetický, jako kterákoli jiná památka v městě. Tento smysl velkorysého řešení parků veřejných snad má nejsilnější kořeny v Americe, kde již dříve než před stolety vzniklo skvělé, bohužel že ve své celosti neprovedené řešení parkových systémů Washingtonu nedoceněného skvělého talentu francouzského architekta L'Enfanta. Amerika nezapomněla této veliké lekce, a dnešní lidové parky americké jsou pro nás dosud nedostižným vzorem. Připomínám jen Central-Park v New Yorku, Prospect-Park v Brooklynu, Franklin-Park v Bostonu, parkové systémy ve Washingtonu, Baltimore, Saint Louis, Philadelphii, Chicagu (Sherman-Park a j.) a jejich architekty, jako Daniela H. Burnhama nebo Frederic Law Olmsteda a j. Odtud pak je již jen malý krok k celkovému vyřešení celého města v zeleni, jak se to zdařilo v Kansas City. Ohromným vzrůstem průmyslu stala se některá města americká pravými paradigmaty ošklivosti. Tak Pittsburg vyrostl v ohromný tůň průmyslu, aniž pomýšlel na to, poskytnouti svému obyvatelstvu lidské bydlení. Výsledkem byla smutná ošklivost a životní podmínky pro obyvatelstvo, jež staly se takřka skvrnou Ameriky. Tento výstražný příklad přiměl Kansas City, že volilo jinou cestu, cestu promyšleného plánování města, které na se vzali pokrokoví vůdcové, a které se opíralo o vzdělané veřejné mínění a bylo doplněno zdravou a velkorysou i prozíravou soukromou podnikavostí. Tyto učinily z tohoto skvěle vzrůstajícího města místo krásy a pohodlí pro domácí i cizince, krásy, která nad to platí krásnou dividendu na penězích i na občanském a sociálním míru.

Ale i Evropa má své vynikající veřejné sady, vzniklé většinou v XIX. stol., třebaže některé na starších základech. Tak ve Francii, v Paříži Bois de Boulogne, Parc Monceau, Champs Elysées, Jardin des Tuilleries, Jardin du Luxembourg atd. Hyde Park, Richmond Park, Regents Park, St. James Park, Victoria Park, Battersea Park v Londýně, Sefton, Prince's a Birkenhead Parc v Liverpoolu, Kelvin Grove Park a Queenspark v Glasgově, Phoenix Park v Dublině, Prater a Augarten ve Vídni, Grosser Garten v Drážďanech, Englischer Garten v Mnichově, Tiergarten v Berlíně, Rosenthal v Lipsku, Palmengarten ve Frankfurtě n. M.,

parky ve Stuttgartě, Heidelberku, Hannoveru, Hamburku, Het Bosch v Haagu, Ooster Park, Natura Artis Magistra v Amsterdamě, Parc public v Lucemburku, Bois de la Cambre v Bruselu atd. atd.

Werner Lindner³⁹ v citované již přednášce pravil: „Přemíra využití stavebních pozemků (někdy až i na osm desetin) může snad býti připuštěna na malém městě, s malými výškami domů a s krátkou cestou ze středu města do přírody. Ve městě střední velikosti a ve velkoměstě je však zločinem.

Strom a keř jsou miláčky člověka. Je nutno jich ve městě užíti, kde jen je to možno a přípustno, a ukáží se za to vděčnými, jak jen mohou. Tam, kde jsou dvory příliš těsné a temné pro jejich zdar, tam kde slunce v létě praží na holé ulice a náměstí, vyhlíží to, jako by se byli lidé odevzdali svému neodvratnému osudu. Je vděčnou prací představit si jednou za čas názorně a hmatatelně vzájemné vztahy mezi městskými stavbami a městskou zelení. Uvedeme-li si tyto vztahy navzájem v jasný a dobrodějný poměr, tu poznáme, že jsme pevně uchopili důležitý problém a poznali tajemství, na jichž základě užitými poznatky můžeme uvést život člověka v harmonii.“

Uvědomíme si tyto věci také u nás doma?

Půjde též Praha cestou, kterou před ní razily její velké sestry za hranicemi?

LITERATURA.

1. *Andrée*: Parcs et jardins. Paris 1877.
2. *Baumert P.*: Über den Einfluß des Kochsalzes auf den Baumwuchs M. d. D. G.*) 1923, p. 245.
3. *Batěk Leopold*: František J. Thomayer. K. N. D.***) 1927. XIX. 5 str. 74.
4. *Biese Alfred*: Die Entwicklung des Naturgefühls im Mittelalter u. i. der Neuzeit. Leipzig 1888. Veit & Comp.
5. *B. Ř. (Řezníček)*: Vysazování okrasných stromořadí. K. N. D. VII. 1911, č. 7, p. 118.
6. *Buls K.*: Esthetika měst (přel. Dr. J. Podlipný). Praha 1900. A. Štorch syn.
7. *Boháč Ant.*: Hlavní město Praha. (Studie statistická.) Československý statistický věstník, III. 1922. Seš. 8—10.
8. *Collins S. F.*: Practical tree surgery. Washington 1913. Dept. of Agriculture, Yearbook. Separate No 622.
9. Čechy, svazek III. Praha, díl I., pp. 312—318, 323. Praha, J. Otto.
10. *Čermák Kliment*: Po zlaté stopě kráslitelů domova. K. N. D. IX. 1913.
11. *Doležal V.*: Z velkoměstské úpravy zahrad a sadů v cizině. K. N. D. XIX. 1927, 34, 54.
12. *Domorázek K.*: Sady Wimmrovy. K. N. D. III. 1907.
13. *Duras Fr.*: Soupis a ochrana přírodních památek a znamenitostí v okrese slánském. „Slánský Obzor“ XXXIII. 1925, p. 35.
14. *Emler Jan*: Kanálka. „Český Svět“ II. 19.
15. *Goecke*: Denkmalschutz und gärtnerische Anlagen vom Standpunkt des Städtebaues. Dürerbund, Flugschrift 77.-1911.
16. *Gothein Marie Louise*: Geschichte der Gartenkunst. Jena 1926. Eugen Dieterich.
17. *Harmus J.*: Eine Einnahmequelle für unsere Gemeinde. M. d. D. D. G. 1924, p. 234.
18. *Hartwig K. G.*: Mittel gegen Verstümmeln dendrologischer Anlagen. M. d. D. D. G. 1924, p. 234.
19. *Haskell Henry J.*: What kind of Pittsburg is Kansas City? World's Work, January 1921.
20. *Hegemann Werner*: Amerikanische Parkanlagen. Berlin 1911. Ernst Wasmuth A. G.
21. *Heilbronn Alfred*: Über die physiologische Wirkung der Industriegase auf Pflanzen. „Forschungen u. Fortschritte“, VI. 30. 1930.
22. *Herain Jan*: Stará Praha. Praha 1902. B. Kočí.
23. *Herrmann Ignát*: Před padesáti lety. I. F. Topič, Praha 1925.
24. *Höfker*: Über die Einflüsse der Industriegebiete auf die Gehölze M. d. D. D. G. 1924, p. 159.
25. *Hrudka Václav*: Seminářská zahrada. K. N. D. XXII. 7. 1930.
26. *Hübner O.*: Der Straßenbaum in der Stadt u. auf dem Lande. Berlin 1914. Paul Parey.
27. *Chytil Karel*: O historickém vývoji a rázu Prahy. Praha 1898. Nákl. vlastním.
28. *Jeřábek Luboš*: Zachování starobylého a krásného vzhledu Prahy atd. Praha 1900. Nákl. Spolku majitelů domů.
29. *Jeřábek Luboš*: Malá strana a problém jejího upravení. Praha 1904. Klub za Starou Prahu.
30. *Jeřábek Luboš*: Pražské zahrady a paláce. Praha (bez data). Hejda & Tuček.
31. *Jiránek Miloš*: O krásné Praze. K. N. D. 1906, č. p. 79.
32. *J. S. P. (Procházka)*: Sto let zahrady Kinských. Národní Listy. Več. 13. VIII. 1929.
33. *Kavina Karel*: Význam sadů pro hygienu velkoměsta. Ier Congrès International de technique sanitaire et d'hygiene communale. Prague 1930.
34. *Khoß-Sternegg, Rudolf von*: Gärtnerische Bilder von Nah und Fern. XII. Alt-Prager Gärten „Die Ernährung der Pflanze“. XXVI. 7. 1930.
35. *Kořenský Josef*: Doma a za mořem. Praha 1925. F. Topič. (Kinského zahrada jindy a nyní.)
36. *Koivyska*: Úplný místopisný slovník království Českého. Praha 1905.
37. *Lier Miloš*: Z dějin území-staveniště Štefánikova domu. Důstojnické Listy IX. 1929, č. 15—19.
38. *Lindner Werner*: Ingenieurwerk u. Naturschutz. Berlin 1926. Behrmüller.
39. *Lindner Werner*: Stadt und Naturschutz I., II., „Naturschutz“ 1927, IX. No 3, 1928. IX. No 6.
40. *Maas Harry*: Die Pflanze im Landschaftsbilde. Leipzig 1920. Quelle & Meyer.
41. *Maiwald V.*: Geschichte der Botanik in Böhmen. Wien u. Leipzig 1904. Carl Fromme.
42. *Marek Jan*: Počátky české zahradnické společnosti. Praha 1930 (separát z Věst. čsl. zeměděl. musea).
43. *Meissner Josef*: Z historie bývalých botanických zahrad v Praze. „Vesmír“ VII., p. 129.
44. *Midloch Adolf*: Pozoruhodné stromové v Královské oboře. K. N. D. 1916—17. XI. 10, p. 125.
45. *Midloch Adolf*: Jehličnaté stromové v Král. oboře. Praha 1901. Nákl. vlastním.
46. *Miniberger J.*: Pražské zahrady. K. N. D. XIV. 1922, p. 85.
47. *Mulford F. L.*: Planting and care of Street Trees. Farmer's Bulletin No 1209. Washington 1921. Dep. of Agr.
48. *Mulford F. L.*: Street Trees. U. S. Dep. of Agriculture, No 816. Washington 1920.
49. Několik vzpomínek na starého dobrodince naší Prahy. (K výročí 175. narozenin „obrsta“ Wimra.) „Nár. Politika“ odp. v. 15./XI. 1929.
50. *Nauman Jaroslav*: Strom v městě. K. N. D. 1928. XX. 5. 1928.
51. *Nesselrode, Graf v.*: Araucaria und Platanus rauchbeständig. M. d. D. D. G. 1924, p. 377.
52. *Ordnung E.*: Předpěstění konifer, určených pro vysazování do sadů. K. N. D. 1927. XIX. č. 3, p. 44.
53. Ottův Slovník Naučný, sv. XX., p. 499, heslo „Praha“. 1903.
54. *Palacký Jan*: Okrášlení naší vlasti rostlinstvem. Purkyňova „Živa“ r. II. 1854, č. 11.
55. *Pátek Ferd.*: Jezerka — Libušina lázeň. K. N. D. 1928. XX. č. 9, p. 137.
56. *Pavlík Fr.*: Jubilea Král. Vinohradů. „Demokrat“ XI. 49. 1929.
57. *Pešek Josef*: Slavnosti „jřínkové“. K. N. D. V. 1909, p. 185.

*) Mitteilungen der Deutschen Dendrolog. Gesellschaft, Jahrbuch.

**) Krása Našeho Domova.

58. *Pflanzer B.*: Straßenbepflanzung. M. d. D. D. G. 1925, p. 124.
59. *Procházka Jan Sv.*: Prags Gärten. „Der Naturforscher“. VII. 6. 1930.
60. *Procházka J. S. a Albert Pilát*: Tis, zvláště vzhledem k zemím československým. Sborník Čsl. zemědělské akademie. 1928.
61. *Raudnitz L.*: Der fürstl. Kinsky'sche Garten. Beiträge für Gewerbe, Handel u. geselliges Leben. Prag 1847. X. 1, p. 14.
62. *Raudnitz L.*: Der fürstl. Lobkowitz'sche Garten. Tamtéž X. 2, p. 30.
63. *Raudnitz L.*: Der Blumen- und Obstgarten des Herren k. k. Rath. Heide. Tamtéž X. 3. 47.
64. *Ritter Wiliam*: O krásách Prahy, K. N. D. II. 1905, p. 11.
65. *Rublič J.*: O krásách stromořadí. K. N. D. XIX. 1927, č. 1. p. 3.
66. *Ruth Fr.*: Kronika král. Prahy a obcí sousedních. Díl I. až III. Praha.
67. *Řezníček Václav*: Naše zlatá matička. Díl I.—V. Praha 1923—25. A. Neubert. Řezníček viz B. Ř.
68. *Řivnáčův* Průvodce po království Českém. Praha 1882. Řivnáč.
69. *Smažik R.*: Kanálka. Král. Vinohrady 1911. Nákl. vlastním.
70. *Svoboda Alois*: Vzduch v Praze, která se dusí. Praha 1912. Nákl. vlastním.
71. *Schwerin, F. Graf v.*: Folgen der Bodenanschüttung an Baumstämmen. M. d. D. D. G. 1923, p. 238.
72. *Schwerin, F. Graf v.*: Dendrologische Notizen XV. Sträucher als Straßenbäume. M. D. D. d. G. 1928, p. 329.
73. *Šedivý Emil*: Lékárník Angelus a jeho botanická zahrada. Čas. čes. lékárnictva 1908, č. 24—31.
74. *Šulc Alois*: Všem Čechům posvátný vrch Petřín etc. Praha 1926. Nákl. vlastním.
75. *Teige Josef*: Příspěvky k dějinám pražských zahrad. K. N. D. V. 1909, p. 109.
76. *Thadden, G. v.*: Die Pflege des Einzelbaumes. M. d. D. D. G. 1925, p. 270.
77. *Veselý Jar.*: Zahrady jako složka naší soudobé kultury. „Nár. Listy“ 20. I. 1931.
78. *Wieler A.*: Über die Einwirkungen von Fabriksexhalationen auf die Holzgewächse. M. d. d. d. G. 1918.
79. *Wirth Zdeněk*: Vegetace v ulicích starých měst. K. N. D. IX. 1913.
80. *Wirth Zdeněk*: Evropská zahrada. Praha 1910. Nákl. vlastním.
81. *Wirth Zdeněk*: Pražské zahrady. Pěčí král. hlav. města Prahy. 1910.
82. *Wirth Zdeněk*: Villa a park Kinských v Praze. Časopis Společnosti Přátel starožitností českých v Praze. XXII. č. 1, 2—3, pp. 1—11, 57—62; 1914.
83. *Wiesemann Fritz*: Rauchschäden und deren Bekämpfung. M. d. D. D. G. 1927, p. 252.
84. *Zákrejs Vladimír*: Nová společnost a parkovnictví. K. N. D. XVI. 1924, p. 122.
85. *Zap K. V.*: Průvodce po Praze. Praha 1848. Bedřich Krečmár.
86. *Zíbrt Čeněk*: Karel IV. o kráse a zachování stromů. K. N. D. V. 1906, p. 16.
87. *Zimmeler Emil*: Zelený pás kolem Prahy. K. N. D. 1922. XIV. 2, p. 27.
88. *Žižka Rudolf*: Velká Praha se stanoviska technicko-hospodářského. Praha 1918. Nákl. vlastním.
89. *Zuman F.*: Přátelé jirinek v Bělé pod Bezdězem. K. N. D. 1925. XVII., p. 24.
90. *Zuman F.*: Chvála zahrad. K. N. D. 1924. XVI. 8, p. 114.

RÉSUMÉ.

Les jardins et les arbres de Prague.

La rigueur de l'hiver 1928—29 a causé de grands dégâts dans les jardins de Prague. D'après les bulletins officiels 5448 arbres, 2978 conifères et 16.848 arbustes périrent dans les parcs publics. C'est une perte bien grave pour notre capitale, vu que son atmosphère contient toujours de 0.0006 à 0.0008 d'acide sulfurique. Il y a une centaine d'années, la ville de Prague possédait toutes les conditions pour devenir une ville de jardins par excellence, mais depuis ce temps des générations, ne regardant que le côté matériel des choses et ayant peu d'estime pour le patrimoine de leurs pères, supprimèrent à jamais le cadre charmant de vignes, de jardins et de parcs que Prague avait encore vers la moitié du siècle précédent, tel que le vit Viollet le Duc, célèbre architecte français.

Avec les remparts de Prague depuis 1835 plantés d'arbres et changés en jardin public, disparurent aussi les jardins qui s'étendaient des deux côtés des fortifications. En ce moment leurs derniers vestiges sont en train de disparaître pour faire place à des maisons.

On a beaucoup péché contre la beauté de notre ville; déjà en 1905 William Ritter écrit dans le Mercure de France: „Prague est une ville qui détruit sa beauté pierre par pierre, systématiquement, officiellement, scientifiquement.“ Un de nos écrivains dit: „Si l'on sacrifie de vieilles pierres, qu'on nous laisse au moins les vieux arbres. Il faudrait traiter avec des égards particuliers les arbres de la ville, c'est ce qu'on sent surtout dans la nuit, quand pardessus les murs des jardins nous arrivent les effluves si fraîches et si parfumées des vieux arbres. Alors un sentiment profondément humain se réveille au fond de notre âme, on dirait un appel d'affinité entre l'homme et la nature.“

Hélas, ni de si belles paroles, ni les efforts des amis de la nature et des arbres ne réussissent toujours à sauver les jardins et les allées de notre capitale. L'année passée encore on a vu disparaître un côté de la belle allée de châtaigniers de la Vořechovka; ce que malheureusement chez nous on ne sait pas encore assez apprécier la beauté et l'utilité des arbres comme il en est à l'ouest de l'Europe. A Paris par exemple, le public se bat pour chaque arbre condamné à faire place au mouvement croissant dans les rues. A Mannheim quiconque veut faire abattre un arbre est obligé à en demander l'autorisation au maire, Leipzig a un inventaire de ses arbres etc. En Amérique et en Allemagne il y a des villes qui achètent de grandes pièces de forêts pour donner aux habitants la possibilité de se récréer dans la nature.

Aux environs de Prague 60 km² de jardins, vignes et forêts ont disparu, fait, qui donne à réfléchir.

Et pourtant l'horticulture de Prague a un caractère local et une tradition qu'on ne saurait contester.

Il faut regretter qu'aucun tableau, aucune miniature, aucune initiale ne nous aient conservé une image même schématique d'un jardin du vieux Prague.

On peut supposer que dans les cloîtres des nombreux couvents de Prague, on cultivait au moins des herbes médicinales autour d'une fontaine d'eau pure, qu'il y avait une

place de verdure-humble cimetièrre autour de chaque église paroissiale, qu'il existait au fond des cours des maisons de la cité de petits jardins, on sait, qu'il y en avait jusque sur les remparts de la ville. En 1130 le prince Soběslas Ier fait cadeau d'un jardin aux chanoines de Vyšehrad „pour leur récréation“. Au XIVe siècle Angèle de Florence possédait à Prague un jardin médicinal et botanique que Charles IV aimait à visiter et qu'il gratifia de nombreux privilèges. C'était un des premiers, sinon le premier jardin botanique de l'Europe centrale.

Charles IV dans sa Majestas Carolina apprécie avec enthousiasme l'importance des arbres et des forêts, défend d'abattre les arbres sans que ce soit nécessaire, émet l'ordre de remplacer par de jeunes plants les arbres abattus et décrète de sévères punitions contre ceux qui brûleraient ou dévasteraient les forêts.

Après on mentionne de plus en plus souvent les jardins particuliers dans le vieux Prague, parmi lesquels celui de l'archevêque de Prague occupe la première place.

Le jardin royal de Prague, à partir du règne de Ferdinand Ier jusqu'à celui de Mathias, jouissait d'une réputation européenne. Ferdinand le fonda au nord de Jelení příkop (Fossé aux Cerfs) et suivait avec beaucoup d'intérêt les progrès des travaux dont il confia la direction à l'Italien Francesco et à l'architecte Spatio. Pour le jardin du roi on faisait venir de Gènes des citronniers, des orangers et des grenadiers ainsi que des plantes exotiques d'Asie et surtout de Turquie. Le célèbre botaniste Mattioli fut nommé directeur du jardin royal et plus tard, sous Maximilien, le savant Charles de l'Ecluse, qui planta chez nous le premier châtaignier et le premier Prunus laurocerasus.

C'est sous Rodolphe II que le jardin atteignit son plus haut degré de célébrité. Balbín écrit avec enthousiasme: „Dans ses jardins de Prague et de Brandeys on voyait des oliviers, des palmiers, des cèdres, des arbres fruitiers de toute sorte, des arbres et des arbustes exotiques, des plantes et des fleurs italiennes, asiatiques, chinoises.“

L'empereur Rodolphe y fonda des serres chaudes, une orangerie et une figuerie bien grandes pour alors, qu'il fit encore agrandir plus tard.

Sous le règne de Mathias qui transféra sa résidence à Vienne, commence la décadence du jardin, achevée par la guerre de Trente ans, néanmoins on l'entretenait tel quel et seulement avant le couronnement de Léopold II on le restaura et on lui donna l'aspect qu'il a conservé jusqu'à nos jours. Au XIXe siècle il servait de promenade à Charles X Bourbon, à Ferdinand V et à son épouse Marie Anne.

A l'époque de Rodolphe II beaucoup de gentilshommes suivirent l'exemple de leur souverain. Non loin du jardin royal s'étendait celui de Popel de Lobkovic, orné de nombreuses oeuvres d'art, le seigneur Vilém de Rožmberk avait non seulement le beau parc de Kratochvíle près de Netolice, mais encore un beau jardin près de son palais de Prague, qui mérita l'éloge de Rodolphe II, qui pourtant était connaisseur en cette matière. Viktorin, comte de Valdštejn, est auteur d'un manuscrit très intéressant sur les parcs et le jardinage où nous trouvons aussi l'énumération des plantes qu'on cultivait alors.

En 1621 fut fondé dans le style renaissance le plus pur le parc du palais Valdštejn, propriété d'Albrecht, comte de Valdštejn, plus tard duc de Friedland. Après la guerre de Trente ans on se remettait peu à peu à cultiver les parcs et les jardins. Vers le milieu du XVIIIe siècle Prague, abondait en jardins magnifiques servant de cadre à la belle

architecture de Prague qui a éveillé l'enthousiasme de tant de connaisseurs d'art. Encore de nos jours William Ritter trouve des paroles pleines d'admiration pour nos jardins. Nous citons au hasard le jardin du comte de Colorado, depuis 1799 jardin Schönborn, à côté de celui-ci le jardin Lobkovic d'abord dans le style français, depuis 1793 dans le style anglais, avec un des premiers alpinum de notre pays et un bois de marronniers dans sa partie supérieure, chose rare dans notre climat. Au delà de la porte de Strahov il y avait les jardins Kounic, célèbres par leurs vastes serres chaudes, remplies de plantes rares. Le jardin Fürstenberg, très pittoresque, s'étend sous le château de Hradčany à l'emplacement d'une vigne qui appartenait jadis au monastère de St.-Georges.

Le faubourg de Smíchov avait aussi de beaux jardins, celui du comte de Wratislav, célèbre jadis par ses dahlias, du comte de Buquoy de Longueval et d'autres, tous disparus de nos jours. Mais un autre parc, celui du comte de Kinský, existe encore. Il fut fondé en 1829 sur un terrain inculte de la banlieue avec une villa, aujourd'hui Musée ethnographique, au fond. En 1901 par les soins de la diète du royaume de Bohême, du dr. V. Srb, maire de Prague, et de A. Elhenický, maire de Smíchov, ce parc fut acheté par la ville de Prague qui en ouvrit les portes au public. Le jardin Clam-Gallas à Košfře (Klamovka) date aussi du commencement du XIXe siècle.

Dans la première moitié du siècle précédent le jardin du comte de Salm-Reifferscheidt à Ječná ul. occupait la première place dans l'horticulture. Selon Zap ses serres comptaient plus de 24.000 exemplaires de plantes, parmi lesquelles des nouveautés du Cap et de Nouvelle Hollande.

Outre les jardins de la noblesse, Prague comptait aussi un assez grand nombre de jardins appartenant à la bourgeoisie.

Le baron Jacques de Wimmer (1754—1822) ingénieur et architecte militaire, acquit dans l'armée une fortune considérable et, rentré dans sa ville natale, il s'efforça d'être utile à la capitale et de l'embellir autant qu'il pouvait. Il fit construire à ses frais une fontaine sur la place aujourd'hui Jungmann, il acheta les nombreuses rôtisseries qui enlaidissaient la partie inférieure du Koňský trh (Marché aux Chevaux) aujourd'hui place St. Venceslas et les fit démolir. Il acquit la propriété de plusieurs domaines aux environs de Prague qu'il embellit, fit planter de vignes les côteaues de Karlov jusqu' à Vršovice, de même que les pentes désertes de la Letná. Au temps de la famine qui régnait en 1815 à 1816 il loua plusieurs centaines d'ouvriers qu'il nourrissait et payait et auxquels il faisait arranger ses terres à la porte de la ville dite Slepá brána (Porte Aveugle). Il louait aux pauvres des bandes de champs pour qu'ils pussent y cultiver des pommes de terre et des légumes pour leur propre usage. Cet homme rare conçut l'idée d'embellir le vaste terrain s'étendant entre la Zvonařka et Olšany. Il fit aplanir le terrain inculte, fit planter d'arbres fruitiers rares les bords des grand' routes conduisant à Vršovice et à Nusle, entre deux arbres il fit mettre toujours deux lilas, entre les deux lilas une rose aux cent feuilles. Telle fut l'origine des Wimmrový sady — jardins Wimmer, où il y avait aussi un restaurant et un préau pour jeux d'enfants. De nos jours il ne reste plus de trace de ces jardins, des bâtisses modernes les ont remplacés.

Dans le voisinage s'étendait un autre jardin fondé aussi dans le but généreux de servir au public, c'était le parc du comte de Canal (1745—1826). Les habitants quadragénaires

de Prague se rappellent encore les derniers restes de ce jardin jadis très grand, restes mélancoliques que parsemaient des gloriets ébréchés et des monuments mutilés. Autrefois c'était un jardin superbe, plein d'ornements dans le goût du temps; ermitages, monuments, statues, volières l'agrémentaient. Mais le comte de Canal y fonda aussi une sorte d'institut pour l'instruction du peuple avec une salle de conférences, institut dirigé par des spécialistes de marque. L'institut avait une petite station expérimentale de physiologie et de botanique, un jardin pomologique modèle avec 700 espèces d'arbres et une petite sucrerie expérimentale. Il est à regretter que l'oeuvre de ce philanthrope ait à jamais disparu sous les blocs des maisons de Vinohrady, bien que le comte de Canal ait arrêté dans son testament que ce jardin ne devra jamais être supprimé.

A côté du baron de Wimmer et du comte de Canal il faut nommer le comte Charles de Chotek et de Vojenín, philanthrope distingué, dont les oeuvres portent encore l'empreinte du philanthropisme du dix — huitième siècle. Jusqu'à son époque, le public de Prague n'avait pas de jardin public proprement dit; quelques aristocrates ouvraient les leurs au public qui autrement devait faire des promenades en dehors des murs de la ville. Le burgrave comte Charles de Chotek conçut dès la première année de son administration le plan d'embellir la ville de Prague et de procurer à ses habitants des promenades sinon dans la ville même, au moins sur ses remparts. Après avoir obtenu de la chancellerie de la cour et du conseil militaire la permission de transformer une partie des bastions en jardin, il organisa une souscription au bénéfice de cette entreprise et adressa un appel aux propriétaires des parcs pour obtenir d'eux l'envoi gratuit d'arbustes etc. A la même époque que la transformation des fortifications de la ville en promenades, on entreprit l'arrangement d'une partie des remparts de la rive gauche. Par les soins du même aristocrate le terrain inculte près du Belvédère de la reine Anne fut changé en parc, qui porte de nos jours le nom de son fondateur — Chotkovy sady (Parc Chotek). Ce fut encore le comte de Chotek qui obtint par son influence auprès de la municipalité de Prague qu'on achetât les petites maisons délabrées au milieu du Dobyčí trh (Marché aux Bestiaux); elles furent démolies, le terrain fut aplani et planté de tilleuls. Plus tard (1843—1845) un parc fut créé sur cette place appelée depuis 1848 place Charles.

De 1838—1845 quand on bâtissait le monument de l'empereur François Ier sur le quai qui portait le nom de ce monarque, on planta des accacias le long du quai.

Vers le milieu du siècle précédent, Prague avait encore maint jardin disparu depuis, entre autres le jardin qui s'étendait autour des Václavské lázně (Bains St. Venceslas) où jaillissait une forte source d'eau excellente. Les belles îles Střelecký ostrov et Žofín, aujourd'hui Slovanský ostrov, plantées d'arbres, servaient de rendez-vous à la société de Prague. La grande île de Štvanice avait une profusion d'arbres, dont beaucoup furent abattus pour faire place à un viaduc du chemin de fer d'Etat. C'est encore grâce à l'intervention du comte de Chotek que les portes de la Královská obora (Parc aux Cerfs royal) furent ouvertes au public (1804). Le jour de Ste-Marguerite les Pragois visitaient le parc dit de l'Etoile (Hvězda), à une heure de distance de Prague, ce qu'on considérait comme une grande excursion. Le jardin de Jezerka près de Michle, était aussi une des promenades du public du vieux Prague. La commune de Michle, propriétaire de ce parc, en réservait une partie pour en faire un jardin public, mais malheureusement, malgré les

protestations du public, de la presse et de la Ligue pour l'Embellissement le joli jardin est aujourd'hui condamné à disparaître pour faire place aux maisons.

La liste des jardins que Prague avait à cet époque ne serait pas complète, si l'on oubliait le Jardin botanique, situé sur la rive gauche de la Vltava dans le faubourg de Smíchov, jardin dont il ne reste plus trace, il s'agit même de démolir son dernier reste, l'élégant pavillon, construit d'après les plans de l'architecte célèbre Dientzenhofer. Ce jardin appartenait à l'ordre des jésuites jusqu'à son abolition, après laquelle il fut acheté par Marie Thérèse pour devenir jardin botanique de l'université. Il ne faut pas confondre ce jardin des jésuites avec un autre jardin également propriété des jésuites et aussi disparu de nos jours, sur l'emplacement duquel s'élève à présent l'Académie Straka. Le jardin botanique de Prague atteignit son apogée en 1837, c'était alors un beau parc où l'on cultivait 10.000 espèces de plantes. Il était connu même à l'étranger, surtout pour sa belle collection de succulents. Vers le milieu du XIXe siècle Prague avait aussi une importante maison commerciale d'horticulture, c'était celle du conseiller impérial Heide dans le Fossé aux Cerfs, où l'on cultivait une grande quantité de roses, camélias, azalées, rhododendrons etc. Le public avait libre accès dans ce jardin.

Il est évident que le jardinage et l'arboriculture atteignirent chez nous un haut degré de perfection dans la première moitié du XIXe siècle. Il en était ainsi même à la campagne.

En 1828 le gouvernement de la Bohême ordonna qu'on plantât des allées le long des grand' routes. Des personnages illustres s'intéressaient à l'embellissement de la campagne (tel le marquis de Trozegnies, le préfet Kazimír Fortwängler etc.). On aplanissait le terrain, on plantait des arbres. A la campagne dans plusieurs endroits on organisait des expositions de fleurs, surtout de dahlias; en ceci on suivait l'exemple de la noblesse, qui possédait des parcs superbes rivalisant en beauté et en rareté des arbres et des fleurs. Il était donc naturel qu'on songeât à la fondation d'une société d'horticulture. L'initiateur de cette idée fut le comte de Salm-Reifferscheidt qui mourut avant que la société eût été organisée. Le premier président de la société fondée en 1844 fut le prince Camille de Rohan qui en resta le chef jusqu'à 1882 où il mourut. Le jardin de la Société d'Horticulture s'étendait sur la pente nord-ouest de la colline de Větrov, dans le voisinage de plusieurs autres jardins d'ancienne date. En 1893 il fit place au jardin botanique de l'université tchèque et fut transféré à Krč où il existe encore. La société avait pour but la propagation de la culture des fleurs et remplissait avec zèle sa mission, entre autres elle organisait des cours de jardinage pour les apprentis et les aides jardiniers et chaque année (1843—1897) une exposition de fleurs.

Dans la première moitié du siècle précédent l'horticulture atteignit chez nous un tel degré de perfection, qu'elle ne le cédait en rien aux autres pays de l'Europe. A cette époque Prague comptait le plus grand nombre de jardins, mais bientôt la décadence se fit remarquer. Il est intéressant d'en chercher les causes. On peut admettre que c'était d'une part la malveillance de Vienne qui, à partir de 1848 tâchait de réduire Prague au niveau d'une ville de province. Aux temps où les grandes villes des pays voisins acquéraient pour le bien public de vastes parcs, pour la plupart propriétés des monarques et de la noblesse, Prague perdait un grand parc après l'autre. Les promenades des remparts ne furent pas remplacées par les boulevards circulaires comme à Bruxelles,

les efforts d'obtenir l'entrée libre du public au Jardin impérial, furent vains. Une autre cause de la décadence des jardins de Prague est l'exode de la noblesse de cette ville, qui quittait la capitale de la Bohême pour aller se fixer à Vienne, négligeait les parcs de ses palais ou les vendait comme terrains à bâtir. L'accroissement rapide de Prague ne permettait certes pas la conservation de tous ses jardins, mais avec de la bonne volonté on aurait pu en sauver au moins un plus grand nombre. Encore il y a cinquante, quarante et même trente ans, on voyait de grands jardins là, où se trouvent à présent des carrefours très fréquentés. Même à présent, sous nos yeux, vient de disparaître un coin charmant de vieux jardin, qui au printemps parfumait de l'odeur de ses lilas la place Pierre le Libérateur et l'égayait par l'éclat des fleurs neigeuses de ses poiriers. Il a dû céder à deux maisons modernes et chacun sait, combien cette place où aboutissent sept rues manque à présent d'air et de lumière. Que dire de l'aveuglement avec lequel on s'acharne à obtenir le parcellement de Rajská zahrada (Jardin Paradis) dans une des parties de Prague les plus peuplées et en même temps les plus privées de verdure.

Le professeur Chytil explique avec beaucoup de justesse les causes de l'état actuel de la ville de Prague. Dans la seconde moitié du XIXe siècle, des villes indépendantes commencent à se développer dans le voisinage même de la capitale, à tort et à travers, presque sans plan et sans programme et privent la ville mère de sa belle parure de jardins et de promenades. La spéculation en bâtiments trouve dans les faubourgs avec leurs magistratures indépendantes un champ presque illimité et Prague, pour échapper au reproche d'être moins libérale que les villes voisines, toutes nouvelles, cède aux instances des entrepreneurs et consent à l'enlaidissement de ses sites. Une nouvelle ère dans le développement des jardins publics est inaugurée par l'acquisition de Letná, aride jusque là, mais transformée en 1860 en un joli jardin public. En 1876 un parc, aujourd'hui parc Vrchlický, est fondé sur l'emplacement des remparts achetés de l'Etat par la ville de Prague. Le deuxième de ses directeurs F. J. Thomayer, chef des jardins publics de Prague, fut un spécialiste excellent, malheureusement ses projets de réforme des jardins de la ville sont restés en partie des torsos, il est vraiment à regretter qu'il n'ait pas pu travailler plus longtemps à l'embellissement de nos parcs.

Au commencement de ce siècle, Prague avait en outre les jardins suivants. Le parc devant le Parlement (autrefois le Rudolfinum), un square autour de la chapelle de la Ste-Croix, un autre autour du monument de Charles IV. La cité a un beau jardin accessible au public, c'est le vieux cimetière israélite, resplendissant au printemps des fleurs du sureau et le jardin des frères de la Miséricorde, plus petit aujourd'hui à cause de la construction du nouvel hôpital de l'ordre. La Ville Neuve a un jardin à l'endroit de l'ancienne fortification près de Poříč, puis le parc Vrchlický mentionné plus haut, le square Čelakovský près du Musée national, le Karlovo náměstí et quelques autres îlots de verdure encore. Sur les pentes de la colline de Vyšehrad s'étend un jardin offrant de beaux points de vue sur les hauteurs de la rive opposée et il y en a un sur l'autre versant de Vyšehrad. La ville de Prague devrait acquérir les côtes sous l'hôpital pour enfants et ceux sous Karlov pour les transformer en parc. Les places Fügnerovo et Petra Osvoboditele offrent aussi de petites oasis de verdure. Les alentours de l'église de Karlov et ceux de l'hôpital pour enfants sont aussi arrangés en jardins. Les jardins botaniques de l'université

accessibles au public, complètent la liste des jardins de Nové město (Ville Neuve).

Les deux îles de la Vltava, déjà mentionnées, avec la troisième, le Židovský ostrov, changée en préau pour jeux d'enfants, restent toujours un des ornements de la ville.

La Malá strana (Petit Côté) et les Hradčany restent jusqu'à nos jours le quartier des jardins par excellence. L'ensemble magnifique des parcs s'étendant sur les pentes de Petřín vient d'être complété par le grand jardin du Séminaire de la faculté théologique, que la municipalité de Prague a échangé contre un vaste terrain cédé au Séminaire dans les environs de Prague. Aujourd'hui l'ensemble incomparable que forment ces jardins avec la silhouette de Hradčany est menacé par un projet de communication entre la partie inférieure de Malá strana et le Pohořelec qui serait en effet un crime contre la beauté de la ville. Plus loin le jardin du château et le parc Chotek se rattachent au parc de Letná et celui-ci par le quartier des villas de Bubeneč, à la mer de verdure qu'est la Královská obora (Parc du Roi). Malá strana compte encore un joli jardin situé au bord de la Vltava, pas trop grand, mais orné de beaux arbres, c'est le jardin Odkolek.

Par l'achat de la Rajská zahrada la commune de Prague acquit la possibilité de créer un jardin de réserve formant pépinière pour les autres parcs. L'étendue du terrain permit aussi la construction de serres chaudes. On peut à peine croire qu'on songe à présent à supprimer ce jardin pour en faire un terrain à bâtir.

La commune de Vinohrady en achetant plusieurs jardins et fermes et en les réunissant aux restes du jardin Canal créa les Riegrový sady (parc Rieger) que la Rajská zahrada, tout à côté de celui-ci, pourrait agrandir et compléter; elle se prêterait même à merveille à la création d'un jardin d'hiver et d'un palmarium comme ceux de Francfort sur le Mein et de Leipsic. La commune de Vinohrady sauva du parcellement le grand et beau jardin Groebe, aujourd'hui Havlíčkovy sady. D'ailleurs aussi le vaste quartier de villas qui s'étend depuis la Tour d'eau presque jusqu'à Strašnice prête beaucoup de charme aux nouvelles parties de Vinohrady. Mais il serait à désirer que le total des jardins de notre capitale fût beaucoup plus grand à l'instar de tant de villes de l'étranger. Les jardinets dans l'intérieur des blocs de maisons dans les nouvelles parties de la ville augmentent un peu la dimension des surfaces vertes de Prague. Il est vrai, qu'il faudrait exiger rigoureusement la conservation de ces jardinets et l'organisation d'une police de bâtiments serait plus qu'à désirer.

On proposait déjà en 1918 la création d'une ceinture de verdure autour de Prague, ce qui fut admis en principe aussi après le coup d'Etat et c'est la Commission de régularisation d'Etat qui a été chargée de s'occuper de cette question, car on sent la nécessité de procurer aux habitants de la ville un plus grand espace d'air et de verdure.

Masarykova Akademie práce (l'Académie de travail Masaryk), reconnaissant l'importance de la conservation et l'augmentation de la végétation aux environs de Prague réclame aussi l'élargissement des parcs et jardins et leur réunion. La grande quantité de rochers dénudés dans les environs de Prague, pourraient très bien servir à cette fin. La M. A. P. dans une lettre adressée à la Ligue pour l'Embellissement, demanda avant tout l'amélioration des voies, surtout dans la vallée de la Vltava, puisqu'elles sont les issues naturelles de la ville dans la nature. Les vallées transversales sont toutes faites pour être changées en jardins ou en bois, elles y sont prédestinées par leur humidité naturelle,

très favorable à la végétation, elles sont aussi protégées contre le vent et offrent en somme un terrain se prêtant très bien à la construction des villas à grands jardins ou au boisement. M. A. P. demande aussi la conservation des jardins qui existent encore aux environs de Prague et tant que la commune ne pourrait les acheter, on devrait décréter la défense de les faire disparaître sous des blocs de maisons.

Malheureusement ces principes si justes n'ont pas trouvé beaucoup de compréhension et depuis des années on a fait très peu pour la conservation des beautés et des monuments des environs de Prague. Nous avons mentionné plusieurs jardins dont l'existence est menacée, il faut y ajouter une partie du parc Vrchlický, qui doit servir à élargir l'emplacement devant la gare Wilson et l'Autoclub de Prague s'efforce d'acquérir une partie du même parc pour y ouvrir un café d'été luxueux.

La ville de Prague a bâti à grands frais les maisons Masaryk à Krč et l'hôpital de la Bulovka, c'est ce qu'on ne saurait lui reprocher, mais les parcs et les jardins sont des institutions sociales non moins importantes. Le côté financier empêche pour le moment la création de la ceinture de verdure autour de Prague, mais il est à regretter que les bois de ses environs ne jouissent pas de la protection qu'ils mériteraient. Il y a quelques années, les habitants de Radešovice ont dû convoquer une grande assemblée pour protester contre la dévastation des forêts des environs.

La dendrologie des arbres de la rue.

Dans les conditions actuelles, Prague ne peut pas compter immédiatement avec l'agrandissement et l'embellissement de ses parcs, mais il faut tâcher de conserver ce qui existe, comme on a réussi par ex. à sauver du parcellement le grand parc de Cibulka et l'ancien cimetière de Košíře, aujourd'hui jardin public. Mais il faut protéger non seulement les parcs et les jardins, mais aussi les arbres isolés, de même que les groupes d'arbres, dont la vue d'ensemble contribue à l'embellissement du voisinage, tels les peupliers de la Císařská louka (pré de l'Empereur) au bord de la Vltava, les peupliers épars entre Královská obora et Troja, et tels étaient enfin les accacias septuagénaires du quai Masaryk. Il y a aussi assez d'arbres isolés à Prague ou dans ses environs, exemplaires rares, dignes d'être protégés. Prague n'a pas encore de liste de ses arbres mémorables, la rédaction en est urgente. La Královská obora par ex. a toute une série d'arbres magnifiques, qui méritent bien la monographie que leur a vouée A. Midloch. La liste à faire devra comprendre trois parties. La partie d'archives, une collection de photographies et un herbier. Quant aux arbres de la ville, il faut d'abord soigner les vieux exemplaires et puis il ne faut pas, comme il arrive souvent, abattre les arbres sous prétexte qu'ils entravent la communication, il faut les transplanter. Il est nécessaire de penser à temps à élaguer et à émonder les couronnes des arbres, ce qui a une influence excellente sur toute la plante. On peut souvent sauver des allées entières en les élaguant. Il faut remplir de ciment et de briques les vieux arbres creux, ayant l'importance des monuments de la nature et leur donner de cette façon de l'appui, bien qu'il y ait des voix qui contestent l'utilité de ce procédé. L'élagage des arbres doit être fait avec précaution sous la direction d'un bon spécialiste. La transplantation de grands arbres a beaucoup d'importance pour les gran-

des villes, quand il s'agit de former des allées dans les nouveaux quartiers, de remplacer les arbres indispensables pour un site ou de sauver ceux, qui sont menacés par le mouvement de construction et que l'on peut très bien employer ailleurs. On pourrait citer une quantité d'exemples où la transplantation de grands arbres a été effectuée avec beaucoup de succès. On y procède après une minutieuse préparation et l'on transporte les plantes dans des voitures construites à cette fin. En Allemagne on a des pépinières qui ne vendent que de grands arbres, de sorte qu'on peut créer un parc à grands arbres à l'endroit voulu. La transplantation des grands arbres à feuilles est beaucoup plus facile que celle des conifères. Chez nous beaucoup de beaux arbres tombent sacrifiés au parcellement, à la régularisation des cours d'eau etc. Dr. Zdeněk Wirth*) démontre, combien il faut de goût et de bon sens quand on veut planter d'arbres les vieilles places et les vieilles rues sans gêner leur caractère. Il est important de calculer la distance des arbres aux édifices et ne pas essayer de transformer en jardin chaque petit coin de la ville. Il en est autrement dans les nouveaux quartiers aux larges rues qui seraient des déserts sans la verdure des allées. Pour ne citer qu'un seul exemple, déjà en 1877, Paris avait dans ses rues 82.201, dans ses parcs et ses jardins particuliers 19.188 grands arbres. Les villes de l'Amérique ont des allées qui jouissent d'une célébrité mondiale, mais il y a aussi en Europe des avenues et des boulevards plantés d'arbres superbes. Quant aux allées, la condition principale est qu'elles soient régulières, harmonieuses, que les arbres aient une belle forme et qu'ils ne soient que d'une seule espèce. Avant de se décider pour une sorte d'arbres, il faut examiner l'humidité du sol, sa composition chimique ainsi que sa composition mécanique. Les plus grands ennemis des allées des rues sont le gaz, qui pénètre jusqu'aux racines des arbres, l'imperméabilité des trottoirs et aussi les eaux de déchets saturées de produits chimiques. Le sel de cuisine nuit aux arbres et en grande quantité, il les abîme même. Un point important est aussi de couvrir convenablement les racines de terre, ayant bien soin de ne faire rien de trop. Il paraît que ce n'est pas toujours ce procédé même qui nuit aux racines, mais que plutôt les travaux exécutés près des racines exercent une influence néfaste sur celes-ci. Il résulte de ce qui a été dit, qu'il faut bien choisir les arbres que l'on veut planter dans les rues d'une ville. Le spécialiste américain F. L. Mulford divise ces arbres en deux groupes, ceux pour la ville même (under city conditions) et ceux pour le faubourg (under suburban conditions).

Dans l'original on donne une longue liste d'arbres, qui conviennent à la culture dans la ville. A Paris on a fait une très bonne expérience avec le platane qui a une grande résistance contre les maladies. En second lieu on recommande le châtaignier qui croît un peu plus lentement, mais qui a l'avantage des belles fleurs. En France on plantait autrefois beaucoup d'ormes; ils poussent vite, résistent facilement aux maladies et sont très modestes. L'érable est aussi très estimé à cause de sa belle couronne et de l'exquise forme de ses feuilles. Le chêne fait de très belles allées, mais on lui reproche, quoiqu'à tort, de croître lentement. Le tilleul, bien qu'un des plus beaux arbres, ne saurait être recommandé pour les allées. Les spécialistes recommandent chaleureusement le frêne. Il est inutile de parler de l'accacia et du peuplier, celui-ci pousse très vite mais ne vit pas longtemps. La croissance de l'ailante se fait très vite, il forme une jolie couronne, mais ses

*) Dr. L. Wirth, Vegetace v ulicích starých měst.

fleurs ont une odeur peu agréable. Le sorbier, certaines aubépines sont beaux, quoiqu'ils restent assez bas, mais c'est quelquefois un avantage. On peut aussi greffer le lilas ou le troène sur le frêne. A Kemelingen en Allemagne on cultive dans les rues des cognassiers; ces arbres portent des fruits qui ne sont pas bons à manger crus, mais qui donnent de bonnes confitures, gelées etc.

Il est très important de savoir donner une belle forme aux arbres et de savoir évaluer avec justesse l'intervalle laissé entre eux. Les arbres bas, auxquels on donne la forme de boules, de cônes etc. sont beaux, mais ils exigent beaucoup de travail et assez de frais. Les arbres à hautes couronnes exigent aussi assez de soin tant qu'ils sont jeunes, il les faut couper et émonder, mais avec intelligence de la chose. Il est également important de ne laisser aucune branche saillir audessus de l'autre, sans quoi celle du bas périrait infailliblement. Dans une avenue il ne faut pas planter les arbres trop près les uns des autres, ce qui importe peu aussi longtemps qu'il sont jeunes, mais en devenant grands ils souffrent du manque d'air et de soleil et dès qu'il faut en abattre quelques uns, le public ne se lasse pas de protester. Il resterait encore bien des questions importantes à traiter, mais comme ce sont des questions plutôt spéciales, il faut les abandonner aux horticulteurs spécialistes.

Pour finir, encore quelques mots sur l'influence des produits de la combustion sur les arbres des villes. Il est à remarquer, que dans certaines contrées industrielles (en Saxe, dans le Harz, dans la Haute Silésie, dans le Ruhrgebiet) la fumée a anéanti de vastes bois dont le reboisement a tout à fait râté. La combustion imparfaite de la houille est la cause de la fumée, qui produit des effets semblables sur les arbres de nos rues. Par des mesures prescrites par la loi il serait possible de faire diminuer la fumée des cheminées tant des fabriques que des maisons, mais reste encore la question des gaz que répandent dans nos rues les moteurs des autos et des motocycles.

Les produits liquides de la fumée sont les plus dangereux pour les plantes, surtout l'énorme quantité d'acide sulfurique qui se forme au cours de la combustion. Par l'effet de ce gaz les aiguilles des conifères jaunissent et des taches brunes apparaissent à la surface des feuilles, mais ce sont aussi les particules infimes du goudron de la fumée qui abîment les feuilles. On a pu constater une plus grande résistance contre l'influence de la fumée chez les arbres à feuilles que chez les conifères.

La beauté des parcs d'une ville produit une impression aussi profonde que les autres monuments de la ville. Pour le nombre, l'étendue et la magnificence des parcs, l'Amérique reste pour nous un modèle inimitable (le Parc Central de New-York, le Prospect Park de Brooklyn, le Franklin Park de Boston etc). Kansas City est une ville célèbre par la beauté de ses parcs et de ses jardins. L'Europe a aussi des parcs publics superbes; leur origine ne remonte pas pour la plupart au delà du XIXe siècle, quoique beaucoup d'entre eux aient eu pour base des jardins existant depuis longtemps.

L'arbre et le buisson sont les favoris de l'homme, il faut en planter dans les villes partout où c'est possible.

DROBNÉ ČLÁNKY A ZPRÁVY.

ÚMRTNÍ DŮM TYCHONA BRAHA.

Tyge Brahe (polatinštěle Tycho), jeden z nejslavnějších hvězdářů světa, pocházel ze staré šlechtické rodiny dánské. Narodil se 14. prosince 1546 na otcovském statku Knudstrupu a zemřel v Praze dne 24. října 1601 v domě kurzovském, který pro něho koupil císař Rudolf II. od Anny, vdovy po říšském místokancléři Jakubu Kurzovi ze Senftenavy. Pochován byl s velikou slávou dne 4. listopadu 1601 v utrakvistickém tehdy chrámu Panny Marie před Týnem v Praze I. při prvním pilíři hlavní lodi chrámové.

Když vzdělaný svět vzpomenu po 300 letech úmrtí Tychonova, nezůstala ani Praha pozadu tím, že dala v době od 24. června do 29. července 1901 prozkoumat jeho hrob v Týnském chrámu, načež pozůstatky pietně znovu uloženy, hrobka pokryta v úrovni dlažby žulovým náhrobním kamenem s nápisem „Tycho Brahe“ a důkladně opraven velký mramorový jeho epitaf na přilehlém pilíři, vše nákladem obce pražské jako patrona chrámového.

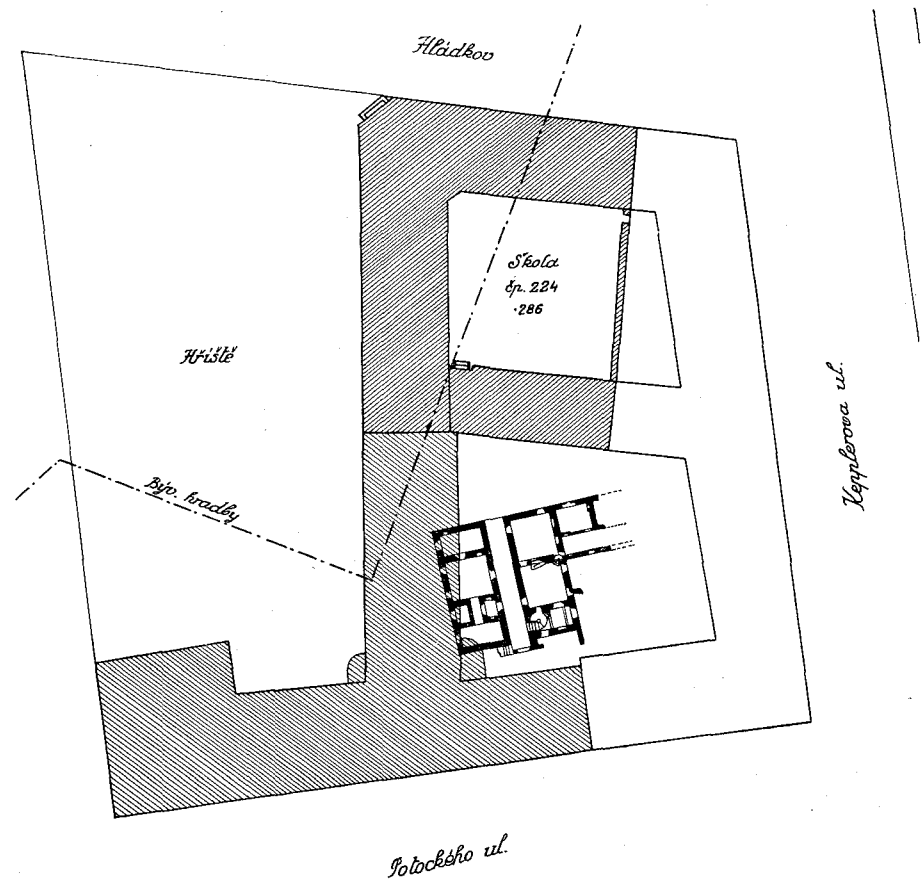
Tímto otevřením hrobu zjištěny sice bezpečně tělesné pozůstatky Tychonovy, zůstávalo však stále neznámo, kde byl Kurzův dům, ve kterém Tycho se svou rodinou bydlel, vědecky pracoval spolu s Janem Keplerem, slavným německým hvězdářem, a kde také zemřel. Však i tuto věc se brzy na to poštětilo zjistiti Václavu Brožovi, městskému radnímu, později náměst-

ku starostovu, prozkoumáním archivu strahovského, kde vedle zápisů nalezl i plánek příslušného místa, pořízený někdy v první polovici 17. století.

Podrobně o svém šťastném objevu píše ve „Sborníku příspěvků k dějinám král. hl. města Prahy“ r. 1907, kdež na straně 74 uvádí: „Ve schůzi soupisné komise dne 13. února 1902 zmínil jsem se o zajímavém nálezů těchto listin v bohatém archivu kláštera praemonstratského na Strahově, v nichž se nám zachovaly bezpečné zprávy o rozsáhlém majetku na Pohořelci ležícím, nynějších to budovách čp. 116-119-IV, a fortifikačních pozemcích, na nichž částečně bašty IX. a X. stály.

Zápis z r. 1607 (správně patrně 1617) přivedl mi znovu na paměť, že již roku 1900 při úpravě nově projektované ulice z Pohořelce kolem čp. 118-IV. směrem k silnici vedoucí k vinici „Panenské“, někdy to majetku panenského kláštera sv. Jiří na Hradčanech, pod náspem na hradební zdi naveženým přišlo se na zbytky zdí, které dříve, než se odstranily, dal jsem ofotografovati a pak z nich jen nejnútnejší kusy odbourati. Soupisná komise uznávajíc, že by mohlo tímto nálezem ku rozluštění shora uvedeného zápisu se přispěti, schválila návrh, aby zbytky domnělé budovy opět byly odhaleny, zaměřeny a jejich fotografické snímky opatřeny.

Záměr ten bylo lze tím spíše provést,

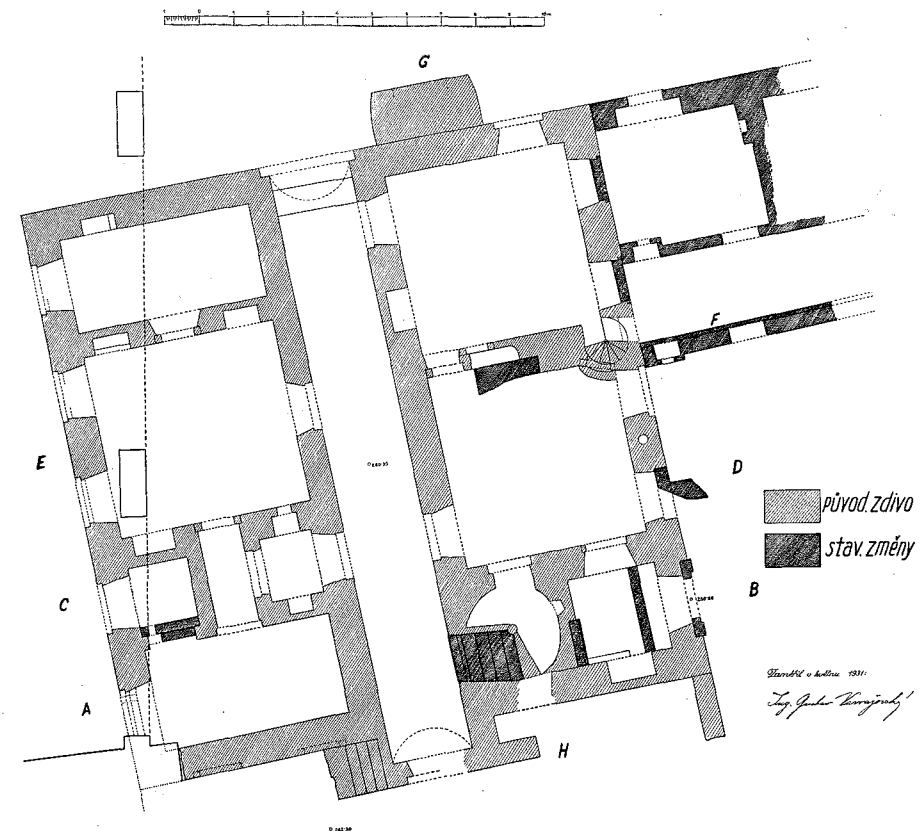
Obr. 26. Situační plán Tychonova domu a okolí. – Plan de la maison de Tycho-Brahé et ses alentours.

čím jistěji se dalo očekávat, že podobně jako na jiných místech bývalých naspů městských, také zde zůstaly stavby nezbořeny a tak byly též zasypány.“

A dále na straně 75 píše: „Pověřen dozorem nad pátráním spolu s p. J. Herainem, c. k. konservátorem, a arch. Rud. Kříženeckým, naznačil jsem místo, kde by asi dům Kurzův byl mohl stávat a dne 1. září 1902 započato s odkopávkou.“

Dále pak popisuje výsledek výzkumu.

Uvádím tyto podrobnosti ze spisu Brožova proto, abych poukázal zvláště na důležitost bedlivého pozorování a záznamu každého zdánlivě i nepatrného nálezu v pražské půdě, ježto může později vésti i k tak důležitému objevu, jaký se poštěstil Brožovi. Kdyby si nebyl všiml zdí rušených při úpravě dnešní ulice Potockého a Schöffleho, sotva by mohl s takovou určitostí označiti místo, kde se má s výzkumem započítí.

Obr. 27. Půdorys přízemí Tychonova domu. – Plan du rez-de-chausée de la maison de Tycho-Brahé.

Jako mladý právník denně sledoval jsem jak výzkum Tychonova hrobu, tak i rok na to výzkum jeho úmrtního domu na volném prostranství jižně hraniční zdi školní budovy čp. 224-IV na Hládkově. Živě si pamatuji, jak odkryté zdivo bylo bezvadně zachováno v omítkách, jak svěže vypadala zvláště barevná sgrafitová výzdoba průčelí, jako by nový dům byl teprve nedávno zbourán a zasut. Také opukové detaily dveřních ostění a schodů nebyly porušeny. Litoval jsem i ostatní nečetní pozorovatelé, že nebyla tehdy odkryta celá budova, nýbrž jen některé části a že sondy zase zasypány. Velkou chybou bylo také, že terén se snižoval, při čemž horní části zdí někde

až na hloubku 40 cm i více byly odbourány V mladé, vzrušené mysli odnášel jsem si velmi nepříjemný pocit křivdy spáchané na této znamenité jak stavební, tak zvl. historické památce, o níž jsem po bezvadné a radostné konservaci Tychonova hrobu v Týnském chrámu určitě předpokládal, že bude odhalena celá a náležitě zastřešena, aby tak v nalezeném výborném stavu navždy zůstala zachována a přístupna. Netušil jsem, že bude mi jednou dopřáno zužitkovati této mé osobní znalosti památky a probojovati její záchranu třeba v obávaném a očekávaném zhoršeném stavu. Po 30 let měl jsem v evidenci toto místo, a když šťastný osud v prvním

roce války umístil mne do stavebního referátu pražského magistrátu a v důsledku toho pak po převratu za referenta Památkového sboru hl. města Prahy, hned zakreslil jsem do svého příručního plánu památek toto místo červeně jako památkově důležité. Když pak dne 5. září 1930 došla mi na úřední stůl žádost obce pražské za povolení stavby obecné a občanské dívčí školy, jediný pohled do situačního plánu stavby ukázal mi, že kritické místo památky přichází téměř celé do nádvoří školního a že tudíž nastává vhodná a velmi příznivá doba, kdy nutno jednat o definitivní její záchranu. Díky této osobní znalosti mohla být věc náležitě podchycena již při stavební komisi dne 13. září 1930, k níž dal jsem přizvat Památkový sbor hl. města Prahy a Státní památkový úřad. Jich delegáti p. Dr. K. Guth a p. Dr. V. Wágner dali pak do zápisu o místní stavební komisi toto prohlášení: „Zástupcové Památkového sboru hl. města Prahy a Státního památkového úřadu prohlašují, že pod projektovanou novostavbou školy a sice pod křídlem severo-j jižním jsou v zemi zachovány zbytky domu kdysi říšského místokancléře Rudolfa II., Jakuba Kurze ze Senftenavy, který byl od dědiců jeho získán pro Tychona Braha, jenž v něm měl svoji hvězdárnu, kde pracoval i Kepler. Celé přízemí tohoto domu bylo odkryto na podzim r. 1902 a opět zasypáno. Nález spolu s fotografiemi uveřejnil V. Brož ve „Sborníku příspěvků k dějinám kr. hl. m. Prahy“ I. (1907).

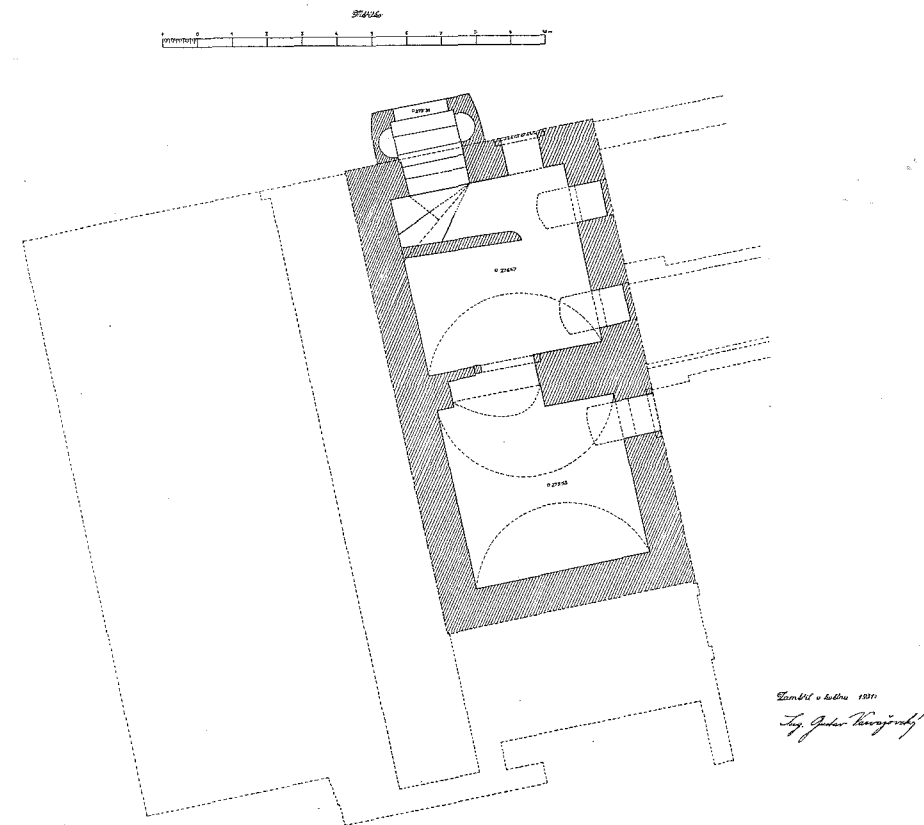
Proti předloženému projektu nemají podepsaní zástupci principiálních námitek, avšak žádají, aby před definitivním vypracováním plánů bylo celé místo odborně prokopáno a zjištěny všechny zbytky budov tam se nalézajících a aby tyto zbytky byly zachovány v suterénu školního křídla

a pokud by zasahovaly pod školní dvůr, aby byly přikryty svrchu betonovou deskou a zachovány pro budoucnost jako vzácná památka historická i umělecká, spojená se jmény zakladatelů moderní astronomie.

Výkop budiž prováděn opatrně podle moderních zásad po dohodě a za oficiálního dozoru Památkového sboru hl. města Prahy. Současně doporučují, aby v případě velkých finančních obtíží, zaviněných eventuálně značným zvýšením stavebního nákladu, žádáno bylo o státní subvenci, kterou Státní památkový úřad je ochoten doporučit.

Památkový sbor pak ve schůzi dne 15. září 1930 schválil podniknutou akci. Na to dne 19. září 1930 ve stavební komisi pro radu městskou věci vřele se ujal zvláště člen ústředního zastupitelstva pan vrch. techn. rada Ing. Nový tak, že k výslovnému návrhu komise rada městská, téhož dne konaná, schválila při projektu školní budovy zvláště též podmínku 41., formulovanou ve stavebním povolení ze dne 24. září 1930 č. j. III-37084/30 takto: „Zbytky domu, v němž měl hvězdárnu Tycho Brahe, a jež jsou pod severo-j jižním křídlem, případně pod příští zahrádkou, buďtež zachovány v suterénu školního křídla, nebo přikryty betonovou deskou. Osvětový odbor hl. města Prahy se zároveň žádá, aby požádal stát o přiměřenou subvenci. Práce, spojené s výkopem a zjišťováním zbytků budov, buďtež prováděny opatrně a po dohodě a za dozoru Památkového sboru hl. města Prahy.“

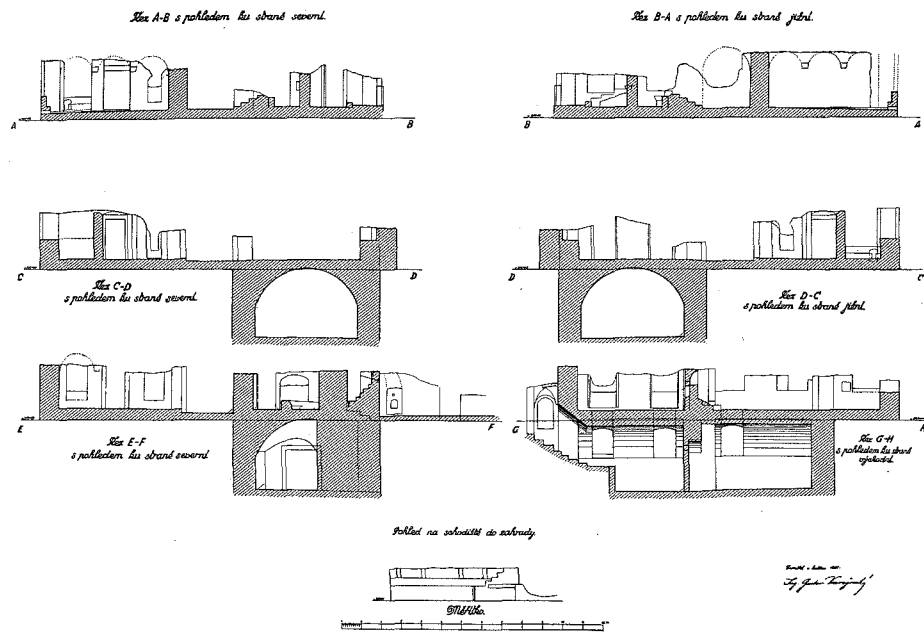
Stavba zadána p. arch. Václavu Sukovi, staviteli v Dejvicích, který za příznivého počasí započal koncem února 1931 s výkopem terénu, pokud to vyžadovalo položení základů školní novostavby. Ve výkopu pro školní křídlo obnažena hned pod povrchem

Obr. 28. Púdorys sklepů Tychonova domu. – Plan des caves de la maison de Tycho-Brahé.

část západní strany Kurzova domu a západněji od něho položená hradební zeď barokních bastionů, při jejich stavbě po třicetileté válce byl právě dům Kurzův zasut a částí jeho I. p. pobořeny, pokud přečnívaly hradební násyp navršený na hradební zdi. Velké námahy vyžadovalo odbourávání této hradby, která sestávala z 3 m silného jádra z lomové opuky a cihelné připlentované zdi průčelní, vše znamenitě slité vápennou maltou. Když již odkopán byl celý potřebný terén pro novostavbu, aniž současně se pokračovalo v odhalování památky, ba hrozila tu, jak obvykle při podobných věcech bývá, určitá váhavost a poukazovalo se na veliký finanční náklad (asi 700.000 Kč) se zachováním zbytků

spojený, usnesl se znovu Památkový sbor ve schůzi dne 9. března 1931, že trvá na bezodkladném odkrytí a zachování zbytků, ježto nejde jen o památku lokálního významu, nýbrž světového, a že na zachování má plně odůvodněný zájem také Dánsko a Německo. S neobyčejnou ochotou ve třech dnech vypracoval člen Památkového sboru p. arch. Fr. Kavalír rozpočet na 135.000 Kč doložený náčrtkem na betonové zastřešení památky pro informaci technické komise, která měla o věci podati návrh městské radě. Cituji doslovně podle výměru ze dne 11. dubna 1931 č. 4920/21 I. C.: „K návrhu komise technické, zastoupené voleným techn. referentem p. náměstkem Kellnerem a pp. členy Ing. Čer-

Obr. 29. Tychonův dům. Řezy. — Maison de Tycho-Brahé. Coupes.

mákem, arch. Kříčkou, členy ústřed. zast. p. Kočím a Ing. Novým, která sešla se dne 8. dubna 1931 na staveništi novostavby obecné a občanské školy dívčí v Praze IV. na Hládkově za účelem projednání postupu prací spojených se zachováním zbytků starého zdiva domu, ve kterém bydlel hvězdář Tycho Brahe, usnesla se rada hl. města Prahy ve schůzi dne 10. dubna 1931 na tomto postupu:

1. Zbytky domu, v němž bydlel hvězdář Tycho Brahe, buďtež zásadně zachovány.
2. Aby bylo jasno, jakým způsobem založeno býti má severo-jihní křídlo, které se nalézá na stejnoměrně únosné základové půdě a do jehož suterénu památkové zdivo vnikají, budiž ještě před rozhodnutím, v jakém rozsahu památky mají býti zachovány, vykopána sonda v místě, do něhož situován je hlavní nosný pilíř průčelní zdi tohoto křídla.
3. Vykopanou sondu, jakož i sklepní

prostory uvolil se v zastoupení technické komise prohlédnouti ještě před rozhodnutím p. arch. Kříčka.

4. Ve stavbě budovy budiž pak nerušeně pokračováno, památkové zdivo ponechá se odkryto, aby náležitě vyschlo a stavební úřad odb. 6. vypracuje podrobné plány a rozpočty na způsob jejich konservace, která by se provedla, až budou potřebné finanční prostředky.

O tom dáváme vědět stavebnímu úřadu odb. 6., 9., 11., technickému presidiu, ředitelství hospodářské služby, stavebnímu referátu III. a Památkovému sboru hl. města Prahy.“

V důsledku tohoto usnesení, zatím co se již stavěla hlavní budova školní, postupně část dělníků odkrývala části Kurzova domu, jehož celý čtvercový půdorys i s průčelními záhy byl ze ssuti vybaven. Jak se dalo očekávat, celkový stav oproti onomu v roce 1902 byl značně zhoršen. Zvláště to bylo

patrné na západním a jižním průčelí, jehož malovaná výzdoba sotva už byla patrna.

Památkový sbor dne 20. dubna 1931 prohlédl odkrytou památku na místě a v plenární schůzi hned po prohlídce konané vzal s povděkem na vědomí dosažené úspěšný stav jednání o záchranu její a vyslovil vřelé díky svému členu p. arch. Kavalírovi za zdarma vypracovaný rozpočet a plán zastřešení. Také uspokojila referentova zpráva, že dne 31. března 1931 prohlédl si s velkým zájmem objevené části šéf dánského vyslanectví v Praze p. chargé d'affaires Eigil Leth v průvodu pisatele této zprávy a p. vrch. mag. rady Fleissiga z presidiální městské kanceláře pro styky s cizinou.

Na náklad Památkového sboru fotografováno bylo včas okolí před výkopem a pak při výkopu podrobně celek i důležité detaily (asi 100 fotografií) a památka přesně zaměřena (p. Ing. G. Varvažovským).

Památkový sbor pak usnesl se ve schůzi dne 8. června 1931, aby kopie plánů a fotografií darovány byly p. dánskému vyslanci. Přes léto v době dovolených nastala delší přestávka v jednání o záchranu památky, která deštivým počasím v srpnu a září značně trpěla a z níž padla za obětí hlavnímu pilíři novostavby v místech styku školního křídla se schodištěm část jihozápadního nároží i s přilehlým slepým oknem v jižním průčelí s namalovanou železnou mříží. Na den 19. října 1931 dopoledne svolal městský stavební úřad odb. 6. místní komisi pro dohodu se Státním památkovým úřadem a Památkovým sborem o třech jím vypracovaných alternativách na betonové zastřešení zbytků, z nichž doporučena a ve schůzi Památkového sboru, téhož dne odpoledne konané, schválena ona alternativa, která klade strop krytu asi do výše původních kleneb přízemí památky a kolem ce-

lých zbytků čtvercové budovy navrhuje chodbu. Tímto řešením — jedině tak cenné památky hodným — získá celé přízemí původní své prostorovosti a také dobře se uvidí všechna čtyři průčelí z okolní chodby. Současně žádáno za umístění příslušné bronzové desky na školním průčelí, která by v několika řečech uvědomovala veřejnost o památce. Provedení této úpravy vyžadovalo by si obnosu asi 105.000 Kč, jehož úhrada navržena finančním odborem. Komise výdajová volených referentů dne 19. listopadu 1931 odročila však usnesení o tomto finančním nákladu s tím, aby Památkový sbor se znovu vyslovil, zda je nutno s ohledem na finanční tíseň obce zachovat památku navrhovaným způsobem. Památkový sbor pak obšírným podáním ze dne 1. prosince 1931 odůvodnil naprostou nutnost zachování památky, a lze doufat, že konečné příznivé finanční rozhodnutí nedá na sebe dlouho čekat. Jelikož doba roční nebezpečně pokročila, takže bude nemožno v tomto roce zastřešení uskutečnit, a protože Památkový sbor ve schůzi dne 19. října 1931 se usnesl, že konservaci zdiva provede ze své dotace, opatřena v důsledku tohoto usnesení rychlá a aspoň částečná ochrana zdiva pro přezimování.

* * *

Podle listinných zpráv i podle plánek nalezených Brožem ve strahovském archivu a uvedených v jeho publikaci, byl Kurzův majetek na Pohořelci rozsáhlý a sestával ze shluku budov ve třech zahradách v jednu spojených, které se rozprostíraly i s vinicemi asi v místě ohraničeném na východě Keplerovou ulicí, na západě Clam Martinicovou silnicí, na jihu Potockého ulicí a táhly se k severu po svahu k potoku Brusnici (v místě býv. vojenského hřbitova) a dále do stráně až za dnešní Octár-

Obr. 30. Zbytky Tychonova domu. Pohled od severovýchodu. – Restes de la maison de Tycho-Brahé. Vue du côté nord-est.

nu čp. 98 Střešovice. Obytné stavení se uvádí v zápisech jako „dům neb navejš vystavený lusthaus, jenž slove Kurzovský“. Vedle něj tu byly konírny, velká kuchyň, sklepy a druhý dům při obecné cestě. Brož dále dovozuje, že Kurz svůj honosný letohrádek dostavěl asi v roce 1590. Herain v životopise o Tychonovi*) uvádí, že „Kurz před svou smrtí roku 1594 jednal s Tychonem, aby odebral se do Prahy a nabízel mu za obydlí i dům svůj na Hradčanech; zaslav Tychonovi plány, žádal, aby navrhl, nutné-li jsou změny v domě, kteréž prý milerád provede.“

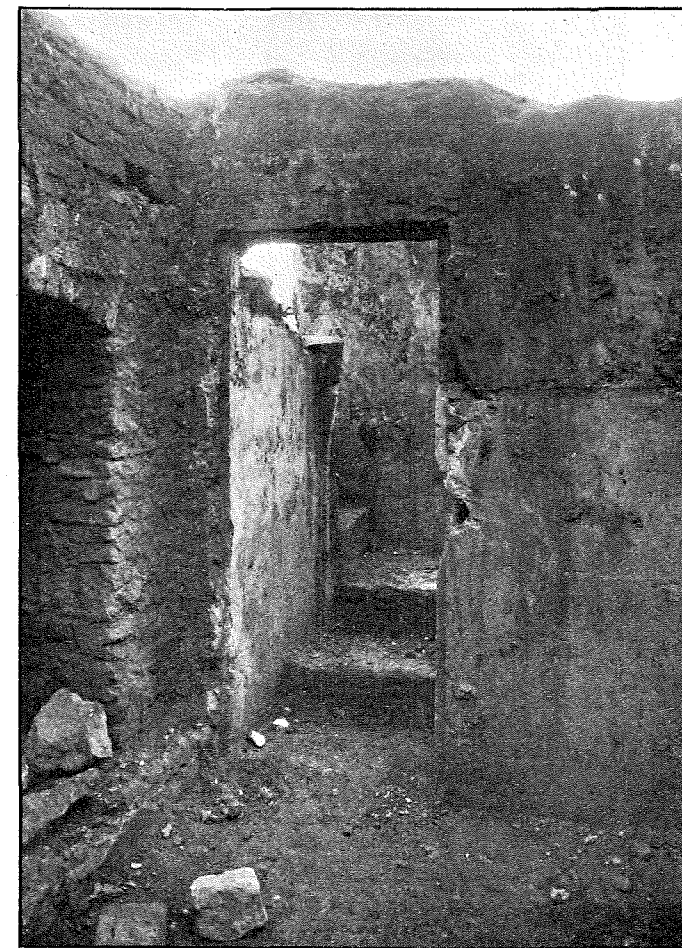
Kurzovský dům i se zahradou pak zanikl, když kolem r. 1650 počaly se budovat rozsáhlé, dodnes z valné části zachované, cihelné hradby hradčanské. (Obr. 26.)

Odkryté zdivo památky potvrzuje úplně

*) Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze roč. IX. (1901), str. 105 a d.

psané zprávy. Jde o renesanční dům velmi solidně a přepychově stavěný, který svojí pestře malovanou fasádou s bohatou kamennou výzdobou dveřních a okenních ostění právem nazýván v listinách letohrádkem. Půdorysně je to pravidelná čtvercová budova, jak ukazují reprodukované plány (obr. 27, 28, 29), z níž zachovaly se bez porušení sklepy i se vchodem do nich a celý přízemek až do patek kleneb. Silné zdivo je stavěno z lomové opuky a výborné vápenné malty, všechny pak klenby sklepů i přízemku z dobře pálených cihel. Ostění dveří uvnitř budovy, ve sklepě i v přízemí, u zachovaného otvoru pro topení v kamnech, dále všechny schodnice u malého i velkého schodiště jsou z jemné opuky, kdežto ostění hlavního vchodu ve východním průčelí a všechna ostění okenních otvorů v průčelích jsou z jemného pískovce a hustě rýhovaním zdobena.

Silná omítka průčelí i vnitřních stěn je velmi dokonalá a hojně promíšená mramorovou moučkou, takže dá se třením vyhladit jako umělý mramor. Na všech čtyřech průčelích je obvyklá renesanční rustika v konturách jen slabě v omítce vyryta, její pole i pásy byly však šeděmodře stínovány na žlutavém podkladě. Jižní průčelí má zvláště pěknou fasádu, ježto vedlo do květné zahrádky, ne sice velké, ale patrně vkusně vypravené. Niveau zahrádky bylo o 1.50 m výše než podlahy přilehlých přízemních místností budovy a scházelo se do ní z I. patra budovy asi po osmi stupních dvouramenného schodiště uprostřed jižního průčelí vysunutého. Zachovalo se v celku pouze západní rameno schodiště. Sokl jižního průčelí proveden jako široký pás z jemně hlazených pískovcových kvádrů, nad nimž vlevo, tedy západně od zahrádního schodiště, přímo spočívala pískovcová rýhovaná ostění dvou slepých oken, v nichž na černém podkladě vymalována byla modře železná pětiprutová mříž. Krajiní z těchto oken bylo zničeno parapetní zdí nového školního schodiště. Omítka mezi slepými okny v přízemku měla malované rustikování. Omítka však na stěně vysunutého zahrádního schodiště byla přímo nad opukovým soklem zdobena červeně vymalovanými cihlami s bílým dělením. Sokl na stěně schodiště je o polovici nižší než na hlavní

Obr. 31. Východní vstup k malému vřetenovému schodišti. – Entrée est du petit escalier en colimaçon.

budově. Vestředu pod oběma rameny schodiště bylo okno osvětlující hlavní chodbu budovy. Ohradní zeď zahrádky přizděná k jihozápadnímu nároží budovy tvořila se západním průčelím jednu rovinu. Stavěna byla pevně z lomové opuky.

Při srovnávání terénu po výkopu v roce 1902 byla tato zeď značně odbourána a nyní po odkrytí jejích zbytků úplně odstraněna s ohledem na základy školní novostavby. V. Brož o ní píše, že část, pokud se zachovala, měla osm výklenků 0.72 m,

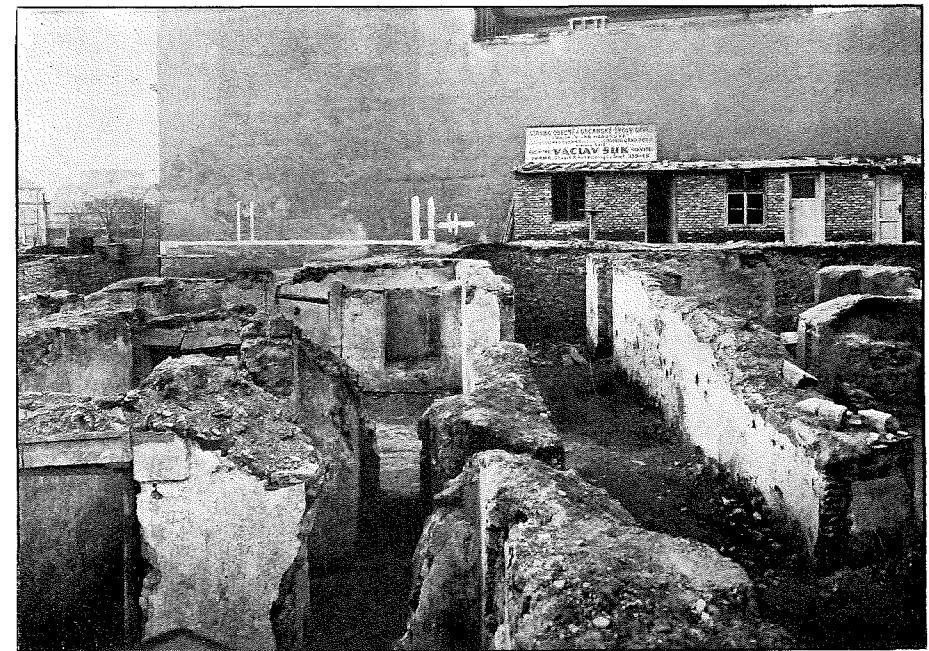
Obr. 32. Pozdější hlavní vchod ve východním průčelí domu. Pohled od severovýchodu. – Portail principal plus récent de la façade est de la maison. Vue du côté nord-est.

od sebe vzdálených, 1,10 m vysokých, 0,61 m širokých a 0,30 m hlubokých. Pod 7. výklenkem byly dveře ve světlosti 1,17 m, jichž špaleta čelila ven k západu. Z těchto výklenků se nyní již nenašlo ničeho a také nezjištěno, jak daleko k jihu zeď probíhala. Rovněž i při východním průčelí jako jeho pokračování probíhá ohradní zídka, takže je vidno, že květnice měla šířku jižního průčelí budovy. Vrstva zeleného písku v zahradce nalezená jest zřejmě zbytkem takto utvrzené zahradní cestičky nebo nějakého hracího prostoru na příklad míčovny. Její rozloha pro rozrušený terén rovněž nezjištěna.

Průčelí západní má v přízemí 5 okenních otvorů, jichž ostění — patrně pískovcová a rýhovaním zdobená — jsou vytrhána, a jen stopy po nich zůstaly. Pod oknem při jihozápadním nároží je malý otvor pro odtok vody s podlahy přilehlé

nárožní místnosti. Sokl tu žádný není, hladká omítka probíhá až k půdě, jak to zjištěno při severozápadním nároží severního průčelí, kde při výkopu odhaleno částečně i základové zdivo tohoto průčelí. Plochy mezi okny nesou značné stopy renesančního rustikování v podobě obdélníků slabě v omítce vyrytých a malbou stínovaných.

Severní průčelí má uprostřed dveřní otvor v šířce hlavní domovní chodby. Ostění jeho je vytrháno. Dva dosud odkryté cihelné schody na tomto konci chodby ukazují, že vstup těmito dveřmi do chodby dál se po několika schodech. Dalším výkopem se ukáže, zda není několik schodů i přede dveřmi, jimiž se vyrovnávalo k severu mírně klesající niveau terénu. Nasvědčovalo by tomu horní niveau sklepního schodiště, které počíná v cihelném přístavku přizdřeném na způsob závětrí

Obr. 33. Část hlavní chodby a západní polovina domu. Pohled od jihu. – Partie du corridor principal et la partie ouest de la maison. Vue du côté sud.

k severnímu průčelí východně vedle dveří. Za přístavkem východně pak bylo jediné okno v přízemí tohoto severního průčelí a pod ním obdélníkové sklepní okénko. Další okenní otvor, posavadním výkopem odkrytý, patří již pozdější přístavbě křídla lícujícího ve stejné rovině se severní fasádou. (Obr. 30.)

Původní východní průčelí hlavní budovy mělo při jihovýchodním nároží okno do nárožní čtvercové místnosti. Dále vpravo byl hlavní vchod a okno do velké střední místnosti, sloužící původně asi za před síň. Pod oknem je obdélníkové sklepní okénko se zachovaným pískovcovým ostěním, rýhovaným vždy kolmo na směr ostění. Dále vpravo je malý dveřní otvor se zachovaným opukovým ostěním, jímž se vcházelo k úzkému šneku, vedoucímu do I. patra. (Obr. 31.) Na konec byla 2 okna v rohové severní místnosti a pod nimi ob-

délníková sklepní okénka. Tato 2 okna přízemní i sklepní pak zazděna, když později přístavěno křídlo dnes částečně odkryté, které lícuje, jak výše již uvedeno, se severní fasádou a obsahuje v severním traktu místnosti, z nichž zjištěna jedna celá a další pokračuje v neodkopeném zasypu. V jižním traktu této přístavby probíhá zřejmě chodba, jejíž obě stěny, jakož i severní průčelní silná zeď, jsou stavěny z lomové opuky a zesílené zdivo kouřovodů z cihel. Zdi křídla jsou na hladkou omítku hlavní budovy čistě přizděny bez zavázání. Je zajímavé, že dobré omítky křídla udržely se jen na zdivu opukovém, úplně však opadaly na cihelném zdivu.

Další velká změna postihla přízemí východního průčelí přeložením hlavního vchodu. Starý vchod zazděn až asi na malý osvětlovací otvor v horní části, a přistavěna tu z lomového kamene zídka kolmo

Obr. 34. Hlavní chodba a východní část domu. Pohled od jihozápadu. – Corridor principal et la partie est de la maison. Vue du côté sud-ouest.

na průčelí, která patrně ohražovala dvorek při výše popsaném křídle, s nímž rovnoběžně probíhá. Je zešikmením zeslabena při zazděném starém vchodu, aby patrně umožněno bylo ponechání osvětlovacího otvoru v horní části tohoto vchodu. Hlavní vchod pak prolomen vedle v okně rohové místnosti a ozdoben širokým pískovcovým ostěním, jehož bosáž není rýhována, nýbrž dolíčkována a tím již ukazuje na pozdější vznik. (Obr. 32.) Tato změna zasáhla značně i vnitřek budovy, jak později bude uvedeno. Východní průčelí nejlépe zachovalo malovanou rustiku a ukazuje, že spodní široký pás malovaného pole probíhal v rovině spodního ostění přízemních oken. V horní části tohoto širokého pásu se zachoval červený zkratkový a tudíž sotva i rozluštitelný nápis ukončený známým I. H. S. v kruhu, a to mezi původním hlavním vchodem a oknem střední místnosti.

Přesně čtvercová budova, jejíž každé průčelí měří 16·80 m, má pravidelné, pravouhlé vnitřní půdorysné dělení, které je velmi zajímavé a účelné jednak svojí symetričností, jednak prostorností i světlostí všech místností. Středem budovy od severu k jihu až do zahradního předloženého schodiště probíhá prostorná hlavní chodba 2·30 m široká, 17·35 m dlouhá a 3 m vysoká do vrcholku půlkruhové valené cihelné klenby. Úroveň podlahy přízemí, jak již výše bylo zmíněno, je pro spád terénu na severní straně nad terénem, při jižním dosti značně pod terénem. Proto vcházíme dveřmi od severu do hlavní chodby po několika schodech, z nichž dva jsou již na kraji vnitřku chodby za dveřmi. Osvětlena byla od severu patrně nade dveřním světlíkem a od slunného jihu oknem položeným 1·90 m vysoko od podlahy, které bylo ve špaletové světlosti 1·50 m

Obr. 35. Původní vstup k hlavnímu vřetenovému schodišti. Pohled od severu. – Ancienne entrée du grand escalier en colimaçon. Vue du côté nord.

široké a 1 m vysoké a vyústovalo ve středu pod podestou přístavku zahradního schodiště.

Pro snazší a jasnější popis podržme směr vstupu do hlavní chodby od severu. Po pravé (západní straně) jsou dvojce dveře s vytrhanými, kdysi snad opukovými, ostěními na straně chodby. Prvními vejdem do rozsáhlé obytné místnosti rozměru 5·50 × 5·25 m, v jejíž protější západní stěně byla dvě okna, v levé jižní stěně uprostřed dveře se zachovaným opukovým ostěním na straně pokoje, vpravo od nich výklenek a vlevo stávala kamna, jak svědčí přilehlý komínový průduch v síle této stěny vedený. V protilehlé severní stěně jsou po stranách dva výklenky a uprostřed dveře s částečně zachovaným ostěním opět na straně tohoto pokoje, jimiž vejdem do rohového severního obdélníkového pokoje rozměru 5·50 × 2·70 m,

v jehož západní stěně je jedno okno a poblíž něho v severní stěně výklenek částečnou zazdívkou upravený patrně pro kamna, která asi při něm stávala.

Podle zachovaných úzkých patek klenbových byl pokoj sklenut buď třemi křížovými renesančními klenbičkami nebo valenou klenbou se šesti výsečemi (vždy po třech na delších stranách). V sousední velké místnosti byla asi obvyklá velká klášterní klenba se sdruženými dvojicemi výsečí v rozích a s výsečí nad postranními dveřmi (tedy celkem 10 výsečí). V obou těchto místnostech zachovaly se části dlaždicových podlah položených na dobře udušaný podklad z vápna a písku přímo na rostlém terénu. (Obr. 33.)

Vraťme se do hlavní chodby, kde na pravé (západní) straně jsou druhé dveře. Jich opukové ostění na straně chodby je vytrháno. Vejdem nejprve do první před-

siňky o rozměrech 1·80 × 1·50 m, kde po obou stranách jsou ve stěnách výklenky, uzavírané kdysi dvířky pro vybírání sazí z kouřovodů, v protilehlé pak stěně jsou dveře s částečně zachovaným opukovým ostěním (schází jen horní překlad), líčujícím do druhé obdélníkové předsínky rozměrů 1·25 × 2·70 m, z níž vpravo k severu můžeme dveřmi vejít do výše již popsaného velkého středního pokoje, vlevo k jihu pak dveřmi se zachovaným jen horním překladem opukového ostění vejдемe do jižní nárožní obdélníkové místnosti rozměrů 5·50 × 2·90 m. Místnost tato má v západní stěně okno a v protilehlé východní bylo podle zanechaných stop vysoko pod klenbou kruhové okénko do hlavní chodby, jež nepřímou osvětlovalo v chodbě protilehlý dveřní vstup na hlavní schodiště. Topeniště (kamna) tu patrně bylo při severní stěně vpravo ode dveří při přilehlém kouřovodu, z něhož sazová komůrka zmíněna byla při popisu první předsínky. Místnost tato podle zachovaných patek měla buď tři křížové klenbičky, nebo valenou půlkruhovou se 6 výsečemi, stejně jako již popsaný rohový severní pokoj. Zajímavé je tu, že cihelná dlažba je provedena se spádem k malému kanálku (15 × 15 cm), prorazenému pod oknem západní průčelní stěnou ven. Patrně hojně manipulovalo se zde s vodou. Záhadným e také účel přilehlé prostory (2 × 1·75 m) s oknem v západní průčelní stěně, prvotně úplně spojené s touto rohovou, jak ukazuje v omítce zaoblené nároží vlevo od dveří; později oddělena byla půlcihelkou (25 cm) na způsob parapetu asi do výše 75 cm s otvorem vlevo při zemi rozměru 35 × 50 cm. Těsně za ní je druhá nízká půlcihelka s menším otvůrkem navazujícím na první. Nad první parapetní zídkou až do klenby je na západní stěnu přizděna

hranolová lesena, což by snad nasvědčovalo tomu, že otvor nad parapetní zídkou až do klenby byl opatřen dřevěnou stěnou. Vnitřek prostoru pak nese stopy vložené tenké (snad dřevěné) podlahy asi 1·10 m nad spodní podlahou a na hladké původní omítce jsou v této spodní prostře nalepeny kusy tlusté hrubé omítky, která něco utěšňovala. Snad tu byla vestavena dřevěná krychlová nádrž na vodu, která pomocí dřevěné zátky při dně mohla se vyprazdňovati, a voda odtékala otvory v příčkách na podlahu a kanálkem pod oknem ven. Je možno, že tu byla v obou místnostech prádelna s lázní. Malá tato místnost zaklenuta byla křížovou klenbičkou stejně jako první předsínka a měla ve východní stěně proti oknu těsně pod klenbičkou kruhové okénko o průměru asi 50 cm, vydlabané v opukovém čtvercovém ostění, jímž osvětlovala se aspoň trochu přilehlá druhá předsínka, která měla půlkruhovou valenou klenbu s osou od jihu k severu. Z okénka zachovala se jen spodní polovice, ale při výkopu v roce 1902 bylo ještě celé i s částí klenbičky nad ní, jak ukazují pohledy v Brožově publikaci.

Přejděme nyní k popisu druhé části domu položené nalevo, tedy na východ od hlavní chodby. Tato strana chodby má dvoje dveře, první poblíž severního vchodu, vedoucí do severní rohové místnosti, druhé vedou do střední místnosti a jsou v téže ose jako druhé dveře na pravé straně chodby a konečně třetí, asi později prorazené dveře, uzavírající vstup na rameno hlavního schodiště. Opuková ostění všech těchto dveří jsou vytrhána a lícovala do chodby. (Obr. 34.)

Prvními dveřmi vstupuje se tedy do veliké čtvercové rohové místnosti rozměrů 5·25 × 5·25 m. V druhé půlce severní stěny je jediné okno, které osvětlovalo tuto

Obr. 36. Topeniště a jižní vchod do malého vřetenového schodiště v původním vestibulu. Pohled od jihu. – Chauffe et l'entrée sud du petit escalier en colimaçon dans l'ancien vestibule. Vue du côté sud.

velkou prostoru, když se zazdila dvě okna ve východní stěně při pozdější přístavbě výše již popsaného křídla. V jižní stěně těsně při jihovýchodním rohu je dveřní úzký vchod — 60 cm ve světlé šířce — k malému šneku s částečně zachovaným opukovým ostěním. Těsně při jihozápadním rohu jižní stěny je rovněž dveřní otvor s částečně zachovaným opukovým ostěním líčujícím do sousední střední místnosti. Hned vlevo, vedle tohoto dveřního otvoru, je opukové ostění později zazděného výklenku ve světlosti asi 65 cm širokého a 1·20 m od podlahy vysokého. V ostění je zachován zářez pro uzavírání dvířky. Původní určení tohoto otvoru je poněkud nejasné. Ústí do přilehlé niky v sousední místnosti a snad se jím topilo ve velkých kachlových kamnech, umístěných pravděpodobně při této nise.

Vstupme do této sousední střední místnosti co do rozměrů stejně veliké jako předchozí, zmenšené poněkud o větší tloušťku té části dělicí zdi, v níž vykrouženo malé vřetenové schodiště. Průměr kruhu je 1·25 m. Vřetenové schodiště, zbudované celéz opuky, zachovalo se podivuhodně až skoro do dvou třetin své výšky do 1. patra i se středním prutem vyžlabeným a ladně se zákruty schodů se prohýbajícím. Vedle dvou již popsaných přístupů k němu, totiž z východního průčelí po dvou schodech a v rovině ze sousední rohové místnosti, bylo přístupné i z popisované střední místnosti úzkými dveřmi s částečně zachovaným ostěním, líčujícím do místnosti. Před těmito dveřmi byl předsunut jeden čtvrtkruhový schod, druhý tvořil práh dveří a byl v téže rovině jako druhý schod šneku. Dál pak se stoupalo po schodech šneku.

Zachovalo se ze schodiště 5 celých schodů, šestý do polovice a další dva ve zlomcích při stěně. Prvý je vysoký 22 cm, druhý 26 cm, třetí až šestý po 22 cm. Vraťme se zpět do střední místnosti. Tato tvořila původně domovní vestibul, v jehož stěně byl hlavní vchod a jedno okno. V ose hlavního vchodu v protější západní stěně byl vchod do hlavní chodby. V jižní stěně byly dvojce dveře s ostěním lícujícím do vestibulu. Prvními vlevo vcházelo se do nárožní čtvercové místnosti (2,50 × 2,50 m), která měla okno k východu a výklenek v jižní stěně. Formu klenby nelze již přesně určit, ale pravděpodobně byla křížová. Druhými dveřmi z vestibulu v jižní jeho stěně se vstupovalo do kruhové místnosti o průměru 2,75 m na hlavní schodiště do I. patra, jak ukazuje profilovaná patka kruhového prutu o výšce dvou nástupních schodů a část vlastního prutu zachovaná o výšce třetího schodu. Vlevo pod ramenem schodů ve stěně je zcela malý výklenek, provedený na způsob niky, patrně pro postavení kahance nebo lucerny. (Obr. 35 a 36.)

Tato původní jasná a pravidelná dispozice byla pozdějšími přestavbami změněna. Potřeba asi nutila lépe a jinak využití velké místnosti vestibulu, a proto zazděn hlavní vchod a přeložen do rohové malé místnosti, jak již vpředu bylo zmíněno. V ní také zřízeno bylo hned od vchodu schodiště stoupající k otvoru prolomenému v západní stěně do kruhové prostory hlavního schodiště, kde se vytvořila podesta, s níž se jednak vystupovalo do I. patra po původním kruhovém schodišti, jednak sestupovalo po nově vytvořených schodech a patrně nově proraženým dveřním otvorem do hlavní chodby. Původní vchod na hlavní schodiště zrušen a zbyla tu jen tmavá komůrka pod schody. Tímto opa-

třením vyřazena byla velká střední místnost z volné původní komunikace a byla patrně užívána pak buď za kuchyň nebo laboratoř, čemuž by nasvědčovaly zbytky velkého zděného topeniště, přistavěného k původní nice ve středu severní stěny. Klenby střední a sousední severní místnosti byly asi stejné, jak uvedeno při velké střední místnosti při západním průčelí. Podlahy tu všude jsou dlaždicové nebo prosté cihelné. Malby na stěnách v přízemních místnostech se nezachovaly až na nepatrnosti, jako tmavý pás při podlaze v hlavním schodišti. V pokoji v severozápadním nároží jsou v hladké omítce jižní stěny krásně vyryta písmena I. H. S. a stopy kreseb červenou hrudkou. Půdorys I. patra odpovídal asi úplně přízemku. Místnosti tu ovšem byly nádherněji vybaveny. Brož ve své publikaci mluví o nalezených částech dveřních ostění z mramoru a o malbách se zlatým ornamentem na černé půdě. I nyní zlomky této malby nalezeny v zásypu.

Zbývá promluvit ještě o sklepních 2 místnostech, které jsou pouze při východním průčelí pod severní nárožní a střední místností. Vstup do nich je z uvedeného již přístavku při severním průčelí, který vystupuje 1,50 m od líce průčelí v šířce 3,10 m. V přístavku po stranách jsou niky. Po šesti cihelných stupních sejde se na rampu v prvním sklepení, s níž se sejde vlevo v pravém úhlu otočenými schody (asi dalších šest) až na podlahu. První prostora sklepní rozměrů 5 × 5 m má tři osvětlovací okénka ve výšcích valené klenby a to jedno na sever, které se patrně odkryje po odstranění zásypu a dvě zazděná k východu. V jižní stěně jsou uprostřed dveře ve světlosti 1,50 × 2 m se zachovaným opukovým ostěním. Druhý sklep stejně velký má dělicí zeď v místech pod ma-

lým šnekem 1,50 m silnou. Je osvětlen jedním okénkem k východu. Sklepní okénka jsou asi 1 × 0,50 m ve světlosti. Dělníci pracující na výkopu prolomili dřívě, než se našel vstup do sklepa, do jeho obou částí malé otvory v cihelné klenbě, které bude nutno znovu zazdít. Oba sklepy mají půlkruhovou klenbu s osou od jihu k severu. Vysoké jsou 3,50 m a jejich podlaha je asi 4 m pod podlahou přízemí. Stěny i klenba jsou hladce omítnuty. Při konservaci zbytků, která se provede na jaře v příštím roce, a postupným odkopem dalšího zásypu zjistí se snad ještě některé detaily i nové části budov, zvláště pokračování východního křídla. Dělníci zjistili pod dvorkem tohoto křídla sklepení, jehož ventilační kruhový otvor 30 cm v průměru šikmo vstupuje do tloušťky východní průčelní zdi uprostřed východní stěny bývalého vestibulu. Do tohoto sklepení samovolně se prolámali úzkým otvorem z druhé sklepní místnosti. Jsou tu v zemi, jak vidno, ukryty další zbytky budov, které tvoři-

ly hospodářské příslušenství bývalého Kurzova domu.

O výše uvedených stavebních změnách nelze dnes s určitostí říci, zda prováděny byly na přání Tychonovo, ač je to dosti pravděpodobno, a také nelze určit, k čemu Tycho té které místnosti užíval. To však neumenšuje ceny zbytků, ježto celé jsou posvěceny osobností Tychonovou a zachováním jich přibude nový drahokam v diadem slávy Prahy. Podle usnesení Památkového sboru dne 14. prosince 1931 bude v dohodě s Osvětovým odborem městským na průčelí školní novostavby při Potockého ulici zasazena bronzová deska se stručnou zprávou informující veřejnost o této památce a to pravděpodobně česky, francouzsky, dánsky a německy. Na konec se poznamenává, že podrobně kotované plány této památky i hojný fotografický materiál je uložen v archivu Památkového sboru hlav. města Prahy.

R. Hlubinka.

RESTAURACE KAPLE SV. LONGINA.

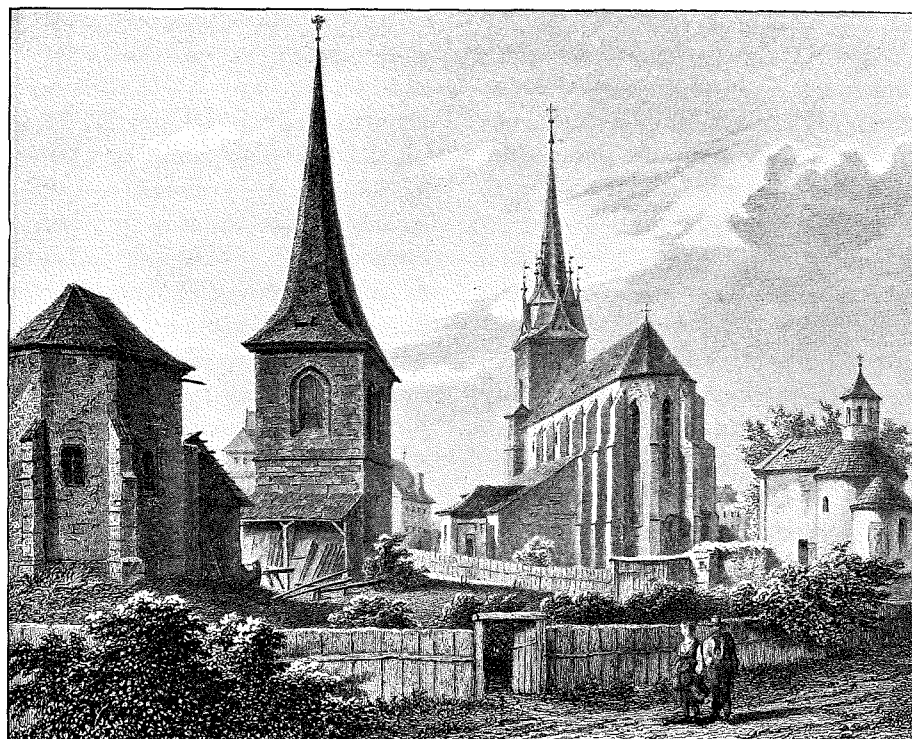
Stavební historie této zajímavé umělecko-historické památky za minulé století až na naši dobu je do jisté míry značně podobná historii kostela P. M. Sněžné a zračí se v ní, až na výjimky z poloviny minulého století a počátek naší doby, nedostatek porozumění nejen pro odkazy minulosti, ale i pro vzhled města hlavně se strany správy objektu i veřejné správy vůbec.*)

*) Literatura o kapli je uvedena v práci K. Gutha, České rotundy. Památky archeologické. Díl XXXIV (1924), str. 113d. Nejnověji přibyl k ní nevýznamný článek Jitky Gollerové, Oprava kaple sv. Longina. Za Starou Prahu. Roč. XIV., str. 24.

Kaple byla v r. 1784 Josefem II. pro účely bohoslužebné zrušena a bylo dovoleno používat jí pouze jako umrlčí komory pro svatoštěpánský hřbitov.***) V roce 1837 při zřizování Nové Štěpánské ulice (nyní Na Rybníčku) byla část hřbitova, na němž právě kaple stojí, připojena k farní zahradě jako beneficium v náhradu za zbranou část této zahrady pro novou ulici.

Autorka nezná práce Guthovy, ač je to jediná práce o tomto tématu, jejíž výsledky jsou dosud v plném rozsahu platné. Pozn. red.

**) Jako pramenů použito spisů zádušního referátu.

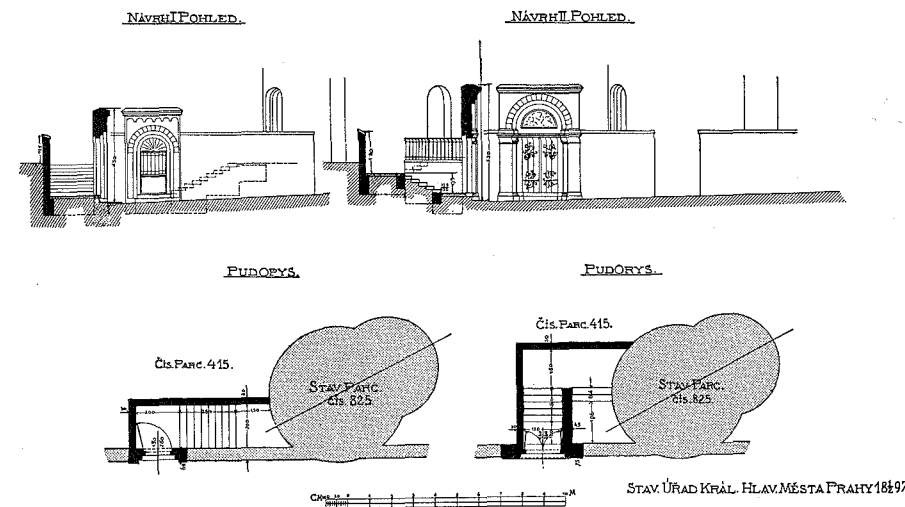

Obr. 37. Kaple sv. Longina a okolí. Ryl A. Fesca. – Chapelle St. Longin et ses alentours. Gravé par A. Fesca.

(Obr. 37.) O kapli se však neděje zvláštní zmínka, teprve r. 1848 vloženo k žádosti zádušního úřadu právo vlastnické ke kapli pro kostel sv. Štěpána a v r. 1884 farnímu beneficiu. Spisů o tom však nelze nalézt. V důsledku nové regulace nařídilo v lednu 1839 c. k. gubernium zbourání kaple z důvodů nejen účelnosti, ale i policejních, v srpnu 1843 městský stavební úřad (magistrát) toto zbourání z regulačních důvodů znovu nařizuje zádušnímu úřadu. Na zakročení hraběte Josefa Nostice-Rhienicka, Fr. Palackého, Jos. Šafaříka a správ. výboru Musea král. Českého byla v dubnu 1844 konána komise, v níž později pokračováno, a na základě jejím zrušilo c. k. gubernium původní svůj dekret a nařídilo v srpnu t. r. zachování kaple, se zřízením

nového vchodu, nejlépe proti oltáři a zaldění otvoru po odbourání přístavku s tím, aby předložen byl do 3 dnů dvojmo rozpočet, takže městský stavební úřad ještě v témž měsíci urgoval zbourání aspoň přístavku, což během příštího roku také bylo provedeno. Na zachování kaple nebylo učiněno nic, ba nebyla tehdy kaple ani opatřena dveřmi, takže v červnu 1845 nařizuje policejní ředitelství dáti dveře ke kapli, „aby se nemohly díti neplechy, zejména v době noční, a ohrožována bezpečnost kolemjdoucích“. Tuto závadu odstranilo záduší a poukázalo v listopadu k výplatě účty: staviteli Václ. Dudovi na 185 zl., truhláři Tom. Ryndovi 15 zl. a zámečníku Aug. Ečerovi 13 zl., z čehož na přifařené připadlo 63 zl. 37 kr. Že však ani potom

NÁVRHY ÚPRAVY PŘÍSTUPU KU KAPLI
SV. LONGINA NA RYBNÍČKU

Obr. 38. Návrh stavebního úřadu (Ing. Fr. Velich) na úpravu přístupu ke kapli sv. Longina. Dvě alternativy z r. 1897. – Plan de l'Intendance des bâtiments pour l'entrée de la chapelle St. Longin. Deux alternatives de 1897.

nebyl stav zvláště vynikající, patrně z toho, že v prosinci 1847 nařizuje magistrát „z bezpečnostních důvodů“ zazdít „sklepu podobnou díru“, otevřenou při proražení nové ulice zbouráním části někdejší hrobky v přístavku.

V r. 1874 chtěl spolek „Vlastimil“ dáti opravit kapli svým nákladem, ale nestalo se tak, protože v r. 1875 žádá farář Václav Nykles zádušní úřad za opravu střechy a zasklení oken. V únoru r. 1887 se vyjadřuje farář o předloženém návrhu na úpravu vchodu ke kapli, že zabírá mnoho plochy a navrhuje zmenšení její a upravení jen 5 stupňů s rampou, takže v r. 1888 předkládá stavební úřad nový návrh s rozpočtem 267 zl. 38 kr., při čemž však nedoporučuje zřízení rampy příliš krátké a příkré.

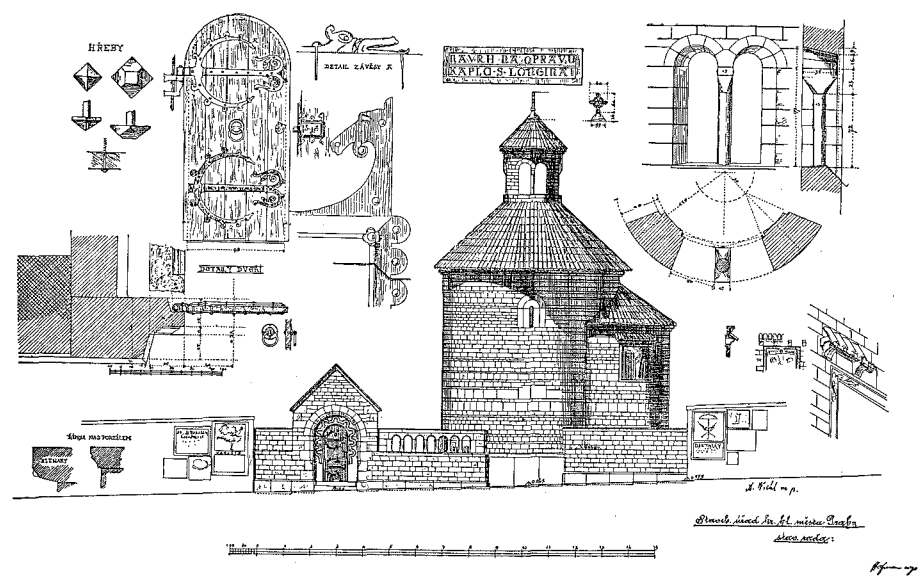
V srpnu 1890 na základě zprávy odpoledních „Národních Listů“ nařídila městská rada stavebnímu úřadu, aby vyšetřil stav kaple a podal návrhy na nejnútnejší

opravu omítek, k čemuž stavební úřad v září doporučil pouze opravu omítek lucerny a nátěr dřevěného bednění oken nákladem 20 zl. a ostatní opravy uznává již za marné a nedoporučuje jejich provedení resp. navrhuje ponechání jich, až se „jmění kostela zvětší“.

V květnu 1897 předkládá stavební úřad plán a rozpočet na zřízení vchodu ke kapli ve 2 alternativách, rozpočtených na 302 zl. 71 kr. a 451 zl. 94 kr., v červenci se usnáší městská rada, aby kaple byla opravena, až jmění dostoupí výše 2978 zl. 77 kr. a v prosinci téhož roku urguje člen městské rady Sokol provedení oprav. (Obr. 38.)

V červenci 1902 stěžuje si farář Bařha do špatného stavu kaple a žádá za opravu, takže usnesením městské rady z 26. srpna téhož roku uloženo stavebnímu úřadu předložiti rozpočet na tuto opravu.

V prosinci 1903 upozorňuje člen městské rady Portík, že na jaře odhalené základy

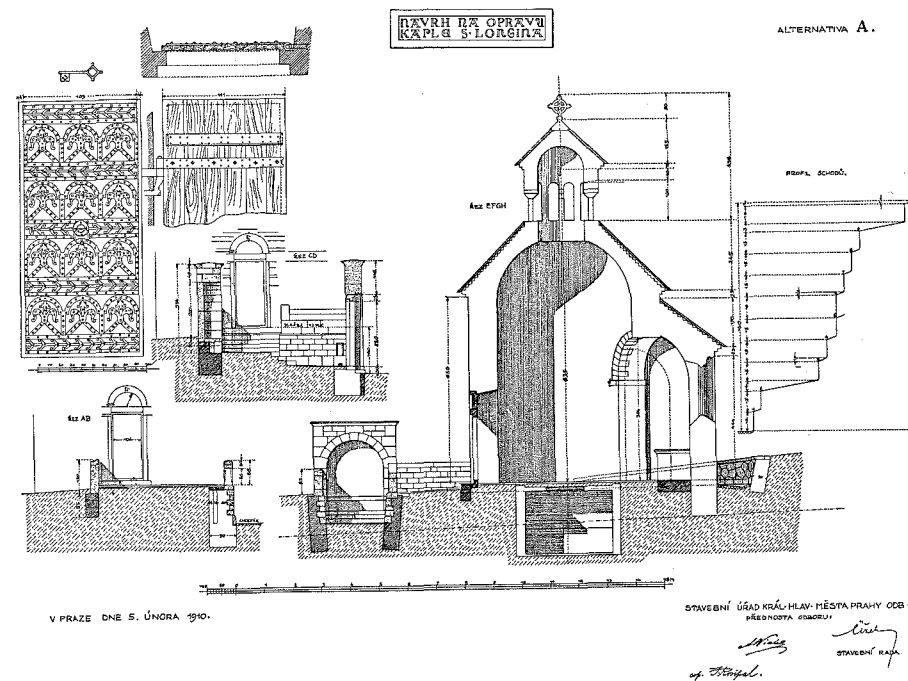
Obr. 39. Návrh arch. A. Wiehla na opravu kaple sv. Longina. Alternativa A z r. 1910. — Plan de l'architecte A. Wiehl pour la restauration de la chapelle St. Longin. Alternative A de 1910.

kaple nebyly zasypány a trpí deštěm, což stavební úřad ve své odpovědi popírá a sděluje, že byl pouze na západní straně kaple odhalen sklípek při pracích se zaměřováním kaple ku provedení podrobných plánů, a v dubnu 1904 týž člen městské rady urguje omítnutí otlučeného zdiva kaple, na což stavební úřad odpovídá, že se otlučení stalo ku zjištění zdiva pro sdělení podrobného rozpočtu. (Tab. VII.)

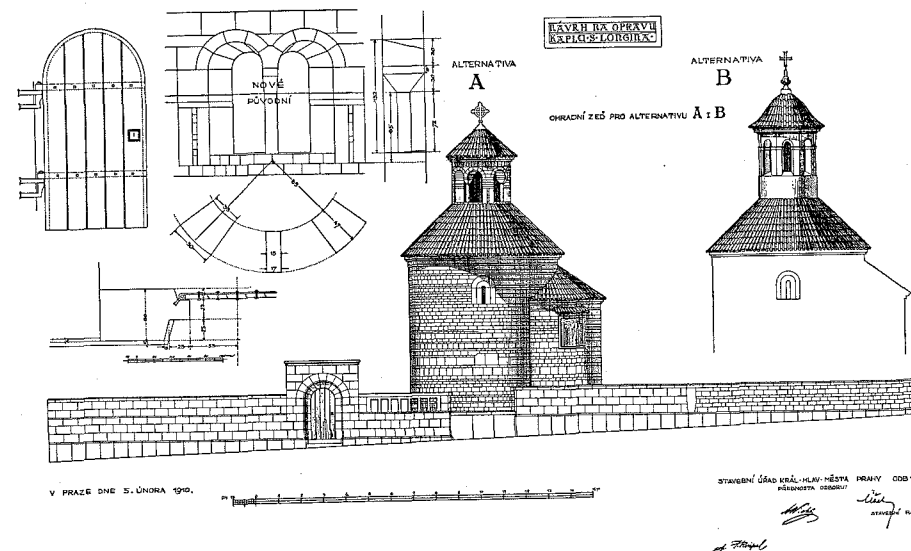
Na podkladě těchto prací předložena byla v červnu 1904 c. k. místodržitelství obšírná zpráva o historii a významu kaple sv. Longina spolu s dobrým zdáním konservátora arch. A. Wiehla s jeho návrhem z r. 1903 na její upravení se 4 plány a fotografiemi, rozpočteným na 11.078 K 50 h se žádostí o povolení příspěvku z fondu náboženské matice nebo prostředků státních, protože vlastní jmění kaple činilo tehdy 4049 K 80 h a nedostávalo se 7028 K 65 h. Současně požádána o pří-

spěvek c. k. ústřední komise pro ochranu památek ve Vídni a konsistoř požádána za podporu obou žádostí. Na to odpovědělo c. k. místodržitelství v únoru 1905 návrhem použití jmění některého náležitě dotovaného kostela pražského patronátu, anebo ze společného jmění pražských patronátních kostelů, eventuelně z výnosu pole č. k. 213 v Nuslích, knihovně připsaného a pro účely kaple věnovaného.

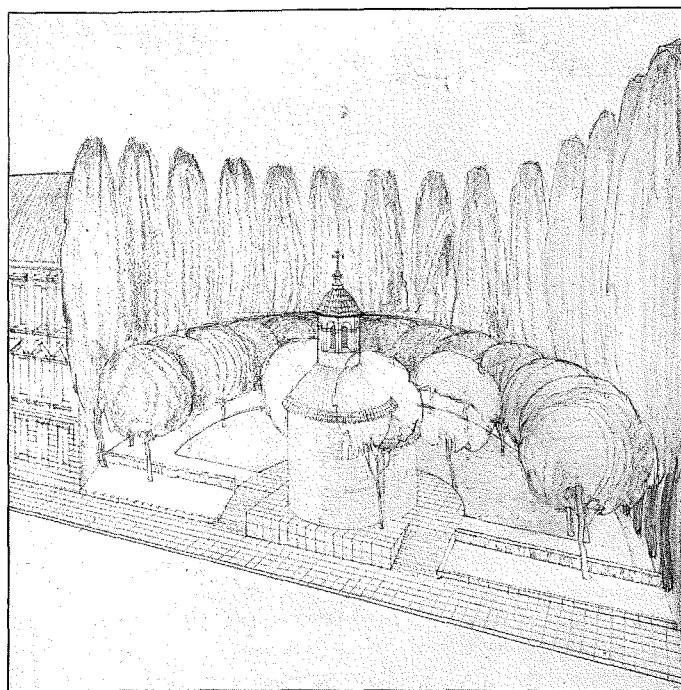
V březnu 1905 podává zádušní úřad obšírné vyjádření městské radě ohledně úpravy právních a vlastnických poměrů kaple a opatření peněz na opravu potřebných a ukládá tuto povinnost kostelu sv. Štěpána, jenž až dosud bral přebytky z nadace Adama Mírovského, hlavně z pachtu polí, a vypočítává tyto přebytky přibližně na 12.228 K 10 h nehledě ke ztrátě úroků. K vyzvání městské rady předkládá stavební úřad v červnu 1907 zprávu se souhlasem farního úřadu u sv. Štěpána o ú-

Obr. 40. Návrh arch. A. Wiehla na opravu kaple sv. Longina. Alternativa A z r. 1910. — Plan de l'architecte A. Wiehl pour la restauration de la chapelle St. Longin. Alternative A de 1910.

Obr. 41. Návrh arch. A. Wiehla na opravu kaple sv. Longina. Alternativa A a B. — Plan de l'architecte A. Wiehl pour la restauration de la chapelle St. Longin. Alternatives A et B.

Obr. 42. Návrh stavebního úřadu (arch. J. Chochol) na úpravu okolí kaple sv. Longina. 1. alternativa z r. 1910. — Plan de l'Intendance des bâtiments pour la régulation des alentours de la chapelle St. Longin. 1ère alternative de 1910.

hradě, kterou se původní rozpočet upravuje následkem stoupení cen na 14.152 K, resp. pro rok 1908 na 15.248 K 30 h, popřípadě na 17.248 K 30 h podle dalších změn projektantem navržených a v listopadu téhož roku projevuje konsistoř souhlas s projektem — pokud nebude námitek se strany c. k. ústřed. komise — i se způsobem úhrady, takže v červenci r. 1907 předkládá městská rada žádost c. k. místodržitelství za schválení projektu i rozpočtu na restauraci kaple a návrh na způsob úhrady; na to odpovídá v srpnu 1908 c. k. místodržitelství opisem přípisu c. k. ústřední komise ve Vídni. (Příloha 1.) V dubnu 1909 prohlásil arch. Wiehl městské radě, že je ochoten spolupůsobiti na přepracování projektu společně se stavebním úřa-

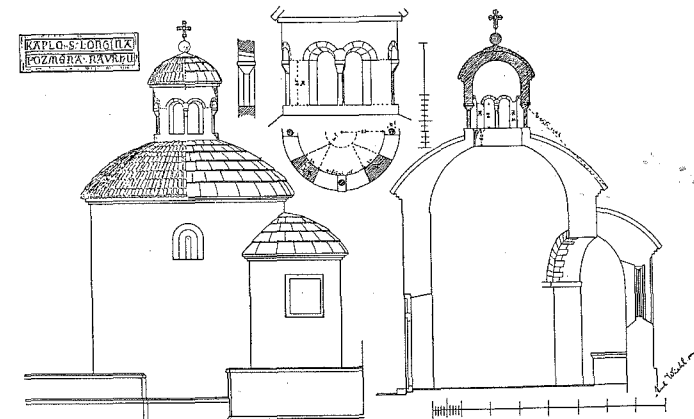
dem odb. 1. Podle nařízení městské rady a na jeho pokyn odbývala se v lednu 1910 důkladná prohlídka kaple s podrobným popisem. (Příloha II.) A již v únoru předkládá stavební úřad nový návrh vypracovaný arch. Wiehlem ve 2 alternativách: A nahrazující barokní lucernu novou pseudorománskou, s použitím zjištěných zbytků a B ponechávající lucernu nynější. (Obr. 39–41.) Současně předkládá stavební úřad o své újmě návrh také ve 2 alternativách, řešící současně zahradní úpravu okolí kaple. (Obr. 42.) Alternativa 1 odstraňuje úplně nynější zeď do ulice Na Rybníčku, snižuje niveau zahrady (býv. hřbitova) do úrovně dlažby kaple, kterou staví na sokl z umělého kamene

se stupni po obou stranách a vysazuje do pozadí, k farní zahradě, v oblouku střídavě topoly a olivy a zveřejňuje zahrádku. Alternativa 2. ponechává zahradu v původním stavu a k užívání farního benefícia. (Příloha III.) Tyto čtyři projekty byly předloženy v březnu c. k. konservátoru JUDru L. Jeřábkovi k posouzení, který podal v dubnu obšírné dobrozdání (příloha IV.) a doporučil podle zprávy stavebního úřadu z června téhož roku provedení alternativy 1., rozpočtené nákladem 10.778.80 K (mylně označené v dobrozdání C) až na sadovou úpravu a nedoporučil, v souhlasu s c. k. generálním konservátorem Drem M. Dvořákem, alternativu A a B. V červenci vyslovuje se sice farář Bařha pro nové ohrazení kamennou zdí s kamenným por-

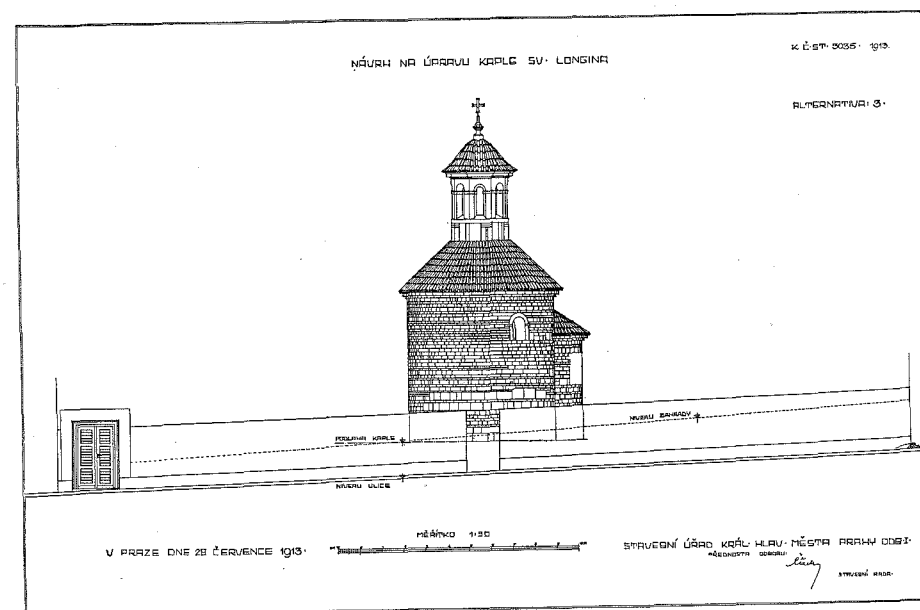
tálem a ponechání zahrady úplně beze změny, ale proti průhlednosti ohrazení, protože by to bylo na úkor jejího užívání Červeným křížem a prospěchu farního benefícia. Technická komise městské rady vyslovila se — pokud se týče ohradní zdi — pro návrh arch. Wiehla alternativu A. (Obr. 43.)

V březnu 1911 žádá c. k. ústřední komise ve Vídni c. k. místodržitelství v Praze, aby působilo „vhodným způsobem“ na městskou radu, aby při restauraci kaple držela se programu, který jí byl schválen a neprováděla programu, který jí byl zamítnut. V té době zemřel také autor původního návrhu, konservátor arch. A. Wiehl. C. k. místodržitelství dotazuje se pak v dubnu 1912 „v ja-

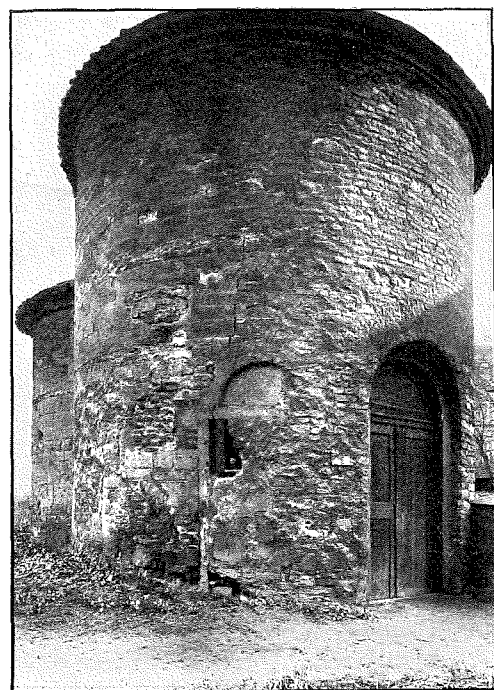
kém stadiu je stavba kaple sv. Longina“, na což odpovídá městská rada ihned v listopadu s připojením plánů a rozpočtů všech 4 alternativ. Ještě v květnu téhož roku žádá ob. st. cís. rada Cízler, aby vzhledem k všesokolskému sletu byl aspoň ze-

Obr. 43. Změněný návrh arch. A. Wiehla na opravu kaple sv. Longina. — Changement du plan de l'architecte Al. Wiehl pour la restauration de la chapelle St. Longin.

Obr. 44. Návrh stavebního úřadu na opravu kaple sv. Longina z r. 1913. — Plan de l'Intendance des bâtiments pour la restauration de la chapelle St. Longin de 1913.

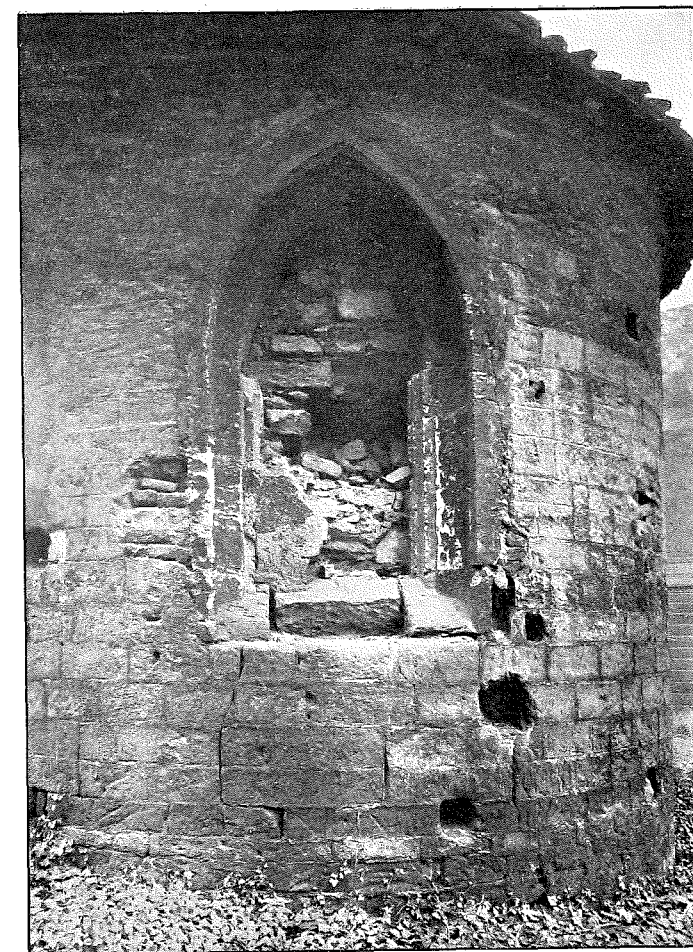
Obr. 45. Kaple sv. Longina. Zbytky románského portálu. — Chapelle St. Longin. Restes du portail roman.

vnějšek kaple opraven. A ještě v prosinci doporučuje c. k. ústřední komise provedení alternativy 1. se zachováním barokové lucerny s odkrytím románských zbytků v jejím soklu, žádá, aby bylo zachováno pokrytí prejzy a vyslovuje se rozhodně proti zřízení soklu z umělého kamene. (Obr. 44.)

V pozdějších letech urgoval sice c. k. konservátor několikrát provedení restaurace, ale válka přerušila úplně jakékoliv pokračování, dokonce připravila stavební úřad o velmi zdatného a nadaného pracovníka arch. Rosipala.

Teprve po převratu na dotaz Státního památkového úřadu v r. 1919 odbývána byla v prosinci 1920 komise za účelem restaurace kaple, která navrhla pro nedostatečné vlastní jmění kaple rozdělení práce na několik období a doporučila oka-

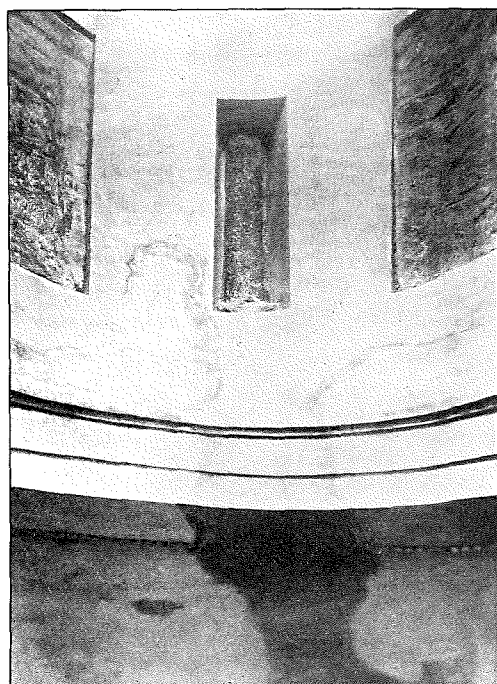
mžitě odstraniti vegetaci v sousedství kaple (černý bez a křoviny), pak opravit zevnějšek a později vnitřek a navrhla na tyto práce vložit do rozpočtu náklad 10.000 Kč. Množství jiných naléhavých prací, zejména opravy velkých a důležitých objektů pražského záduší (kostel sv. Mikuláše v Praze III., sv. Haštala, sv. Štěpána, Nejsv. Trojice ve Spálené ul., sv. Rocha v Olšanech, sv. Vojtěcha, sv. Vavřince ve Vel. Vsi a j. menších) jakož i nedostatek prostředků nedovolovaly delší dobu stavebnímu úřadu, aby provedl návrh komise z r. 1920. Konečně již na sklonku r. 1929 povolen byl městskou radou náklad 30.000 Kč, rozpočtený na podkladě omezeného nabídkového řízení na práci zednickou, na opravu této památky, tak dlouho připravovanou, ale neprovázenou. Práce zednické byly zadány podle levnější nabídky ř. Fr. Vostřák, stavitel v Praze II., za 24.624.41 Kč a ještě 15. listopadu bylo postaveno lešení kolem kaple, aby bylo využito příznivého počasí mírného podzimku, vyčištěno a vyspraveno — celkem nepatrně — kvádrové zdivo, takže v půli prosince mohlo býti lešení do ulice na Rybníčku již odstraněno a chodník uvolněn. (Obr. 45.) Tím byly práce pro tento rok skončeny a zahájeny znovu počátkem května 1930 opravou lucerny. Chatrné, ve velkých kusech se odchlípující vysprávky barokní omítky byly odstraněny, zachované staré omítky, zejména na vnitřku klenby a římsy, byly dokonale očištěny a nové omítky jim přizpůsobeny vápennou maltou z říčního písku s kletovaným povrchem. Při tom se zjistilo, že tato barokní lucerna je posunuta stranou na zadržané románské lucerně tak, že na straně západní je zdivo její převyšeno o 4 cm, kdežto na straně východní o stejný rozměr ustupuje. Na spodní části této lucerny byly zbytky 4 pilířků z kvádro-

Obr. 46. Kaple sv. Longina. Gotické okno v apsidě před opravou r. 1930. — Chapelle St. Longin. Fenêtre gothique de l'abside avant la restauration de 1930.

vého zdiva opukového bývalé románské lucerny na vnější straně úplně očištěny a barokní vyzdívka mezi nimi ze statických důvodů ponechána a nově omítnuta stejným způsobem, jako lucerna bez tónování nebo barvení. Okna byla opatřena železnými rámy s jednou příčlím a zasklena čistým sklem katedrálním. V jednom z nich, na straně východní, bylo zasklení provedeno ve způsobě pevné žaluzie, aby bylo usnadněno větrání kaple. Železný kříž na

vrcholku lucerny, rzí velmi poškozený byl opraven a žehrovcový, dobře zachovaný soklík, ozdobený s jedné strany reliefem lebky a s druhé dvou skřížených hnátů, byl pouze očištěn. Současně opravena prejzová krytina lucerny. Po rozebrání prejzového krytu klenby kaple a odstranění množství ssuti bylo nalezeno stupňovité, nepravidelně rádkové opukové zdivo. Římsa kaple, provedená dvěma vrstvami opukových kvádrů, byla z velké části na

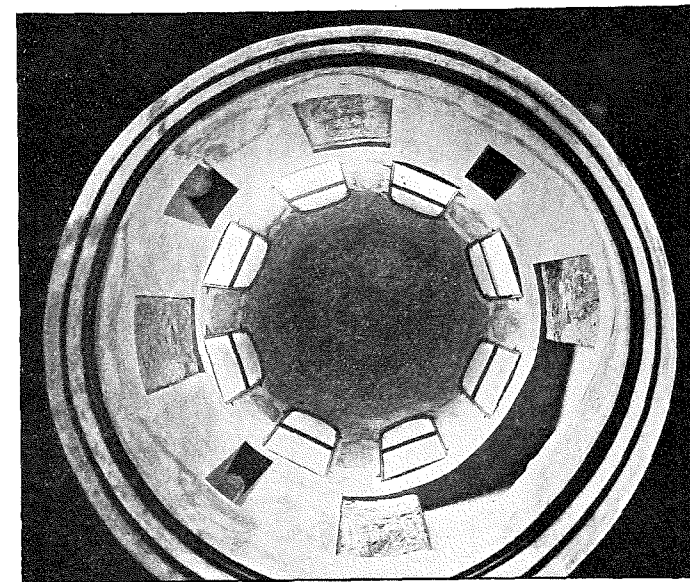

Obr. 47. Kaple sv. Longina. Zbytky románské lucerny. – Chapelle St. Longin. Restes de la lanterne romane.

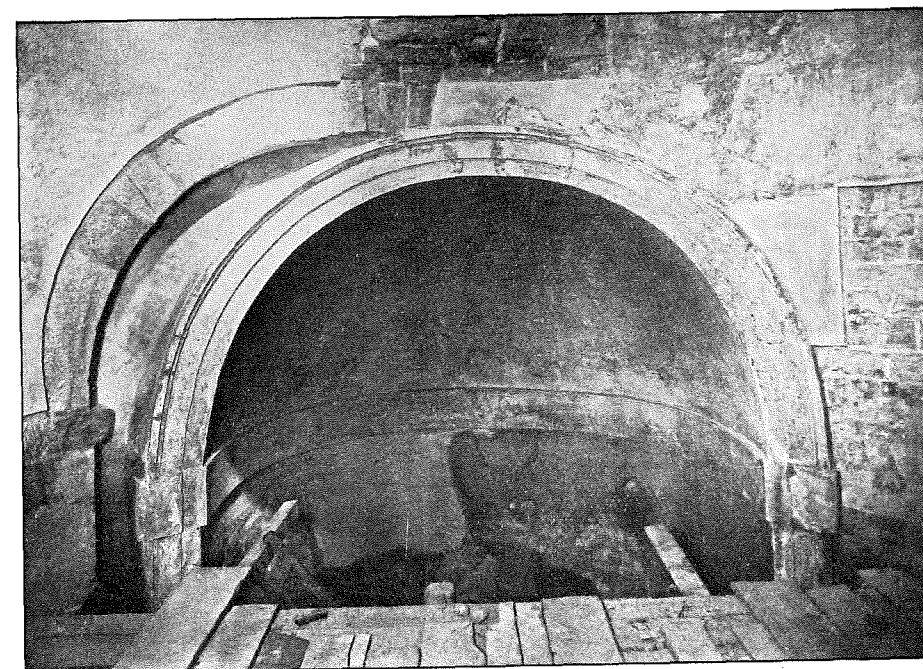
straně do zahrady poškozena a vyzděna pouze z cihel, které byly opatrně vybourány a nahrazeny novými opukovými kvádříky. Původní románské spárování zdiva kaple bylo očištěno a nově vyspárováno jen otevřené spáry maltou pouze vápennou, bez „vypalování“. Klenba kaple i apsidy byla pak znovu přikryta novými prejzy. Cihlami zazděný otvor po někdejším přístavku byl opět omítnut s kletovaným povrchem. Zbytek původního ostění starého, zazděného vchodu byl zvenčí i uvnitř částečně uvolněn, vyčištěn a jen nepatrně vyspraven. Současně byla vybourána nepravdělná a chatrná zazdívka gotického okna v apsidě a na omítnuté vnitřní špaletě byly zjištěny nepatrné zbytky ornamentálního barokního malování. Okno bylo sice proráženo až dovnitř, ale

pak znovu na $\frac{1}{2}$ cihly uvnitř zazděno s ohledem na vnitřní zachovanou úpravu apsidy. (Obr. 46). Zvenčí byly do okna znovu vsazeny části původních kružeb a prutů, uložené uvnitř kaple v bedně. Střední část této kružby byla již kdysi odlita v umělém kameni, pravděpodobně podle nově doplněné části. Okno bylo odborně vyspraveno sochařem K. Holmanem z Prahy I. a zaskleno do železných rámečků silným solinovým sklem, jen v horních dvou cípech kružby vsazeny sítky z měděného drátu pro možnost větrání vnitřní volné prostoty. Kolem kaple odkopán byl terén až do úrovně dlažby a na šířku 1 m provedena 60 cm široká dlažba ze struskových cihel, aby zabráněno bylo zamáčení zdiva při deštích. V tomto výkopu byla vybrána spousta kostí, které byly odvezeny a pohřbeny na Olšanských hřbitovech.

V červnu bylo postaveno lešení uvnitř kaple a započato s opravou vnitřku. Dřevěné sloupky v chatrné zazdívce románské lucerny, vyztužující zdivo pro barokní lucerny, vyztužující zdivo pro barokní lucerny byly vyjmuty, zdivo opatrně vybouráno tak, aby byly patrné původní kruhové sloupky románské lucerny; nebyly však nalezeny žádné zbytky po hlavičích nebo patkách sloupků. (Obr. 47, 48.) Barokní omítka kupole byla pečlivě očištěna a vyspravena, ostatní kvádrové zdivo bylo zbaveno zbytků omítek a očištěno, levá původní část triumfálního oblouku až k barokní obrubě nového triumfálního oblouku i s navazující částí stěny byla do hloubky oprostěna vybouráním zazdívky a nalezeny na ní nepatrné zbytky malování. (Obr. 49.) Také část dlažby byla na této straně rozebrána a nalezeno odsazení základového mělkého zdiva původního, ale žádné zbytky staré dlažby. Při této příležitosti byla otevřena hrobka uvnitř kaple, v níž nalezeno celkem nepatrně

Obr. 48. Kaple sv. Longina. Vnitřek lucerny po opravě r. 1930. – Chapelle St. Longin. Intérieur de la lanterne après la restauration de 1930.

Obr. 49. Kaple sv. Longina. Triumfální oblouk románské a barokní apsidy. – Chapelle St. Longin. Arc triomphal de l'abside romane et baroque.

Obr. 50. Kaple sv. Longina po opravě r. 1930. – Chapelle St. Longin après la restauration de 1930.

ností, které po vyčištění byly na místě ponechány. Z hrobky proveden je ventilační průduch soklovým zdívkem do ulice Na Rybníčku. Také „sklípek“ před kaplí, také asi někdejší hrobka, byl otevřen, úplně vyčištěn a znovu zaklenut. Vchod byl opatřen v nadsvětlíku starší kovanou mříží. (Obr. 50.)

Tím byly prozatím ukončeny restaurační práce, a bylo zapláceno: za práci zednickou 31.401,10 Kč, štukatérskou

1100 Kč, pokryvačskou řemeslníkem Em. Skálav v Praze II. 5184,85 Kč, zámečnickou řemeslníkem A. Bělohávek v Praze II. 917,60 Kč, sklenářskou 310 Kč, natěračskou 112,20 Kč a klempířskou 61,20 Kč. Podle postupu prací byly pořizovány fotografické snímky nákladem 1460 Kč, takže celkový náklad na toto částečné zajištění vzácné památky, měst. radou poskytnutý byl 39.446,95 Kč.

Stavební úřad předložil ještě v témže roce městské radě návrh na vnitřní vý-

pravu kaple znovu instalováním někdejší výzdoby niky a figurální výplně, které jsou uloženy ve skladišti městského musea na původní místo i s novým odeštěním dolní části niky a úpravou oltáře, jakož i vhodnějšího přístupu ke kapli a vzhledu z ulice Na Rybníčku s rozpočtem na 16.000 Kč, který však dosud nebyl schválen následkem nepříznivé finanční situace obce, která vlastně skoro celý náklad jako patron hradí sama, protože ani slíbená již, třebaš neveliká subvence Státního památkového úřadu, ze stejných důvodů také nebyla dosud vyplacena.

Nynější stav, zejména pokud se úpravy okolí týče, je jenom prozatímní, dokud nebude možno, resp. nutno přikročit k provádění schváleného plánu regulačního, podle něhož má se tato památka octnouti uprostřed nové komunikační tepny, čímž by se jistě mnohým také-zájemníkům stala nevídanou překážkou moderního ruchu dopravního. Doufejme však, že okolnosti najdou šťastnou příležitost, aby tato regulace mohla být změněna pro osud památky příznivěji tak, aby se jí konečně dostalo takové definitivní úpravy, jak na ni pomysleli naši předchůdci již před 26 lety.

*

PŘÍLOHY.

I.

C. k. centrální komise pro památky umělecké a historické. Č. 2361 ex 1908. Ve Vídni, dne 11. srpna 1908.

C. k. místodržitelství v Praze.

Ku připsu ze dne 28. listopadu 1907 č. 331005, jehož přílohy se tímto zpět zasílají, klade si za čest c. k. ústřední komise sdělit, že pokládá za povinnost označiti vysocežádoucím, aby kaple sv. Longina v Praze, náležející k nečetně v Čechách se vyskytujícím památkám románského stavitelství, nebyla ponechána v dosavadním stavu spustlosti.

Restaurační program tohoto času navržený pro jmenovanou kapli nelze v jednotlivých bodech,

kterými jsou daleko sahající zařízení zamýšleny, doporučiti ku provedení. Ústřední komise jest srozuměna sice s tím, aby poškozená omítka kaple byla úplně otlučena a poškozené zdivo románské opraveno (a sice toto pomocí vrstvitého zlomkového zdiva) a nenamítá nic ani proti zazdění nynějšího moderního a znovu otevření starého portálu, jehož tvar a části jsou zachovány, ani proti pošnutí apsidy způsobem navrženým, ani proti znovuotevření gotických oken v apsidě.

Naproti tomu však nemůže souhlasiti se zamýšlenou obnovou svítilny dle vyskytujících se obdůb. Taková rekonstrukce odporovala by zásadám moderní péče o památky a nutno ji zamítnouti rozhodně při památce historicky tak zajímavé. Dotyčné práce obnovovací jest po zdejších úsudku omeziti na opravu střechy a svítilny. Předláždění uvnitř bylo by lépe provésti jednoduchými kamennými deskami (proti opatření nového oltáře není námitek).

Co se týče zamýšleného vstupu a nového ohrazení kaple uznává ústřední komise, že má dnešní nedůstojné a působivost památky nejvyšší rušící ohrazení kaple býti odstraněno a kaple se silnice učiněna přístupnou.

Neodporovalo by se však tento vstup provésti ve formách pseudorománských, jež by s památkou konkurovaly a její originální cenu a působivost poškozovaly.

Nebylo-li by možno celou zeď zahradní nahraditi jednoduchým mřížovím, čímž by se též docílilo patrnosti kaple i s okolní zahradou, měla by aspoň nynější zeď nahraditi se novou, jednoduchou, důstojnou, avšak neromanisující a takovým též jednoduchým vchodem ku kapli, kteráž zeď ostatně mohla by býti ku kapli, jak projektováno, připojena.

Praesident: Helfert v. r.

II.

Stavební úřad král. hláv. města Prahy, odb. I. Čís. st. úř. 5315 r. 1909. V Praze dne 10. ledna 1910.

Z r á v a

o nové prohlídce kaple sv. Longina při hlavním farním kostele svatého Štěpána v Praze II.

Na pokyn pana c. k. stav. rady architekta Wiehla prohlédl stavební úřad odbor I. v lednu r. 1910 kapli sv. Longina a shledal následující: Kaple sv. Longina doznala největší změny v době barokní. Apsida románská na levé straně přizděna, na

pravé pak původní zdivo odsekáno, aby byla osa nové apsidy položena přesně na východ. Románský portál zazděn a hlavní prostor velikým obloukem prolomen a spojen obdélníkovým přístavkem barokním, který měl vnitř valenou klenbu, rozdělenou pasy na 3 díly. Šířka vnitřní byla 3.50 m, vnější 4.60 m, délka 8 m (viz nákresy Franz Zelinke v měst. archivu a kresba v měst. museu). Lucerna románská zazděna, ale nalezeny čtyři románské sloupky čtyřhranné a 4 kulaté v soklu nynější barokní lucerny. Otvory této jsou posunuty proti románské vpravo a postaveny do osy barokní apsidy. Pod nynější prejsovou velice sešlou krytinou objevena pův. románská krytina, z desek opukových počtem 25 řad od hlavní římsy k lucerně, ve stupních o výšce 8—9 cm a šířce 10—12 cm. Apsida je rovněž krytá deskami opukovými ve stupních výšky 8—9 cm, šířce 16—18 cm. Desky tyto jsou úplně zachované. Románské zdivo jest trojí a sice z opukových menších desek z jemnozrného pískovce podobného hořického a z pískovce žehrovického, což zjištěno na rom. portálu. Prozkoumáním spar románského zdiva zjištěno, že i velké pískovcové kameny, 50—60 cm výšky a 90—100 cm délky, jsou zdívem původním, románským. Z doby gotické, patrně kdy stavěl se kostel sv. Štěpána, jsou v apsidě zbytky gotického okna opukového; zachované jeho zkruže byly v městském museu, na žádost tohoto pak převezeny do kaple sv. Longina, kde jsou zatím v bedně uloženy. Uvnitř kaple nalezeny v hlavním prostoru sporé části freska, které bylo v době barokní úplně zničeno, že jsou části o 6—8 kamenech, se kterých freska úplně otlučena. Zjistiti, ze které doby jest fresko, se nedalo, poněvadž největší uschované částky nejsou větší než polovice dlaně. Omítka, kterou je fresko přikryto v hlavním prostoru kruhovém, jest z doby barokní, 2—3 cm silná a je potažena vrstvou imitovaného mramoru. V době baroka byla apside dekorována kaširovanou nikou, na červené půdě zlaté mřížoví (jest v městském museu). Nad nikou na hlavním prostoru kruhovitým byl bohatý oltář barokní imitován malbou, která však, že byla na hladkém povrchu mramorovém, jednak odpadala, aneb jinak byla úplně zničena. Zachované částky při nejmenším dotyku ihned odpadávají.

V zazděné apsidě odkryta část freska, které je přikryto 2 omítkami, z nichž vrchní je jednou bílena a po druhé natíraná šedou barvou; na těchto omítkách jest omítka třetí, barokní která byla použita ku přizdění apsidy. Přesnosti doby

barokní, že apside byla posunuta na pravo, jest děkovati, že zachovalo se pod dvěma omítkami podle všeho renesanční fresko v jisté barvě. Proto bude třeba, aby odbourání části přizděné dělo se s největší opatrností.

Dle všeho se zdá, že byla celá kaple omítnuta oběma omítkami, které jsou v zazděné části apsidy, ale při úpravě v době barokní obě omítky i fresko otlučeno až na holý kámen.

Přednosta odboru: Čížek. A. Wiehl, c. k. konservátor.

III.

Stavební úřad král. hlavního města Prahy, odb. II. čís. st. úř. 5315 r. 1909. V Praze, dne 15. února 1910. Oprava kaple sv. Longina u sv. Štěpána v Praze II.

Radě městské, referátu XIV.

Stavební úřad k dekretu č. j. XIV-1911/1909 v dohodě s panem c. k. konservátorem a stavebním radou A. Wiehlem vypracoval plány a rozpočty na restauraci kaple sv. Longina a úpravu příchodu k ní a sice dvě alternativy (A a B).

Obě alternativy řeší přístup ke kapli z ulice tím, že zeď pokrytou plakáty odstraňují a nahrazují jednoduchou zdí kamennou s taktéž jednoduchým kamenným portálem.

Alternativa A nahrazuje na kapli nynější lucernu barokní tvarem původní lucerny románské a to na základě nalezených částí při podrobné prohlídce kaple v lednu 1910. Alternativa B ve smyslu přání c. k. ústřední komise ponechává lucernu ve stavu nynějším. Ostatní rekonstrukční změny byly již v původních plánech schváleny c. k. ústřední komisí ve Vídni 11. srpna 1908 č. 2361 ex 1908. Alternativy A a B ponechávají zahradu kolem kaple úplně beze změny, spokojují se pouze přístupem ku kapli, kteréž provedení svého času rada městská žádala, kdežto stavební úřad, aby vyhověl přání c. k. ústřední komise, by celá zeď byla nahrazena jednoduchým mřížovím, k docílení patrnosti kaple i s okolní zahradou, ve svých samostatných návrzích 1 a 2 vychází od úpravy okolí kaple, neboť okolí nynější je naprosto nepřiměřené pro tuto cennou památku románského stavitelství. Alternativa 1 odstraňuje proto stávající zeď, upravuje celou zahradu do původního niveau, t. j. zároveň s dlažbou kaple. Kolem kaple staví v polokruhu topoly a olivy, kterými jednak tvoří důstojné pozadí, jednak zakrývá štítové zdi domu č. p. 1329 a školy č. p. 1286-II (viz příložené fotografie). Kapli dává jed-

noduchý sokl z umělého kamene, aby zvětšil její architektonický dojem.

Ve všech konstrukčních změnách řídí se stavební úřad jinak pokyny c. k. ústřední komise až na to, že alternativami 1 a 2 odstraňuje prejzy a odkrývá úplně zachovalou původní románskou krytinu z opukových desk, dále že v soklu nynější barokní lucerny dává vynikati románským sloupkům, aby bylo patrné, co a jak barokní doba restaurovala; tyto projektované změny navrhuje na základě nových objevů v lednu 1910 (viz příloženou zprávu a fotografie). Alternativy 1 a 2 jsou totožny v úpravě kaple samotné — liší se toliko úprava jejího okolí. Alternativa 1. činí zahradu přístupnou z toho důvodu, že nejkrásnější pohledy na kapli jsou ze zahrady, že kaple stojí ve volném prostoru a celé vyřešení je důstojné pro tuto památku, vyžaduje ovšem vykoupení zahrady a změnu její ve veřejný sad. Alternativa 2. počítá s tím, že zahrada by nebyla vykoupěna. Na všechny tyto alternativy úprav předkládá úřad stavební rozpočty, a to:

k alternativě A v obnosu	14.264 K 63 h
k alternativě B v obnosu	13.686 K 68 h
k alternativě 1 v obnosu	10.778 K 80 h
k alternativě 2 v obnosu	11.608 K 80 h

Celý elaborát budiž předložen také p. c. k. konservátoru JUDru Lub. Jeřábkoví.

Hodek, inspektor. Přednosta odboru: Čížek, stavební rada. Rosipal. Za alternativu A a B A. Wiehl, c. k. konservátor.

Posudek

c. k. konservátora Dr. L. Jeřábka v roce 1910.

V zásadě bylo by zajisté lze souhlasiti s tím, aby románská krytina, opravdu dosti dobře zachovaná, byla odkryta a stala se tak viditelnou, ne nepatrnou, dobově věrnou ozdobou vzácné této památky. Bohužel ale proti projektu tomu jinak principiálně zcela správnému třeba vzíti ve vážnou úvahu okolnost, jak dlouho původní věkovitá tato krytina nyní po drahnou dobu žlabicemi zakrytá a tak i před nepohodou chráněná — s to jest nadále v původním a dochovaném svém stavu — bez radikální výměny kamenů chatrnějších — čeliti nečasu a změnám povětrnosti — čehož jediným a poměrně brzkým následkem byla by neodvratná výměna staré původní, nyní ještě nedotčené krytiny za novou — aspoň z větší části. — To však jistě není žádoucím ani se stanoviska moderního nazírání na ochranu památek, ani se stanoviska finančního — čím méně v zájmu památky samé, jež částími opra-

vami byt sebe šetrnějšími na původním, cenném rázu svém trpí. Za těchto okolností jest zajisté nej-
správnějším naložiti s krytinou tak, jak stalo se již v době barokní — uchovati ji před zkázou trvalou v původním nedotčeném stavu na místě samém opětovným zakrytím krytiny žlabicovou (přejzovou) krytinou, při čemž budiž užito žlabic starých, teplého sytějšího červeného tónu i ku nahrazení žlabic poškozených.

Nicméně bylo by lze souhlasiti s tím, aby část původní krytiny románské, avšak jen na straně jižní proti nepohodě nejvíce chráněné zůstala nezakrytou a budiž otázka tato studována a vyřešena a sice v tom směru, jak by bylo lze v případě tomto střechu vkusně upravit.

Pokud pak jde o zamýšlenou úpravu soklu lucerny dle projektu alternativa č. 1., který dává vyniknouti patkám románských sloupků — v důsledku nálezu v lednu t. r. učiněného — mohu prohlásiti, že na základě těchto nových, dříve neznámých nálezů c. k. centr. komise po vyjádření c. k. gener. konservátora prof. Dr. Dvořáka netrvá více v celém dosahu na stanovisku v přípisu c. k. místodržitelství v král. Českém ze dne 11. srpna 1908 č. 2361 ex 1908, jen proto zaujatého, že nález nyní učiněný znám nebyl, kterým však nyní změny navržené v projektu č. 1. nyní plně jsou odůvodněny. Budiž tedy úprava lucerny a její soklu provedena dle varianty č. 1.

Současné budiž, a to bezodkladně, počato s pracemi ostatními na kapli samé, jež již dříve c. k. centr. komisí byly schváleny jako na př. úplně, avšak nejvýš pečlivě a pozorně otlučením omítky vnitřku za stálého dozoru, opravením poškozeného zdiva pomocí vrstvitěho zlomkového zdiva, zazdění nynějšího a znovuotevření původního portálu, pošínutí apsidy způsobem v projektech již schválených navrženým, otevření okna gotického v apsidě, s použitím skruží zachovaných (z měst. musea sem v bedně přenesených), pátrání po původních freskách v kapli a zejména v apsidě — ovšem při náležitém šetření náležitě opatrnosti — mimo to i provedení zcela jednoduché, avšak v tónu a formě náležitě vyšetřené kamenné dlažby.

Pokud pak musí vysloviti se o úpravě okolí kaple sv. Longina, tu zcela otevřeně doporučuji úpravu v alternativě C teprve v stavebním úřadě odb. I. v přítomnosti p. c. k. generálního konservátora prof. Dr. Dvořáka mně předložené, která zde zcela správně navrhuje řešení zcela jednoduché, nijak se nevtírající a neromanisující a jež má i tu výhodu, že kaple sama při této úpravě mohutněji vynikne.

Naproti tomu nemohu souhlasiti s navrženou úpravou sadovou opodál kaple, v obou variantech č. 1, 2 mi předložených naznačenou, kterou kol kaple má býti utvořen půlkruh stromů, kapli úplně k ostatní zahradě uzavírajících, což nelze schváliti proto, že úpravou touto kaple byla by oddělena od okolí, na němž byla zbudována a v němž po věky volně stála a jež ovládala. Naopak, lze právem očekávati, že po změně v osobě beneficiáta, fary nyní užívajícího, celá nynější zahrada farní, v zájmu veřejném proměněna bude v celku svém v sad všeobecně přístupný. A tu právě úprava nyní navržená navždy bránila by pěkným výhledům na

památku tak význačnou a cennou, která je nepodcenitelnou ozdobou celého okolí, na němž byla před věky vybudována a jemuž dodává nevystihlého půvabu. Několik stromů, vhodně umístěných, pokud možno dekorativně působících — nejlépe bříz — poskytne obrazu kostela velmi pěknou folii.

Ve věci této po dokončení opravy kaple jsem milerád po dohodě se stavebním úřadem učiniti vhodné dispoice.

V Praze 24. dubna 1910.

Dr. Luboš Jeřábek, c. k. konservátor.

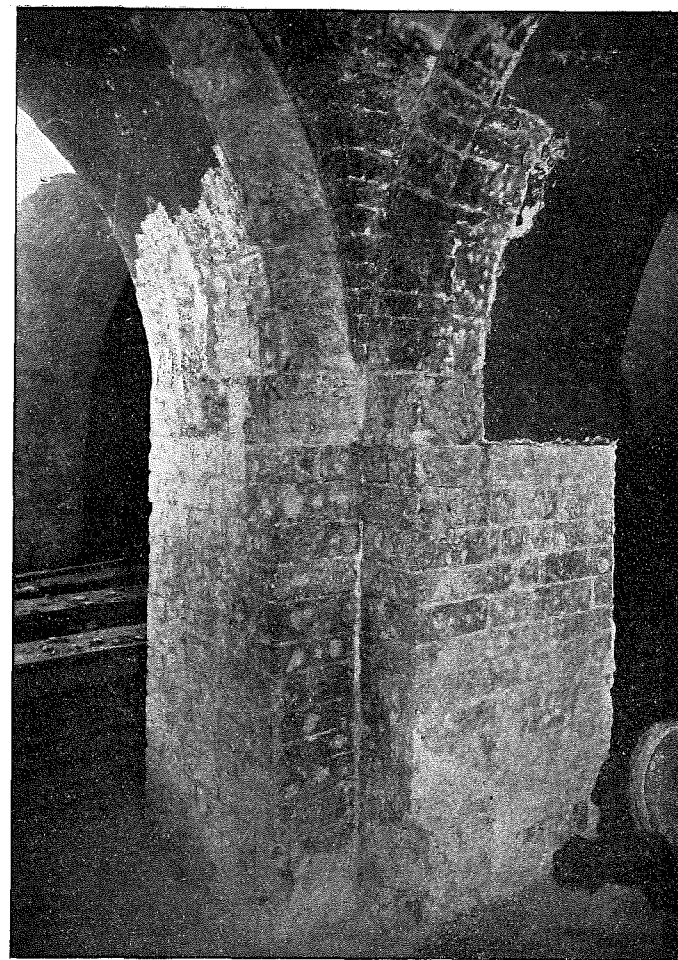
Jan Almer.

OPRAVY V KOSTELE SV. PETRA NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM.

V červenci 1928 městská rada jako patron schválila návrh staveb. úřadu na vymalování kostela sv. Petra, jehož nevhodná malba z r. 1900, provedená klišovými barvami vytónováním ploch kleneb a stěn, obroubených dessinovými pásy s otónováním žeber, byla již velmi sešlá a opadávala, protože kliš byl již dávno setlelý v nepříznivém ovzduší a že byla na všem téměř ½ cm tlustá vrstva prachu a mastných sazí z kadidla a svíček, jejíž odstranění dalo se provésti jen zároveň s malbou. Tato práce byla i s postavením lešení zadána Ing. L. Sukovi, staviteli v Praze I. veřejným nabídkovým řízením. Byly nejprve v hlavní lodi odstraněny všechny usazené nečistoty a úplně oškrábána stará malba až na starou, původní, renesanční omítku, při tom byly poškozené omítky a spárování žeber pečlivě vyspraveny. Očištění opukových žeber a ostatní práce kamenické bylo zadáno sochaři B. Přeučilovi, při čemž byl pod posledním malováním žeber shledán tmavošedý nátěr, který musil býti odstraněn vymýváním chlorem, až se objevil úplně čistý, původní povrch žeber, svor-

níků i patkových konsol. Při příležitosti těchto prací bylo dáno městskou radou povolení p. prof. Dr. Birnbaumovi k archeologickému prozkoumání zdiva, jak toho význam této znamenité památky románského původu zasluhoval.

Zkoumání toto mělo bohatý výsledek, o němž se zde jenom stručně zmiňuji, ponechávaje vědecké zpracování povoláním odborníkům. Pod kruchtou byly zjištěny pasy klenby provedené z velmi přesně a ostře zpracované opuky, později renesančně omítnuté, jakož i zdivo pilířů, na nichž zjištěny byly i profily patek i hlavice a na jednom kvádru červenou hrudkou provedená kresba zvířete s lidskou hlavou a rohy. (Obr. 51, 52.) Kresba tato byla přikryta skleněnou deštičkou. Na pase prostředního oblouku nalezena byla románská omítka se zbytky dessinové malby, jejíž úplné odkrytí a restaurování bylo však odloženo na pozdější dobu. Na kruchtě samé bylo odkryto románské zdivo někdejší empory se stopami klenutého vrchního patra. V jižní zdi hlavní lodi, z kruchtou počínaje, byla objevena tři románská okna s omítanými, freskami

Obr. 51. Kostel sv. Petra. Jižní románský pilíř pod kruchtou. —
Église St. Pierre. Pilier roman sud sous la tribune de musique.

zdobenými špaletami, ovšem značně poškozenými, jež však přes to byly zabezpečeny a malířem V. Čílou restaurovány. (Obr. 53, 54.) V prostředním z nich na východní špaletě nalezena na kameni hrudkou kreslená postava s mečem v pravé a uvázaným psem v levé ruce. Románské zdivo této stěny bylo silně porušeno v místech, kde jsou osazena žebra a sahalo asi do dvou třetin výšky gotických oblouků.

Současně byla otevřena dlažba jednak u jižního pilíře pod kruchtou, kde zjištěna

v hloubce 23 cm úroveň staré dlažby a patka pilíře, jednak u nároží presbytáře a jižní lodi, kde zjištěno základové zdivo apsidy hlavní lodi s jednou vrstvou zdiva nad ním, dále náběh rovné zdi s pravouhlým ústupkem, která uzavírala na východě severní postranní loď. (Obr. 55.) Mimo to pod velkým renesančním pasem, byl nalezen zbytek zdiva jižní románské lodi a vybouraného pilíře. Mimo to zjištěny dva pilíře původní arkády, a na jednom z nich, zazděném nyní v barokní kruchtě, nalezena románská hla-

Obr. 52. Kostel sv. Petra. I. pilíř jižní zdi románské hlavní lodi. — Église St. Pierre. 1er pilier du mur sud de la nef principale romane.

vice. Práce tyto skončeny s vymalováním hlavní a severní lodi v prosinci 1928.

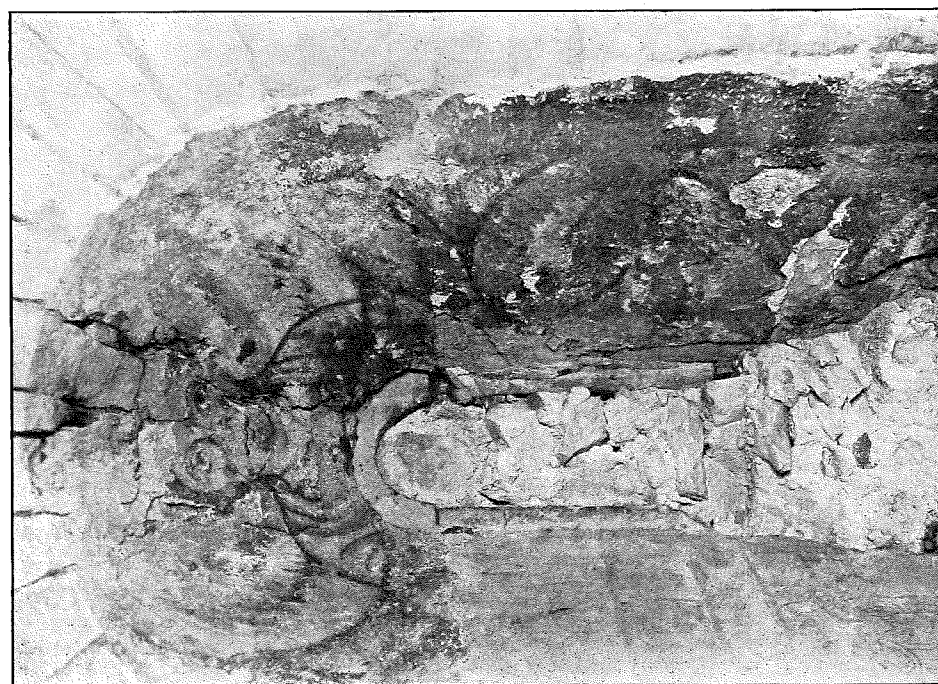
Na jaře r. 1929 byly zahájeny práce v lodi jižní, v jejíž severní stěně byla románská okna také otevřena. V západní zdi této lodi, k románské kruchtě přiléhající, byl zjištěn zazděný románský otvor, pravděpodobně vchod na půdu někdejší jižní lodi. Konstrukce a tvar střechy nedal se však zjistiti, protože nebylo po nich nalezeno žádných stop. Nové vymalování kostela se stalo pouhým zestejněním úplně čistých omítek s barevným oblinováním kleneb i zdí podél žeber, s nabarvením přední plochy žeber a vytónováním podkladů pasů mezi pilíři; provedl je vesměs temperou

V. Studený v Praze II. Poslední, prázdnou plochu v gotickém oblouku jižní strany hlavní lodi, v sousedství presbytáře, vyzdobil obrazem ukřižování sv. Petra, moderně provedeným, Fr. Mayerhoffer.

Presbyteř, jejíž odpouklá omítka musila býti úplně otlučena až po parapety oken a novou nahrazena, byla v této části nově vymalována dessinem ze střídajících se znaků hlav. města Prahy, jako patrona a odznaku křižovnického řádu, jako uživatele fary. Zapláceno bylo, kromě prací spojených s archeologickým výzkumem pod dlažbou, za práci zednickou a tesařskou Kč 70.244·80, sochařskou a štukatérskou Kč 39.227·80, malířskou včetně restaurační

Obr. 54. Kostel sv. Petra. První románské okno jižní zdi hlavní lodi. — Église St. Pierre. 1er fenêtre romane du mur sud de la nef principale.

Obr. 53. Kostel sv. Petra. Románská malba v prvním okně jižní zdi hlavní lodi. — Église St. Pierre. Peinture romane sur le lancis de l'écoinçon de la 1er fenêtre du mur sud de la nef principale.

Obr. 55. Kostel sv. Petra. Apsida románské hlavní lodi. — Église St. Pierre. Abside de la nef principale romane.

Kč 31.410.—, za práci pozlacovačskou, spojenou s vyčištěním a opravou oltářů firmou V. Kostečka v Praze II, částečně prováděnou v letošním roce, Kč 20.842.—, sklenářskou Kč 6110.—, úpravu elektr. vedení a osvětlení Kč 872.30, opravu a vyčištění varhan Kč 4560.— a vyčištění severních, bohatě řezaných dveří Kč 3980.—, úhrnem Kč 178.974.90, vesměs z dotace

obce jako patrona, protože vlastní jmění kostela je nedostatečné. Ke konci t. r. byly ještě zadány restaurace obrazu na hlavním oltáři akad. malíři Em. Boháčovi a obrazů tří postranních oltářů akad. malíři F. X. Diblíkovi, úhrnem za 11.000 Kč. Tak byl opět na delší dobu důstojně opraven cenný objekt památkový.

Jan Almer.

REGOTISACE KOSTELA SV. VOJTĚCHA NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM.

Kostel sv. Vojtěcha měl bohaté důchody, které dovolovaly, aby byly podnikány časté jeho úpravy. Jedna z největších oprav provedena byla r. 1690—1693. Později byl pak opravován v r. 1745 a 1799. Vymalován byl r. 1711 a posléze r. 1845.

Podle inventářů z r. 1829 a 1843 lze učit si pouze přibližnou představu o vzhledu kostela před jeho radikální opravou v l. 1875—1879.*)

Kostel, fara, věž, umrlčí komora, škola, dům pro kostelní služebníky a uprostřed bývalý hřbitov tvořily celek, který byl ohrazen jednoduchou zdí, v níž byly tři vchody.

Prvý k postrannímu vchodu do kostela, kde v kamenných veřejích byly na šesti hácích zasazeny dvoukřídlové dveře z tvrdého dřeva, nad nimiž byl plechový okapní žlab na deseti železných podpěrách s okapní rourou v dřevěném obložení. Druhý byla vjezdní brána, ve zděných veřejích dvoukřídlová vrata na dvou hácích, konečně třetí, rovněž vjezd; ve zděných veřejích zasazeny na šesti hácích dvoukřídlové dveře, v nichž byla malá dvířka pro pěší na 2 hácích. Na hřbitově stál na zděném soklu dřevěný kříž s plechovým tělem Krista s postavou Matky Boží.

Vnějšek kostela byl celkem stejný jako dnes, jen nad postranním vchodem na severní straně, na štítě byla socha Spasitele, stojícího na zeměkouli.**)

V presbytáři pak bylo střední okno zazděno.

*) Použité prameny a literatura: Stavební inventář kostela sv. Vojtěcha z r. 1829 a 1843, pamětní kniha z r. 1846 a příslušné spisy zádušního úřadu a spisy referátu zádušního z let 1871—1880, uložené ve staré spisovně. — Fr. Ekert, Posvátná místa král. hl. města Prahy. II. 85 a d.

**) Odstraněna byla r. 1887 a nahrazena křížem.

V kostele bylo šest oltářů. Hlavní oltář s mramorovou mensou, obloženou prkný šedě a zlatě polychromovanými, se třemi stupni z tvrdého dřeva. Tabernakl dvoudílný, z měkkého dřeva, pozlacený. Spodní část s dvířky na dvou závěsech, na nichž dřevěný křížek s cínovým tělem Kristovým. Horní část otáčecí na dvou čepech, na ní dřevěný kříž, 2 andělé a ozdobné řezby. Horní část oltářní z měkkého dřeva, hnědě a zlatě polychromována, s 2 kruhovými a s 2 vřetenovými sloupy. Po stranách oltáře branky s jednokřídlovými dveřmi. Z figurálních ozdob byly zde 4 velké sochy sv. Petra a Pavla, sv. Josefa, sv. Joachyma s P. Marií a Jezulátkem, 4 velké, 6 malých soch andělů, Bůh Otec v paprscích a oblacích, koruna, květiny, listy a 4 relikviáře. Obraz sv. Vojtěcha v černém rámu. (Obr. 56.) Za oltářem stály 2 dvoukřídlové skříně z měkkého dřeva. Vpravo v presbytáři stálo na dvoustupňovém podiu 5 pontifikálních židlí vyřezávaných a zlacených, potažených červeným sametem a stará pontifikální židle se dvěma malými taburety. Vlevo před oltářem kredenční oltář na jednom stupni, vše z měkkého dřeva, s tabernaklem opatřeným oválnými dvířky a zdobeným 4 anděly a andělčí hlavičkou. Na oltáři byl obraz sv. Antonína, olejomalba v pozlaceném vyřezávaném rámu. Před oltářem stály 2 dřevěné, trojhranné podstavce pod velké svícny. Zábradlí v presbytáři z měkkého dřeva s tříhrannými balustry. Ve středu dvoukřídlová dvířka na 4 dvojitých závěsech. Mezi presbytářem a vchodem do sakristie stál oltář Nejsv. Trojice na jednom stupni, vše z měkkého dřeva. Na oltáři obraz Nejsv. Trojice v černém rámu, dřevěné so-

chy sv. Prokopa a Vojtěcha, 2 malí andělé na podstavcích, 2 se sluncem a měsícem a dva bez odznaků. Boží oko z mosazi s paprsky, oblaky a jinými ozdobami řezanými ze dřeva, zlacenými a zeleně polychromovanými. Na místě tabernaklu stála zasklená skříň s dřevěnou soškou P. Marie z Maria Zell, s dvěma tepanými korunkami, dřevěnou koulí pro baldachýn, s 2 velkými, 2 malými anděly, 4 andílčími hlavičkami a paprsky. Skříň s jednokřídlými dveřmi na zámek byla zasklena jednou velkou a 4 malými skleněnými tabulemi. Na ní byly sochy 2 andělů s odznaky, 2 vázy, Duch svatý a 2 andílčí hlavičky.

Po pravé straně vchodu do sakristie kazatelna z měkkého dřeva, zeleně a zlatě polychromována, zdobená štíty, emblemy, čtyřmi zlacenými postavami papežů a biskupů, na stříšce socha Dobrého pastýře, 4 andělé s emblemy, 2 andělé pod baldachýnem a Duch sv. v paprscích. Vchod zakryt taftovými záclonami s hedvábnými květy a trásněmi s plátěnou podšívkou.

Vedle kazatelny oltář Bolestné P. Marie na jednom stupni, vše z měkkého dřeva. Horní část oltáře s dvěma vřetenovými sloupy a skříň zasklenou 2 velkými a 5 malými tabulemi. V ní socha Piety s dvěma tepanými korunami a mosaznými ozdobami na ranách Kristových. Tabernakl s dvířky a dřevěným krucifixem. Dřevěné sochy sv. Magdaleny a Veroniky, 2 velcí a 2 malí andělé s odznaky, 2 andílčí hlavičky, hierogram Kristův v paprscích, rozviliny a ozdoby řezané ze dřeva, vše zlatě a zeleně polychromováno.

Poslední oltář na pravé straně byl sv. Anny. Stál na stupni. Vše z měkkého dřeva. Horní část oltáře zlatě a zeleně polychromovaná, s obrazem sv. Anny v černém rámu, 5 anděly, 4 andílčími hlavami, oblaky, paprsky a řezanými ozdobami.

Tabernakl s dvířky, zlacený. Nad ním obraz sv. Ignáce v zrcadlovém rámu.

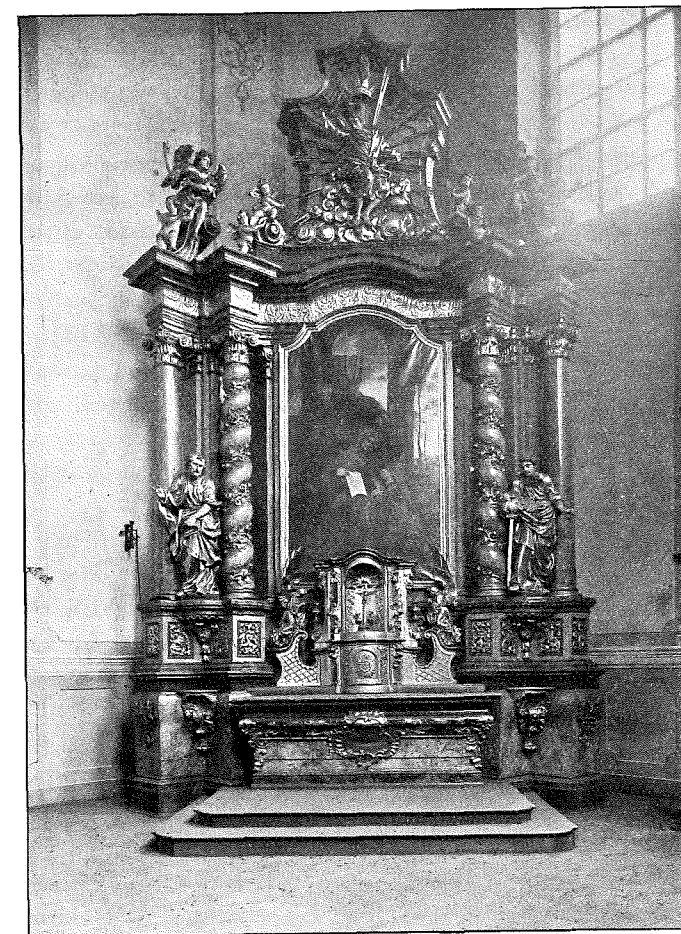
V severní lodi v čele oltář Matky Boží Zderazské; na měkkém stupni oltářní stůl, na němž zasklená skříň se třemi jednokřídlými dvířky, se sochou P. Marie s Jezulátkem, oblečenou v šatech z červeného hedvábí, s dřevěnými korunkami, žezlem a říšským jablkem. 4 sochy andělů, 6 hlaviček andílčích, paprsky a oblaka. Na tabernaklu štítek se jménem „Maria“ a mosazný krucifix. Po stranách skříňe na stěně zavěšení 2 velcí andělé a 2 menší, nahoře Duch sv. v záři a oblacích.

Oltář Ecce Homo s měkkým oltářním stolem na stupni, na oltáři dřevěná socha Spasitele stojící na podstavci pod dřevěným baldachýnem, na kterém v paprscích a oblacích Bůh Otec a Duch svatý modře a zlatě polychromovaný. Vedle sochy na podstavcích 2 zlacené košíky s květinami a ovocem.

V kapli Božího hrobu oltář sv. Kříže na jednom stupni. V oltářním stole socha Krista v hrobě, zakryta antependiem malovaným na plátně. Na oltáři dřevěný krucifix se sochami sv. Jana, P. Marie a Magdaleny, vzadu na prkně malovaný očištěc. Na soše Kristově mosazné paprsky a ozdoba rány na prsou. Oblaka s 2 andílčími hlavičkami a andělem. Mimo oltář na podstavci umístěna socha sv. Barbory, zlacená a stříbřená.

V kostele bylo 10 lavic, většinou z tvrdého dřeva, 3 klekátka, 2 zpovědnice z tvrdého dřeva a 2 mramorové klopenky. U vchodu do kostela ve zdi skříň s dvojdílnými dveřmi, s řezanými ozdobami. Pod ní cínová křtitelnice na kamenném podstavci.

V severní lodi vzadu jednokřídlové dveře, jichž hoření část byla zakončena latěmi, uzavíraly schody na kruchtu sboru literátů, opatřenou dřevěným zábradlím v 3 oddě-

Obr. 56. Kostel sv. Vojtěcha. Bývalý hlavní oltář. – Église St. Adalbert. Ancien maître-autel.

leních, se 3 řezanými vázami zlacenými; dole pak u zábradlí klekátka z měkkého dřeva. Na kruchtě byly 2 lavice a stoličky k modlení z měkkého dřeva s dvířky. Z této kruchtě vedly dveře na hlavní krucht. Rovněž hlavní krucht měla zábradlí se sedmi odděleními se zlacenými květinovými vázami a 5 železných svícňů k zašroubování. Varhany o dvou klaviaturách s pedálem. Na varhanové skříni upevněny sochy 4 andělů s emblemy. Ve zdi zasazena skříň z tvrdého dřeva s mosazným kováním, jed-

nokřídlová, na jejíž dveřích namalován obraz sv. Vojtěcha. Z choru vedly jednokřídlé dveře v kamenném ostění na faru. Druhé dveře ze schodiště tvořily přístup na emporu, se zábradlím ve třech obloucích, zdobenou mřížemi o 8 odděleními s devíti zlacenými vázami. Uprostřed rozdělena empora laťovou příčkou s jednokřídlými dveřmi. Ve zdi železná dvířka na 2 závěsech. V přední části uloženy 3 jednoduché a 3 dvojité lavice, jedna lavice o třech odděleními, jedna stará, dále polička malá

k zavěšení s 2 zásuvkami, a velký rám vyřezávaný. V druhém oddělení 2 staré obrazy. Naproti na farní oratoři rovněž zábradlí o 4 odděleních se železnou mříží a zdobené 3 vázami. Dole u zábradlí přiděláno klekátko z měkkého dřeva.

15 kostelních oken v železných rámech, skla zasazená v olově, z nichž 13 opatřeno mřížemi v železných rámech. Za hlavním oltářem a 2 postranními byla 3 polokruhová okna s barevnými skly zasazenými v olově. V kostele byla tři železná raménka na lampy. Na různých místech v kostele a sakristii byly zavěšeny následující obrazy: Nejsv. Trojice v černém zaskleném rámu, Ecce Homo v zlatém rámu, Pomocná P. Maria v zaskleném rámu, sv. Matyáš v zlatém rámu, Černá P. Maria v černém vyřezávaném rámu, Salvátor ve vyřezávaném rámu, sv. Vojtěch (stará malba), sv. Václav v černém rámu, Matka Boží v černém rámu, Matka Boží s Jezulátkem, sv. Jan Nep. zasklený, Marie Magdalena, olejomalba v černém rámu, Matka Boží z alabastru v zlatém rámu, Panna Maria a sv. Petr a Pavel v rámu, Karlovská P. Maria, sv. Filomena v zlatém rámu zaskleném a 14 obrazů křížové cesty.

Značně se změnil vzhled kostela v r. 1874 a později.

5. ledna 1871 byl schválen městskou radou návrh faráře Václava Nyklesa, aby provedeny byly v kostele nutné opravy a ustanovena zvláštní komise, která měla podat návrh na úpravu. Komise 11. ledna nedospěla k pevnému stanovisku a farář nesouhlasil s plány předloženými, podle nichž by byl kostel po přestavbě značně zmenšen a proto svolána nová porada na den 29. dubna, při níž zúčastnění radní Jos. Kaura a Čermák, farář Nykles, profesor Jiří Pacolda, správce úřadu zádušního Klika a zádušní inženýr Jan Novotný prohlédli

kostel a dospěli k názoru, že v první řadě je nutno začít s restaurací presbytáře, okna opatřit novými kružbami a pruty, nově je zasklít, odstraniti dřevěné hlavice pilastrů, očistiti klenbu a stěny a přiměřeně je vytonovati, odstraniti barokní oltář a zábradlí v presbytáři a nahraditi gotickými. Dále „musely by býti všechny škodlivé nebo slohu neodpovídající stavební součásti vně a uvnitř buď vyspraveny nebo nahrazeny novými umělecky rovnocennými“, a „nevzhledné a protislohové oltáře ve střední a postranní lodi, kazatelna a jiné výzdoby měly by býti odstraněny“ a nahrazeny jednoduchými. Vnitřní a vnější stěny kostela měly býti opraveny. Hřbitovní zeď, značně poškozenou, doporučovala komise zbourati a nahraditi železnou mříží, „aby pohled na kostel v budoucnu zůstal nezakrytý“. Protokol o této komisi měl inž. Novotný ihned předložiti městské radě, avšak odevzdal jej teprve po urgenci 18. června. Městská rada mu nařídila, aby do šesti neděl vypracoval rozpočet. Inž. Novotný však po uplynutí lhůty žádal za její prodloužení s poukazem na nedostatek času, zaviněný dohledem na opravy různých patronátních kostelů. Jeho žádosti se vyhovělo a termín k podání rozpočtů se mu prodloužil do konce října. Zdá se však, že ani do této lhůty nebyly rozpočty dodány, neboť 15. ledna následujícího roku trpce si stěžuje farář Nykles na liknavost inženýra a uvádí, že již několik roků žádá o opravu kostela, který je velmi sešlý, třebaže má velké jmění a je jediným patronátním kostelem bez dluhů.

Dále uvádí, že není takto naděje, aby bylo započato s opravami letošního roku a žádá proto, aby profesor J. Pacolda za odměnu předložil nákresy a rozpočty, „jenž rozličné nákresy kostela v nynější podobě, jakož i na opravu jeho byl zhotovil“. Současně oznamuje, že žádá arcibiskupskou kon-

sistoř, aby dala k tomu povolení. Městská rada vyhověla této žádosti a vyzvala prof. Pacolda k předložení návrhů, ale současně oznamuje, že zádušního inženýra nezproštuje této povinnosti a rovněž vyzývá jej, aby potřebné návrhy předložil do 15. února 1872. Konečně 22. března předložil tyž návrhy na opravu oken a opěrných pilířů, vyměnění dlažby, odstranění dřevěných hlavíc sloupů, vyměnění zvětralých kamenů, zasklení oken barevným sklem, vyspravení a vybělení zdi.

Podle tohoto návrhu byly by si vyžádaly opravy těchto nákladů:

zednické práce	1.937 zl. 95 ¹ / ₂ kr.
kamenické „	3.830 „ 67 „
tesařské „	641 „ 07 „
pokryvačské „	47 „ 74 „
truhlářské „	105 „ — „
zámečnické „	327 „ 42 „
sklenářské „	787 „ 50 „
natěračské „	29 „ 11 „
malířské „	2.220 „ 38 „
sochařské „	112 „ — „
celkem	10.038 zl. 84 ¹ / ₂ kr.

K návrhu poznamenává, že nová zeď by musela býti postavena blíže ke kostelu a tím ohrožena severní předsíň kostelní, kterou by bylo nutno zbourati, a žádá o svolání komise, jež by určila příští regulační čáru k projektovanému novému ohrazení.

Zatím celá věc z neznámých důvodů octla se na mrtvém bodě. Teprve 14. října 1873 předkládá farář Nykles návrhy a rozpočty prof. Pacolda spolu s návrhem a rozpočtem varhanáře K. Vocelky z 20./7. 1873 na rekonstrukci varhan, rozpočtenou na 1.836 zl.

Postavení lešení v presbytáři, vybourání středního okna, které bylo zazděno, vybourání hlavní římsy, vyložení a zapuštění 5' 9''² cihelného zdiva, hlavní římsa od fary až po levou loď 11' 3''². Dlažba v hlavní

lodi z pískovcových ploten od zábradlí v presbytáři k hlavnímu vchodu a špaleta vchodu, v levé lodi, v kapli Božího hrobu, celkem dlažba po odečtení krycí desky hrobky 61' 2' 3''², oprava vnějšku v celém obvodu kostela 110' 1' 6''². Oškrábání druhé omítky, nové omítnutí jemným štukem, pačokování a dvojnásobné natření s lešením. Oprava nad střechou, lucerna kaple Božího hrobu osmistěnná, podélná zeď levého křídla nad přístřeším předsínky Božího hrobu a sice od líce postranní zdi předsínky až ke kordonu, štít v této straně podélné 21' 2' 7''². Oškrábání, nahození jemným štukem, pačokování a dvojnásobné natření s opravou říms. Průčelí, malý a velký štít 52' 4' 10''². Oprava ohradní zdi hřbitova zevně do ulice, obílení zdi kolem domu čp. 217-II. až k umrlčí komoře 38' 4' 11''². Oprava vnitřních stěn v presbytáři, v lodi, pod kruchtou, v postranní lodi, kaple Božího hrobu, empora; celkem stěn 283' 1' 7''². Potřebný materiál: 2500 cihel, 120 centů hlubočepského vápna, 18 povozů písku, barvy k natírání, 50 povozů k odvezení rumu. Práce zednická celkem 1.536 zl. 18 kr.

Práce kamenická: kružby oken, žebra, desky, opěrné pilíře, okenní palistrady, hlavice pilířové, mramorová dlažba v presbytáři, oltářní mensa opuková, tabernakl a ostatní ozdoby 5.987 zl. 80 kr.

Práce tesařská: zašalování levé lodi, lešení pro malíře v presbytáři a lodích s podlahou a v empoře 646 zl. 81 kr.

Pokryvačská práce: k uvolnění římsy k opravě odebrání tří vrstev prežů a odstranění háků 48 zl. 61 kr.

Truhlářská práce: rozebrání a odstranění hlavního oltáře 15 zl., odstranění oltáře Nejsv. Trojice; odstranění a deponování jiných předmětů, jich vyčištění a opětné postavení 40 zl.

Plátno k zakrytí, papír a jiné potřeby 15 zl.

Zhotovení hlavního oltáře doporučuje prof. Pacold zadati truhláři Jirušovi v Slatiňanech u Chrudimě, „který již mnoho gotických oltářů důkladně i uměle vyhotovil“ (oltář v novém děkanském chrámu v Poličce, oltář P. Marie v chrámu sv. Duha v Hradci Králové) za 1.250 zl. a dovoz, zabezení 100 zl. Celkem vypočtena práce truhlářská na 1.420 zl.

Práce zámečnická: lišty do oken a skoby 97 zl. 50 kr.

Práce sklenářské doporučuje prof. Pacold zadati fmě Dr. H. Oidtmann v Linnichu, která dodá sklo do jednoho okna s šedým vzorem, širokou barevnou bordurou, kružby harmonicky barvené podle návrhu za 100 zl., tedy všech pět oken v presbytáři za 500 zl. Doprava, kytování a připevnění 50 zl., úhrnem 550 zl.

Práce natěračské: natření lišt nových oken, očištění venyřů a natření 13 zl. 77 kr.

Práce malířské: vymalování stěn presbytáře podle slohových výkresů ve čtyřech barvách, skruží ve třech barvách, pásek pozlacen dobrým zlatem. Plochy kleneb světle modré, zdobené šesticípyými hvězdičkami, zlacené dobrým zlatem 313 zl. 62 kr. Střední loď, postranní loď a kaple Božího hrobu, vymalování ve třech barvách s jednoduchou kresbou 563 zl. 24 kr. Empora a předsíňka 155 zl. 8 kr. Celkem 1.031 zl. 94 kr.

Práce akad. malíře: zde poznamenává prof. Pacold: „Jak uvedeno, má se hlavní oltář vyhotovit v Slatiňanech u Chrudimě; je výhodno z více příčin natírání i zlacení vyhotovit na místě tak, aby oltář bezprostředně do kostela dopraven a postaven býti mohl. Ke zlacení i umělému polychromování získal jsem akademického malíře p. J. Papáčka v Chrudimi. Tento se uvoluje k u-

mělému natření nelesklými fermežovými barvami dle udání, jakož i k pozlacení čistým zlatem veškerých částí oltáře za 250 zl. Na oltář přijdou 3 obrazy; navrhuji, aby práce ta svěřena byla dovednému umělci p. P. Maixnerovi. Podle účtu od něho vystaveného žádá za prostřední obraz „Sv. Vojtěch káže Pražanům“ 5' vysoký a 5' široký 500 zl. Postranní dva obrazy, představující „Nastoupení sv. Vojtěcha na biskupství pražské“ 250 zl., „Smrt sv. Vojtěcha v pohanském Prusku“ 250 zl. Obrazy jsou navrženy na zlaté půdě na lipových deskách.

Práce sochařské: „Práci sochařskou na oltář má vyhotovit akademický sochař p. Veselý. Rozpočet vykazuje tyto ceny práce: krucifix 2' vysoký 70 zl., 2 klečící anjeli 2' vys. 200 zl., sv. Václav 3' 6" vysoký 120 zl. a sv. Ludmila 3' 6" vysoká 120 zl.“

„Na zevnějšku nachází se socha sv. Vojtěcha, z předu na štítě Spasitel, po obou stranách 2 vasy. Poněvadž se kostel celý opraví i natře, musí i tyto sochy, pakli na kostele zůstati mají, také slušně opraveny býti. Na opravu, přidělení chybících částí, natření atd. 40 zl. Tedy celkem práce sochařská 550 zl.“

Práce kovolitecká: „6 po 2' 3" vysokých kovových v ohni silně postříbřených ozdobných svícňů dle nákresu 150 zl., 6 menších svícňů jak nahoře 96 zl. Dubová dvířka na tabernakulum přeložena měděným plechem, na němžto se uprostřed nalézá hlava Kristova se symbolem sv. evangelistů v ozdobných ornamentech se vším všudy 30 zl. Vše dle účtu p. Jul. Nováka, kovolitce v Dominikánské ulici, úhrnem pasířské práce 276 zl.“

Na konec profesor Pacold žádá za „podrobné vyměření kostela a vyhotovení plánů stávající stavby, vyhotovení plánů přiměřené slohové opravy celého kostela. Plán

oltáře. Detailní plány kamenické práce vesměs v skutečné velikosti na opravu presbiteria, detailní výkresy na polychromování oken, presbiteria a všech ostatních ozdobných prací. Veškeré plány ve skutečné velikosti na oltář, svícny atd. Dohlídka, obstarávání, přijímání veškerých těchto prací, sestavování rozpočtu, kollaudace a podání konečných účtů 1500 zl.“

Rozpočtové práce činí:

zednické	1.536	zl.	18	kr.
kamenické	5.987	„	80	„
tesařské	646	„	81	„
pokryvačské	48	„	61	„
truhlářské	1.420	„	—	„
zámečnické	97	„	50	„
sklenářské	550	„	—	„
natěračské	13	„	77	„
malířské	2.281	„	94	„
sochařské	550	„	—	„
kovolitecké	276	„	—	„
odměna prof. Pacoldovi	1.500	„	—	„
celkem	14.908	zl.	61	kr.

24. července 1873 předložil prof. Pacold k původnímu rozpočtu dodatek na opravu sakristie, kruchty, oltářů, kazatelny, lavic a jiné drobné opravy.

Na práce zednické v sakristii, oškrábání, obnovení poškozených omítek, pačokování a bílení s lešením pro malíře 40 zl. 98 kr.

Práce tesařské: položení nových podlah v sakristii a na kůru 81 zl. 46 kr.

Práce truhlářské: oprava dvou podíů u oltářů a u třetího přidělení nového stupně 8 zl.

Práce kamenické: upravení zábradlí presbytáře z 10" širokým podstavcem, 10" širokou římsou z červeného sliveneckého, sloupky z lochvického černého mramoru. Presbytář je široký 24'4", od toho dvířka 4'0" a 6 sloupků à 2'6" výšky, 404 zl. 16 kr.

Práce zámečnické: oprava železných

dveří do sakristie ve výměře 5¹/₂" silným plechem, odstranění poškozené staré části 3 zl. 62 kr.

Práce natěračské: natření dveří do sakristie, depositáře a hlavních kostelních, zábradlí na kruchtě a empoře, ostění dveří u sakristie, okna v sakristii, dveří na kruchtě, s kruchty na faru, dveří a schůdků na kazatelnu, dveří u skříňe u hlavního vchodu, zpovědnice a lavic, bronzování 2 kapitelů sloupů, 2 půlky, 4 kapitely malých sloupků a ostatní ozdoby pod emporami a galeriemi, výplně v zábradlích empor v počtu 20, 2 konsoly pod malou kruchtou 273 zl. 43 kr.

Práce malířské: vymalování sakristie ve třech tónech jednoduchým dessinem 16 zl. 39 kr.

Za vyčištění oltářů, kazatelny, ozdob atd. 40 zl.

Kovolitecké práce na nové zábradlí, dělicí presbytář od hlavní lodi, podle výkresu v slohu gotickém i s natřením a bronzováním v délce 4⁰ 0' 4" za 250 zl. 63 kr.

Celkem rozpočteno na dodatečné práce 1.118 zl. 67 kr.

Městská rada předložila tyto rozpočty ke schválení místodržitelství, které je vrátilo k doplnění rozpočtu na opravu celého kostela, ale městská rada odpověděla, že není v úmyslu opravovati celý kostel, nýbrž pouze jen presbytář. Konečně byl schválen náklad na opravy místodržitelstvím spolu s arcibiskupskou konsistoří.

Městská rada 31. března 1874 č. j. 28914 ai 1874 vydala dekret:

„Vynešením, jehož datum 25. března 1874 č. 10509 schválilo c. k. místodržitelství ve srozumění s kníž. arc. konsistoří návrh, radou městskou podaný, aby dle nákresů profesora Jiřího Pacolda při kostele sv. Vojtěcha presbyterium, jehož gotický sloh jest dosud zachován, slušně obnovilo a

upravilo, a aby se v něm slohu přiměřený oltář zřídil, a aby mimo to na lodi kostela a na varhanách provedly se opravy, jakých bezpečnost a slušnost vyžaduje.

Dle upravených rozpočtů bude náklad na tyto opravy obnášeti a sice:

- a) ohledně oprav kostela 16.027 zl. 28 kr. z kteréžto sumy vycházejí na stavivo 543 „ 58 „ a na práce řemeslnické 14.838 „ 83 „ a na práce podavačské a povozy 644 „ 87 „
b) ohledně oprav varhan 1.836 „ — „ a povolilo c. k. místodržitelství, aby tento náklad z důhodů kostela sv. Vojtěcha proti náhradě částky za práce podavačské a za povozy od zákonné konkurence vyplacen býti mohl.

Na základě tohoto vynesení místodržitelského dodává rada městská upravené rozpočty a nákresy s tím vyzváním, aby v příčině provedení oprav povolených podrobné návrhy podal.“

Současně tímto dekretem se nařídilo úřadu zádušnímu, aby z povoleného peníze 1500 zl. co odměnu prof. Pacoldovi vyplatil 500 zl.

Profesor Pacold 10. května 1874 podal tyto návrhy:

„1. Práce zednické a kamenické, tesařské a pokryvačské nechť se zadají na základě schváleného rozpočtu staviteli a to z té příčiny, že tyto práce, jak to při opravách bývá, přesně od sebe oddělené býti nemožnou, nýbrž různě do sebe sahají, tak na př. jest v práci tesařské zařízení obyčejných lešení pro práce stavitelské, které se dle potřeby předkládat, zvýšit, snížit musí, což vše zedník pracuje, podobně jest i s prací kamenickou atd. Navrhují, aby se uvedené práce zadaly měst. staviteli Barochovi.

2. Práce umělecké nechť se zadají na umělci na slovo vzatí a navrhují:

a) Pro práci malířskou akad. malíře p. Petru Maixnera.

b) Pro práci řezbářskou p. E. Weselého.

c) Pro práci umělou truhlářskou p. A. Šmída, který velké množství podobných prací velmi zdařile již vyhotovil. Jedna z posledních prací větších je oltář na Karlově.

d) Pro práci umělou natěračskou a pozlačovačskou pana E. Kopáčka.

e) Malba stěn nechť se svěří p. Robovskému, malíři pokojů chválně známému.

f) Opatření pěti gotických oken v presbiterium musicickým, barevným sklem zadáno budiž firmě Dr. Oidtman v Linnichu v Prusku, jelikož žádná tuzemní firma pro podobné práce neexistuje.

g) Práce kovolitecké panu J. Novákovi, kovolitci v ulici Dominikánské.

3. Ostatní práce, které ale vykazují již sumy malé, jako práce zámečnická, natěračská, obyčejná truhlářská, nechť se opatří způsobem obvyklým, po případě i pro tyto bych získal řemeslníky.

4. S veškerými pracovníky budtež uzavřené smlouvy ve formě závěrečných listů, ve kterých lhůta na dodání práce, důkladnost práce i obnos za práci se vyznačí. Tyto listy zašlou se k zanešení a schválení stavitelskému úřadu zádušnímu.

5. Po vyhotovení práce kamenické, oddělí se velká loď od malé, v které se po čas opravy služby Boží odbývat budou, a započne se postupně s opravou, která se do konce září b. r. v celku ukončí.

6. Vyhotovení veškerých plánů detailních k této opravě, jakož i dohlídka na správné provedení prací připadá nížeopisovanému. Vedení stavebního journalu, sestavení materiálu k provedení řádné kollaudace stavby, jakož i revise účtu budiž přidělena příslušným orgánům záduší, který práce spolu přehlíží.

7. Po ukončení opravy provede se kollaudace stavby komisí, jižto členy sl. rada městská si zvolí a na základě této kollaudace revidování účtů, načež se tyto k výplatě poukáží.“

Návrhy tyto byly schváleny s tím, aby zádušní úřad v dohodě s prof. Pacoldem vyhotovil podmínky, za kterých by se jednotlivé práce zadaly a předložil je radě městské a po jich schválení budou navržení živnostníci a umělci vyzváni, aby podali své oferty. Úřad zádušní poté předložil česky a německy psané podmínky, ku kterým si ještě městská rada dožádala doplnění lhůt určených k dokončení jednotlivých prací, a tyto konečně schváleny.

Z prvních řemeslníků je vyzván stavitel B. Baroch, aby nahlédl do nákresu, rozpočtů a podmínek v zádušním úřadě. 16. června 1874 jeho oferta přijata.

Stavitel Baroch započal s prací a již 29. července oznámil, že má hotovou práci kamenickou v kostele za 1200 zl. a žádal splátku 1000 zl., která se mu povolila.

Mezitím prof. Pacold oznamuje, že není možno v tomto roce dokončiti opravné práce a žádal za schválení, aby stanovena byla lhůta na dokončení prací do konce května 1875. Práce truhlářské aby byly zadány truhláři Liskovi za Žitnou branou, práce sochařské Weselému, bytem ve Vladislavově ulici 6 a obrazy na hlavním oltáři malíři P. Maixnerovi, bytem na Koňském trhu 68. Městská rada schválila tento návrh a rozhodla, aby jmenovaní podali své oferty, které byly přijaty. Truhlář Liska z rozpočteného peníze 1½% slevil.

26. září žádal stavitel Baroch splátku 1000 zl. a 5. října opět 2000 zl., ale vyplateno mu pouze 1800 zl.

Zádušní úřad navrhl také splátku akad. malíři Maixnerovi 250 zl., který předložil tři kartony ve skutečné velikosti provedené

černou křídou a měl již připraveny desky z lípového dřeva a navrhl, aby kartony provedeny byly v barvách, „by posouditi se mohl dojem a výraz. Dá se z druhé strany očekávati a doufati, že při vyhlášené a známé umělosti pana Maixnera o podaření se pochybovati nelze.“ Splátku tu městská rada 2. března 1875 povolila.

Větší část prací řemeslnických a uměleckých byla již zadána a proto vyzván prof. Pacold, aby předložil detailní plány, který mezitím plány ty odevzdal řemeslníkům. Žádal však o rozhodnutí, bude-li v opravě pokračováno. Konečně rozhodnuto, aby bylo započato s pracemi v pondělí dne 26. dubna 1875 a prof. Pacold požádal úřad zádušní o odstranění hlavního oltáře a delegování zádušního stavitele ke kontrolování stavby a vedení stavebního deníku.

Než bylo přistoupeno k započetí opravných prací, byla svolána 24. dubna komise, která měla určití postup a způsob prací, aby se mohly konati služby Boží. Podle protokolu bylo usneseno, aby oblouky mezi hlavní a severní lodí byly zabeďněny, štěrbin v prknech ucpány a mše svatě v severní lodi se konaly od 6.—7. hodiny ranní. K dohledu nad stavbou byli ustanoveni měštití radové rytíř A. R. Klenka z Vlastimilu a Weiss, kteří měli o všech případech podati zprávu městské radě.

Zádušnímu úřadu nařízeno, aby dán byl do novin inserát, že se prodají oltáře hlavní sv. Vojtěcha, Nejsv. Trojice a varhany. Ty aby ještě po 14 dnů zůstaly v kostele, a kdyby se prodej neuskutečnil, odvezeny do solnice v Podskalí spolu s oltáři.

Původně měly býti varhany opraveny, ale ředitel kůru J. Foerster doporučil, aby byly postaveny nové. Zdá se, že spíše jednalo se o odstranění jich proto, aby mohly býti nahrazeny gotickými. Navrhoval, aby stavba varhan zadána byla firmě G. F.

Steinmeyer a spol. v Oettingenu v Bavorsku. Staré pak odhadnuty na 359 zl. Městská rada nesouhlasila s tímto odhadem a svolala komisi znalců, kteří měli je odhadnouti znovu. Pozváni byli Jos. Krejčí, ředitel konservatoře, Fr. Skuherský, ředitel kůru ve Spálené ulici, J. Foerster, ředitel kůru u sv. Vojtěcha, varhaník téhož kostela Ant. Dvořák a měst. radní A. Klenka z Vlastimilu, kteří odhadli je na 600 zl. V Národních listech a Politik byly uveřejněny inzeráty, ale nikdo z vážných zájemců se nepřihlásil, pouze podal nabídku ředitel kůru Jan Nep. Mayer, který nabídl za ně 150 zl. Jeho nabídka byla zamítnuta jako nízká a rozhodnuto dáti tyto varhany do kostela sv. Haštala a pro kostel sv. Vojtěcha opatřiti nové od varhanářské firmy G. F. Steinmeyer za 4144 zl.

28. dubna započato s přípravnými pracemi, ač původně určen 26. duben. Nejdříve zabeďněna severní loď, odstraněny oltáře, započato se stavbou lešení v presbytáři, povozník Vodička odvezl 3 povozy rozebraných součástí oltářů do školy u sv. Františka, odstraněny s kazatelny a s oltářů sv. Anny a Bolestné P. Marie obrazy, sochy, andělé, ornamenty a uloženy na oratoři. Vyňato z oken sklo, které vypadávalo z olova již rozrušeného, zakryty i kazatelna, 2 postranní oltáře a varhany, vyňaty z oken presbytáře mříže a příčná železa a tato uložena na hřbitově. Konečně 10. května započato se stavebními opravami presbytáře. Zádušní úřad po vynětí oken žádal o vyslání strážníka, aby do té doby, než bude učiněno opatření, v noci hlídal, aby nikdo nevnikl do kostela.

V květnu byly již opravy v plném proudu. Oškrabovaly se stěny a 21. května oznamuje farář Nykles, že byly odkryty v klenbě kostelní ve výklencích pod omítkou obrazy. Akademičtí malíři P. Maixner

a Wachsmann vyzváni k prohlédnutí těchto fresek. Podle své zprávy 4. června dospěli k názoru, že obrazy jsou z doby postavení kostela a byly několikrát přemalovány. Dále uvádí, „že nemohou pouze úpravu těchto stop maleb doporučovat, dovoleno-li ale návrh činiti doporučují slavné městské radě obnovení a sice zcela na základě starým, původním se zachováním jak volby motyvu, postavení, jednoduchostí a pojmutí . . . maleb, aby takto charakter polychromického vyzdobení chrámového gotické periody udržen byl pro nyní i časi budoucí.“ Malíř Maixner několik dní na to podává nabídku na jich restaurování, žádá za jeden obraz 100 zl. a myslí, „že se může volně rozhodnouti, kolik se jich má obnoviti, zda po celé klenbě nebo jen v presbytáři, kde je jich šest: sv. Vojtěch, Jiří, Václav, Vít, Vavřinec a sv. Mikuláš, v klenbě Bůh Otec. Dále v chrámové lodi je sv. Ludmila, sv. Prokop, sv. Jan a jak se podobá všichni svatí patroni země České“. Městská rada zamítla jich obnovení a nařídila je zabílití. (Obr. 57, 58.)

Během oprav při odbourání zdiva kol presbytáře shledalo se, že trámovi (pozednice) je zpráchnivěl. Toto bylo nutno vyměnit; současně navrhuje Ing. Novotný zřízení trámové podlahy na oratoři, která chyběla a nad levou oratoři 6 nahnílych krovů vyříznouti a naplátovati a pod ně postaviti jednu opěrnou fetnu. Z prken, které tam se nalézají postaviti lávku na půdě k vížce sanktusové, a předkládá rozpočet na 633 zl. 74½ kr., spolu s rozpočtem na odklizení rumu pokryvačského s půd kostelních, které by vyžadovalo nákladu 166 zl. 57 kr.

Farář Nykles, jehož zásluhou se kostel obnovoval, odešel na faru svatoštěpánskou a na jeho místo ustanoven farář Razák, který žádal další opravy:

Obr. 57. Kostel sv. Vojtěcha. Obraz sv. Vavřince na klenbě presbytáře, odkrytý r. 1930. — Église St. Adalbert. Image de St. Laurence sur la voûte du chœur découverte en 1930.

1. aby zeď kolem presbytáře na hřbitově byla volná a ne jako dosud z velké části zasypaná,

2. aby dřevěný kříž na hřbitově mezi pilíři presbytáře stojící byl odstraněn a na jiné místo příslušné do ohrádky u zádušního domu postaven,

3. aby zvonice, s nížto omítká jest opadána, se opravila,

4. aby stříška nad malou sakristií až přes polovinu druhého okna hlavní lodi sahající

byla snížena, protože v kostele velice stíní,

5. aby vížka malá na hřebenu kostela byla znovu natřena, protože první nátěr dešti již docela jest opláknut,

6. aby šesté okno, hned vedle presbytáře u sakristie, jak vedlejší okno v presbytáři v slohu gotickém též bylo upraveno, protože, kdyby takým, jakým je, zůstalo, to by oko náramně uráželo,

7. aby v presbytáři podle hlavního oltáře zřízen byl nový, slohu přiměřený kredenční

oltářik, taktéž tři nové, tak řečené pontifikální stolice,

8. aby u hlav. oltáře položen byl nový mramorový schod a u mříže presbytáře též nové mramorové schody, protože ty dosavadní jsou příliš chatrné a slohu nepřiměřené,

9. aby neforemný starý oltář Zderazské P. Marie v poboční lodi severní byl odstraněn a jiný jednoduchý, avšak slušný, zřízen,

10. aby ostatní malé oltáře: P. Marie Bolestné, sv. Anny, sv. Kříže, Boží hrob a kazatelna, event. i varhany, pokud toho slušnost a čistota žádá, znovu byly pozlaceny a natřeny,

11. aby malý kůr, jenž v pobočné lodi severní dosti značně prostoru zaujímá a zcela zbytečný jest, byl zbořen a odstraněn, čímž by se větší a volnější prostory docílilo, jak toho pro stíněný kostel žádoucí jest.

K těmto návrhům předložil prof. Pacold rozpočty na 4928 zl. 49 kr. a na opravu Božího hrobu rozpočet na 326 zl. 40 kr.; na zboření kůru rozpočet podán nebyl, ježto prý se nedá napřed určit, co to bude vyžadovat nákladu. Po schválení těchto nákladů zadány práce truhlářské, zhotovení nového oltáře P. Marie Zderazské, kredenční stůl a 3 pontifikální židle truhláři Liskovi, oprava kazatelny akad. sochaři Fr. Heidelbergovi, oprava soch v Božím hrobě akad. sochaři Veselému, pozlacovačské E. Kopačkově.

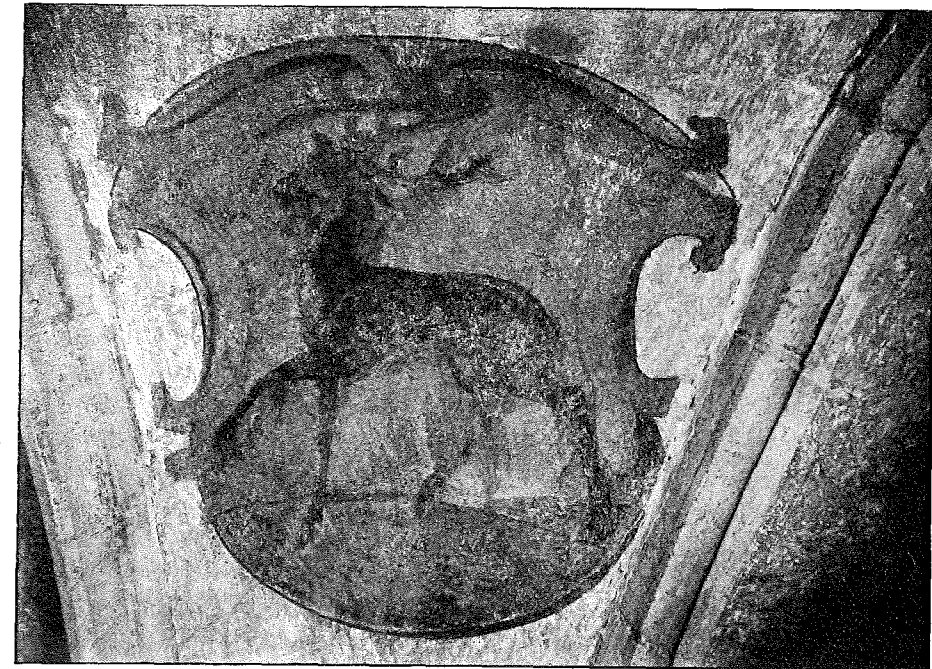
Ulití nového zinkového zábradlí v presbytáři podle návrhu prof. Pacolda zadáno F. Sudovi, továrníku na Vinohradech, za 244 zl. Mimo to štukatér Tomáš Hetzenborfer za 50 zl. opravil a vyčistil sloupy nesoucí emporu.

Dále prováděli některé menší práce projektované v původním rozpočtu a to zámečnické J. Hykyš, pokryvačské V. Piskáček, klempířské F. Leinweber, okenní mříž-

ky F. Wilhelm, natěračské V. Schubert, zasklení oken v presbytáři vdova po sklenáři J. Soukupovi. Opravu lavic J. Thein.

Ke konci července byly hlavní práce zednické a kamenické v presbytáři hotovy. Přikročeno k osazení mensy, hlavního oltáře, nového stupně; starý, který byl zhotoven z velkého náhrobního kamene jircháře Matouše Makorédy, byl použit pro stupeň k oltáři P. Marie Zderazské. Ze staré dlažby vyzvednuty tři náhrobní kameny, které byly zasazeny do zdi vedle sakristie v místech, kde stál oltář Nejsv. Trojice. Vyměněna kostelní dlažba. Pokračováno v úpravách v severní lodi, kde znovuzřízen oltář P. Marie Zderazské. Dlaždičky před tento oltář objednány od fy Willeroy & Boch v Drážďanech. Opravena kaple Božího hrobu, snesena kruchta literátů. Dodán hlavní oltář, provedena malba kostela, opravena kazatelna, nalakovány lavice kostelní, dveře kostelní a sakristie. Osazena nová mříž v presbytáři. Opravena socha Spasitele a jedna váza na štítě nad severním vchodem. Odstraněno bednění mezi hlavní a severní lodí. Truhlář Liska dodal nové pontifikální židle a kredenční stůl.

Z posledních prací bylo osazení dvířek k tabernaklu hlavního oltáře a svícňů. Práce ta zadána pasíři Novákovi, který měl býti hotov do 19. prosince, kdy měl býti kostel prozatím církevně požehnán. Týž obstaral dřevěné řezbářské modely dvířek a svícňů, které provedl J. Nasavský a dal je odlít u fy Mayer v Mnichově. Novák však onemocněl a proto odevzdal 3 větší a 3 menší svícny k dodání pasíři J. Hirschovi, ale 3. prosince zemřel. Úřad zádušní zaplatil pasíři Hirschovi více než bylo původně rozpočteno, neb, jak on uvádí, byl nucen s dělníkem pracovati v noci a jemu na mzdě přidati, aby včas mohl dostati své povinnosti. Po smrti pasíře Nováka přihlá-

Obr. 58. Kostel sv. Vojtěcha. Znak jirchářů na klenbě lodi, odkrytý r. 1930. — Église St. Adalbert. Armoiries des tanneurs sur la voûte de la nef découvertes en 1930.

sila se jeho sestra Františka Nováková a prokázala, že její bratr za přípravné práce zaplatil 153 zl. 27 kr. Práce pasířská odhadnuta na 62 zl. Hirsch pak žádal 321 zl. Celkový náklad byl vyšší o 156 zl, o jehož povolení úřad zádušní byl nucen žádati. Žádost byla kladně vyřízena, a Hirschovi vyplaceno 321 zl. a dědicům po zemřelém Novákovi pouze 59 zl na místě 61 zl.

Zbývalo ještě dokončiti čalounické práce J. Leichnerem, totiž povlečení židlí pontifikálních. Čalouník O. Zeman dodal záclonu na kazatelnu, vyložil vnitřek tabernaklu bílým atlasem a zlatými hvězdami. Od B. Kašové zakoupeny gotické kanonické tabulky pro oltář P. M. Zderazské. Farář Razák dal umýti a vyčistiti dlažbu kostelní, oprášiti oltáře a vyčistiti okna.

V neděli 19. prosince 1875 byl kostel o půl 9. hod. ranní prozatím církevně požeh-

nán a vysvěcen 23. dubna 1876 biskupem Drem Karlem Průchou. K tomuto obřadu bylo objednáno dodatečně od pasíře Hirsche 12 raménkových svícňů ke konsekračním křížům podle návrhu prof. Pacolda a účtováno za ně 48 zl.

Za opravy bylo zapláceno podle účtů: za práce zednické a po-

	mocné	3.000	zl.	15	kr.
„	„	kamenické	7.471	„	01
„	„	tesařské	947	„	42
„	„	pokryvačské	252	„	28
„	„	truhlářské	2.753	„	02
„	„	zámečnické	250	„	08
„	„	kotlářské	3	„	37½
„	„	klempířské	137	„	37
„	slité zábradlí k presby-				
	táři	244	„	16	„
„	práce sklenářské	821	„	05	„
	snos	15.879	zl.	91½	kr.

přenos . . .	15.879 zl. 91½ kr.
za práce lakýrnické	273 „ 54 „
„ „ malířské (Robov- ský & Maixner)	1.893 „ 92 „
„ „ štukatérské	50 „ — „
„ „ sochařské	718 „ 60 „
„ „ pasířské	587 „ 27 „
„ „ pozlacovačské	805 „ 83 „
„ „ čalounické	148 „ 93 „
„ „ různé	103 „ 55 „
odměna prof. Pacoldovi	1.500 „ — „
celkem	21.961 zl. 55½ kr.

Náklad proti původnímu rozpočtu překročen o 5.934 zl. 25½ kr.

Kostelní jmění úplně postačilo na zaplacení všech účtů, neb v r. 1874 před započtím oprav měl kostel na hotovosti 66.210 zl. 16 kr. Přesto však byla svolána komise na 11. ledna 1877, při které mimo schválení provedených prací mělo být odůvodněno překročení rozpočtů. Zúčastnili se jí: za městskou radu A. Klenka z Vlastimilu a J. Kaura, za farní úřad farář Razák, za zádušní úřad správce F. Vogel a Ing. Novotný, projektant prof. Pacold. Z kontrahentů: stavitel B. Baroch, tesař M. Kottera, pokryvač V. Piskáček, truhláři V. Liska a J. Thain, zámečník J. Hykyš, sítník F. Wilhelm, klempíři F. Leinweber a Fr. Suda, natěrač V. Schubert, malíři P. Maixner a V. Robovský, sochař E. Veselý, pasíř J. Hirsch a pozlacovač E. Kopáček.

Tím skončena první etapa regotisace, která zničila mnoho z toho, co zde zanechal v něm barok a rokoko.

Poslední dva oltáře P. Marie Bolestné a sv. Anny v hlavní lodi měly být rovněž odstraněny. Farář Razák, jak se zdá, měl slíbený od císařovny Marie Anny peněžitý příspěvek na opravy, ale na místě toho darovala kalich gotický s patenou podle návrhu prof. Pacolda, zhotovený pasířem Hirschem, ve váze 2 liber 21 lotů za 310 zl.

Prof. Pacold ve své zprávě 28. ledna 1876 píše o těchto dvou oltářích: „Oba oltáře jsou v tom nejhnutelnějším slohu copovém vyhotovené a nevynikají ani částí ornamentální, ani figurální, ba ani v technickém provedení. Oltáře ty nebyly nikdy ozdobou kostela, nyní ale v contrastu s oltářem novým, je pohled na ně přímo odporný. Dle mínění v účtě podepsaného bylo by i s ohledem na okolnost, že kůr kostela drahocenné varhany v slohu gotickém provedené zdobiti mají, na restauraci uvedených oltářů každého haléře škoda a mnohem lépe bude, jelikož velectěný pan farář u sv. Vojtěcha se zanáší myšlenkou na místě obou oltářů postavit oltář byt by jednoduchý, ale přiměřený a důstojný a k realizování této myšlenky o hmotné prostředky se stará, uvedenou sumu pr. 240.—v záložce co příspěvek na oltář nový ponechatí.“

Ještě nutno se zmíniti o osudech mobiliáře, který byl z kostela odklizen a určen k prodeji. Z odstraněných oltářů a jejich součástí bylo prodáno: hlavní oltář sv. Vojtěcha koupila Jednota paní sv. Anny pro ústav idiotů na Hradčanech bez obrazu za 40 zl. Dopisem z 11. srpna 1875 děkuje jménem spolku F. S. Amerlingová za přenechání oltáře za mírnou cenu a poznamenává: „Mnoho dílů scházelo a všechno velice poroucháno bylo“ a žádá za prodej obrazu sv. Vojtěcha za cenu přiměřenou. K účelu tomu svolána komise 24. srpna, k níž pozváni malíři Maixner a Barvitijs, kteří podle protokolu podali tento posudek: „Obraz sv. Vojtěcha ze starého oltáře jest dílo prostřední umělosti asi z konce XVII. stol. Autora nelze určit. Cena tohoto obrazu, jehožto provedení nesrovnává se s manýrou neb stylem nynějšího uměleckého světa a jenž držen jest v manýře XVII. století, kteráž není měřítkem aneb vzorem pro nynější umělce, může udána

býti nyní na 200 zl. Mohlo by se tohoto obrazu ještě dobře používat do kostelů na oltář slohu ze XVII. století.“ Spolek pro vysokou cenu jej nekoupil a byl uložen v kostelním depositáři, odkud asi v letech devadesátých byl dán do kostela sv. Štěpána, kde visí v presbytáři.

Část zrušeného oltáře P. Marie Zderazské (t. zv. tumba) byla prodána za 2 zl. k spálení. Obraz P. Marie Pomocné z kostela za 3 zl. Železo a mříže z oken presbytáře prodáno za 54 zl 76 kr. Sklo z oken presbytáře dáno jako náhrada za jeho vyjmutí sklenáři Syvaltrovi. Dále prodáno za 28 zl.: zábradlí od hlavního oltáře, 2 sochy sv. Veroniky a sv. Magdaleny, 2 staré židličky v podobě klekátek, 2 sochy velkých andělů bíle natřené s oltáře P. M. Zderazské, tumba a podium, 2 dveře dvoukřídlové, 2 sochy sv. Prokopa a sv. Vojtěcha, 1 dřevěná soška sv. Ducha (holubice) se září, oltářní rám, mramorová deska od stolku, 1 dvířka od skříně, 27 kusů dřevěných bílých oblaků, 2 hlavy andělů, boží oko v paprscích, 13 kusů menších oltářních ozdob a polámaných paprsků, 6 svícínek dřevěných (2 jedno-, 2 dvou- a 2 tříramenné), 4 andělčí hlavičky, 2 zlacené sochy andělů, z nich jeden drží slunce a druhý měsíc, 2 andělci sedící pozlacení, 2 andělci bíle natřené sedící, 2 andělci nazí polychromovaní, 2 andělci (serafové), z nichž má každý 1 křídlo uražené, 2 andělé držící obrázky s umučením Páně, 4 malí nazí andělci, 3 sedící pozlacení andělci, 2 kytice dřevěné, 2 pozlacení andělé větší (serafové), kousek ozdoby dřevěné ve formě baldachýnu, 4 hlavičky andělčí. Obraz Ecce Homo dán do úřadu zádušního, kde zavěšen v kanceláři. Není známo, kam byly uloženy zbývající předměty, snad dány do skladiště úřadu zádušního a během času rozprodány.

V roce 1877 bylo pokračováno v projek-

tech prof. Pacolda na rekonstrukci hudebního choru, který bylo nutno před postavením nových varhan rozšířit. V první řadě mělo být průčelné okno nad hlavním vchodem, osvětlující kůr, zgotisováno, nedošlo však k tomu. Nakonec přece jen uznal prof. Pacold, že ve svém návrhu zůstal daleko, a že by gotické okno hyzdilo barokní průčelí. Bylo pouze vyměněno nákladem 225 zl. 7 kr. Z toho na lešení 7 zl. 80 kr., nový rám 175 zl. 60 kr., nátěr 3 zl. 36 kr., zednická práce spojená s vyjmutím starého a zasazením nového rámu 15 zl. 96 kr., zasklení 20 zl. 35 kr. a za jednu noční hlídku zaplacenou státní stráží 2 zl. Za rozšíření kůru zaplacen: staviteli Chmelíkovi 18 zl. 40 kr., povozníku Vodičkovi za odvezení povozu šutru 1 zl., tesaři Kottorovi 150 zl. 35 kr., truhláři Sanderovi za zábradlí 256 zl. 8 kr., za jeho natření a pozlacení V. Schubertovi 48 zl. 34 kr. a zámečníku Jupovi 3 zl. 56 kr., celkem 477 zl. 73 kr. Dodatečně upevněno do nového zábradlí 7 notových pultů, které dodal truhlář Sander za 29 zl. 50 kr. a nalakoval a pozlatil natěrač Schubert za 7 zl. Konečně v prosinci téhož roku byly dohotoveny varhany a tím ukončeny poslední úpravy kostela.

Ke konci ještě nutno poznamenati, že nebyl uskutečněn návrh na nové ohraničení bývalého hřbitova, neb stará zeď byla nákladem obce pražské zbourána, aby bylo docíleno spojení mezi ulicemi Pštrossovou a Vojtěšskou a na získané ploše vysazeno stromoví.

VÝMINKY

K AKORDOVÁNÍ ROZLIČNÝCH ŘEMESLNICKÝCH A UMĚLECKÝCH PRACÍ PŘI OBNOVENÍ FARNÍHO KOSTELA SV. VOJTĚCHA V PRAZE.

1. Práce řemeslnické a umělecké, jež k provedení jsou, mají dle dekretu slavné rady městské ze dne 31. března 1874 č. 28914 a na základě výnosem

velešl. c. k. místodržitelství ze dne 25. března 1874 č. 10509 ve srozumění nejdůst. knížecí arcibiskupské konsistoře schválených a upravených rozpočtů A ze dne 20. července 1873 a B ze dne 24. července 1873, které v úřadě zádušním k nahlédnutí vloženy jsou, na řemeslníky a umělce k provedení svěřeny býti a mají s nimi na základě pro jednotlivé druhy prací schválených cen smlouvy o dodávkách neb pracech sepsány býti.

2. Každý, kdo práci neb dodávku převezme, bude povinnen dle poměru k vypočtené sumě za vykonanou práci 10% této sumy buď v státních dlužních úpisech, buď dlužních úpisech výpůjčky města Prahy, buď v knížkách české spořitelny, aneb v hotovosti, kteráž dle přání dodavatele úřadem pod úrok uložena bude, co jistotu složití aneb se mu této sumě rovná částka z jeho požadavku zadržít. Ze složené jistoty vydá se mu úřední list depositní. Od složení jistoty mají vyjmuti býti: akademický sochař pan Eduard Veselý, dějepisní malíř pan Petr Maixner, mistr truhlářský pan Schmidt a hotovitel uměleckých maleb na skle pan Dr. Jindřich Oidtmann et comp., jenž v Linnichách u Cách bydlí.

3. Kdo práci neb dodávku převezme, jest po vysloveném se strany slavné rady městské schválení smlouvy s ním uzavřené vázán na práci neb dodávku a má ohledně provedení práce rozkazům pana profesora Jiřího Pacolda, jenž opravy řídí a nad nimi bdí, se podrobiti.

4. Jednotlivé práce řemeslnické, jak jich v průběhu obnovení kostela po sobě vykonati zapotřebí bude, mají se přiměřeným počtem dělníků podniknouti a má ten, kdo práci k provedení převezme, k ní sám dohlížeti, bez přestávek ji provésti a k ní jen dobrých a spůsobilých hmot použití a sice k pracem zednickým malty uležené a z bránického vápna a říčního písku připravené; k pracem kamenickým dle druhu práce buď hořického, buď žehrovicekého, jemnozrného, pevného pískovce; k pracem pokryvačským výrobků z cihelny Hergetovy, bránického vápna a říčního písku, k pracem tesařským úplně vyschlého a zdravého dříví stavebního.

5. Hmoty, jak ve skupeních přivážeti aneb dodávají se budou, mají od technického úředníka, jehož slavná rada městská ku kontrole ustanoví, prohlédnuty, sčítány, dílové kusy přeměřeny, vypočteny býti, a mají od něho záznamky o tom vedeny býti a nemají se takové kusy dílové před přeměřením jich přesazovati.

6. Kdyby se stalo, že by ten neb onen, jemuž některá z prací svěřena byla, dopustil se liknavosti,

kteřoužby stavební opravy se omeškaly, aneb toho, žeby nedodával práci solidní, důkladnou a výmin-kám v odstavcích 3. 4. 5. naznačeným přiměřenou, aneb kdyby dodával materiál, jenžby nebyl za zcela dobrý uznán, jakož kdyby se zdráhal, závadnou práci aneb materiál nahraditi prací bezvadnou a materiálem bezvadným, tedysobě městská rada co patron kostela vyhrazuje právo, tyto práce a hmoty od jiného mistra neb dodavatele i za vyšší ceny na útraty kontrahentovy shotoviti a objednati dáti a nepřisluší kontrahentovi nárok na jakousi náhradu.

7. Kdyby se stalo, žeby při provedení navržených oprav méně práce bylo potřebí, musí se kontrahent spokojiti s úbytkem práce, jenž u jeho přítomnosti se vypočte, jakož i se srážkou, která se vyšetří poměrně k ceně, za kterou práce převzata byla, za to však se mu přiřkne náhrada za práce, jichž více vykonati potřebí bude na základě komisionálního zjištění v tomtěž poměru.

8. Kdo práce převezme, jest povinnen je v souhlasu se schválenými rozpočty lit. A ze dne 20. července 1873 a lit. B ze dne 24. července 1873 provésti a není oprávněn dle svých náhledů nějakých změn předsevziti, kdyby však nějakých nepředvídaných změn provésti nutno bylo, mohou takové změny jen s přivolením stavbu řídícího pana profesora Jiřího Pacolda a s vědomím ke kontrole od sl. rady městské ustanoveného technického úředníka k účeli jich súčtování provedeny býti.

9. Práce, kterou kontrahent na se vzal, má a smí se jen od něho a jeho dělníků a to pod vlastní dohlídkou vykonati a nepřisluší kontrahentovi právo, aby práci bez svolení městské rady pražské někomu jinému přepustil.

10. K žádosti kontrahenta udíletí se budou splátky v poměru vykonané a odevzdané práce ve srozumění s panem dozorcem a po schválení se strany rady městské pokladnou zádušní na kvitance řádně kolkované.

11. Kdyby se po vykonaných opravách vyskytly vady, které vinou kontrahenta povstaly, jest kontrahent povinnen, tyto vady ihned na vlastní útraty bez jakéhokoliv odškodnění odstraniti, jinak úřad zádušní oprávněn bude, tyto vady na útraty kontrahenta od kohokoliv odstraniti dáti. Za taková poškození, kteráby mezi provedením práce buď živelným vlivem aneb svévolí povstati mohly, nedá se náhrada.

12. Kontrahent zednických prací jest povinnen o to se starati, aby potřebná lešení bytelně shotovena a upevněna byla, jakož aby na průčelním lešení nočního času výstražné svítilny na jeho vlastní

útraty vydržovány byly a zůstává v obojím ohledu sám zodpovědným.

13. Za důkladnost provedených prací ručí kontrahenti svými jistotami ode dne bezvadného převzetí práce počítaje po dva roky.

14. Po vypršení ustanoveného času k ručení prohlédnou se od kontrahenta provedené práce ještě jednou a teprve tenkrát, když veškeré práce za bezvadné shledány budou, vydá se jistota za navrácení depositního listu.

Vady, kteréby při tomto prohlášení snad se vynalezly, mají, pakli se zjistí, že vinou kontrahenta se udály, jako v odstavci 6. zdviženy a odstraněny býti.

15. V případě úmrtí kontrahenta přecházejí závazky od kontrahenta převzaté na jeho dědice.

16. Výlohy s tímto ofertním jednáním spojené jakož i kolky má každý kontrahent ze svého zapraviti.

Z rady král. hlavního města Prahy dne 10. června 1874.

Purkmistr: Jos. Hulesch.

Josef Füssel.

CHOTKŮV POKUS O TOPOGRAFII MĚSTA PRAHY Z R. 1837.

Když se roku 1836 počaly stavěti domy čp. 395 a 583 na konci Havířské ulice směrem k Příkopům, bylo nutno odstraniti také dva dosud zde stojící pilíře bývalé městské brány t. zv. Svatohavelské. Pohled na tyto dva mizející zbytky někdejší starodávné brány přiměl neznámého anonyma k tomu, že podal počátkem prosince roku 1836 tehdejšímu nejvyššímu purkrabí hraběti Chotkovi písemný návrh, aby všechna místa, kde kdysi stávaly městské brány, byla označena pamětními deskami podobně, jako se to r. 1727 stalo s Újezdskou branou na Malé Straně.*)

Návrh anonymův potkal se se živým zájmem nejvyššího purkrabí, jenž jej poslal obratem tehdejšímu pražskému purk-

*) Článek jest psán podle úředních spisů archivu minist. vnitra v Praze, Presidiale 1836—1840, fasc. 15 c/9.

Dodatek k dekretu ze 26/5 1874 č. 50462:

za 17. Na dodání prací k opravě kostela sv. Vojtěcha ustanovují se následující lhůty, do kterých dotyčné práce hotovy býti musejí.

- a) pro stavitele p. Benedikta Barocha lhůta do konce října 1874,
- b) pro sochaře p. Edvarda Veselého do konce října 1874,
- c) pro malíře dějin p. Petra Maixnera do konce října 1874,
- d) pro pozlačovače p. Emanuela Kopáčka do konce října 1874,
- e) pro řezbáře p. Schmidta do konce září 1874,
- f) pro malíře p. Robovského do konce září 1874,
- g) pro dodavatele barevných skel p. Oidtmanna do konce září 1874.

Z rady král. hlav. města Prahy dne 1874.

takže kostel P. Marie pod řetězem byl ještě roku 1253 mimo městské hradby. Když byl později tento kostel i se svým teritoriem přičleněn k městu, stala se tato brána zbytečnou a byla zbořena, ještě však počátkem 18. stol. byly prý zřejmy její stopy u domů čp. 285 a 286. Druhá malostranská městská brána, t. zv. „Újezdská“ stávala mezi domy čp. 300/III. a 516/III. na počátku Karmelitské ulice. Na zbytcích jejích zdí (12 loket zdělí, 10 loket zvýší a a 2³/₄ lokte zšíří) dal staroměstský magistrát upevniti roku 1727 mramorovou desku s příslušným chronogramem, jež se zachovala až do doby Jebrauckého. Když pak byla roku 1757 tato zeď prodána za 40 zl. sedláři Janu Rappovi, zavázal se nový majitel knihovně, že tuto desku ponechá na věčné časy na tomto místě**). Třetí malostranská brána, t. zv. „černá branka“, stávající kdysi v Ostruhové (Nerudově) ulici u bývalého kajetánského kláštera, byla zbořena roku 1711. Rovněž čtvrtá brána, stojící u Brusky a nesoucí nápis: „Senatus et populus antiquae urbis pragensis posteritati propriis sumptibus 1588“ stala se zbytečnou, když byla roku 1720 vystavěna brána t. zv. Karlova čili Písečná, a poslední její pilíř u domu čp. 134/III. byl zbořen teprve roku 1826 při rozšíření staré cesty u Brusky.

Na Hradčanech uváděl Jebraucký t. zv. Říšskou či Bělohorskou bránu, jež byla roku 1727 přestavěna. Poněvadž se anonym ve svém návrhu zmiňoval také o jakési městské bráně u domu donucovací pracovny čp. 179/IV., upozornil Jebraucký,

***) Chronogram na Újezdské bráně zněl: Anno, qVo a MagIstratV Veterae Vrbls Pragenae cX VetVsta hIC stante porta VgesDense sItVs Iste pro LVbItV InnoVatVs est (tedy r. 1727). Rappův knižní revers byl zapsán v lib. contr., oblig. et testam. alb. 3. fol. 218.

že zde brány nikdy nebylo, a pilíř v těchto místech stojící, že byl zbořen roku 1826 při stavbě domu čp. 179/IV. Druhou, dosud stojící městskou bránu uváděl městský archivář u domu čp. 73 (st.), 75 (n.), jež byla ozdobena městským znakem. Královský hrad, opatřený valy a příkopy, měl jednu bránu proti arcibiskupskému paláci, druhou, dosud stojící, u prašného mostu a třetí, vedoucí ke starým zámeckým schodům a k jízdni cestě k c. k. hospodářské budově. Protože však Albrecht z Valdštejna opravil úvoz v Brusce a později byla vedena fortifikační linie od Strahovské brány až k Písečné bráně a Belvederu, rozšířily se tím Hradčany a Malá Strana o t. zv. Jesuitskou zahradu, jež ležela dříve za starými šancemi.

Staré město — pokračoval Jebraucký dále — mělo původně rovněž několik městských bran, jež nařídil Karel IV. r. 1367 zbořiti při vystavění Nového města, dav Starému městu náhradou dvě brány v Novém městě, Poříčskou a Vyšehradskou (Horskou). Z někdejších staroměstských bran uváděl Jebraucký tyto:

1. Bránu sv. Benedikta na konci Dlouhé ulice, mezi domy čp. 723 a 725, kudy r. 1310 vnikl do města král Jan Lucemburský pomocí pražských řezníků. Byla zbořena v srpnu r. 1793.

2. Boleslavskou či Kutnohorskou bránu, stojící kdysi v místech nynější Prašné brány, postavené roku 1475.

3. Havelskou bránu, stávající na konci Havířské ulice k Příkopům, mezi domy čp. 395 a 583. Jeden pilíř této brány u domu čp. 583/I. byl zbořen již roku 1836, týž osud pak měl roku 1837 potkat i druhý pilíř u domu čp. 583/I.

4. Bránu, stojící kdysi u Můstku (Neumarktsthor), po níž tehdy zbývala jen příslušná budova.

5. Bránu na konci Perlové ulice u domu čp. 371/I., po níž nebylo tehdy již ani stopy.

6. T. zv. „Špitálskou bránu“ na Perštýně mezi domy čp. 342 a 362, stojící proti špitálu sv. Lazara.

7. Vyšehradskou či Zderazskou bránu na Štěpánském náměstí mezi domy čp. 339 a 340, kterou kdysi roku 1320 marně dobýval Jan Lucemburský. Byla stržena roku 1794.

8. Staroměstskou bránu mosteckou, jež zabránila roku 1648 Švédům vtrhnouti do města.

Pokud šlo o otázku vhodného označení těchto bývalých bran, souhlasil Jebraucký s anonymovou myšlenkou pamětních mramorových desek, ale postavil se proti formě chronogramů nyní prý již přežitých, a doporučoval desky s prostými nápisy, na př.: „Hier stand das Schwarze Thor, rasirt ao. 1711“.

Purkmistr Sporschill, podáváje Chotkovi podrobný výtah tohoto zdání, projevilsouhlas s míněním Jebrauckého, dodáváje, že by se mělo ještě téhož roku počítí s komisionelním jednáním s majiteli příslušných domů o povinnosti zachování těchto pamětních desek, doporučuje zapsati tato ujednání do pamětní knihy v městském archivu do zvláštního oddělení o starých městských branách. Sporschill navrhoval, aby byly tyto mramorové pamětní desky pořizeny dvojmo t. j. na domy s každé strany bývalých bran, a to bez chronogramů, pouze se stručnými vysvětlujícími nápisy, na př.: „Hier stand das ehemalige Kleinseitner Bruskastadtthor, gänzlich demolirt im J. 1826.“

Nejvyšší purkrabí hrabě Chotek byl této myšlence velmi nakloněn, pokládaje ji „za velmi důležitou ve vlastenském zájmu“, ale před definitivním rozhodnutím o věci

obrátil se dne 25. března 1837 ještě se žádostí o bližší rady a pokyny na tehdejšího presidenta Národního musea, hraběte Kašpara Šternberka. Šternberk nespokojil se však pouze otázkou označení někdejších městských bran, ale rozšířil tuto myšlenku na všeobecné studium topografie města Prahy. Již nyní — psal Šternberk Chotkovi — přichází se do velkých rozpaků s lokalisační údajů starých kronikářů o pražských historických událostech, tak že by bylo již nejvyš třeby podrobiti kritické revisi dosavadní zmínky o staré pražské topografii, protože kniha Schallerova nestačí. Protože i údaje Jebrauckého o starých městských branách vyžadovaly podle Šternberkova mínění kritické revise ještě dříve, než se přikročí k realizaci myšlenky pamětních desek, navrhoval Šternberk utvořiti zvláštní komisi ze členů historické třídy Učené společnosti, ze členů Musea, magistrátu a snad i strahovského kláštera, jež by sebrala data o správné topografii města Prahy. Materiál tento měl býti pak pojat do chystané Sommerovy statistiky, a podle něho pak měla býti historicky důležitá místa označena pamětními tabulkami. Bližší návrhy vyhradil si Šternberk z nedostatku času pro pozdější dobu.

Jak Chotkovi na věci záleželo, jest zřejmo z toho, že již za pět dní urgoval u Šternberka podání slíbených bližších pokynů a rad. Tento svůj spěch omlouval Chotek tím, že by chtěl tuto myšlenku rychle uskutečniti, aby ji nepotkal osud podobných akcí, jež obyčejně zůstávají jen na papíře. Zároveň upozornil Šternberka, že na jeho radu zastaví projektované označování pražských bran až do ukončení předběžných studií navrhované komise, do níž doporučoval přibrati i někoho ze svatovítské kapituly.

Šternberk odpověděl vskutku obratem,

omlouvaje se jednak pracemi v Museu, jednak i tím, že mu psaní jedním okem nejde již tak „od ruky“ jako kdysi, dokud viděl na obě oči. I nyní opakoval Šternberk své dřívější důvody pro nutnost důkladné a kritické topografie města Prahy, trpce si stěžuje na „směšnou módu“ překřívání pražských ulic a na četné nové stavby, prováděné bez ohledu na to, co tu stávalo dříve. Ke studiu staré pražské topografie — píše Šternberk dále — bude ovšem třeba nejen pročísti staré kronikáře, ale provésti i podrobné badání ve starých knihovnách a archivech, což ovšem nemůže vykonati jediný badatel. Navrhuje proto znovu utvoření odborné komise, žádal pro ni Šternberk neomezenou možnost přístupu ke starým písemným pramenům, upozorňuje při té příležitosti i na archiválie zrušených klášterů, odvezené kdysi do Vídně, kde leží od té doby bez jakéhokoliv užitku. Jako vhodné osoby k tomuto úkolu uvedl Šternberk vedle Palackého i ryt. Kalinu, prof. Millauera, kanovníka Pešinu, archiváře Jebrauckého, knihovníky Hanku a Beutela a strahovského bibliotekáře, zdůrazňuje výslovně, že to nemusí býti učené gremium, v němž se obyčejně více disputuje, než klidně diskutuje. Jen o některých sporných otázkách mělo pak rozhodnouti menší odborné komité.

Chotek učinil bez meškání potřebné kroky k realizaci této své oblíbené myšlenky, vyzvav jak Učenou společnost, tak i pražský magistrát a svatovítskou kapitulou ke spolupráci na tomto díle a vyžádav si do tří měsíců odpověď o jeho výsledcích. Sám nabízel k provedení této práce všem potřebnou pomoc. Když však uplynul celý rok a odpověď odnikud nepřicházela, urgoval nezapomínající Chotek všechny tyto tři instituce o podání vy-

žádané zprávy — ale se smutným výsledkem. Nejprve se ozvala kapitula u sv. Víta, ale naprosto negativní zprávou. Dala prý podrobně prohlédnouti celý kapitulní archiv i knihovnu a zjistila, že tu není nic, co by nebyli ve svých tištěných pracích již uvedli autoři, jímž byl kdysi povoleno přístup k těmto pramenům: Pešina, Hammerschmidt, Berghauer, Pubička, Dobner, Pelzl a Schaller.

Neuspokojivě vyzněla i zpráva pražského magistrátu, jenž svěřil příslušné pátrání archiváři a magistrátnímu radovi Jebrauckému. Purkmistr J. Müller, omlouvaje se Chotkovi pro opožděné podání žádané zprávy, vysvětloval to tím, že rada Jebraucký je zavalen nevyřízenými staršími úředními pracemi, a že jej proto nyní zprostil vši běžné agendy, aby mohl vykonati nejen toto topografické pátrání, ale vyřídit i všechny staré „resty“. O výsledku práce Jebrauckého však potom nenalzáme ve spisech ani stopy. Nepodal pravděpodobně žádného elaborátu.

A naposledy přišla se svým negativním zdáním i Učená společnost. Pokud šlo o staré kronikáře, upozorňovala Společnost, že jsou v nich jen zřídka blíže jmenovány pražské ulice a jiná místa, že by tedy výtah z nich přinesl nepatrný výsledek, kromě toho pak může prý tuto práci nejlépe vykonati sám spisovatel chystané topografie. Jako hlavní pramen k tomuto studiu uváděla Společnost správně městský archiv, upozorňujíc ovšem zároveň na zdlouhavost a obtížnost tohoto studia, jež bude moci nejlépe podniknouti zase jen autor příští pražské topografie. Omlouvajíc předem členy své historické sekce, kteří jsou nyní cele zaměstnáni svými pracemi, oznámila společnost, že jen Palacký by byl po případě ochoten časem se o tuto práci pokusiti, ale nyní je prý i on zaměstnán

jinými pracemi tak, že mu na topografická studia nezbyvá čas.

Výsledek Chotkova upřímně míněného pokusu byl tedy naprosto negativní, a mělo trvati velmi dlouho, než se přikročilo k vážnější realizaci Šternberkovy myšlenky. A s nezdarem plánu pražské topografie splnila se i obava Chotkova: zůstalo na papíře i označení starých pražských bran . . .

Dopis hraběte Kašpara Šternberka nejvyššímu purkrabí hr. Chotkovi ze dne 9. dubna 1837.

Hochgeborner Graf! Wenn ich den versprochenen Aufsatz über eine herzustellen- de Topographie und Statistik der alten geschichtlichen Stadt Prag noch nicht übergeben habe, so liegt es ganz einfach darin, daß ich einen reif durchdachten Plan vorlegen wollte, wozu ich in den Tagen, wo ich mich mit der General-Versammlung und einigen provisorischen Anstalten für die Versammlung der Naturforscher beschäftigen mußte, keine Zeit dazu gehabt habe, auch gehet mir das Schreiben mit einem Auge nicht so flink von der Hand, als ehemals mit zwei Augen.

Da Euer Excellenz aber Eile haben, so muß ich mich begnügen Aphorismen zu liefern.

An die Stelle der Topographie der Stadt Prag von Jaroslaus Schaller muß notwendigerweis eine statistisch-topographische treten; läßt man aber diese neue ohne vorhergegangene kritische Sichtung, Berichtigung und Ergänzung der älteren erscheinen, so wird das alte geschichtliche Prag ganz ausgelöscht und niemand wird mehr die Stellen und Orte nachweisen können, wosich die von Chronisten und Geschichtschreibern angezeigten Begebenheiten ereignet haben, indeme durch die in neuerer

Zeit eingerissene lächerliche Mode die Strassen umzutaufen der letzte Behelf dem Gedächtniß entzogen worden, durch so viele neue Baue, ohne daß sich jemand die Mühe genommen zu bemerken, was früher da gestanden und welche Form früher vorhanden gewesen, ist wohl kaum jemand mehr in der Stadt Prag, der anzugeben im Stande wäre, wo ehemals der königliche Pallast auf der Altstadt gestanden, den König Wladislaw im Anfang seiner Regierung noch bewohnte, wo stand die Kirche Bethlehem, wo waren die Teiche und Sümpfe, in welchen so viele edle Böhmen bei dem fehlgeschlagenen Angriff Kaiser Sigmunds zugrunde gegangen etc.

Soll nun dasjenige, was von älteren Nachrichten über die Topographie der Stadt Prag noch zerstreut vorhanden ist, gerettet und durch eine neue Bearbeitung aufbewahrt werden, was nicht die Leistung eines einzigen sein kann, da vor allem die Schallerische Topographie, die, wenn auch unkritisch bearbeitet und zum Teil in ihren Angaben unzuverlässig ist, dem ungeachtet viele Daten enthält, die berichtigt werden können, einer genauen Prüfung zu unterwerfen ist, zweitens aus den älteren Chronisten, die wir besitzen, alle Orte und Strassennamen der Stadt Prag auszuziehen, in ein Verzeichniß zu bringen und diese dann durch Nachforschungen in Bibliotheken und Archiven auszumitteln versucht werden muß. Diese beiden Vorarbeiten, um das Material zu erobern, welches vor allem vorhanden sein muß, um eine Topographie und Statistik der Hauptstadt Prag zu gestalten, liessen sich füglich unter mehre Mitarbeiter verteilen, z. B.: die historische Klasse der Gesellschaft der Wissenschaften, der Carolo-Ferdinandeischen Universität, dem Stadtmagistrat der Prager Städte, dem

hochwürdigen Domcapitel, den Bibliothecairen der vorzüglichsten Bibliotheken der Stadt Prag etc.

Sollen nun die zu diesem Zweck gewählten Männer deren Aufgabe ganz erfüllen, so müssen ihnen auch die Mittel hierzu geboten werden, es muß ihnen gestattet werden in den Bibliotheken und Archiven ihre Behelfe zu suchen, Abschriften zu nehmen etc. Wichtige Behelfe würden sich vorzüglich in den Archiven der aufgehobenen Klöster finden, welche auf Begeren des ehemaligen Historiographen H. von Hormaier nach Wien abgefordert wurden, wo sie noch unbesichtet und unbenützt erliegende Klosterarchive finden sich die meisten Local- und Specialnachrichten, in Wien haben keinem besonderen Wert, in Prag sind sie schwer entbehrlich.

Das Stadtarchiv sollte das beste leisten können, es ist mir aber nicht bekannt, wie weit es zurückreicht. Die domkapitlische Bibliothek und Archiv ist das vorzüglichste, auch in der Bibliothek und Archiv der Kreuzherren mit dem roten Kreuz und in dem Maltheser Ordensarchiv möchte manches zu finden sein.

Mir bekannte Personen, die sich mit der Geschichte befassen und zu solcher Arbeit benützt werden könnten, sind: H. Palacký, Ritter von Kalina, Professor Milauer, Canonicus Pessina, Magistratsrat

Gebucky, Bibliothekar Hanka, Bibliothekar Beutel in der fürst Lobkowitzischen Bibliothek, vielleicht der Bibliothekar im Strahof. Da es sich hier nur um eine Materialiensammlung handelt, so dürfte es nicht nötig sein ein gelehrtes Gremium zu bilden, wo gewöhnlich mehr disputirt als ruhig discutirt wird, die Arbeiten könnten einzeln verteilt werden, die Redaction würde sich dann bald ergeben, wenn nur vorerst das Material gefunden wäre. Über die Streitfragen und etwaige Widersprüche würde dann ein kleines Comité entscheiden.

Was ich hier zusammengestellt habe, sind Umrisse, einen ausgearbeiteten Plan vorzulegen, dazu wird mehr erfordert, wozu ich jetzt nah an meiner Abreise nicht mehr die nötige Ruhe und Zeit habe.

Der Wille ist gut, aber das Fleisch ist schwach.

Genehmigen Hochdieselben die Versicherung meiner ausgeschiedenen Hochachtung, mit welcher zu geharren ich die Ehre habe.

Euer Excellenz

gehorsamster Diener
K. G. Sternberg m. p.

Prag, den 9ten April 1837.

(Orig. v archivu ministerstva vnitra v Praze, Presidiale 1836—1840, sign. 15 c/9, č. 2393.)

Dr. František Roubík.

OBNOVA SGRAFIT NA VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLE V PRAZE.

Stav sgrafit na průčelí Vyšší dívčí školy ve Vodičkově ulici byl v poslední době tak špatný, že nebylo možno užití některé conservační metody, zachraňující původní sgrafita. Podrobnou prohlídkou starého materiálu zjistil jsem příčinu, pro kterou pů-

vodní sgrafita vzala za své v době poměrně krátké. Spodní jádro a vrchní omítka připravena byla z materiálu velmi jakostního (staroměstské vápno). Vrchní omítka obsahovala pak k svému prospěchu značný díl mramorové moučky, čemuž nasvědčuje

velké procento CaCO_3 , zjištěné chemickým rozborem v Ústavu pro zvelebování živností. Rozbor zjišťuje 67·9% CaCO_3 vedle 24·84% písku. Nebyl sice zjištěn přesný poměr vápna a mramoru, ježto CaCO_3 vznikl z vápna a mramoru, ale že poměr 67% CaCO_3 jen z vápna proti 24% písku ve stavbě jest nemožný, dlužno valnou část těchto 67·9% připočísti na vrub mramoru vedle vápna.

Barevná vrstva byla zcela rozrušená, neboť červeného tónu docíleno bylo při stavbě v letech 60tých drcenou cihlou.*) Cihla, zvláště drcená, jest materiál velmi pórovitý a s vápnem se chemicky nespojuje. Poměrně intenzivního tónu docíleno bylo tehdy „přecpáním“ omítky cihlovou drtí, ovšem ke škodě materiálu — a snad i nepatrným přídavkem Fe_2O_3 . Chemický rozbor nalezl této sloučeniny 3·27%, nutno počítati však s tím, že jest obsažena již také v cihle, někdy v množství daleko větším, než je toto zjištěné procento.

Červená vrstva, zejména na průčelí do ulice Vodičkovy, která nejvíce trpí lijáky a vánicemi, byla tak dokonale rozrušena, takže vrchní vrstva odpadávala v celých velkých plochách a držela se pouze tam, kde tomu napomáhala buď římsa, pilastr nebo risalit.

Ostatně nemožnost záchrany původních sgrafit dokázala oprava, podniknutá asi před 6 roky, kdy opadale partie byly nahrazeny, doplněny nebo podchyceny a „zachovalé“ části vrchem vyčištěny a pak ve vrypu kolorovány. Tím ovšem šíření se zkázy odpomoženo nebylo.

Pro nová sgrafita stanovil jsem nejprve poměr a jakost materiálu. Abychom se přiblížili původní omítce ze staroměstského vápna, připustil jsem asi $\frac{1}{10}$ ce-

*) Škola byla v l. 1866—67 vystavěna podle návrhu arch. J. Ullmanna. Sgrafita od J. Scheivla.

mentu, ovšem do všech vrstev. Materiál jednotlivých vrstev musí totiž býti stejnorodý, aby vrstvy vzájemnou vazbou vytvořily vrstvu jedinou. Bylo by nedopatřením na příklad zlepšiti vrchní omítku cementem, zatím co by spodní vrstva cementu postrádala.

Také hrubost zrna pískového jest důležitá. Jádro obsahuje písek davelský hrubozrnný, barevná vrstva pak písek velmi jemný a pečlivě propraný. Do vrchní vrstvy omítkové možno užití říčního písku, ale velmi jemně prosetého, aby bylo dosaženo čistoty kresby. Je-li kresba zvláště jemná, nezbyvá, než použití do omítkové vrstvy místo písku mramorové moučky, která předčí nejjemnější písek, nadto pak se dokonale váže s vápnem také chemicky v jedolitou hmotu. Lomový písek byl by sgrafitu osudný. Užitím mramorové moučky s přísadou cementu se přiblížil nově užitý materiál dokonale materiálu původnímu. Místo osudné přísady cihlové drti do barevné omítky byl přimísen kysličník železitý, chemicky přezkoušený. Jinak poměr vápna a písku se řídil podle osvědčených předpisů, jak byly i určeny stavebním úřadem po předchozích poradách s odborníky.

Úspěch celé práce spočívá v pracovní metodě, organizaci práce a svědomitosti. Jest nutno umění cele podříditi řemeslu a času. Technologické momenty diktují si tu stálou všudypřítomnost umělce-odborníka. Hodinky v ruce jsou nejdůležitějším činitelem. Úvaha, stálé pozorování a kontrola povětrnosti jest nutna. Malíř řídí postup práce tak, aby vždy za stejný počet dnů nahozena byla vrstva barevná na stejnoměrně zatvrdlé jádro. Jádro tvrdne podle toho, jak bylo zdivo stříkáním promočeno, a jaké jest ovzduší. Nestejně zatvrdlé jádro způsobuje nestejně vadnutí

a tvrnutí vrchních omítek, a tím vzniká nestejně tónování. Ve vhodnou dobu vadnutí červené omítky nahazuje se vrchní omítka bílá.

Vliv nestejných podmínek atmosférických možno regulovati zakrýváním čerstvých partií před slunečním žářem nebo větrem, jemným a pečlivým postříkáním stříkačkou. Prudké tvrnutí přináší práci zmar. Jest prospěšno před večerem dokončenou práci na noc ochrániti proti lijáku deskami, postavenými na lešení v příslušné vzdálenosti, nebo nejbližší část lešení odbourati. Prudký dešť totiž často skropí omítku nečistotou s lešení.

Nevhodně nahozená omítka buď přilne neodlučitelně k barevné, takže nelze pak postupovati v kompozici negativně, nebo řez v bílé omítce jest nečistý a potrhaný. Řez nesmí zbytečně řezati vrstvu barevnou a to z toho důvodu, že barevná vrstva před ohozením bílou omítkou při zavaznutí vytvoří svoji ochrannou krustu. Rozrušíme-li tuto krustu zbytečným řezem, postaráme se o spolehlivé kanálky pro vodu. Také škrabka, kterou odstraňujeme celá políčka bílé omítky při řešení negativním, musí pečlivě vrstvu červenou obnažovati a nikoliv brázditi. Z toho důvodu se souhlasem stavebního úřadu upustil jsem od napodobení žlábků (kanelur) na plochách červených na originále, řezaných ve vzdálenosti asi 1 cm, širokých 3 mm. Žlábků v originále byly pořizovány až po dokonalém provedení celé určité partie, pečlivě očištěné, kdy červená vrstva byla již potažena krustou a jistě již i zatvrdla. Byla to zbytečná dekorace, maskující jen náhodně drsný nebo nerovný povrch barevných ploch.

Organisaci celé práce zednické jest dlužno uložiti malíři, rovněž ustavičnou kontrolu materiálu. Občasné chemické zkouš-

ky materiálu jsou nutny. Malíř musí býti odpovědný za materiál a nepřipustí již ve svém zájmu užití materiálu nehodnotného. Přítomnost malíře na lešení od počátku až do konce práce jest proto žádoucí a nutná.

Obnovení sgrafit ve výměře as 750 m² vyžádalo si doby dvou měsíců. Do této doby započítáno jest i předchozí pořízení přesných kopií originálů ornamentálních i figurálních, jichž napočteno 48 variant komposičních. Mnoho času bylo získáno postupem a řízením obkreslování originálu. Jakmile postavena část lešení, byla pořízena okamžitě kopie přístupných partií, takže v době, kdy dosaženo bylo „rovnosti“ ve stavbě lešení, byly pořízeny postupně veškeré kopie a bylo možno ihned přistoupiti k odstraňování starých vrstev. Tento zisk na čase byl však vyvážen značnější ztrátou na čase v době, nežli se rozvinula práce zednická tak, aby bylo možno s prací malířskou započítati. Vlastní práce malířská trvala od 15. července do 31. srpna 1930.

Podtrhuji slova práce „malířská“, neboť před započtetím práce projeveny byly názory a domněnky o tom, zda malba sgrafitová jest prací štukatérskou nebo malířskou, zda má býti povolán k jejímu provedení malíř nebo štukatér. Není sporu o tom, že zručnější štukatér jest schopen provésti některé části, zejména ornamentální, právě tak, jako malíř ornamentalista snadno provede modelovaný ornament. Práce sgrafitová jest však svojí technikou především malbou, založenou na technologii užitých barev a jest svým plošným a kresebným stylem opakem plastické povahy práce štukatérové, nehledě k tomu, že řešení kompozici negativně a pozitivně v ploše přísluší malíři.

Adolf A. Zahel.

PAMÁTKOVÝ SBOR HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY ZA PRVÁ TŘI FUNKČNÍ OBDOBÍ

(od počátku r. 1921 do konce r. 1931).

Usnesením měst. zastupitelstva pražského dne 9. července 1919 zrušena byla „Komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. hlav. města Prahy“, která vznikla v roce 1893.

Na to ve schůzi rady městské dne 14. listopadu 1919 zvolen přípravný komitét sedmičlenný a to: Dr. Zd. Bouček, Dr. Luboš Jeřábek, arch. Čeněk Kříčka, Ing. Eustach Mölzer, Fr. Švejda, Marie Mayerová, vesměs členové městského zastupitelstva hl. města Prahy a mag. rada Frant. Herman. Komitétu témuž uloženo vypracování návrhu na zřízení nové památkové instituce městské a jejího statutu. Komitét tento konal tři schůze za předsednictví Ing. Eustacha Mölzra a již v prvé, dne 22. ledna 1920, usnesl se na názvu pro novou instituci „Památkový odbor“ a přijal předběžný návrh jednacího řádu, vypracovaný dosavadním referentem Soupisné komise, mag. radou Dr. Fr. Hermanem, který tímto ukončil svoji 19letou, velmi záslužnou referentskou činnost památkovou. K jeho návrhu jmenovala pak rada městská ze stavebního referátu nového referenta, mag. radu Rudolfa Hlubinku. Již z usnesení prvé schůze komitétu vyzváno bylo deset odborných korporací uvedených v navrhovaném jednacím řádě, zda chtějí zúčastniti se prací v nově tvořeném městském památkovém odboru a kterými delegáty. Korporace odpověděly příznivě a jmenovaly své delegáty jak níže je uvedeno. Nový referent ve snaze docíliti co nejlepšího programu pro tvořící se památkovou instituci, přizval, vyžádav si souhlas předsedy Ing. E. Mölzra, do dalších dvou schůzí komitétu

konaných dne 23. června a 20. října 1920, také delegáty těchto korporací, jakož i zástupce městského archivu, městského musea a Klubu inženýrů hlavního města Prahy. V těchto dvou schůzích dojednáno bylo definitivní znění jednacího řádu, jmenovitě zvýšen počet členů ze zastupitelstva i z odborných korporací a schválen k návrhu Dra K. Gutha název „Památkový sbor hl. města Prahy“. Název tento i jednací řád schválila pak rada městská ve schůzi dne 5. listopadu 1920. Památkový sbor sestával podle článku 4 jednacího řádu

a) ze 14 členů městského zastupitelstva pražského — při čemž se připouští, aby strany vysílaly i delegáty mimo sbor stojící,

b) ze zástupců magistrátu (stavebního referátu), městského stavebního úřadu, městského archivu a městského musea (vždy po jednom zástupci),

c) ze zástupců těchto korporací: Národního musea v Praze, Archeologického sboru Národního musea v Praze, Archeologické komise při České akademii věd a umění v Praze, Umělecko-průmyslového musea obchodní a živnostenské komory v Praze, Technického musea československého v Praze, Klubu za Starou Prahu, Společnosti přátel starožitností českých v Praze, Umělecké Besedy v Praze, Akademie křesťanské v Praze, Spolku československých architektů a inženýrů v Praze, Společnosti architektů v Praze, Klubu architektů v Praze, Jednoty výtvarných umělců v Praze a Spolku výtvarných umělců „Mánes“ (vždy po jednom zástupci věci známém). Všichni členové jsou vysíláni na tři roky.

Když pak rada městská ve schůzi dne 26. listopadu 1920 jmenovala 14 členů ze zastupitelstva a také odborné korporace k písemnému vyzvání jmenovaly své delegáty, ustavil se Památkový sbor v prvé své schůzi dne 8. února 1921, v níž jednomyslně a aklamací zvoleno předsednictvo, a to za předsedu JUDr. Rudolfa Politzer, za místopředsedu Ph. Dr. Fr. Harlas a za jednatele Ph. Dr. K. Guth.

Členy Památkového sboru byli:

- a) členové jmenovaní radou městskou
1. MUDr. Ed. Fischl,
2. JUDr. Luboš Jeřábek, odborový rada,
3. pí. Otilie Kovářová-Máchová, člen rady městské,
4. Architekt Čeněk Kříčka,
5. Karel Laube,
6. Marie Mašková,
7. Ing. Ant. Matějovský, měst. stavební rada,
8. Ing. Eustach Mölzer, vrchní stavební rada, člen městské rady,
9. Františka Plamínková, člen městské rady,
10. JUDr. Rud. Politzer, člen městské rady,
11. MUDr. Max Popper,
12. František Švejda,
13. P. Alois Tylínek, člen městské rady,
14. Ing. Rudolf Žížka, měst. stavební rada.

b) úřední členové

1. Rudolf Hlubinka, magistrátní rada, za stavební referát,
2. Ing. František Herain, měst. stavební sekretář, za stavební úřad,
3. Ph. Dr. Václav Vojtíšek, archivář, za městský archiv,
4. Ph. Dr. František Harlas, ředitel, za městské museum.

c) členové z odborných korporací

1. Ph. Dr. Albín Stocký za Archeologický sbor Národního musea v Praze,

2. Ph. Dr. Vojtěch Birnbaum, docent dějin umění na universitě Karlově, za Klub za Starou Prahu,
3. Ph. Dr. Karel Guth, adjunkt musea, za Národní museum v Praze,
4. Ing. Josef Hnátek, vrchní stavební rada, za Technické museum československé,
5. Architekt Bohumil Hübschmann za Společnost architektů v Praze,
6. Ph. Dr. Karel Chytil, profesor university Karlovy, za Archeologickou komisi při České akademii věd a umění,
7. Architekt Pavel Janák, za Spolek výtvarných umělců „Mánes“ v Praze,
8. Ph. Dr. F. X. Jiřík, ředitel musea za Umělecko-průmyslové museum obchodní a živnostenské komory v Praze,
9. Architekt Karel Pecánek za Klub architektů v Praze,
10. Architekt J. K. Říha za Uměleckou Besedu v Praze,
11. Architekt František Sander, přednosta stavitelského oddělení vyšší průmyslové školy, za Spolek architektů a inženýrů v Praze,
12. Architekt Ladislav Skřivánek, profesor, za Jednotu umělců výtvarných v Praze,
13. Eduard Šittler, vyšehradský kanovník, za Akademii křesťanskou v Praze,
14. Ph. Dr. Zdeněk Wirth, ministerský rada, za Společnost přátel starožitností českých v Praze.

Jednací řád otištěn byl ve Věstníku obecním hl. města Prahy roč. XXVIII. č. 4. ze dne 2. března 1921 při referátě o ustavující schůzi Památkového sboru.

Když se od 1. ledna 1922 uskutečnila připojením okolních obcí Velká Praha, navrhl Památkový sbor ve schůzi dne 16. března 1922 i příslušnou změnu svého jednacího řádu, v němž počet členů ze zastupitelstva městského zvýšen ze 14 na 16 a

z důvodů parity i počet odborných korporací zvýšen o dvě a to o „Svaz čsl. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze“ a „Společnost čsl. prehistoriků v Praze“.

Změna tato schválena v užší správní komisi (radě městské) dne 24. března 1922, která pak v další své schůzi dne 31. března 1922 jmenovala 16 členů a to:

Vojtěcha Beneše, Viktora Brauna, Ing. Jana Dostálka, Frant. Fencla, MUDr. Ed. Fischla, Otilii Kovářovou-Máchovou, arch. Čenka Kříčku, Ing. Eust. Mölzra, Ing. Al. Nového, Frant. Plamínkovou, JUDr. Rud. Politzera, MUDr. Maxe Poppera, Jos. Soukupa, Frant. Trdlu, prof. Aloise Žipka a Ing. Rud. Žížku.

Členové z úřednictva a z odborných korporací se nezměnili. Takto rozšířený Památkový sbor provedl ve schůzi dne 26. dubna 1922 nové volby, jimiž dosavadní předsednictvo se nezměnilo.

Svaz čes. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny delegoval do Památkového sboru Ph. Dra J. S. Procházku, adjunkta Národního musea a Společnost čsl. prehistoriků MUDr. Jindřicha Matiegku, profesora Karlovy university.

V prvním funkčním období, které trvalo do konce roku 1923, nastaly v členstvu jen dvě změny a sice Klub za Starou Prahu jmenoval v červnu 1922 za odstouplého delegáta prof. Dra Vojtěcha Birnbauma arch. Jana Feigla a Umělecká Beseda v březnu 1923 za arch. J. K. Říhu arch. Č. Vořecha. Předsednictvo Památkového sboru volené na jeden rok vždy na počátku roku se v osobách nezměnilo ani v roce 1923.

V druhém funkčním období, které trvalo od počátku roku 1924 až do konce roku 1927, byly členy v Památkovém sboru tyto osoby:

- a) členové jmenovaní radou městskou
1. Václav Černý,
2. JUDr. a MUDr. Vlad. Frída,
3. František Hinz,
4. Josef Hora, redaktor,
5. František Houser, ředitel škol,
6. Otilie Kovářová-Máchová,
7. Arch. Čeněk Kříčka,
8. Josef Lízna, učitel,
9. Ing. J. Netschasek,
10. Ing. Alois Nový, městský stavební rada,
11. JUDr. Fr. Polák,
12. Františka Plamínková, učitelka,
13. JUDr. Rudolf Politzer, vicepresident zemské školní rady,
14. Josef Pražský,
15. Kliment Zajíc, přednosta,
16. Alois Žipek, profesor.

b) z městských úřadů

1. Ing. arch. Jan Almer, městský stavební rada, za městský stavební úřad,
2. Ph. Dr. Frant. Harlas, ředitel, za městské museum,
3. Rudolf Hlubinka, mag. rada, referent Památkového sboru za magistrát — stavební referát,
4. Ph. Dr. Václav Vojtíšek, archivář, za městský archiv.

c) z odborných korporací

1. Dr. arch. Alois Čenský, profesor techniky, za Technické museum čsl.,
2. Arch. Jan Feigl za Klub za Starou Prahu,
3. Arch. Josef Gočár, profesor Akademie umění, za Spolek výtvarných umělců „Mánes“,
4. Dr. K. Guth, přednosta historicko-archeologických sbírek, za Národní museum,
5. Ph. Dr. K. Chytil, univ. profesor, za Archeologickou komisi při České akademii,

6. Ph. Dr. Frant. Jiřík, ředitel, za Umělecko-průmyslové museum,
7. Arch. Alois Kubíček, stavební rada ministerstva veřejných prací, za Společnost architektů v Praze,
8. Arch. Ludvík Kysela, městský stav. rada, za Klub architektů,
9. MUDr. J. Matiegka, za Společnost čsl. prehistoriků v Praze,
10. Arch. Karel Polívka, za Spolek čsl. inženýrů a architektů v Praze,
11. Ph. Dr. J. S. Procházka, adjunkt Národního musea, za Svaz čsl. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze,
12. Ph. Dr. Al. Stocký, ředitel prehistor. sbírek Národního musea, za Archeologický sbor Národního musea,
13. J. Šejnost, akad. sochař, za Jednotu umělců výtvarných v Praze,
14. Msgr. Ed. Šittler, kanovník, za Akademii křesťanskou v Praze,
15. Arch. Čeněk Vořech, za Uměleckou Besedu,
16. Ph. Dr. Zdeněk Wirth, odborový přednosta ministerstva školství a národní osvěty, za Společnost přátel star. čes. v Praze.

Změny v členech jmenovaných radou městskou během tohoto období byly: místo Jos. Pražského v dubnu 1924 nastoupil sochař Alexandr Zelinka, místo pí. Fr. Plamínkové v březnu 1925 nastoupil Jos. Hubka, odborný učitel, místo Václava Černého nastoupil v říjnu 1925 Vojtěch Horlivý, místo Fr. Hinze v prosinci 1925 nastoupil Ing. Alois Čermák a místo Vojtěcha Horlivého v prosinci 1925 nastoupil opět Václav Černý.

Změna v delegátech korporací byla jen jedna a to Spolek čsl. inženýrů v červenci 1926 místo arch. K. Polívky delegoval arch. Fr. Krásného.

V třetím funkčním období, které trvalo od počátku roku 1928 do konce roku 1931 byly členy tyto osoby:

- a) členové jmenovaní radou městskou
 1. Bedřich Bařka, člen ústřed. zastupitelstva,
 2. Josef Doležal, člen městské rady,
 3. MUDr. Eduard Fischl, lékař,
 4. Ph. Dr. Rudolf Hönigschmid, vrchní rada Památkového úřadu,
 5. Ph. Dr. Václav Hrudka, katecheta,
 6. Arch. Pavel Janák, prof. Umělecko-průmyslové školy,
 7. Arch. Jan Jarolím,
 8. Josef Jugl, úřední zřízenec poslanecké sněmovny,
 9. JUDr. Jan Kapras, univ. profesor a člen ústřed. zastupitelstva,
 10. Frant. Kolář, úředník,
 11. Otilie Kovářová-Máchová, člen ústřed. zastupitelstva,
 12. Božena Marešová, člen ústřed. zastupitelstva,
 13. Fr. Polák, člen ústřed. zastupitelstva,
 14. JUDr. Rudolf Politzer, vicepresident zemské školní rady a člen ústřed. zastupitelstva,
 15. Karel Slavíček, tajemník,
 16. Josef Svatoš, tajemník, náhr. člen ústřed. zastupitelstva.
- b) z městských úřadů
 1. Ing. arch. Jan Almer, městský stavební rada, za městský stavební úřad,
 2. Ph. Dr. František Harlas, ředitel, za městské museum,
 3. Rudolf Hlubinka, mag. rada, za magistrát — stavební referát,
 4. Ph. Dr. Václav Vojtíšek, archivář, za městský archiv.
- c) z odborných korporací
 1. Ph. Dr. K. Guth, přednosta historicko-

- archeologických sbírek, za Národní museum,
2. Ph. Dr. K. Chytil, univ. profesor, za Archeologickou komisi při České Akademii,
3. Ph. Dr. Frant. Jiřík, ředitel, za Umělecko-průmyslové museum,
4. Arch. Josef Kalous, za Spolek výtvarných umělců „Mánes“,
5. Arch. Frant. Kavalír, za Společnost architektů,
6. Ing. arch. J. E. Koula, za Klub architektů v Praze,
7. Arch. Frant. Krásný, za Spolek čsl. inženýrů,
8. Ph. Dr. J. Sv. Procházka, adjunkt Národního musea, za Svaz čsl. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny,
9. Ing. Ed. Schwarzer, ministerský rada, za Technické museum čsl.,
10. Dr. arch. Bohumil Sláma, za Akademii křesťanskou v Praze,
11. Ph. Dr. Albín Stocký, univ. profesor, za Společnost čsl. prehistoriků,
12. Josef Šejnost, akad. sochař, za Jednotu umělců výtvarných v Praze,
13. Msgr. Eduard Šittler, kanovník, za Archeologický sbor Nár. musea v Praze,
14. Ing. Jaroslav Vaněček, městský stavební rada, za Klub za Starou Prahu,
15. Arch. Čeněk Vořech, za Výtvarný odbor Umělecké Besedy,
16. Ph. Dr. Zdeněk Wirth, odborový přednosta ministerstva školství a národní osvěty, za Společnost přátel starožitností čsl. v Praze.

Změny v členech jmenovaných radou městskou v tomto období byly: v roce 1928 místo zesnulé pí Otilie Kovářové-Máchové nastoupil arch. Čeněk Kříčka, v roce 1929 místo arch. J. Jarolíma arch. Karel Hofman, v roce 1930 místo Ph. Dra Rudolfa Hönigschmida profesor Dr. Karel Kühn, místo JUDra Fr. Poláka Ladislav Beran, člen ústřed. zastupitelstva, v roce 1931 za zesnulého Josefa Doležala arch. Lad. Kuřák, za pí Boženu Marešovou profesor Dr. Robert Kalivoda, za Dra Jana Kaprasa Ing. Josef Vencl, člen ústřed. zastupitelstva, za zesnulého Dra R. Politzera JUDr. Ing. Josef Peters.

V úředních členech nastala změna odchodem ředitele Dra Fr. Harlasa na trvalý odpočinek. Místo něho jmenovala rada městská v roce 1931 Ph. Dra Antonína Novotného za městské museum.

Z odborných korporací jedině Akademie křesťanská vyslala v roce 1929 místo odstouplého arch. Dra Bohumila Slámy inspektora arch. Jana Cechnera.

Také v druhém a třetím funkčním období každoročně volené předsednictvo neměnilo se v osobách a změna nastala teprve v roce 1931, když za místopředsedu Dra Frant. Harlasa, který, jak výše uvedeno, odešel na trvalý odpočinek, zvolen byl kanovník Msgr. Eduard Šittler a na to za náhle zesnulého předsedu Dra R. Politzera zvolen předsedou člen rady městské arch. Čeněk Kříčka.

R. Hlubinka.

JEDNACÍ ŘÁD PAMÁTKOVÉHO SBORU HL. MĚSTA PRAHY.

(Schválený radou městskou dne 31. X. 1924.)

Článek 1.

„Památkový sbor“ je poradním orgánem rady hlav. města Prahy ve věcech památkových a spolu pečuje o zachování a o soupis přírodních, prae-historických, historických a uměleckých památek celého obvodu Prahy a dbá, aby nebyly ohroženy nebo poškozeny regulací, přestavbou, opravou, nevhodným umístěním nebo jejich správou.

Článek 2.

Působnost Památkového sboru je samostatná a přenesená.

Samostatně může Památkový sbor podávatí podněty a návrhy přímo praesidiu, radě a ústřednímu městskému zastupitelstvu, nebo magistrátním a městským úřadům, může v mezích jemu přikázaných prostředků vydávati své zprávy nebo odborné spisy, získávati různé předměty a pořádati po případě občasně výstavy.

V přenesené působnosti sestavuje a předkládá svá dobrá zdání k vyzvání rady městské nebo k žádosti jednotlivých úřadův a zúčastní se svými zástupci úředního jednání.

Článek 3.

Kdykoliv jde o některou v článku 1. uvedenou památku, nutno vždy předem slyšeti posudek Památkového sboru nebo jeho zástupce (delegáta). Veškeré úřady magistrátní i městské jsou povinny upozorniti Památkový sbor na každý případ, měla-li by některá památka býti dotčena, zváti jej zejména k úředním komisím a vyžádati si vždy včas jeho dobrozdání; rovněž jsou povinny Památkový sbor i jeho členy v práci podporovati a jim zprávy a vysvětlení ochotně podávati. Památkový sbor může se stýkati s podobnými sbory mimo úřední pravomoc Prahy utvořenými.

Článek 4.

Památkový sbor sestává:

a) ze 16 členů ústředního městského zastupitelstva pražského — při čemž mohou strany vysílati i delegáty mimo sbor stojící;

b) ze zástupců magistrátu (stavebního referátu), městského stavebního úřadu, městského archivu

a městského musea (vždy po jednom zástupci);

c) ze zástupců těchto korporací: Národního musea v Praze, Archaeologického sboru Národního musea v Praze, Archaeologické komise při České akademii věd a umění v Praze, Umělecko-průmyslového musea obchodní a živnostenské komory v Praze, Technického musea československého v Praze, Klubu za Starou Prahu, Společnosti přátel starožitností českých v Praze, Uměl. Besedy v Praze, Akademie křesťanské v Praze, Spolku československých architektů a inženýrů v Praze, Společnosti architektů v Praze, Klubu architektů v Praze, Jednoty výtvarných umělců v Praze, Spolku výtvarných umělců „Mánes“, Společnosti československých praehistoriků v Praze a Svazu čl. spolků pro okrašlování a ochranu domoviny v Praze (vždy po jednom zástupci).

Všichni členové jsou vysíláni na 4 roky a mají stejné právo hlasovací. Předseda hlasuje jen při rovnosti hlasů.

Památkový sbor volí ze svého středu počátkem každého roku: předsedu, místopředsedu, jednatele a užší výbor. Předsedou nebo místopředsedou budiž volen některý člen ústředního městského zastupitelstva, aby byl zjednan stálý styk s městským zastupitelstvem.

Předseda svolává schůze Památkového sboru, řídí jednání, podepisuje písemná vyřízení za Památkový sbor a podepisuje poukazy na výdaje.

Místopředseda zastupuje předsedu v jeho nepřítomnosti.

Jednatel řídí činnost Památkového sboru, stanoví program schůzí, referuje ve schůzích, interveňuje jménem Památkového sboru a stará se o výkon usnesení.

Výkonem usnesení po případě intervencemi v jednotlivých případech mohou býti pověřeni také jednotliví členové Památkového sboru ustanovení usnesením schůze a v případech neodkladných předsednictvem.

V případech naléhavých má předsednictvo, pokud se týče užší výbor právo jménem Památkového sboru samo zakročiti a zprávu podati Památkovému sboru a radě městské.

Užší výbor sestává z předsedy a 6 členů a schází se pravidelně jednou týdně.

Článek 5.

Pro redigování zpráv a jiných publikací volí se na 4 roky redakční výbor.

Památkový sbor může také pozvati do svých schůzí zástupce různých úřadů a korporací i jiné znalce nebo odborníky; ti však nemají práva hlasovacího a nestávají se tímto zvaním členy Památkového sboru.

Referentem Památkového sboru je obecní úředník, který vede protokol o jeho schůzích, řídí kancelářskou agendu i podává o ní zprávu, začež pžívá remunerace.

Referenta pro městské zastupitelstvo volí Památkový sbor ze svého středu.

Ku provádění prací technických usnesených Památkovým sborem (jako zaměřování fasád, půdorysů a pod.) ustanovena buď stálá technická síla v některém stavebním úřadě, dále pro fotografová-

ní památek městský odborný fotograf a konečně písařská síla referentu k ruce pro písařské a kancelářské práce, které po případě platí Památkový sbor ze svých prostředků.

Fotografie, rysy a pod. odevzdává Památkový sbor k uložení archivu hlav. města Prahy.

Článek 6.

Na náhradu výloh na vydávání spisů, fotografií, kreseb atd. povolí obec pražská Památkovému sboru roční dotaci v přiměřené výši, kterou může Památkový sbor z obecních důchodů vybrati a na knížku Městské spořitelny pražské uložiti. Na začátku každého roku usnází se Památkový sbor o rozpočtu na běžný rok a schvaluje vyúčtování za rok minulý.

Tento jednací řád může býti změněn nebo doplněn jen schválením rady hlav. města Prahy.

TABULKY

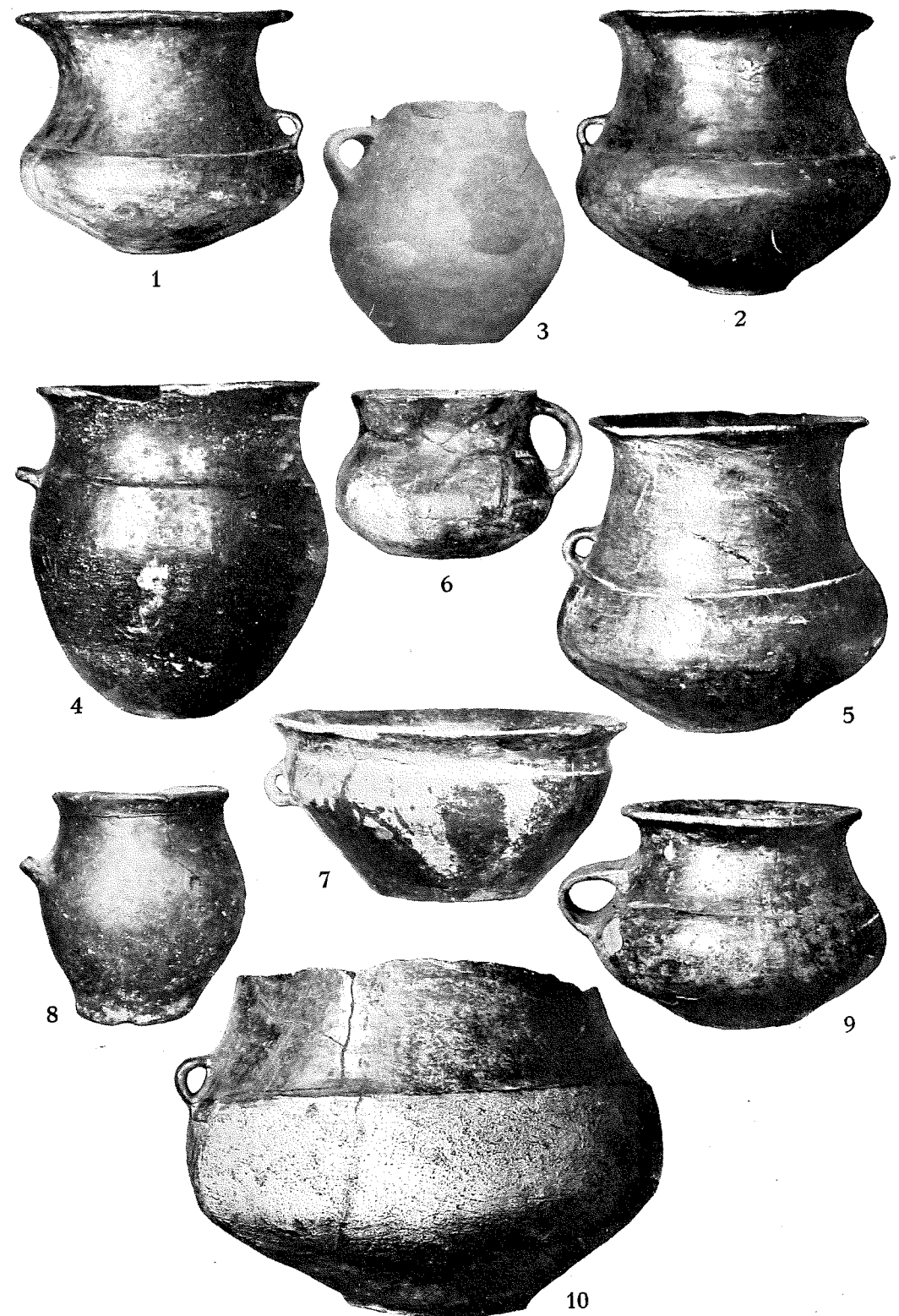
VEREIN FÜR
GESCHICHTE DER DEUTSCHEN
IN BÖHMEN.

Tab. I.

Únětická kultura. Pohřebiště ve Stromovce. — Culture d'Únětice. Cimetière à Stromovka.

Tab. II.

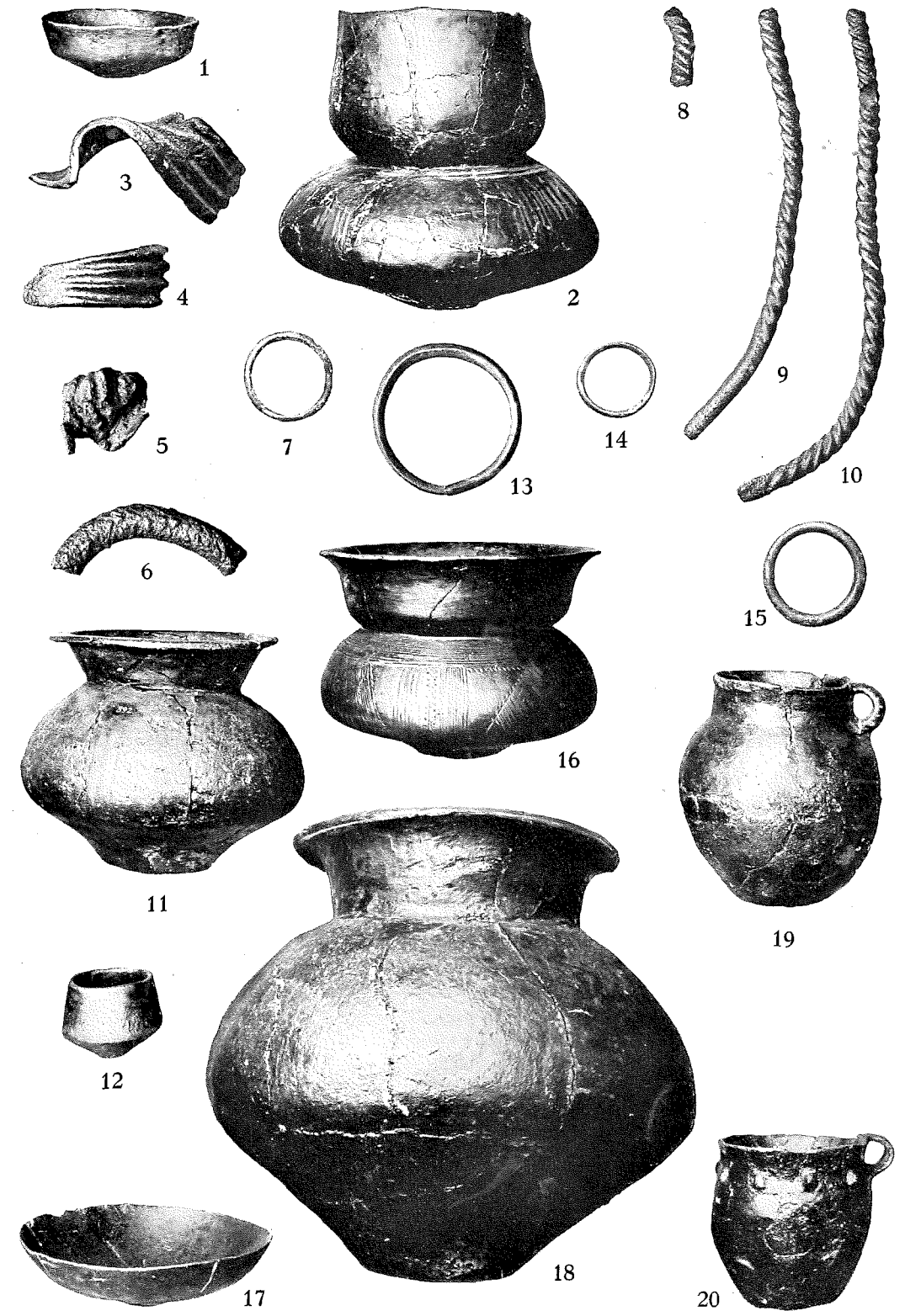
Únětická kultura. Nálezy ze sídlišť. 1.—5. Praha XIV.-Pankrác (1, 3, 5 $\frac{1}{4}$; 2, 4 $\frac{1}{2}$); 6. Praha II. ($\frac{1}{3}$); 7. Praha II., Vyšehradská tř. ($\frac{1}{2}$); 8. Praha XIX.-Kotlářka ($\frac{1}{4}$); 9. Praha VIII.-Kotlaska ($\frac{1}{7}$). — Culture d'Únětice. Céramique trouvée dans les habitations. 1.—5. Prague XIV.-Pankrác (1, 3, 5 $\frac{1}{4}$; 2, 4 $\frac{1}{2}$); 6. Prague II. ($\frac{1}{3}$); 7. Prague II., Vyšehradská tř. ($\frac{1}{2}$); 8. Prague XIX.-Kotlářka ($\frac{1}{4}$); 9. Prague VIII.-Kotlaska ($\frac{1}{7}$).

Tab. III.

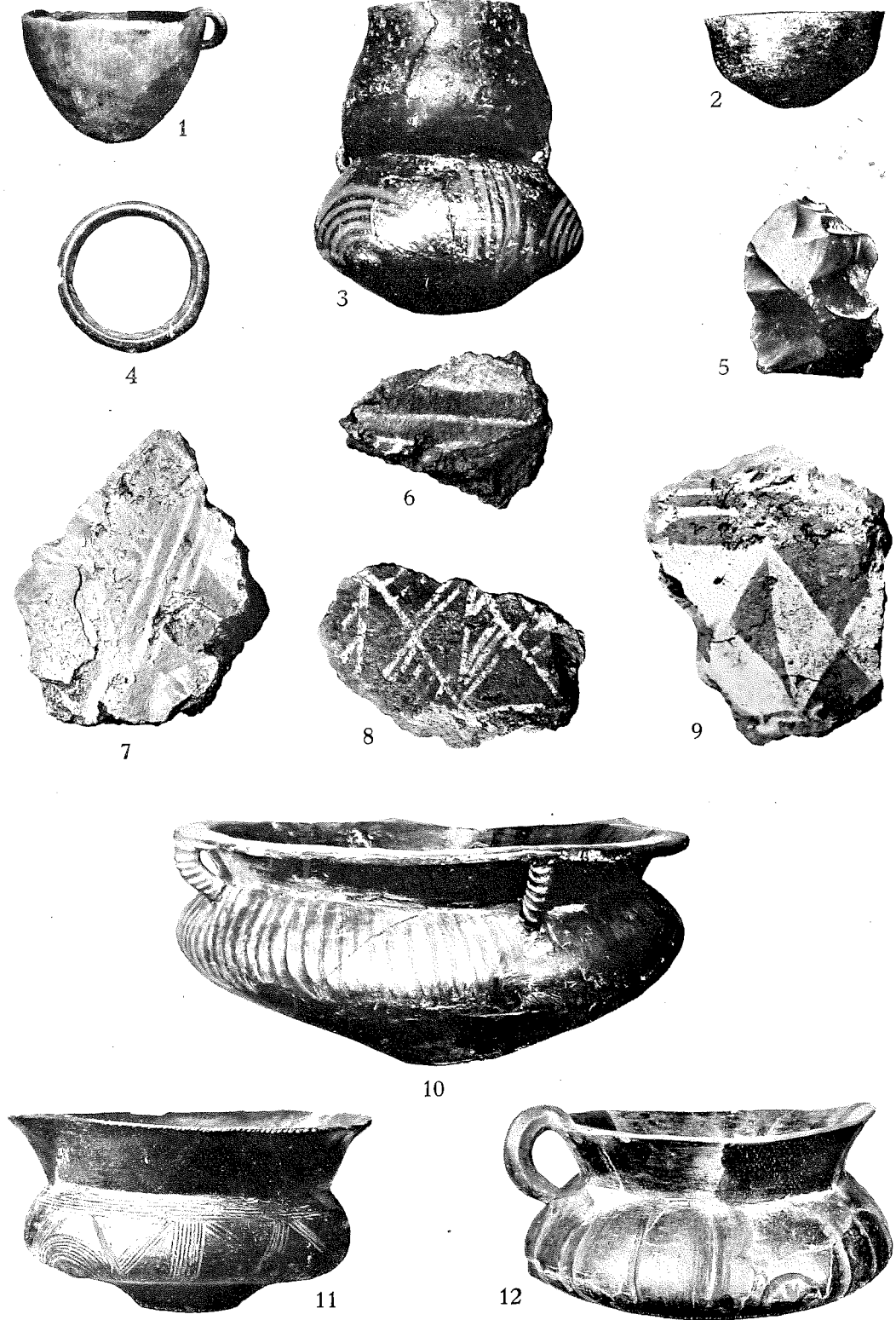
Knovízská kultura. Žárové hroby v Praze VII. „Na Maninách“. 1., 2. hrob XIII.; 3. hrob XII.; 4.—7. hrob XIV., 8.—11. hrob XI. — Culture de Knovíz. (L'époque du bronze la plus jeune.) Les tombeaux à incinération à Prague VII., „na Maninách“. 1., 2. tomb. No XIII., 3. tomb. No XII., 4.—7. tomb. No XIV., 8.—11. tomb. No XI.

Tab. IV.

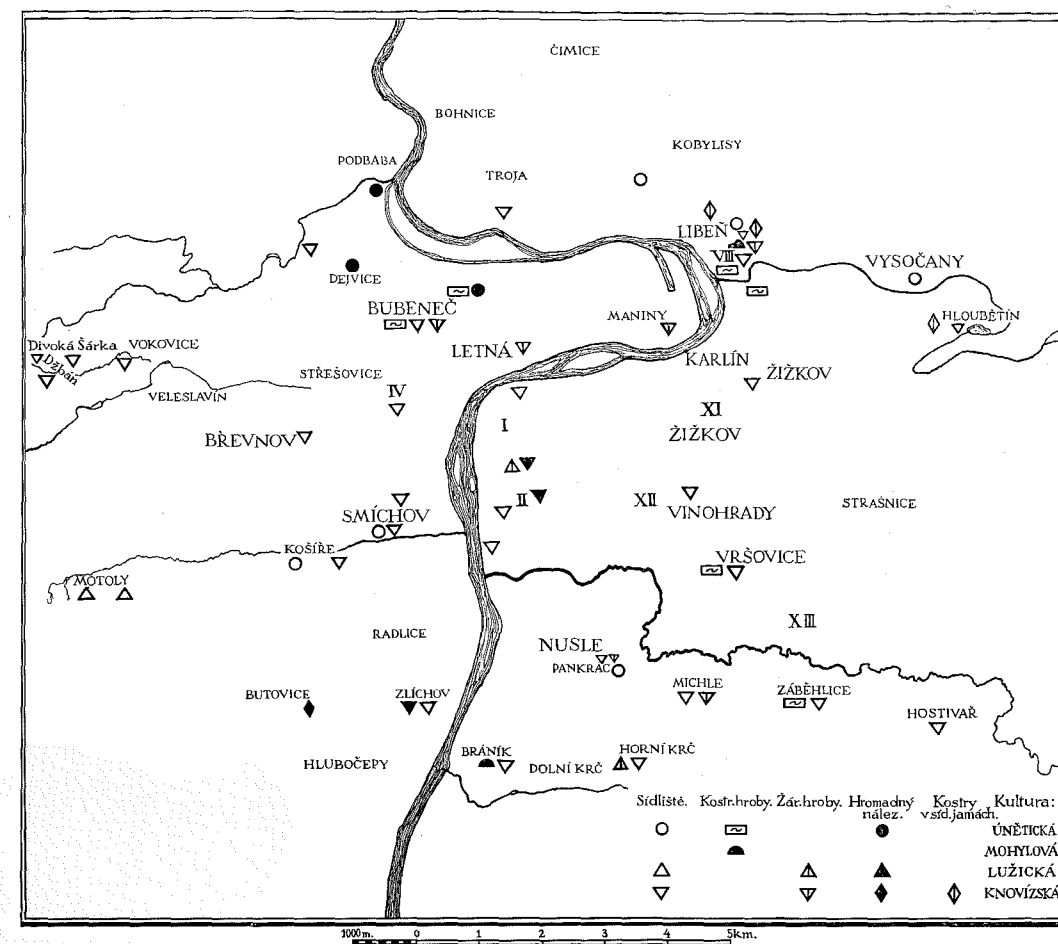
Knovízská kultura. Žárové hroby v Praze VII., „Na Maninách“. 1. hr. I., 2. ?, 3.—10. hr. II., 11., 12. hr. III., 13.—16. hr. IV., 17. hr. VIII., 18. hr. IX., 19., 20. hr. X. — Culture de Knovíz. (L'époque du bronze la plus jeune.) Tombeaux à incinération à Prague VII., „Na Maninách“. 1. tomb. I., 2. ?, 3.—10. tomb. II., 11., 12. tomb. III., 13.—16. tomb. IV., 17. tomb. VIII., 18. tomb. IX., 19., 20. tomb. X.

Tab. V.

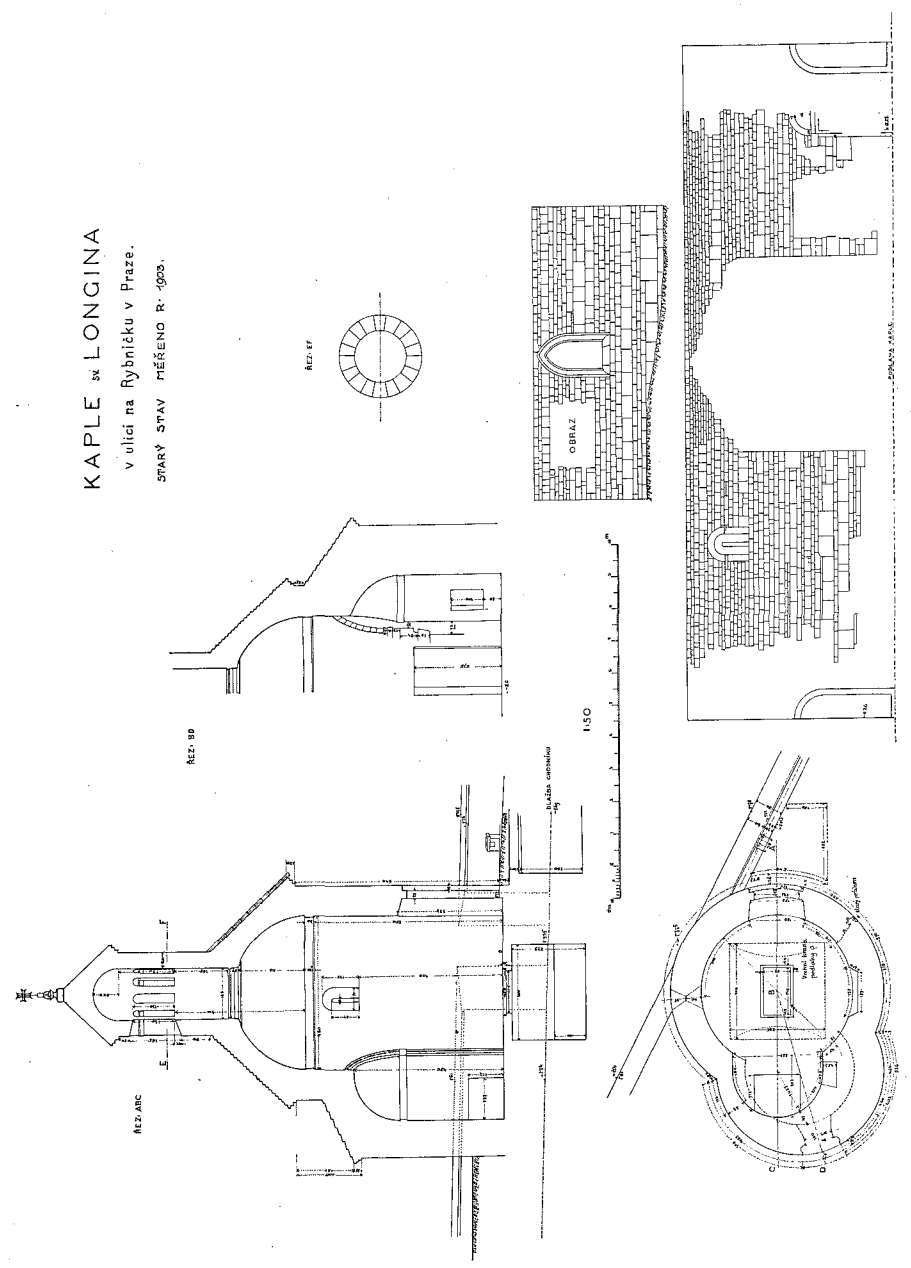

Knovízská kultura. Nálezy z chat. 1.—5. Praha IX.-Hloubětín, 6.—12. Praha XIX.-Bubeneč. —
Culture de Knovíz. (L'époque du bronze la plus jeune.) Les trouvailles de les fonds des cabanes.
No 1.—5. Prague IX.-Hloubětín, 6.—12. Prague XIX.-Bubeneč.

Tab. VI.

Nálezy z doby bronzové ve Velké Praze.
 Trouvailles de la période du bronze faites dans le sol de Prague.

Kaple sv. Longina. Plány z r. 1903. — Chapelle St. Longin. Plans de 1903.